

ANDREÆ MAXIMILIANI FREDRO
CASTELLANI LEOPOLIENSIS
MILITARIA.
IUSTITIA DUCE ET PIETATE
ARMORUM MAXIMA
AGENDI
ARMORUM NECESSARIA
PRUDENTIA
ARMORUM ALIQUA
Praesidia Pacis non irritamenta.
AMSTELODAMI
in Bibliopolio Forsteriano.

ANDREÆ MAXIMILIANI FREDRO CASTELLANI LEOPOLIENSIS

MILITARIUM,

SEU

AXIOMATUM BELLI

AD

HARMONIAM TOGÆ ACCOMMODATORUM

LIBRI DUO.

Accessêre minutiora quædam, ejusdem Authoris scripta.

Laus uni, in Sanctissima Trinitate DEO,

Et uni

Virgini DEI Matri Honor.

ANDREÆ MAXIMILIANI FREDRO CASTELLANI LEOPOLIENSIS.

MILITARIUM,

SEU

AXIOMATUM BELLI AD HARMONIAM TOGÆ ACCOMMODATORUM

LIBRI DUO.

Consilium rectum, bellanti, hic Liber promptè dabit.

Animum, Audaciamquè, *tùm* Vires, *nisi habeas ipse, non dabit.*

Naturæ & fortunæ, non librorum, dona sunt.

Utiquè, monitu meliorum, ac præceptis, horum etiam regula, & initia, dabuntur.

ANDREÆ MAXIMILIANI FREDRO CASTELLANI LEOPOLIENSIS

MILITARIUM,

Ad Harmoniam Togæ accommodatorum,

LIBER I.

Proloquium.

NOtationes meæ, quas nuper publica lux aspexit, non insufficientèr suggessisse visæ, monito militari, quæ incipiendo, gerendo, & finiendo bello, opportuna; Sed cùm, pro varia bellandi ratione, momenta rerum expenderem singula, en iterum, velut novas justæ militiæ regulas, longior rerum praxis, veriùs per modica suggessit, quàm ut ego scriberem studiosè. Idquè non eam ob causam annotavi, ut hæc mea, ad forensem Lectorem deferrentur, sed ut mihi soli, meisque (si DEO placet) usui Reipublicæ succreturis filiis, legendo servirent. Vos ego *carissimi filii*, monitos velim, ut hæc mea, sanâ mente, atquè ideò, recto sensu, accipiatis, nihil enim tàm cautè, tamquè rectè scribi potest, quod non retorquere in devium, ma-

malignitas possit, nequè satis, optimus quisquè scriptorum provideat, aut caveat satis, eam animorum pestem, si præsertim incurrat in Lectores, qui non ut apes in floribus, sed araneæ sunt, sic illi, venena tantùm exsugunt verborum. Quomodocunquè hæc mea, quisquè interpretatus fuerit, penes eundem sit. Ego testor Deum & conscientiam, me non accendere, novas belli faces, nec quemquam irritare, in arma impia; verùm, (uti omnia soleo) ad gloriam DEI, hæc direxi, ut justis armis, sit suus ordo, tùm nè bellum, extrà harmoniam *togæ* fiat, à qua plerique bellatorum absunt, dùm militiam colunt, *Togam* contemptui habent, Castris boni, *Statui* periculosi, pacatorum, ac præsertim *Civilium* ignari, eoquè, pro ferocia insolentes. Spero verò, defensioni S. Romanæ Ecclesiæ, hæc mea aliquando profutura, ad quam vos *Filii mei*, Togâ & Bello; pro posse tuendam, studiosè voco, aut non facturis, saniorem mentem precor.

PUN-

PUNCTUM PRIMUM DE POTENTIA POPULI.

POTENTIA RERUMPUBLICARUM VERSATUR

Circa Authoritatem populi, Populositatem, Privatorum fortunam, Annonam, Arma, Armorum exercitium, & Ærarium publicum.

PRIMA PARS POTENTIÆ RERUMPUBLICARUM, Authoritas.

Authoritas populi parit æstimationem genti; difficultèr iis adversamur, quos æstimamus. Romani, postquam imposuêre suis rebus opinionem, timebantur potiùs, quàm timebant, arbitri fœderum reliquarum gentium, suarum rerum securi.

Authoritatem genti parant.

Iuvat instaurari publica gymnasia, bonis magistris referta, honestis artibus ut imbuant juventutem populi, Reipublicæ dignitati & commodo, parandis ingeniis, deçorâ morum honestate imbuendis.

Publici Historiographi habendi, rectâ prudentiâ, acta gentis, bonaquè Civium nomina, posteritati transmissuri ad gloriam, ignavorum ad reprehensionem, indè bonis calcar ad meliora, malis ad pejora frenum, amore gloriæ, vel metu ignominiæ. Posteriora super

 hæc

hæc tempora populi, erudiuntur, ex anteactis præteritorum, quid in præsens mutari, quid corrigi debeat; quid antea successit in pejus, quid in melius. Nec sua tantùm scire, sed externa nosse profuerit. Prout (nè loquar altiora) parandæ rebus in humanis experientiæ arcano, Occidentalibus populis usitatum, ut è diversis partibus orbis, rerum gestarum, diurna nova, passim impressa, per urbes, legenda, venum exponant, quod in nostra *Polonia*, summo in publicum fructu, hodie (miror cur *Cracoviæ*, & *Varsaviæ*, nec alibi passim) usurpari cœptum; Licèt quidem rarò vera scitu, populo ferant, *fabulam utique habere partem veri.* Quo verò in numero commodorum reponatur, cùm nomina Provinciarum, locorum, urbium, personarum, series deindè temporum & rerum, velut à præsenti & practica Historia, sensim mentibus imprimuntur. Exindè animus, ex obscuro ignorantiæ in lucem prodiens, seipsum noscit, dediscit ignaviam, incipit liberiùs spectare suum cœlum, & subjectum orbem, immò, aliena mirari desinit, dùm sensim alta spirare contendit. Non cuilibet præterea vacat peregrinari, aut in Historiis antiquorum versatum esse, prosit saltem præsentem Historiam nosse, à condimento novæ curiositatis, non ea tantùm, quæ circum se videri, aut manu è proximo palpari possunt, sed in ulteriora porrigendo mentem, velut in orbis speculam ascendere, resquè gentium spectare, & de iis judicare, sibi quoquè, quod sequendum, quod vitandum, statuere. Nec causam reperio, quare in Occidentalibus populis, urbanum vulgus, sapiat supra vulgi nostri ruditatem, quàm, dùm quæ in orbe fiunt, beneficio tabellariorum, huc illuc commeantium, & novorum, passim per fora narrentur; hìc, eâ commoditate sciendi sublatâ, extra pomeria sua, mens vulgi sese extendere vix possit, & sciat.

Vestitus gentis (dùm modò comptus) item mores Patrii, si cum honesto conveniant, extra Patriam, constantèr, pro authoritate gentis retinendi, mutati, arguunt inconstantiam, aut exprobrant inhonestatem. Ideò, exotica sine admiratione spectari, sua retineri, immò æstimari oportuerit, ut exteris imponatur, nobis nostra esse meliora. Nam verè, gentium ritus, non prout sibi per honestatem insunt, sed quantùm populo imponitur, ut repudiet vel sequatur; æstimantur. Hispani, nusquam in peregrinorum mores migrant, quod non superbiæ, sed attribueris prudentiæ, qui sua constantèr retinent, dùm sunt honesta, nequè simias agunt, exoticorum incuriosi. Summè datum gravitati nostri Ossolinskii, ad Urbanum VIII. Pontificem legati: priscam enim Romanorum gravitatem, in urbem reduxisse visus, cùm vestes Polonorum (togæ in morem) talares, cùm morum masculam gravitatem, nihilquè molle, aut effeminatum, in Polonis Roma intueretur. Approbavit cultus honestatem Pontifex, cùm intra colloquendum, prehensæ per laciniam, Ossolinskii veste, *Tali habitu olim gravitas vestiebatur Romana;* subjunxit.

Lingua gentis ubiquè retinenda. Romani, teste Valerio Maximo, Græcis Oratoribus (quorum idiomate cùm familiariùs uterentur) Latinâ linguâ, responsa dabant. Multò magis, legatos suos, Latinè apud exteros loqui volebant, *quò magis Latii sermonis honos, venerabilior apud omnes gentes haberetur.*

Valet ad authoritatem, leges & decreta, suâ linguâ dictare. Historiarum libros, & varias artes, eâdem linguâ in vulgus tradi, ac in majus pretium linguæ, nonnisi fieri à peritissimis. Tamen, parte ex altera, intuitu Latinarum artium, non improbaverim Polonorum morem, juris communis processum, tùm Decreta, sermone Latio proferri, in necessitatem Polonæ pubi, scholæ altioris, & studiorum.

Nobilitas gentis, non facilè alienigenis concedenda, aut saltem, multâ virtute ematur. Augustus Cæsar, *Liviæ*, pro quodam Græculo, civitatis jus petenti; *Se potiùs tributa homini condonare, nolle tamen, civitatis Romanæ vulgari honorem;* respondit.

Externorum honores, aut connubia, nè cives ambiant, immò rariùs peregrinentur, sua sibi sint omnia cariora.

Litigantibus exteris Principibus, arbitrum pacis, populum interponere, ad mutuam pacem adhortari, bona suadere, servit pro authoritate.

Mechanicæ artes, & instrumenta, tùm opifices, non ab externo petantur solo, sed in sua terra publico erudiantur sumptu. Nostra terra hæc aliis dùm submittit, eò màgis, in æstimationem vicinas gentes trahat, quò màgis servit in necessitatem. Quæ vero in

rò in propria terra naſci, aut fieri non poſſunt, exoticis rebus, quoád poſſibile, non utendum, ſed nativo terræ genio, & donis populum accommodari, in rem fuerit.

Procuret Reſpublica modos, provocando ingenio, tùm virtuti civium, quâ creſcit facilè, & orbi fit non ignota.

Injuriæ populi, externo Principi non ſunt facilè condonandæ; nec communis populi tantùm, ſed perſonarum. Romani, pro ſui populi authoritate, animoſi, victis Græcorum civitatibus, excidium dùm condonaſſent, aliquam omninò deleverunt, Romanorum hoſpitum quondam ob injuriam.

Externo Duce & milite non utendum, nè virorum prudentium, aut bonorum militum inopem ſe Reſpublica prodat.

Non facilè permittendum, militem ad exteros colligi, potiùs ſpontè ſubmittenda auxilia, cum ſuo Duce, nè turmatim noſtri exteris immiſti, infauſto ſucceſſu belli in commune, ſibi adſcriptum ferant. Tùm quia faciliùs ſubſidia retrahuntur (ſi res ſuaſerit) ſub certo Duce miſſa.

Bellum nonniſi juſtis de cauſis ſuſcipiendum, ac *ſine flagitiis, licentiaquè militari gerendum.*

Fides etiam hoſti ſervanda: *Si fidem frangere fas eſt, dare eſt nefas: aut ſervanda, aut non danda.*

Legati gentium cum authoritate habendi.

Ad omnem honeſtatem ſit accommodatus publici collegii locus.

Legati ordinarii, (vulgò *Reſidentes*) apud Principes extraneos, rariùs habendi. Non modicam partem Majeſtatis, Turcarum Princeps ſibi vendicat, gentium legatos, apud ſe ordinariò cùm habet, ſui verò delegati nuſpiam, aut rarò viſuntur.

Multorum Principum fœdera tenere, in clientelam populos, aut Principes recipere, Vicinis, ſociis, & miſeris opem ferre, juſtitiam omnem (præſertim fœderum) amare, nulli ut vicino injuria inferatur, providere, parit genti authoritatem.

Legati ad exteros ituri, prudentes, honeſtæquè gravitatis mittantur, ut pro gloria gentis, tùm pro loci honeſtate, laborare ſciant. [*Qualem in Ordine locum, Polonorum legatus ſibi aſſerere debeat, in Notationibus ſuggeſſi.*]

Quod primùm dixi, nunc ultimum ſtatuo, & maximum. Quolibet triennio, Reipublicæ ab authoritate, ut fiat reviſio publicæ ſcholæ, ſuper methodo inſtruendi, & diligentia; Doctores, ſtudioſos, libros advertendo. Multa, prudentiâ doctorum, & dexteritate docendi (ſi non remittatur) multa, probatorum Authorum lectione, præſtari; Rhetor, Hiſtoricus, Philoſophus, dein Mathematicus, Juriſperitus, ſeu legatur Theologus; vel prout togæ, ſago, curiæ, Divinis, parantur ingenia. Adſit deinde ſtudii honos, provocandæ ingeniorum æmulationi, proponantur laboris præmia, quibus ſublatis, pereant ſtudia, ut minùs decora, ſed immò triſtia, longa, oneroſa. Tales per omnia habitura Reſpublica Cives, quales inſtruuntur juvenes. *Rempublicam in ſchola qui maturè non diſcunt* (velut non inſcientèr quidam) *in Republica ſcholam, ſerò habere incipiunt, verſutiam ſcientiæ loco aſſumunt, cavillationem doctrinæ.*

ALTERA PARS

POTENTIÆ RERUMPUBLICARUM,

Populoſitas.

JUſta Dominorum imperia, retinent populum, immò augent Provinciam, prout ſecùs gravia, eam diminuunt. Meritò obſervatum tulit Franciſcus Guicciardinus, in Hiſtoria; Piſanos, Florentinorum Dominium pertæſos, ſumptus, pericula, & extrema belli (non viris modò, ſed mulieribus, pro muris & libertate, maſculè pugnantibus) conſtantiùs pati maluiſſe, alterius dominio ſe committere cupidiores, quàm ut ſub jugum Florentinorum redire, neceſſe haberent. Dubium, an non eadem cauſa, rebellium contra nos armorum, & obſtinatioris belli *Koſacorum*, dum graviùs ſe habitos querulantur, nec ſpontè fidenterquè, ſub dominium redeunt, ex memoria præteritæ (ut illi ajunt) ſervitutis.

Copia annonæ (proindè agricultura) artes Mechanicæ exquiſitæ, bona educatio prolis, crebra Matrimonia, Coloniarum deductio,

ductio, adſcriptio extranei populi, adjectio vicinorum, populoſam reddunt Provinciam. Item victæ Civitates aut Populi, in unum ſi coëant corpus, (*non victorum, ſed concivium nomine*) communicatione legum & indigenatus; Indè ex populoſitate, dives ærarium. Sic Romani, Sabinos, Volſcos, Campanos, Hetruſcos. Sic Poloni, ſocios populos, Ruſſos, Lithuanos, alioſque, Patriis legibus, quaſi civitate donarunt, ut tot diverſi populi, quaſi una gens ſimus, nec ſciamus amplius, eſſe ſeparatim. Secùs olim *Athenienſes*, *& Spartani*, victos populos, non ut concives, ſed velut ſervos habebant, *Non igitur in magnam gentem, aut vaſtum imperium crevêre.*

Tuta aſyla, externorum exulibus aperiantur, ut Romulus, condendo Romam fecit. Aut immunitas certi temporis, à tributo offeratur ad te migrantibus ab externo.

Deductio Coloniarum, auget Provinciam. Inſimul habitantes, premuntur infectione, paupertate, incommoditate, undè non creſcit multiplicatio, ob rariora Matrimonia, quæ ab illis impedimentis obveniunt. Exindè veteribus Romanis, non modò propagando in majus Latinorum populo, verùm retinendis populis, à deductione coloniarum, ars erat potiſſima, dùm opportuniora loca, & novas ſedes, inſiderent. Sed maximè, victoriæ fervore (quò molliùs utcunquè res acciperetur, dùm atrociora ac cædes metuuntur) pulſis ſtudiosè oppidorum colonis, in paratas domos, ſcripti egentiores Romanorum, cùm mitterentur, dictis à ſenatu Præfectis, deducendæ Coloniæ; undè cultus Romanus, lingua, fides erga principem Rempublicam, in remotas gentes extendebatur, ſimulquè urbs Roma exonerabatur plebe inutili, tum otioſâ. Nobis etiam Polonis, retinendæ ulterioris Ruſſiæ, modus coloniarum, quid obſit? præſertim è fidelioribus Polonorum, Patricii, plebeiique ordinis, catholicæ fidei cultoribus, verſus Boriſthenem, novi coloni, paſſim in arces & oppida, ſi tranſmittantur.

Verùm Hiſpania (propter diutina bella, viris exhauſta) pro ſua populoſitate, maximùm laborat, variis modis Matrimonia provocando. Edictum enim. *Octavodecimo ætatis anno, qui uxorem duxerit*, quatuor primis annis, à tributo liber eſto; immò à die Matri-

Matrimonii, liberam adminiſtrationem rerum habeat, cùm aliàs, poſt dictum annum uxoratis, diſpoſitio bonorum (aduſquè XXII. ætatis annum) non plena ſit. *Qui ſex mares*, ex una conjuge ſuſtulerit, ſextus, toto vitæ tempore, à tributi onere liber habetor. *Pauperibus fæminis* è publico dos aſſignatur. Interdictum pœnâ fiſci, nè quis cum familia, è Regno migret. *Omnes alienigenæ* (modò Catholici & operarii) qui migraverint ab externo, totâ vitâ, ab onere liberi ſunto.

Potiùs externi veniant, ad coëmenda noſtra, quàm ut noſtri vendant in externo ſua, indè familiaritate commercii & populi, multi extraneorum retineri poſſunt apud noſtros.

Duella penitùs abroganda, potiorem nam exhauriunt nobilitatem; Dolendum videre, juvenem audaculum, inſolentioremvè, nuſquam qui vidit caſtra, ex ſchola gladiatoria prodeuntem, inter popinarias contentiones, & luctas enutritum, gynæcei pullum, comatum, oleatumquè militem, quæſtionem fortitudinis ponere, provocando virum, filium caſtrorum, tot præliis victorem, immò vincere, non animi magnitudine, aut valore, verùm ſorte, & adſcititiâ corporis inter choreas exerciti, luſuſque agilitate; non ingenitâ, ſed irritatâ, & mero quæſitâ audaciâ, nullo deniquè publico bono, & poſthumæ memoriæ, verùm levioris dicti ſiniſtrè accepti, aut amorum mulierculæ, victimam cadere, fundi inutilitèr ſanguinem, Deo & Patriæ debitum, ambitioſo nomine, vocari magnanimitatem, inſolentis parricidii barbariem.

Pelliciendis extraneis, multùm valet, ſecuritas viarum, & commoditas hoſpitiorum.

Jube ut quiſquè miles, è peregrina Provincia, juvenem unicum, obſequii ſpecie, ducat, qui ſenſim in mores tuorum formati, ſuorum obliti, velut tui futuri, militari officio, apti reddendi, pro parſimonia populi.

Traduc integras familias peregrinas, in tuam terram, quò populoſior reddatur.

Commoditas ſit commerciorum, quod retinet incolas, allicit externos.

Societas Provinciarum (vel maximè urbium) prodeſt populoſitati.

ſitati. Quomodo verò provocetur? in altero punctò ſuggeritur, quod eſt de Ærario in univerſum.

Oppignorationes Civitatum vel Provinciarum (dùm oppignorata raro reemuntur) abeunt in jus hæreditatis. Sic Poloni acquiſivêre partem Livoniæ, pro ſexcentis argenteorum nummorum millibus: (Anno Chriſti 1559, bellantibus Cruciferis, contra Moſchorum Ducem). Immò re ipſa, eodem anno, dulcore capti libertatis Polonæ, poteſtati Reipublicæ, ſe, ſuaquè ſponte ſubjecerunt.

Taleros *vocamus vulgò.*

Ceſſit Polonis, in adjectionem populi, Electio Regis Vladiſlai Jagellonis, Magni Ducis Lithuaniæ, quâ electione, Lithuania Poloniæ annexa eſt.

Quidam obſervatum habent, Imperium Turcarum, cùm ſit ſuis limitibus in Europam, Aſiam, Africamque protenſum, vix majore populi numero gaudere, atque unicum, è potentioribus Regnis Chriſtianorum Europæis; Fit, quòd multos montes, maria, inculta camporum, aut arenarum deſerta, Turcarum Regiones occupant, ſeu veriùs, quia in longinqua bella abſtrahuntur, coloni in militiam decimantur, nec ullâ parſimoniâ ſanguinis, bellatur, undè negligi neceſſe agriculturam, præſertim cùm ob militum licentiam & Præfectorum Provincialium avaritiam, vulgus emungitur ruranum, oppidanumvè, ut alienæ avaritiæ lucro, raris fermè ſit, res familiaris curæ, undè paupertas, & ſimul acciditur populi multiplicatio. Si verò tantos exercitus, promptè in aciem educant Principes Turcarum, non ſit ab exceſſivo numero populi, verùm nolentes volenteſquè, ex pagis & oppidis, ſine ſtipendio, dùm compelluntur in caſtra, partim militum, partim foſſorum loco, tùm in miniſteria jumentorum. Quodſi ea populi Tyrannis, alicui Principum Chriſtianorum, jure legis, aut conſcientiæ liceret (dùm tantùm mercenarii, & militare volentes educuntur, nec quidquam alienum capere fas, belli pro apparatu, niſi perſolutum) adæquandam facilè potentiam, & numerum Turcarum, ſi non equitatu (tot greges equorum occidentalibus cùm deſint), ſaltem inſtructiore peditatu.

Non vitiabit ex re quæſtionem addere. Cùm ab homine unico, noſtrûm primo Parente, tantum genus humanum creverit, cur non

non ex unoquoquè hominum, ea proportio generativa ducatur? cui capiendæ, nutriendæ, anguſtus ſit orbis. Vel, cùm olim Roma, ex paucitate convenarum, ad uſque VI. centena millia civium armatorum creverit, cur augeſcente imperio, & ſpontè infundentibus ſe in urbem populis, non aſcenderit numerus ultrà? aut ſecùs, tot Coloniæ, in diverſa cùm deducerentur, cur? non decreverit infrà. Fit, cùm propagàndo generi, virtus *generativa* & *nutritiva*, requiratur, licèt generativa ſufficiat, nutritivam non eandem ſemper eſſe, dùm multitudine cohabitantium, coänguſtatur populus, in domo, victu, in libertate: Peſtis deindè, morbi ex contagione ſerpunt; tùm lites, tumultus, ſeditiones, civilia aut externa (pro ambitu) bella, crebræ contributiones, domeſticæ fraudes, clandeſtinæ cædes, jurgia, corrupti ex diuturna poteſtate Magiſtratus, pleroſque involvunt. Dein luxus, & prodigalitas ex æmulatione, (undè paupertas) inferiorum adhæc civium preſſura, à potentioribus, facilè oriuntur, ut ſit neceſſe, inſenſibiles objici creſcendi metas. Jam verò, cùm dimitterentur coloniæ in diverſa, non *diminuebatur* numerus, ſed potiùs *purgabatur* populus, ut qui aliàs, in multitudine, defectibus conſtricti, ſteriluiſſent, ſine cura poſteritatis, ſuorum quiſquè natalitiorum ultimus, ſibi aliiſque impedimentum futurus, iidem effuſi in latiora, novis latifundiis, & commoditatibus, ac ſuper omnia, ſolutiori (extra multitudinis contagionem). libertate, cùm gauderent, erigebant animos in ſpes ulteriores. Acuebatur (ſibi non alienæ avaritiæ fructuoſa) induſtria, porrigebatur mens, in ſequentem poſteritatem, undè Matrimoniorum, & ſuſcipiendæ prolis, major cura, quæ ex affluentia, parentibus ſolatio, non ex paupertate oneri. Etiam hortulanorum operâ, in majus foveri arbores, reciſis à trunco enatis ſentibus, & ſuperfluis ramorum, qui adimunt arbori humidum, & ſuum creſcere, aut ex anguſto, in patentiorem fundum, dùm tranſferuntur, quò capiant copioſiorem nutritivam, ex ſeparato. Sic, niſi piſcinis ex minoribus, piſces dividerentur in patentiores, majores minoribus, impedimentum futuri, per omnia coärctandi, multiplicationis ulterioris jacturâ. Item corvi, milvi, glires, lupi, eâ curâ hominum ſi foverentur, atquè gallinæ, anſeres, oves, aut pecora,

ra, (immò si urticæ & sentes, velut olera aut segetes, studiosè sererentur) numerus eorum intenderetur in periculum. Jocosa hinc, nec rudis, quæstio solvi potest; Cùm Matres luporum, septem novemvè, partu ab unico, producant catullos, oves autem singulæ, pullos singulos, ad hæc tot agni & arietes, in escam hominum cùm cedant, majorem tamen ovium haberi numerum, quàm luporum. Nutritivam & conservativam ovium, augeri curâ hominis, æconomicam ad regulam, malè habentes fovendo, ab injuriis cæli protegendo, infectas purgando, selectissima pascua alimentis providendo, glires & lupi, majore defectu, minorequè numero habentur. Solâ curâ augeri numerum populi, opportunitates providendo, defectum & incommoda semovendo, quod demùm maximùm, superfluam multitudinem, commodiora in loca velut plantas aut frutices, separatis truncis inserendo. Sic Polonia, per deductionem *coloniarum*, ultrà Boristhenis oras, latè produxit limites, & possedit inferiora Russiæ, quam *Ukrainam* vocamus vulgò.

Vulgò Slobodii.

T E R T I A   P A R S

POTENTIÆ RERUMPUBLICARUM.

Opes privatæ.

IMpellatur lege, vel pœna, vulgus otiosum, ad exercenda opificia: si excludantur, inertes Mechanicæ, à successione, bonisquè Parentum, civitatis insuper jus amissuri; Item puellæ, dote priventur, lanificii, acupicturarum, cæterarumquè sui sexus operarum, ignaræ; Sic à necessitate succedendi, juventus urbium, procurabit non otiosam artem, popinariam, fornices, & otia vitatura. Præsertim si lege caveris, sortem majorem bonorum, capturum, Parentum post obitum, super fratres reliquos, qui opificiam didicerit, quæ magis regno, & communi bono prodest, vel cujus major penuria habetur, eamquè exercuerit studiosè. Sed aie, in artes liberales? sed in mercaturam, animum intendit

tendit

tendit juvenis ille, utiquè his etiam (cultior aliqua mechanicarum, liberiùs tractata) non obsit, immò certiore alimento, in seram ætatem, & in varios fortunæ casus, serviat, dùm quandoquè, operosa manu, vivere prodest. Pœna insuper dicatur Parentibus, per educationis incuriam, vel impensâ parci, opificia erudiri, dùm intermittunt suam prolem, substituto Magistratu, examinatorum nomine, per domos civium, semestri quolibet, adolescentum indolem, & habilitatem inspecturo, ad quam màgis vel minùs, hic aut ille, inclinat opificiam, vel in ea profecit, hoc illovè genere operarum, mallei, acus, texturæ, penicilli, sculpturæ, tincturarum, tùm per omnia manuum, prout ingenium humanum, varias in artes valet. Belgium sit documento, cùm propter contractiores, vel depressiores fundos, advectitia annona carò necesse constet (præsertim in ea urbium frequentia, & vix credibili populositate) affluentes tamen opes, & vivendi commoditates, ad exsuperantiam usquè habeant, ut vix mendicum videre nobis licuerit; Immò veteratores, fures, viarum incessores, rariùs in Belgio, quàm alibi dari, nemò cùm videatur, qui non artem aliquam (dùm sunt præterea *luxu omni procul*) exerceat, Ab recto ingenio & opera, commodaturus fortunam, quàm aliàs per otium, (suo flagitio, & aliorum damnò, tùm injuriâ dives) habendam petat, alienos labores, levitèr pensaturus, dùm sibi nihil operanti, per scelera, gratuitò venire totum vult, aut jam habet. Non tantùm ratione privatæ fortunæ, vel augendi ærarii commodo, sed (altiùs dicto si excurrere licet) communis pacis causâ, artes operandi in vulgus introducendæ, tùm præsertim, necessitas non otiandi, Nobilium juventuti, per occupationes honestas, imponenda, quâ futuræ vitæ constet ratio: Ut videlicet absit otium, desit occasio, & necessitas flagitiorum, ex paupere inertia. Cùm enim tria hominum genera, ferat quævis Respublica, vel civitas; *Magnorum*, *Mediocrium*, & *Parvorum*, *seu egentium*; Prout magni, si in superbiam labantur, pro fiducia opum, altiorisquè nominis in populo, facilè insolescant, & turbent statum, sic non minùs, imo magis sint periculosi parvi, vel obærati, dùm necessitate pressi, facilè transferuntur, in cujusvis ausus occasionem, modò habeant *Ducem*, &

Magnis *deest sæpè resolutio*, *adest respectus.*

partes,

Infimis nisi deest Dux, & Author.

partes, eòquè periculosiùs insurgant, *quibus desperatio, spei causa est*, præsertim dùm viget ætas: Non habent obsides publicæ fidei fortunas, omnia secùm portant, in quemvis ausum expediti, & velut accincti, sed eam fortunam putantes, quam parit occasio, & gladius: Occasione verò discendi, lege, pœna, præmio, ad artem operarum, vel honestæ actionis provocati, promptum vivendi modum, & otii vitandi materiam, habituri, ut quietè in publicum vivant; Nequè enim eos superbia, & promptum subsidium ex opibus, velut *magnos*, inflabunt ad insolentiam, nec extrema inopia, impellet in ausum, velut ex necessitate desperatos, verùm *mediocris fortuna* commodè in actione, & in obsequio retinebit.

Nec satis opificia excitari, sed etiam retineri, ut singulo trimestri, platearum à decurionibus, urbs circumeatur, an per incuriam, opificio decesserit, vel accesserit aliquid per diligentiam; Ideò diligentiores mercatorum, ac opifices, honore loci, vel prærogativæ, donentur, ad æmulationem negligentium. Juvat itidem, quæquè classis opificia, domum collegii habeat publicam, quo septimanatim, opus aliquod domi factum, opificum inferant singuli, publicè vendendum, hinc ex æmulatione, operis diligentia. Exindè instrumenta opificia oppignorare, pœna carceris vetitum esto.

Omnes usurarii, è civitate pellantur, ut absit spes acquirendi nummos, præterquàm à labore.

Lege vetitum esto, domum super, aut fundos, debita contrahere, sub amissione concessi, præterquàm valore tertiæ partis, idquè, si aliquo casu, jactura fiat opificii; Aliàs non fiat oppignoratio immobilium, ultrà consensum populi.

Societates opificum, aut collegia, (vel *classes*) civitates intrò inducantur, diligentiùs arti cuiquè procurandæ; falsitas insuper opificii, severè ut puniatur.

Placuit nonnullibi videre, per Decuriones platearum menstruos, visitari privatorum domos, ut omnis curæ (immò nitoris) admonerentur, pro urbis honestate, & aëris puritate; negligentiores verò, interpositâ mulctâ, dùm punirentur. Quæ enim, minutâ ac planè insensibili operâ, destructa reparantur, levitèr intermissa, sensim grandem inducunt ruinam, cui multo sumptu, vix sufficias, reparando. Deindè, quæ singulis diebus, *procul urbem extra*, efferri possunt, ingentes excrescunt in acervos, neglecta platearum purgamenta, undè canales, fossæ, obstruuntur, cum urbium dehonestamento, munitionis periculo, & aëris infectione. Imperabatur itidem, cura ignis civibus, evitando urbis incendio.

Quæquè sibi platea, puteum fodiat, communi cohabitantium usui, eduliorum, potulentorumquè causâ, sed maximè, ut obortis fortè incendiis, subsidia reprimendis, prompta sint, aquâ prostante in proximo, præsertim si penes quemquè puteum, promtuariis aquis, apertum receptaculum (immò per singulas domos) provideatur, nè tùm primum hydriatim petatur à longè, cùm (simul omnibus) igni subveniendo, opus est. Imponatur deindè necessitas, vasa, seu hydrias coriaceas, tùm instrumenta, extinguendo igni, sibi quisquè maturè procuret, ut verò in foro, publici putei adsint, magistratus curæ futurum; sæcula operosè producunt urbes, incendium unicâ horâ depascit.

Reipublicæ curæ sit, quæquè civitas, ut provideat plebi, magistros opificiorum, nè deficientibus magistris, ars deficiat, ut sunt, præter communes operas, texturæ pannorum, holosericorum, tapetum, aulæorum, acupicturæ, & quibus privati ditescere possunt, nequè Respublica opus habet, ab externo solo petendi. Vidi benè ordinatis in civitatibus, digladiandi, equitandi, ludendi etiam Magistros, publico sumptu haberi, tùm alios, æquè ad curiositatem, ac necessitatem. Immò vidi, publicas quæsitissimorum authorum bibliothecas, paratas lecturis (modò volentibus) aperto semper ostio prostantes, ut prompta commoditate addiscendi, nobilium & plebeia juventus, pro statu suo, haberet occasionem non inertis vitæ.

Pertinet ad copiam artificum, ut Magistratus urbis, juventutis delectu habito, pro indole cujusquè, necessitatem imponat ditioribus, hac vel arte illa, filios imbuendi, pauperibus verò, è publico sumptus provideatur. Magistris opificiorum insuper imponendum, singuli juvenes, singulos, absquè impensa erudiant, quam sciunt artem, pro communi usu civitatis.

Pauperes maſculi, qui opificiam didicerint, juſſu Magiſtratus, divites deſponſent puellas, aut aliquo modo juventur.

Excitandæ induſtriæ valet, ut certo tempore, monopolium inventi operis, exerceat quiſquè. Aut præmia proponantur, novorum operum inventoribus.

Capitatio in urbibus perneceſſaria; ſi quolibet anno, conveniant in Prætorium *Tribus*, vicinus pro vicino, civis pro cive, tribulis pro tribuli, ſponſor futurus virtutis, aut teſtis vitii, præſertim ſi cauponæ & fornicum, quàm officinæ, ſit ſtudioſior opifex, frequentior in potu & otio, quàm in labore; undè, circumſpectis urbibus, non illaudatus cenſoriæ mos, certis diebus, animadverſionem habendo in cauponas, ipſaſquè officinas, obſervandæ operariæ pubi, ad correptionem. Qui bis in ſeptimana heluonatus fuerit, ut otioſus ſuorum decoctor, & opificiæ fraudator injurius, nummariâ mulctâ, aut pœnâ carceris, vel ipſa tandem excluſione collegii (ſi effrenis) puniatur. Satiùs collegium numero malorum minui, quàm bonos, contagione vitii corrumpi. Vetabitur item, per cauponas urbis, fides crediti, ullo judicio vindicanda, non leve dilapidationis frenum, cèrtius autem lucrum vendentium, ex parato.

Binas domos in unam continuare, importuna ſit, & damnoſa pompa ædificii, minuit enim incolas, dùm unius amænitatis commodo, cæteri coanguſtantur cives. Noxium immò civitati, nonnulli putant, & eſt profectò, duarum ſimul domorum, unicum haberi hæredem, ſed unicâ retentâ, menſes duos intrà, vendat alteram hæres oportet, cùm ſit difficile, curâ æquali utrasquè haberi, undè facilior deſolatio in alteram, cum diminutione incolarum. Præſtat verò, fixos cives haberi, quàm per conductionem, fundis alienis obtruſos, vagos, incurios, eòquè communitatis bono elevando, minùs proficuos. Màgis item profit civitati, & induſtriæ civium retinendæ, mercibus augendis, impendi ſuperflua nummorum, quàm retinendis, aut emendis domibus, otioſè ditem aliquem, velle fieri, per locata.

Vetitum eſto, nè hortorum, aut aquæ ductuum gratiâ, tùm ampliandis fundis (quod impenſivæ opulentiorum ſervit amænitati) diruantur domus, premendis civium tenuioribus.

Non

Non diſpliceat mos urbium Belgii, ubi ædificaturus domum, delineationem neceſſe petit, & reviſores, à Magiſtratu, partim nè exceſſivâ impensâ, abutantur cives, partim ut omni procul incommoditate vicinorum, ſimul cum ornamento publicæ plateæ, regulata ſit domorum ſtructura. Undè paſſim videre licet, integras plateas, continuâm velut domum, aut palatium, ordine decoro feneſtratas, & faſtigiatas ad libellam.

Pauperi contra divitem, actio libera ſit, neque periculoſa, immò ſine impenſa proceſſus, modò nè abutantur eâ juris clementiâ, in prorogationes litium importunas, & potentiorum vexas.

Nummarias collationes, Magiſtratus ac plebs, ex æquo ferat, cunctantiùs imponet plebi, immò parciùs in importuna profundet, ſibi quoquè ferenda, aut ſupplenda: Rara eſt ſecus parſimonia alieni.

Dùm vidua procedit ad ſecunda vota, reviſio fiat defuncti mariti bonorum, dictis tutoribus à Magiſtratu, qui rerum pupillarium inventarium deſcribant, in Curia depoſituri, ut poſtquam pupilli adoleverint, ſciant, quæ à tutoribus repetenda.

A tutore, res pupilli non vendatur, etiam conſentiente pupillo, alioquin emptio, ſit invalida.

Res *mutuò* aut *creditò* (ultrà ſcitum Magiſtratus data) cedat dono accipienti, in pænam dantis. Non alia re magis, depauperari cives, quàm creditò dantes, difficultate recuperandi. Immò facillimè otium ingeritur, creditò accipientibus, qui ſibi privatim providere negligunt, fallaciis dites, aliorum fortunas, creditò evocando, in ſuum uſum.

Viſitentur ſingulis annis, immò menſibus, ſtateræ, libræ, ulnæ, juſto pretio rebus imponendo, nè caritate prematur populus.

Nemo coëmat victualia, in Monopolii lucrum, nèvè obviam eat coëmendis, quæ advehuntur, ſed res venalis in foro, omnibus exponatur.

Quiſquè civium, habeat ſex menſium annonam, in caſum caritatis & periculi. Damno improvidos, qui niſi *ex hodierno vivunt:* Quæ præſens cura paravit, abundè vorant, abſumunt, futurorum dudùm antè, per modicè colligenda, improvidi. Eòquè levi ca-

vi casu, inopes & impotentes. Alienam ad opem & curam, dùm prospiciunt, aliis sunt oneri, Patriæ infructuosi.

Pro metu temerè litigantium, quisquè accusatorum (in causa juris dubii) deponat vadimonium, amissâ causâ, amittendum; Adjectâ in causidicos pœnâ, quoniam non tutiùs, litigiosis obviam eatur jurgiis, quæ, non æquo, non jure, sed miras causidicorum per artes, in captionem & laqueos intorta, valescunt. Causam litigii non habent, sed faciunt.

Qui bis juraverit, tertiò fides ei non detur, nisi in evidentissima causa, nam sæpiùs jurare, pejerandi initium est, præsertim dùm nonnulli, vitio sæculi, aut laxioris conscientiæ, ut concessum patrocinium objectorum, & evadendi beneficium, perjurium (mendaciumvè) putant.

Ad justitiam, modestiamquè magistratuum pertinet, nè perpetui sint, verùm statis temporibus substituantur, ultrà enim, quod diuturnitate officii corrumpantur, dùm ingeritur animo superbia, insolens actio, usus accepti, & invalescit amor. Verùm màgis, quia consuetudine personarum, contrahitur notitia, dein familiaritas, ut in has, aut illas, màgis affectu propendeamus, æquum iniquum statuituri, prout eorum est causa, qui màgis animo adhæsêre nostro, gratiâ cogniti, aut secùs, per offensam, odio habentur. Nonnullis propterea gentibus, moris olim erat, obligatis oculis, aut interjecto velo, judicem inter & litigantes, tribunalium insidere curias, aliis, sine personarum nominatione (verùm sub fictis fortè nominibus) causas modò nudas, & sine pigmentis Oratoriæ, judice coram exponi, ut æquiùs, liberiùsquè, notitiâ omni procul, pauperis, divitis, noti aut ignoti, amici vel inimici, potentis vel invalidi, squalidi aut rectè compti (vel comptæ) causa decideretur, non pro affectu, metu, odio, spe, vel amore, sed pro ratione. Sic David, non in excusationes prorupit frivolas, non in rationationes molliendæ causæ, non in preces declinavit, sed velut remotam, nec ad se pertinentem causam, quia ignotam (sub imagine parabolæ, de violento raptore ovis viri pauperis) rectâ lance appendit, extrà prorogationes juris beneficiorum importunas, promptè judicaturus. *Iratus indignatione adversus hominem illum nimis, dixit ad Nathan, vivit Dominus, quoniam filius*

filius mortis est vir, qui fecit hoc. Dixit autem Nathan ad David. Tu es ille vir, &c. Sic ferè ignotarum causarum, vel personarum, æqui sumus judices, nec adest causa, vel pretium, cur secùs faciamus. Non miror igitur, apud Florentinos, primitùs olim, duos è peregrinis, (crediderim in annos singulos, alios atquè alios, nè populi contraherent notitiam) rectè administrandæ justitiæ, judices lectos fuisse.

Sumptus inutiles urbium recidantur, in tecta superflua, arcus triumphales, ludos scenicos, nè collationibus prematur populus. Immò, si muniri Civitatem oportuerit, non per nummarias collationes, sed *operâ* privatorum, muniatur. *Pauperes* nummos conferre non possunt, conferre operas manuum possunt, nequè premuntur. Statis igitur in septimana diebus, ditiores curribus, egentiores operâ & manu, quod in rem, præstaturi. Sic minutâ, & in dies adjectâ, multarum manuum operâ, multa perficientur, sensim ingentes fodientur canales, purgabitur civitas, viæ publicæ reparabuntur, muri ædificabuntur. Quod citiùs incolæ præstaturi, quàm ut suspicentur, in luxum Magistratus, imperari tributa; Si verò nihil sit communi operâ reparandum, non inutile fuerit, usui tenuiorum civium, ædificio materiam comportari.

Vectigalium ditissimum. Opera privatorum. Nam & inexhaustum est.

Singulis annis, civium quisquè, partem suæ plateæ restauret, nitidè habiturus, imò partem valli, aut muri curet. Designandi ex cohabitatoribus, Præfecti platearum, ordine menstrui, ad eam curam ut attendant.

Nemo quid in platea immutabit, inconsulto Magistratu.

Civitates & pagi, victui, tùm fortunæ habitantium accommodatiores qui ad navigabiles fluvios siti, & fertilitate circumjacentis soli gaudent; Licèt aliqui, ratione contendant, fertilitatem soli (dùm coloni, simplici agrorum operæ sunt intenti) obesse, nonnunquam hominum industriæ, in altiores vivendi, tùm negotiandi modos, & *manufacturarum* perfectiorem culturam. Necessitatem verò ex sterilitate, acuere in melius, evigilarequè habitatorum mentes, tùm ingenia, per artem tentandi, quæ promtè non adsunt, vel beneficium soli denegavit. Prout praxis urbium Belgii, & aliarum, rem satis evincit.

Leges sumptuariæ fortunam retinent privatorum, recisi sumtus

 vestium,

vestium, conviviorum, pretiosi abbaci, Monilium, fimbriarum, acupicturarum; Patrio (ut plurimùm) potu, cives utantur: Non serico, sed domi facto panno, & pellibus, quas nativa producit tellus, induantur. Sed tamen modum profusionis expedire, in arduo, humanioris sæculi eo provecto more, dùm consuetudo luxuriandi, in naturam versa, ut naturæ velut bellum inferatur (exacerbando veriùs, quàm aliquid proficiendo) qui tristem parsimoniam invehere, qui profusioni modum, & cancellos ponere velit, ut desperandum sit de obtinendo, quin totum, mos pervincat, nisi aliquid liberaliori genio concedatur. Mihi cuncta in eo perpendenti, mediam viam, inter tristem parsimoniam, & effusam prodigalitatem, tenere placuit. Ac primùm; Abbacum argenteam, nec approbem planè, nec omninò improbaverim; sit Abbacus, sed non auro fucata, aut opere luxurians, nè plus in opere sit pretii, quàm in metallo, purè sint argentea vasa, quæ casu privato, aut publico vendita, parvâ operis & auri (per tincturam superinducti) jacturâ, in monetam formentur. 2. Indumentum virorum, non dehonestat pannus, seu cultiori ornamento, seu ad gravitatem, veste utendum; præsertim verò senatores, fusco aut nigro colore, pro authoritate vestiantur: Sericum, propiùs fœminarum decor est. Romani olim, eò divitiarum provecti, ut potissimæ parti orbis imperarent, ac proindè illa ætas, quid extremum in luxu, facilè vidisset, inter illa tamen luxuriæ blandimenta, receptum erat, *Nè vestis serica viros fœdaret.* (*Cornelius Tacitus lib. 2. Annalium*) Immò ætate moderna, illis gentibus, quæ non postremas in cultu humaniori, partes sibi vendicant, honestiùs panno, quàm serico viros vestiri. 3. Uti vestis serica, viris non convenit, màgis verò fibulas aureas, gemmis & adamantibus distinctas, quis sanæ mentis non improbet? quid enim fœminarum decori, & ornamentis relictum? Si adamas, & gemma, æquè in veste virorum, ac fœminarum mundo, coloribus ludant. Jure meritò legatus ille Polonus, coram Pontifice Romano gloriatus. *Nihil in moribus Polonis, nihil in habitu corporis molle, vel effœminatum, nihil acupictum, omnia masculæ gravitatis, frugalitatisquè exempla. Addam, Què màgis recedit vestitus à fœmineo, propiùs accedit ad habitum virilem.* 4. Mundum etiam mulie-

Georgius Ossolinskius, *Nomine Vladislai* VI. *Romam legatus.*

muliebrem, intrà terminos decentiæ veriùs, quàm fastuosæ pompæ, teneri opus, ut competentèr fœmina ornetur, non superfluè splendescat, vanitatum irritamentis. Monilium decori, unum aliquod gemmæ genus sufficiat, sæpiùs verò, purè aurea sint, colli, auriumquè pensilia, quàm ut per lapidum, gemmarumquè colores, & pretia luxurient, summo patrimoniorum damno. 5. Vestis, sit matronarum serica, non luxuriantèr aureo filio distincta, & micans, immò, à tertio matrimonii anno, Matronæ, nigrum colorem, decentèr induant, propiùs gravitatem, quàm ut varietate colorum, leviusculè pingantur, annuli modò retento decore. 6. Urbani viri, fœminæquè, nullo serico aut argento, aurovè, tàm solido, quàm filato, utantur. 7. Verùm quis mihi luxuriantium mensarum modum statuat? Summæ dexteritatis virum, & de Republica sanctè meritum, judicabo. Ego quid sentiam? ingenuè fatear, me pleraquè de discursu, de re ipsa, nihil certi statuere posse, velut in morem, & veriùs in naturam universi populi, pugnaturo. Dicam tamen, si circumscriptam mensam Princeps habeat, si primores populi, ponant modum luxuriæ, non tàm imperio aut legè, in eo profectum erit, quàm recto apud omnes exemplo; Quod, si absit, nulla lex sufficiat, aut ponat modum. Sic olim Romæ, *præcipuus adstricti moris, Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu, victuquè, obsequium indè in Principem, & æmulandi amor, validior, quàm pœna ex legibus, aut metus.*

Luxus, exhaurit fortunam privatorum. Quoniam verò, non sine invidia Principis, parsimonia imperetur populo, illa tamen arte obtineatur, luxui pellendo: Si prohibeantur mercatores importare in regnum, quæ pecuniam eliciunt, & ambitiosorum accendunt prodigalitatem. Nè quæsita gemmarum, moniliumvè, aurifabri, non Armæni, pretiosa equorum ornamenta vendant, nam illa, ad virile, aut fœminarum decus, nequè hæc ad militare, quidquam, conferunt robur. Item Scoti & alii, non exponant vendibile aurum, argentumquè filatum, aut quæ luxui, non usui serviunt, non Itali advehant pretiosum holosericum. Facilè impedientur incolæ, ab usu rerum, quæ non acquirentur, difficultèr motura luxum, quæ non accendent oculos. Sic, (veluti fluvios

fluvios in fonte, aut origine faciliùs, quàm in cursu oppresseris) in suis initiis & radice opprimenda, undè provenit luxuria.

Aut aliâ assequare viâ, maximam rebus impositurus caritatem, vel tributa, quæ prohibere vis in luxu; Aut per monopolia vendi sinas, monopolii lucrum, illaturus ærario, ut si aliquis prodigalis esse velit, saltem prodigalis sit ærario, non cauponæ, qui detrahit suo privato incurius, ditet saltem publicum. Sed tamen, quæ ad necessitatem vivendi requiruntur, immunia sint ab onere, aut saltem mediocritèr habeantur, ut sunt *frumentum, panis, carnes, lacticinia, ferrum, ligna, lintea, cannabes, pannus, coria; pelles vulgares, sal, olera, & potus pro natura regionis.* Rebus aliis si caritas imponatur & tributa, quæ luxui, non usui sunt, màgis *jucunda*, quàm *necessaria*, ferè extrà scrupulum, licitum esto Principi. Ut sunt *vinum simplex & crematum, mulsum, aromata; sericum, panni exquisiti, monilia, aurum filatum, acupicturæ, lapicidia, luxuriosæ pelles, & dulciariorum illecebrosæ conditura.*

Alia sunt usui hominum necessaria.

Alia nisi jucunda.

Non gravatur rerum caritate populus, si domi parentur, quæ importantur ab externo, ut sunt panni lanei & sericei, lintea, tùm alia usui accommodatiora. Ideò, crudæ materiæ prohibeantur exportari è regno, lana, cannabes, ferrum, sed operatæ tantùm ut pannus, lintea, &c.

Monopolia prohibeantur, quæ impediunt commercia, & diminuunt lucri commoda, tùm fortunas.

Alliciantur extranei, ad exercenda mercimonia, libertate commeandi, facilitate justitiæ in creditores, sine dilationibus. Separatum Tribunal sit mercatorium, tùm aliqua privilegia concedantur; Leves item sint exactiones, potiùs mercibus imponendo tributa, quæ exportantur, quàm quæ importantur aliundè, nè gravamine impositionum, avertamus. Deindè *non varietur pretium pecuniæ, & bonitas*, quo deterrentur mercatores, à commercio.

Difficilis & sumptuosa si obveniat negotiatio, quam non audeat privatus aggredi, proponatur præmium, qui prior tentarit, aut aperuerit negotiationem, præsertim maritimam. Cessit honori & utilitati *Hollandorum*, negotiatio ad Indias, *Orientalem, & Occidentalem.* Quoniam ultrà privati civis sumptus, erat ascensura, instauravêre Status Hollandiæ societatem, (Anno Christi MDCII.) in

in quam intulêre plerique privatorum, summas pecuniarias, ut collatio excresseret, ad *sex millionum summam* negotiationi æquivalentem, tùm superpositis Præfectis, sumptus, jacturæ, atque incommoda, in plures dividuntur, proportione habitâ, prout aliquis majores, aut minores summas, intulit. Est verò Præfectorum curæ, ut provideant apparatum, ducendæ negotiationi in universum, & mercibus vendendis, tùm lucro dividendo præsunt, publico ærario, non modicam partem lucri, participante. Posset item apud nos, negotiatio maritima institui (vocatis plerisquè civitatibus aut civibus, in societatem) per mare Balticum ad Hollandos & Anglos, per pontum Euxinum ad Turcas, quorum mercibus opus habemus.

Nonnulli, nè deterrerent extraneos (gravitate teloneorum) à commercio, generalem pensionem, ab aliqua gente exigebant, in vim particularium exactionum.

Conducit parandis privatorum opibus, ut facilitas commercii provideatur, quæ in prompta vectura consistit, à commoditate viarum. Valebit igitur, ut in civitatibus, oppidisquè, *separati Magistratus* (seu Duumviri) *annuatim legantur*, procuraturi, publicarum viarum, & pontium reparanda, uno aut plùs miliari circùm. Diversoria hospitantibus commoda ut sint, procul à depactationibus, securitas insuper sit itinerum, submotis latrociniis; cui rei, *tertiam publicorum proventuum partem*, Civitas quæquè conferet. Insuper, *operas publicas* (vulgò *Szarwarki*) statis diebus, septimanatim impensura, *quæ præ omnibus collationibus nummariis valent*, adhibitâ mensurâ, in certitudinem operis, ut viritim, perticam (seu virgam) terræ, fodiat quisquè, aut pro se fodiendam curet, reparationi viarum, munimentorumquè structuræ. Iidem *Duumviri*, habebunt curam munimentorum civitatis, nova sensim maturè in pace ut erigantur, seu collapsa ut reparentur. Item, ut nitor urbis & platearum servetur, eâdem curâ, ritè providebitur.

Summatim rem claudo. Cùm quinquè sint, nationibus ditandis universalia. *Res œconomica, in pecuaria & agricultura; Materiæ crudæ; Dein operatæ; (manufacturam* vulgus vocat) *Reciproca commercia; & Vecturæ commoditas.* Adlaborare debet Princeps, tùm

tùm Respublica (cui Deus beneficio cæli & soli, tùm industriosa œconomica, copiosam indulsit materiam) nè tria, præsertim postrema, populorum stabiliendæ fortunæ, instaurare intermittat, nam hæc proxima, immò potior, parandarum opum via. Dicam nè, an taceam? Verùm ingenuè fatendum, Poloniam, licèt sua œconomia, & dona terræ, varia genera crudarum materiarum producant, sibi copiosissimè habenda, aut ex superfluo, exteris affatim submittenda. Omnem (videlicet) *speciem Cereris, boves, equos, lanam, oves, cineres tinctorios, ceram, picem, sevum, coria, salem, linum, cannabes, mel, lacticinia, arbores, ferrum, plumbum, marmora, nitrum, materiam æris flavi* (*Galmanum* vulgò) *immò & argentum, cæteraquè minutiora*, minùs tamen esse nummatum, quàm gentes sunt, quibus tria postrema, curæ. Belgarum populi, sunt documento, quibus, sola *manufactura* (dùm formam elegantissimam, acu, malleo, sculpturâ, instrumento, textrinâ, tincturâ, penicillo, asciâ, & per omnia ingenio, advectis aliundè materiis superinducunt, ut opus sæpiùs superet materiam) tùm *ingenium* & opportunitas *negotiandi*, à prompta vectura (*per operatos canales, & currus ordinarios, dein commoditate maris*) plùs, quàm aurifodinarum loco sunt, ut sumptibus belli, supra fidem erogandis sufficiant, urbium potentiâ & splendore, cuiquè in Europa genti, facilè anteferendi. Sic ferè, à plerisquè populis, quadruplò cariùs, emimus Poloni transformata, quàm nostra cruda, illis vendimus. Quomodo verò collegia mercatorum, seu classes, tùm opificiorum industria, ac demùm commoditas vecturæ inducatur, sparsim hìc, & alibi insinuavimus.

Induci vastitatem urbium animadversum, dùm per incuriam civium, destructa domorum non reparantur, aut fortè, multo ære oppressis, dùm ultrà pretium domus, & fundi, debitorium excedit onus, ut sensim fundorum dominis, ad inopiam redactis, ruina & vastitas inducatur. Consultum ideò fuerit, edicto publico, certis anni temporibus, animadversionem fieri, super desolata. Si non sufficiens dominus reædificando, aut negligens, vel hærede mortuo, fundus dùm negligitur, verentibus singulis, nè si apprehenderint curam, onere debitorio involvantur, æstimetur fundus per commissarios, cum superstante ruina, emptione publicè propositâ. Qui pretium adinventum reposuerit in curia, immunem ab omni onere & processu, recipiat fundum, cum submissione reædificandi. Pretium verò depositum, inter creditores, proportione habitâ dividetur. Satiùs utiquè, partem debiti exsolvi, quàm ut in perpetuum, desertâ prostante domo & fundo, creditori æquè ac civitati, nullùm sit commodum ex vacuo, undè diminutio incolarum & tributi, in publicum sequatur.

Laxior sit immunitas urbium, ut procul omni impedimento, fideliùs suæ fortunæ commodo, non alienæ depeculationi, oppidanorum quisquè laboret, secùs industria providendi supprimitur, & ingenuitas, si populus, Præfectorum per vexas, & emungendi mille artes, etiam crebra militum per stativa, duriusculè habeatur. Vide, quàm floreant apud nos urbes, quæ minùs adstricto, Præfecturarum jure (*Capitaneatus*, vel *Starostias* dicimus vulgò) premuntur, & ab onere stativorum immunes, Cracovia, Posnania, Leopolis, Vilna, Varsavia &c. Eadem foret cæteris urbibus, oppidisquè, conservandi sui cura, & industria, si abesset pressura & distractio, si afforet libertas.

QUARTA PARS POTENTIÆ RERUMPUBLICARUM,

Res frumentaria.

ANnona ut vigeat, Princeps advigilare debet. *Nè statione militari, gravetur agricola*, nè agrarium pecus rapiatur, & quæ, licentia militaris, expilandis colonis suadet. Cætera, utiquè dissimulari possunt, verùm annonæ, bono Principi, cura sit maxima. Prudens Dux belli, etiam in hostico, cavet nimiam inducere vastitatem, nè sibi desit, longiùs bellaturo, seu redituro, annona; Multò màgis, in proprio solo, Principi cavendum, nè incolæ, gravioribus stativis, aut vagabundis per Provinciam, militum discursibus, præpediantur, *præsertim, dùm menses serendi, aut colligendis messibus, adsunt*, non in milites severiùs, verùm in

in Præfectos animadvertendo, militis enim insolentia, intrà incuriam Præfectorum est màgis, quàm ut ausu proprio insolescat, si adsit occasio, desit præsens ordo, prohibitio, & severitas; quod totum in Præfectis est, præsertim si intervertant stipendia, undè insolescendi necessitas. Prodest verò màgis, non errare, nec accusari, quàm dùm erraveris, puniri: non quærit in milite colonus *pœnam*, *sed màgis innocentiam*, *nec accusandi necessitatem*. Uti verò miles, depauperandis colonis agens licentiosè, cohibendus, sic ipsi bonorum Domini, per incuriam fundi, aut gravitatem in subditos, agriculturam minuentes (aut vastantes quoquo modo domum suam, & bona prodigendo insolentèr) lege cohibendi, substituto censorio Magistratu per Provincias, qui curam in eam intentus sit, negligentiores excitando, malitiosos, injunctâ mulctâ cohibendo, vel deindè incorrigibilibus, *Curatoriam* è proximioribus agnatis, substituendo. Quid enim refert, utrùmnè aliquis per minorennitatem, aut inopiam sanæ mentis, non sit compos sui, an incuriâ rectioris prudentiæ, vel defectu virtutis, in abusum res vertat, non *magis suo privato* damnosus, quàm mutuæ societati, per relationem ad bonum *commune*, id est Rempublicam, quæ ratione supremi dominii & ordinis servandi, in bona singulorum, potestatem habet. Rectè Plato (lib. 1. de legibus) *Quicunquè vitam suam, non rectè moderatur, nec domum habet benè moratam, nec rem familiarem justè administrat, nec familiam coërcet nec pacem cum vicinis colit, curatores (à quibus ut fatuus regatur) accipito, vel ex populo, tanquam erro, exterminator.* Si passim liceat pro arbitrio, sua pessundare, minuetur in usum communem annona, numerus colonorum, & populositas mutilabitur, tributa, promptaquè subsidia belli, cessabunt; aliàs exhausto *Publico*, si privatum non inops sit, facilè subvenitur Reipublicæ per singulos; Verè dictum, *ex privatis*, *publica constare*, vel è contra, secùs omnia fieri. Rectum igitur sit populi institutum, ut quicunquè per justa, honestaquè mediorum, super patrimonii sibi tradita, auxerit bona & reditus, velut industrius rerum curator, capax sit honorum & munium Reipublicæ, super fratres reliquos. Qui secùs, parvo studio conservationis, nè quidquam ex aggregato, vel meliorato, certos intrà annos adjecerit, alienæ modò curæ, uti

uti pupillus, otiosè fruitor, tanquam deses & incurius, certâ mulctâ, in publicum puniatur, dein partem amittat bonorum, màgis industrioso è cognatis addicendorum, elevandæ industriæ, tùm virtuti.

Sæpè evenit, ut incolæ, pretii magnitudine illecti, frumentum exteris vendendum ferant, suam terram annonâ pressuri. Providendum ergò, nè devectum in alias terras frumentum, paucis lucrosum fiat, omnibus damno.

Providere maturè debet Princeps, quomodo subveniat populo, inopiâ frumenti laboranti, Præfectis substitutis, frumento apud exteros, ope navium conquirendo; nam fame pressus populus, pronus in rebellionem. Nequè indecorum eo casu Principi, commercium instituere, frumentum apud finitimos petendo, incolis vendendum.

Vel maximè penuriâ levatur annonæ, si *crematum* (quod in nostro Septemtrione maximam partem frumenti absumit, & potiùs luxui heluonum servit, quàm necessitati) cremari prohibeatur, altera pars annonæ, succresceret, bono pani sufficiens. Dixerim etiam, cerevisiam, famis tempore, minore copiâ conficiendam: Præstat crudæ aquæ potu, contentum vivere, quàm inopiâ panis perire. Si justum calculum posuero, certò scio, propè mediam frumenti partem, cremato, & potu cerevisiæ, absumere Poloniam, per rura & caupones.

Deserta loca, à bonis agricolis, Princeps inhabitari curet, paludosa fossis operariis exsiccet, sylvestria eruncet & extricet, commoda arando redditurus. Immò præmiis provocet, colonorum industriam, parte sumptuum, in publicum, (cuiquè volenti) expositâ; Immunitatem insuper certorum annorum oblaturus, prout aliquis operosè, rem exequutus fuerit. Quidquid producit terra ferè luxui sunt, solum frumentum, servit pro necessitate; Terram ditissimam dixerim, non quæ aurum, sed quæ annonam producit, sine hac vivere nullus, sine illo omnes possunt.

Per urbes & vicos, in mendicos sit animadversio, robustiores ætate, paresquè labori, dùm fictam ægritudinem, in argumentum eludendæ stipis obtendunt, in morigerationis claustra, & *operariorum ergastula*, ut intrudantur: pro genio cujusquè, textoriâ, picto-

pictoriâ, tùm per varia genera & materias, fabrili arte (immò pro sexu, suendo, nendo, texendo, acupingendo) & quod in rem sit, instruendi: Præripiunt enim, & inutilitèr absumunt, verè impotentium stipem, sibi segnes, heluones, popinarii, in alios latrones, fures (aut quæ sunt ejus sectæ flagitiosorum genera) ab otio prodituri, nisi in eos seriò animadvertatur, undè non solùm annonæ, sed incolarum industriæ, tùm modestiæ providebitur.

Annui pauperum curatores, certaquè domus provideatur, ab urbis magistratu, ut qui provectâ ætate, tùm vitio mutilæ sanitatis, verè impotentes, ob inopiam, sunt mendici, dein vagi pauperes, vel pretextu pietatis, advenæ peregrini, sistantur coram curatorum examine, de conditione, & ratione non insolentis mendicitatis, inquirendi, ut pauperum cathalogo inscribantur, tempus insuper morandi, præfigatur in urbe. Aliàs nemini per imposturam paupertatis, stipem petere, fas esto; sed immò in viciniores urbes, nomen & qualitas impostoris, scripto, ad pauperum curatores transmittatur, quatenus non recipiantur in oppida, sed velut falsarii vagabundi, carcere coërceantur. Quæ verò piorum per manus, juvandæ pauperum inopiæ, annona, vel paratum æs, spontè confertur, aut quidquid eleemosinæ sub nomine, per mendicos conquiritur, Xenodochialem in domum, ad curatores deferatur, undè verè impotentibus, pro posse provideatur. Aliàs, cùm passim per oppida, juvenes, seniores, per imposturam mendicitatis, insolentèr vagantur, sine ordine, sine examine, obviæ eleemosinæ sese obtrudentes, verè inopes & morbo confecti, nullâ curâ habentur, immò per domorum quisquilias, miserè negliguntur, cùm nemo de illis, pauperum collegii sub nomine, inquirit, undè, non solùm catholicæ pietati, probrum objiciatur, sed pestis, infectio aëris, publico malo, per contagionem sequuntur.

QUINTA PARS POTENTIÆ RERUMPUBLICARUM,

Arma.

Maximum est ærarium Reipublicæ Armamentarium; Vix non facilius viri, pecuniæ, annona, (præsertim nostro in Septentrione) parantur, arma nisi in tempore fieri possunt, nequè sumptui parcendum, quatenus impleantur armorum operariis armamentaria, ferrum, sulfur, nitrum, gladii, hastæ procurentur, & potiùs ante necessitatem quærantur, ut in necessitate sint parata, nequè occasio rei gerendæ effluat, *arma felix tenet, infelix parat.*

Provinciatim, urbatim, vicatimquè, arma subministrentur armamentario, nonnunquam loco tributi recipienda, tributa etenim, maximè, armorum causâ; Immò, non grave fuerit, si quisquè opificum, in annos singulos, offerat aliquid armamentario, fabri ferrarii secures, terebra, serras, ligones, palas, (seu rutra) cathenas: fabrûm alii, hastas, cuspides, calcaria: Gladiorum fabri, gladios; pixidum fabri, certa sclopeta: Fabri lignarii, currus, annonæ vehendæ, tùm armis, vehicula item manuaria, terræ necessaria congerendæ, undè multorum annorum pace, plurium verò urbium & oppidorum curâ, graves exercitus armare possunt, collata in commune.

Opifices armorum, separata privilegia, & prærogativas habeant, quo incitetur operandi industria.

Civitates, variorum opifices armorum, de lege nutriant.

Equi militiæ apti, nè extra Regnum educantur, item nè arma finitimis vendantur, cavendum; Greges equarios qui aptè propagaverit, in honorem œconomicæ, aliquid immunitatis ei permittatur. Immò, ea cura, quibusdam imponenda, Præfectis rei armentariæ substitutis, adjectâ insuper publicorum pascuorum commoditate.

Non vendere solùm extraneo, verùm domi propria oppignorare arma, tùm aliena oppignoratò capere, sit infame & punibile.

Arma sint benè appropriata, non gravia, non nimis longa, ideòquè aptissima feriendo, excogitari debent, non apta corrigi; Multa armorum commoditate fieri.

Armamentaria, diversis in locis habenda, pro diversitate limitum, & periculi, ut citò subministrentur omnia castris è proximo, nèvè ab hoste aliquo casu circumveniatur armamentarii locus.

Procuret Princeps, necessitatem potioribus urbibus impositurus, certa in quantitate, annis singulis, ut operari provideant, nitrum, immò, pulverem nitratum, dein gladios, hastas integras & medias, fistulas majores & minores, per varia genera pixidum, cassides item, thoraces ferreos, ut adsit commoditas emendi, quantum libuerit, pro usu belli. Indignor sæpè, ut si aliquam cohortem, nè dicam legionem pedestrem, aut equestrem, derepente armare necessum, hinc pixides, illinc gladios, alibi hastas, magnâ molestiâ petere opus habeas, tantâ penuriâ acquirendi, ut à bono incepto, nonnunquam desistendum sit, tantundem conquirendo, quàm emendo impensurus. Providebunt igitur civitates, publicas officinas, & operarios, non enim privatus quisquè, sufficiat impensæ.

Arma inter defensiva, (vel super) munimenta urbium, rectè quis posuerit. Necessitas igitur imponatur, oppidis, muniendi sua, divisis partibus munimenti, in singulas oppidi regiones, & aliqua parte tributi omissa. Plùs operis hîc, quàm æris opus, invitat passim, spontèquè se ingerit (modò volentibus) loci opportunitas, adest terra, nihili emenda, adest laboriosa manus, ac tempus, si quod otio impenditur, detur operi; Multa successu annorum, & diutina pace parari; Partem unicam munimenti, hoc anno, atquè aliam sequenti, perficiendo: impositis à Republica commissariis, ac revisoribus, architecturæ militaris gnaris, instaurando operi. Sic belli casibus, Provincia redderetur secura, adessent refugis, prompta receptacula; Nunc secùs fit, periclitamur Poloni, barbarorum ferociæ expositi, cùm leviùs nobis perire, quàm providere, ac muniri.

Szarwarki *vulgò.*

SEXTA PARS POTENTIÆ RERUMPUBLICARUM,

Armorum Exercitium.

Liberi bonarum familiarum, cum belli Ducibus in castra mittendi, quo condiscant militiæ, & assuescant labori; Duces tandem futuri.

Per vicos, civitates, & oppida, delectus singulis annis habendi, ut aptiores ferendis armis, exerceantur, non quod in castra semper ducendi sint, verùm sufficit, contra subita belli, velut tela in armamentario, ultimæ Reipublicæ necessitati, in promptu si habeantur, alibi precariò non quærendi, nec primùm in armis erudiendi, dùm pugnandum. *Si tamen vulgus in rebellionem pronum, cautiùs habebis.*

Juvabit urbium paci, ac publicæ necessitati, incolas armis exerceri, Decuriatim ad portas urbium, ut excubent, nè licentiosorum advenarum audaciæ, urbs exponatur, partim ut commodiùs, inter exercitatos cives, pedester miles, legi possit, dùm opus. Proponantur ideò, statis anni temporibus, præmia, armis concurrendo, tùm ad metam collimando, exercitatioribus; Immò deligantur juvenes agilissimi, sibi exercitio, cæteris exemplo boni, alliciendis spectatoribus ad Martem.

Militaritèr exercitati, præcedant ordine, titulo, loco (immò eorum uxores, & liberi) iis, qui domi enutriti, in publicum nusquam fuêre fructuosi.

Belli juxta ac pacis tempore, stipendiariæ cohortes habendæ; decrescit juventutis virtus, si castrorum, ac militis, tollatur nomen.

Ipse Princeps, armata spectacula, in oblectationis partem trahat, præsensquè adsit, ut spectante Principe, quisquè strenuus videri velit, & agens animosè. Certè nationes, populi, æquè sunt bellicosi, strenui, etiam ignavi aut desides, prout sunt eo-

rum Principes; Non enim ridente cœlo, tàm benè, amænitati accommodamur, aut nubibus obducto, tristes demittimus mentes, quàm hunc nostrum solem, occulto impetu naturæ, imitamur Principem, & sequimur, quò vertatur, aut quam partem virtutis adamaverit.

Omnes occasiones exercendi in armis populi, cedere illi videntur, quam leges nostrates suggerunt, videlicet *Lustri publici*, cùm Provinciarum incolæ, cum equis armisquè (æmulationem mutuam inter) per capita provinciarum, annis singulis, viritim conscribebantur; sed quater quinquè retrò ampliusvè annis, certo damno suo, eum morem neglexit Polonia, maximo publici boni damno. (*Vide Historiam meam de gestis Polonorum, sub Henrico Valesio.*)

Excitandæ militiæ valet, si certi honores sint in Republica, & bona, à nullo possidenda, quàm certo tempore, qui militarit. Rem præclaram suggerit *Polybius*, de delectu Romano. *Urbanum Magistratum, non ante, cuiquam capere fas, quàm decem stipendia militiæ, adimpleverit.* Egregium quoquè illud, Cornelii Taciti (de moribus *Germanorum*) *Fortissimus quisquè, ferreum annulum, (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se cæde hostis absolvat.* Multa in eum modum ingloria, immò fœda imbellibus, secùs gloriosa, utiliavè bellicosis, prudenti quaquè in Republica, provocandæ virtuti, ordinari possunt.

Quoniam hæc Polonorum usui maximè scribuntur, non abs re dicendum venit, Pedestrem militiam (cujus defectu, ad plenam victoriam multa nobis defuêre, præsertim contra gentes, quæ statariâ pugnâ, legionatim ex arte, aut pro vallo & fossa, cunctando pugnant) necessariò in Polonos invehendam, dùm peregrini emuntur nobis potiùs, quàm leguntur, haud per omnia fideles, præsertim si ejusdem nationis hostis adventat. Nec pro aliena patria, prompti sunt in pericula, libentiùs stipendia, & emunctiones colonorum implendis sacculis, quàm cicatrices, in gloriam Polonam numeraturi. Si verò sint aliqui suorum, proh scandalum, exterorum tamen habitum æmulantur, immò nationem mentiuntur, sub externæ militiæ nomine, militantes. Summo igitur commodo pedestris militiæ fiat, si vetito externi habitus more, Prætoria legiò, ex solis Polonis, vestitu & linguâ, verè Polona,

Polona, legatur. Aut, si aliqui sunt exterorum, nostrum potiùs illi, quàm nos illorum morem & habitum, sequantur, ut ex ea, velut militari schola, pedestrium legionum Præfecti, Centuriones, & reliqui minores ordinum ductores, tùm administri prodeant. Nequè gentibus exteris, quæ aliàs sua instituta, venditant orbi, pro rectis & optimis, fuêre statim ab orbe primævo, omnia proba, & optima, sed cum tempore primùm, ab aliis populis (si quæ recta imitando fuêre) sensim ad se transtulerunt. Sic ante CXXX circitèr annos, Galli, regnante Francisco primo, pedestrem militiam, ejusquè normam, in Galliam introduxerunt, cùm ante, nisi peditatu Helvetico uterentur, (equo ipsi, prout nunc Poloni, merentes) dùm nollent uti ampliùs, precariâ exterorum militiâ, tarda inceptu, periculosa bellatu. Licèt verò nunc, Helveticas legiones, in castris Gallorum videas, non tamen sunt, velut corpus peditatus, sed velut pars, & subsidia, nec adest periculum, ob leves dilationes stipendiorum (quæ fortè injuriâ temporum, vel ob incommoda itinerum, præsertim in longinqua, ad punctum transmitti vix possunt) cursus bello captorum ut præcidatur, cùm domesticus & indigena miles, non tàm properè tumultuatur, dimissionemvè petit, quod ab Helvetiis aliquoties factum periculosè, verùm pro sua Patria, & in gloriam vernaculæ gentis, lubentiùs incommoda belli fert, fidentiùs agit, perseverat, publico intentus bono, & faciliùs in obsequio continetur. Nostra, quidni? Polonorum fortuna, hoc bello Polono Europæo, eodem stetit? deficiente stipendio, & præcisis ærarii venis, peregrinoquè Germanorum peditatu, ad Suecorum castra, maximâ parte dilapso, cùm nobilis eques indigena, spe melioris in publicum fortunæ fretus, Patriam non desereret, infractus animo staret, hostem aggrederetur, lassaret, ac demùm confecto bello (quod miretur posteritas) partem notabilem stipendiorum, Patriæ condonaret, plùs lucri à rectè facti conscientia, intrà generositatem animi, quàm à divite ære, messurus.

Addendum Armorum, majorem esse potentiam, dùm evocatione communi civium, quàm dùm stipendiario milite bellatur; Sic olim Romanos, sic nostros Polonos, primitùs potentèr bellasse, nunc à potentia bellandi, in tantum desciviſſe, in quantum, à pri-

à primævo bellandi more, receſſerunt. Nec ſubindè mirêre, Romanos, cùm ſolâ includerentur Italiâ, plùs virorum ſub armis habuiſſe, quàm dùm occupatâ Europâ, in ulteriora extendiſſent dominatum. Subactis enim Provinciis, & Regum gazis in urbem importatis, crevit primùm ſine hoſte propinquo, ſecuritas, tùm opulentia, & ex eo, amans otii luxuria, dein effundendæ per inania pecuniæ, invaluit libido. Hinc alieno labore & periculo, conductitio milite bellare placuit; Ex eo, caſtrenſis vir, guſtato ſtipendio, injuriæ loco putabat, arma ſequi non ſtipendiatus, aut per injuriam temporum, ſi defecit ærarium, deſerebantur caſtra, ut minùs fructuoſa, nec aderat promptè, gratuita Patriæ defenſio, niſi miles, æris magna profuſione, & per conceſſa (nocivo exemplo) donativa, pararetur. Miror Polybium, de primæva Romanorum potentia loquentem lib. II. Hiſtor. *Ut autem ex ipſis rebus intelligatur, quantam Rempublicam Romanorum, auſus ſit Annibal, aliquantò poſt aggredi, quantumquè illud imperium erat, operæ pretium fuerit, apparatum ad hoc bellum, & copiarum vim, quas jam tunc habebant, commemorare. Exiêre cum conſulibus, legiones Romanæ quatuor, ſunt autem in unaquaquè legione Romana, peditum quinquè millia & ducenti, equites trecenti. Sociorum auxilia, utriquè conſuli aderant, quæ junctim numerum efficiebant, peditum tricies mille, equitum bis mille. Aderant præterea (qui neceſſario tempore ſuppetias veniebant) Sabinorum & Etruſcorum, equites quater mille, pedites ultra* L. *millia, hos in unum coäctos, pro finibus Hetruriæ, hoſti objecerunt, duce illis impoſito Prætore. Convenerunt & ex Umbris, ac Sarſinatibus, qui Appenninos montes incolunt, ad viginti millia. Item è Venetis, ac Cenomanis, millia paritèr* XX, *qui in Galliæ finibus ſunt collocati, ut facta impreſſione in Bojorum ditionem, eos qui exierant, retrocedere coäctos, à cæteris divellerent. Ac pro finibus quidem, variis locis diſpoſiti exercitus hi erant. Romæ verò præſtò erant, propter incertos belli caſus, velut ſubſidiaria manus quædam, è civibus, triginta peditum millia, equites mille & quingenti. E ſociis peditum* ccIↄↄ, ccIↄↄ, ccIↄↄ, *equitum* cIↄ, cIↄ. *In tabulis ætatis militaris (quæ ad ſenatum ſunt allatæ) fuêre deſcripti è Latinis, octuaginta peditum millia, equitum quinquè. E Samnitibus, peditum millia ſeptuaginta, & cum his equites ſepties mille. Ad hæc Japyges, &*

Meſſapyges conjuncti, peditum quinquaginta millia detulêre, equitum decem & ſex. Lucani peditum ccIↄↄ, ccIↄↄ, ccIↄↄ, *equitum* cIↄ, cIↄ, Iↄ. *Marſi, Marnicini, Ferentani & Veſtini, pedites vicies mille, equites quater mille. Duas hoc ampliùs legiones, in Sicilia & Tarenti, ſubſidio locaverant, in quibus fuêre pedites quater milleni & duceni, equites item duceni. Jam verò è plebe Romana atquè Campana, dedere nomina militiæ, peditum ducenda & quinquaginta millia, equitum tria & viginti millia. Ita efficiebantur ſumma copiarum, quæ urbi præſidebant, ad peditum millia centum quinquaginta, equitum circitèr millia ſex; Univerſus verò numerus aptæ ad militiam* (Nota verba) *multitudinis, erat peditum millia ſeptingenta, equitum ſeptuaginta. Et auſus tamen eſt Hannibal, cùm vix ipſe viginti millia haberet, quos huic numero opponeret, Italiam invadere, verùm de his meliùs ex iis, quæ inferiùs dicentur poterit conſtare, &c. &c.* Atquè hoc diluvium virorum, ſola Italia effudit; Miraris? Evocatione communi armorum, tunc bellatum, vel (quod certè ex contextu ſuſpicor) ex quoquo rure oppidovè, tertius quiſquè (vel ſecundus) armis ferendis aptus, pro militari ætate, bello apparabatur, in plures menſes, ære, commeatu, opportunitate armorum providus, per cohortes (datis ex publico Præfectis) dividendus, modò vocaretur accinctus, minimè gravis ærario, nec provincialibus, per hyberna aut vagabunda ſtativa moleſtus, verùm poſt caſtrenſes labores, domum repetens quietus, utilis Reipublicæ, & caſibus belli promptiùs educendus, quàm ſi per fornices, & fora, expoſitâ pecuniolâ, peteretur legendus. Poloni item, regnante Sigiſmundo Auguſto, circitèr CXL millia, equitum armatorum, contra *Cruciferos Livonienſes* eduxerant, cùm in aliquas tantùm Provincias (diſpenſante lege, quæ diviſis armis bellare vetat) evocatio armorum, nobilitati indicta fuiſſet, nullo oppidanorum, vel ruricolarum ſecuto, qui evocatione communi non tenentur. Quantam potentiam, & apparatum, hodie nè utiquam promptè videas, deſuetis ab armorum uſu, & militarium equorum curâ, civibus, dùm ſoli ſtipendiarii, caſtra ſequuntur. Niſi fortè cenſus, ſeu luſtrum annuale, tùm communis evocatio, in uſum revocetur, arte (proh dolor) *Monarchicoſtatiſtarum*, ſuppreſſa. Periculoſum igitur in Republica, togâ, ſeu

ſago, aſſuefieri populum, ut emantur obſequia, quæ Patriæ gratis debentur: ceſſat tunc generoſitas, atquè animi vigor; debitum abit in onus, recta conſuetudo, in injuriam: Nè dicam, abit promptitudo, in venundationem operis, ac demùm in ignaviam. Scythæ etiamnum, nullos conductitios habent, nec adeſt ærarium, ſed prompti omnes in bella, eòquè noſtris (acie tenus) plures, idem miles, qui pecuarius, qui opifex, qui curator familiæ, qui ruranus, qui civis, qui purpuratus, à ſolis enim militaribus, perſonæ, reſquè æſtimantur. Caſtrorum & domus, mollium aut aſperiorum, tempora non habent diviſa, ſed perindè putatur, pro Tauricani Principis, immò pro ſua Patria bellando expeditiſſimi, nobis moleſti, quibus (ſimilitèr quondam bellantes) fuimus terrori. Turcis item, (*Janzarorum* peditatum ſi eximas) promptuarii ſunt equites, ſine ſtipendio, communi evocatione, tùm pro menſura fundorum, proprio commeatu, *Timariorum* ſub nomine militantes, dùm evocantur. Verbo rem claudo, multi eſſe hanc evocationem, quâ ærarium, promptitudinem armorum, quâ caſus adverſos belli, & inexhauſta ſubſidia ſpectes, præſertim ſi per binas, ternaſvè Provincias, ſeu *Palatinatus*, annuatim alii atquè alii, in orbem militent, & recentes feſſis ſubſtituantur, *ſexto*, *ſeptenovè anno*, ad eoſdem, ordine redeunte, totam enim molem virorum fatigare, immò periculo ſimul exponere, quis ſanæ mentis ſuadeat? caſtris (velut alibi diximus) & agendo gravem, regendo impeditam.

Rerumpublicarum quibus, pax longa ineſt, proderit tamen præſidiarias cohortes, per municipia; tùm præſertim, maritimam claſſim haberi, non ſolùm ſervando exercitio militari, undè ingruentibus bellis, ſeminaria ſint Ducum & militum: Sed maximè, ut honeſta occupatio, procul à domo, inquietis capitibus obtrudatur, quibus niſi exoneretur Reſpublica, ſpecie Præfecturarum & belli, periculosè involvant ſtatum, cives otioſi. Velut Hetruriæ Duci, intra rationem ſtatus eſt, altiſſima licèt in pace, claſſim inſtructam, ad inſulam *Illuam* haberi, ut malefici, tùm inquietiores, *humoris* (ut ajunt) peccaminoſi, ad triremium operas, vel honeſtiorem cuſtodiam, deputari poſſint. parſimoniâ humani ſanguinis, ſed commodiùs, labore mulctandi, aut occu-

patione

patione coërcendi, præſertim juvenes obærati, & nullius operæ, quò ſtipendiorum occaſione, honeſtè (militari ſub ſtatu) vivant, nec deſperatione inopiæ, in varios auſus propellantur. Novis etiam Polonis, nuper non obfuit, ad ripam Boriſthenis, verſus Scythiam, & camporum deſerta, arcem *Kudakianam* exſtrui, cùm otioſa nobilium juventus, ſtipendii, & armorum honeſtâ illecebrâ protracta, exercitium bellorum imbueret, dùm inquam, crebrâ excurſione contra barbaros, alioſquè ſuſpectos, accolarum Boriſthenis excurſores, ad ſubita bellorum, labore ac periculo, induraretur.

 PUN-

PUNCTUM SECUNDUM.

De Ærario.

Id est,

DE SEPTIMA PARTE POTENTIÆ RERUMPUBLICARUM.

AErarium constat collatione pecuniæ, quam, viâ variâ contribuendi, incolarum confert manus. Ne sibi igitur fraudi sit Princeps, bonam monetam domi fieri, tùm ab externo importari curet, etiam depravatam, regno pellat, nam qualemcunquè passus fuerit, talem in ærario deponet. Modi verò, boni retinendi nummi, aut adulterati vitandi, secundùm communem praxim,

Hi possunt esse.

AUrei vel argentei nummi majores, altiùs æstimentur, quàm apud finitimos, Sic *Richellius Cardinalis* (magnus ille consiliariorum Galliæ) auro puro & argento, collimitaneam exhausit Hispaniam, cujusquè Hispanici nummi, adaucto ingeniosè pretio, undè Hispani mercatores, spe lucri modici illecti, tota peculia auri & argenti, solo decennio, exportarunt in vicinam Galliam: Eo commento, ingeniosa Gallia, sibi stetit nummis dives, Hispanis injuriosa. Atquè hoc illiciendæ extraneæ monetæ; verùm promptiùs ut subveniatur ærario, màgis dextrè fiat (nam aliàs simplex auctio monetæ, privatis, non ærario lucrum ferat) si argentei nummi majores (*taleros* vocamus vulgò) dùm *florenis* tribus communitèr æstimantur, in quinquè nummos minores, *florenum* valituros, transformentur, ut publicum ærarium, vulgaribus taleris, pretio viliore conquisitis, & recusis, duas quintas, si non *materiæ*, saltem ratione *impositæ formæ*, lucri nomine acquirat, promptuariis expensis sufficiens; Immò, incorrupto talerorum pretio, præstabit, informe argentum conquirere, admisto ære recudendum, sic illatum, non exportabitur, uti minùs extra valiturum. Cautione tamen adhibitâ, contra falsariam exterorum monetam, nè eo prætextu, in decipulum inferatur. Aliàs te ipsum, eo recudendi argenti consilio, periculosè involves.

Si fieri non possit, ut ascendat nummus, saltem invigilandum ut par sit pretium, vicinorum monetæ, non ideò suberit metus exportandi auri, argentivè ad exteros.

Imponenda necessitas Dantiscanis, pro nostra annona, monetam ut numerent, purè auream, argenteamquè, vel si externa sit, censuræ publicæ subjiciatur. Fit enim, ut priùs bona inferarur in decipulum, postea depravetur; velut eâ viâ, nummi Leone signati, aliiquè, huc irrepsère; cui obviabitur, si tàm Dantisci, quàm in civitatibus mercaturæ suetis, substituatur censorius Magistratus, cujus scitu contractus, ipsaquè fiat emptio, nè quid fiat in fraudem pecuniæ.

Qui nostras merces coëmunt, totum, dimidiumvè pretium, puro auro, crassioriquè argento, ut solvant, providendum, reliquum currenti monetâ numeraturi. Pro exoticis verò mercibus, quibus opus habemus, & in externa eliciunt pecuniam meliorem, non numeretur aurum, sed argentea moneta.

Ex purissimo argento, cudatur moneta, nequè *pondere* aut *forma*, sed *valore materiæ* æstimetur. Quid enim est; ingenti pondere & formâ, cudi taleros, si plùs habeant æris, quàm argenti; Sit licet idem nummus, familiaritate currens, quid si externi, eundem rejiciant, quid? Similem si ad nos inferant. Uti *Hollandi*, nummos majores, Leone signatos, sibi inacceptos, nobis damnosos ferunt.

Minutior moneta, nulli bono, præterquam absumendo argento, in multas formas dividitur. Satis sit, nostrum ad usum, unam alteramquè nummorum speciem accommodari, pauca in reliquum variatione. *Venetiis*, minutior moneta, purè ærea cuditur, usui promptuario vulgi accommodata, bonum argentum, datur crassiori monetæ.

Dictum; Minutiorem monetam, æream cudi oportere, sed periculum adest, nè finitimi, purè æreos nummos, clanculò submittendo, (velut Regnum Sueciæ, per Livoniensium commercia, nobis est damno) per commutationem hujus fæcis, argenteam monetam, immò argentum subtrahant. Nequè hoc sine remedio, vetito æreæ monetæ usu, quàm diurno victui rebus mercandis; Utvè altiori emptioni, vel contractui, tribus pretii partibus, aureo puro, argenteoquè numismate expositis, quarta pars, hâc æreâ fæce adnumeretur; Immò aureus nummus, minutiori monetâ commutandus,tres argenteæ monetæ partes, quartam æream ferat. Quantum peccavit Respublica, quæ nummis æreis in immensum crescentibus, non posuit modum, vel posterior ætas, damno suo videbit.

Bona immobilia, certâ specie optimæ pecuniæ, vendantur, emantur; undè præstantioris monetæ, contractibus asservandæ, necessitatem adesse. Sint igitur jurati custodes librorum, scripto connotaturi contractum, justâ specie boni nummi exsolutum.

Quod dicitur de argento, existimandum de auro, ut sit purissimum, nequè aurifabrorum fraude intervertatur, pœnâ Fisci dictâ delinquentibus.

Typis imprimatur, species nummi liciti, illiciti, nè abeat ignoratio, in excusationem erroris.

Aurifabri, argentum operatum, optimæ bonitatis, vendibile exponant, secùs deprehensum, cedat fisco, & delatori.

Eleganti forma, cudatur moneta, indè fraus rescissionis patebit. Quod practicatur hodie in Gallia.

Non liceat incolis, exoticas merces auro puro solvere, sed argento, sic aurum, quod importatum, non exportabitur. Immò, si fieri possit, Hungarica vina, commutatione mercium (quibus opus habent) petantur, retinendæ domi pecuniæ.

Tributa, certâ specie boni nummi exigantur.

Moneta cudatur, æstimatione bonitatis, vicinorum monetæ, inferiorem si cuseris, tua quidem non exportabitur, sed mala importabitur.

Post rem Monetariam; Altero loco, inter modos ditandi ærarii, *commoditas commerciorum*, poni potest, ubi enim crebra exercentur

centur commercia, multa sunt inductorum, evectorum, & transportatorum telonia.

Provideat Princeps, securitas ut sit viarum, & commoditas hospitiorum, tollat impedimenta fluviorum (in vicina rura, curam & opus purgandi alvei, proportionatâ mensurâ divisurus) navibus equorum operâ, contrario fluvio trahendis. Commoditas enim aquarum, immanè, quantæ moli, deportandarum mercium prodest. Fertur certò, canalem Brabantinum, qui Bruxellis, Antverpiam versùs ducitur, quinque centenis millibus aureorum constitisse. Nec inutili impensâ, præter enim fructum, quem illa telonia, importarunt ærario, (ut duplum expensorum pretium superarint) restat in reliquum, prompta commoditas mercimoniorum, diurnaquè ærarii subsidia.

Ubi montosa Provincia, fieri non patitur canales, imponendum civitatibus, mutuam ut habeant curruum & vecturarum communicationem, invitandis eâ commoditate incolis ad commeandum, undè crescit mutua populi amicitia, dein societas, postremò commercia instaurantur.

Non in commoditate publicorum curruum, & vecturæ, sed in transmissione literarum, multùm interest commercio. Juvat igitur, in quacunquè bene ordinata Provincia, vel civitate, impensis publicis, haberi tabellarios (*Postiones*, aut cursores, vocamus vulgò) Prout apud nos invaluit nuper, latiusquè mos invalesceret, civitatum & oppidorum inter incolas, ordine tabellariorum instituto, pro numero incolarum, biennio, vix ad eundem, ordine commeandi redeunte. Plurimas commoditates in publicum, ab eo capit, qui sapit.

Societas populi in commercio, Est mihi *tertia* ditandi ærarii materies.

Non solùm commoditate commerciorum, incolæ provocandi, sed prudens necessitas imponenda; Ab emptione immobilium, seu venditione, ut arceantur cives, societati qui recusarint. Dicitur verò societas, non unius tantùm civis cum alio, sed integrarum civitatum, unius aut plurium regnorum, ad exemplum societatis *Hanseaticæ*: Atquè hujus speciem insinuabimus.

Retinetur aptè societas, communione civitatum, per delegatos

tos in ſimul conveniendo, conſultandoquè, *ſocietatis Hanſeaticæ* exemplo. Quæcunquè civitas, ad comitia convenire, neceſſe illic habet, aut ſi venire omittat, pro unoquoquè die abſentiæ (ſeriùs quò venerit) viginti taleros perſolutura, vel ſi omninò negligat, ſubit *Areſtum*, vel excluditur à ſocietate.

Ærarium ſit publicum ſocietatis, quo civitas quæquè, annuatim conferat aliquid, in commune.

Qui fœderi inſcribi volunt, inferant aliquid ærario.

Duæ viciniores civitates, eliberationem tertiæ (ſi aliquo malo prematur) procurabunt.

Nemò fœderatorum, ultrà ſcitum aliarum civitatum, cum hoſte paciſcat.

Si peregrinus contra ſocietatem fecerit, in bello contra ſerviens, arma vel conſilium ſubminiſtrans, in ulla fœderatarum civitatum, locus ei ſit, verùm carcerem & *Areſtum* patiatur.

Ex una civitate pulſus, in aliam ex fœdere non recipiatur.

Certo tempore, alicui ex fœderatis ſerviens, totale jus civitatis acquirat, aut aliquam ſummam lucretur, in comparando jure.

Quæquè civitas ex fœdere, certum numerum vendibilium armorum, habebit, pro commoditate fœderatorum. Maximum aliàs incommodum, ſi deſint coëmendo, quæ uſui neceſſaria, ut velut dono acceptum habeas, quod in neceſſitate, commodè emptum acquiris.

Aliquis fœderatorum injuriatus, communitati injuriam deferat, ut ei patrocinium ſit, ex fœdere.

Nemò à fœderatis, bello aut prædâ parta emat, ſub pœna mortis.

Aliò merces ſuas exportans, amittit jus civitatis.

In civitatibus emporeticis, quæquè fœderata civitas, providebit ſibi domum, rerum procuratorem habitura.

Quæ omnia, tuentur, ſervant, aut ditant ſocietatem, non levi ærarii proventu.

Quod dicitur de civitatibus, intelligi poteſt, de fœderatis Provinciis, aut perſonis.

Sunt item modi augendi ærarii, cum juſto convenientes, quos promiſcuè indicare, in rem fuerit, uti à ſcriptoribus, ſeu à diverſa praxi, erui poſſunt. In

In oppignorationem, præter purum argentum aurumvè, nihil deponatur, certam penſionem inferendo ærario, ab oppignorato.

Peregrinorum morientium pecunia, cedat fiſco.

Utiliùs, ut exteri veniant ad coëmenda noſtra, quàm ut noſtri exeant, ad vendendum ſua.

Infames, certo pretio reſtituendi, in neceſſitate pecuniæ.

Facetum erit, quod ſequitur; adferam tamen: Lacedæmonii, neceſſitate pecuniæ preſſi, ſcitum fecerunt; Totâ urbe, tùm circumjacenti agro, Dominos, familiam, jumentaquè, uno die jejunare debere, quantum quiſquè inſumpſiſſet non jejunaturus, tantundem inferret ærario.

Inteſtatorum plebeiorum quarta pars, cedat fiſco ex mobilibus.

Cùm ſucceſſio immobilium, deſcendit ad fœminas, quinta pars ſucceſſionis æſtimatæ, cedat fiſco; Non tàm enim opes fœminarum proſunt Reipublicæ, ac virorum.

Ab inſcriptione advitalitatis *in ſolidum*, vigeſima pars redituum primi anni, in ærario deponatur, inſcriptio aliàs ſit invalida.

Fœmina vendens, aut oppignorans, quinquageſimam æſtimati, ærario inferat.

Jus tutoriæ, capiat Princeps, vel Reſpublica, ut quantum ab expenſis pupillaribus, debitorioquè defuncti ſupereſt onere, reliquum proventuum, fiſco inferatur.

Accipientes publicos agros, advitalitii nomine (*bona Regalia* nobis dicuntur) cenſum anni primi, inferant ærario, locatione uſu fructuum, plus offerenti (ut ajunt) propoſitâ.

Pauci exactores ſint cenſuum, nè ſalariis diſtrahatur proventus.

Potiùs viri & arma, Provinciis imponantur, quàm tributa; pecuniæ, vitio exactorum amitti poſſunt, viri non item. Exemplo Turcicorum *Tymariotarum*, ſeu agrariorum militum, qui pro menſura fundorum, militare tenentur. Prout nobis Polonis, ſunt *pedites* per Palatinatus, *agrarii*. Atquè utinam, plura talium ſigna ſcriberentur, ærario non moleſta, colonis (vagabundos per diſcurſus, aut queſtuoſa per hyberna) minimè formidanda; Propriâ veſte, annonâ, ſtipendio, armis, inſtructiſſima; caſtris inexhauſta, ſeditionis non ſuſpecta. *Milites agrarii, nec Provinciæ, nec ærario moleſti.*

 Defi-

Deficiente ærario, amor incolarum in Patriam provocandus. Quantùm quiſquè amat Patriam, offerat Reipublicæ gratuitò, aut ſaltem mutuò. Facilè verò præſtabitur, aliquibus clam ſubſtitutis, ac largitionem propoſueris, aliquid publicè ut offerant (licèt poſtea reſumpturi) in æmulationem cæterorum; ſic Henricus ſecundus Rex Galliæ, exercitu ab Hiſpanis ad Sanctum Quintium cæſo, cùm penuriâ pecuniæ, militi reficiendo laboraret, indictis trium ſtatuum comitiis, petiit per Cancellarium, mille perſonas, civium ditiorum, ex omnibus Provinciis nominari, cuiquè impoſitâ neceſſitate, mille ſcutatos (taleros vocamus vulgò) ſine fenore, in fidem Principis conferendi, interjecto tempore reddendos. Quâ ingenti ſummâ, per inſenſibilia promptè collata, ſubvenit ærarii neceſſitati, & bellum felicitèr confecit. Præſtat quandoquè, collationibus, incolas Remquè publicam gravari, quàm amitti.

Publicâ parſimoniâ, augetur ærarium, ſumptus inutiles publicorum ædificiorum, aut ſplendidarum legationum, ſi vitentur; ut liberalitatis, ſic opum, fons eſt parſimonia.

Quæ ſine impenſa fieri poſſunt, præſtentur; plebeiis conceſſa Nobilitate, propriis ſtipendiis, annos aliquot qui militaverint. Nobiles item, ſuo ſumptu, caſtra qui ſecuti fuerint, titulo augeantur. Immò, civitatibus aliqua privilegia concedantur, quæ certum numerum militum ſubmiſerint, vel navem, ſi mari bellum geratur.

Redditur Provincia nummata, ſi quiſquè privatorum, habeat publicè carbonam, quò decimam proventuum, anno quolibet, publici notarii per manus, deponat, decennio totum ſimul reſumpturus, eadem in annos ſequentes, repetitione. Quod ſerviet parſimoniæ, ac uſui privatorum, tùm vadimonium publicum, uniuscujuſquè fidei, habebitur.

Divites cenſum, pauperes operam conferant, vallum fodiendo, vias publicas curando, canales & urbem purgando.

Potiùs aliquando, opera & commeatus, vel arma exigenda, nomine tributi, quàm pecunia.

Capitatione, augetur ærarium, ut populus menſes in ſingulos, viritim offerat nummum, pro numero populi, ærario inferendum. Æra-

Ærarium duplex inſtituatur, ordinarium alterum, diurnis expenſis paratum, alterum ſanctius, ex minimis proventibus, ſummâ Reipublicæ neceſſitate, aperiendum. Sanctius dico (juſta moderataquè ex collatione) non, quod abſit dici poſſit, pauperum lachrymæ, emunctio, preſſura, & ſpoliarium ſubditorum.

Partiti ſumptus bellici, levant impenſas ærarii, altera Provincia, ſi procuret annonam, arma altera (dein pulverem nitratum) altera certos pedites, equites altera, aut in ditiores civium, impenſæ dividendæ.

Scriptæ membranæ, Principis manu, ſenatorumque connotatæ, (adjecto cùjuſquè pretio) vice pecuniæ, ſtipendii loco diſtribuentur; mercatoribus neceſſitate licitandi impoſitâ. Diteſcente publico ærario, redimendæ, aut loco tributi, retrò in ærarium inferantur.

Non indecorum Principi vel Reipublicæ, augendis belli proventibus, exercere certa nonnunquam mercimonia. Ut ſi negotiatio ſit nimis expenſiva, cui privati haud ſufficiant, longinquitatis ob periculum, vel quando magni apparent proventus, ſolo Principi convenientes; Idquè publici boni commodo; ut ſi frumentum coëmat *fiſcus*, annonæ penuriâ, populo vendendum, non indecorum eſto. Non quidem probaverim negotiationem, ſed immò probro imputem Principi, ſi præſertim ad vilia lucrorum demittatur, prærepturus commoda, inſtitorum minimis, ſequè præſens rebus immiſceat, avaritiæ màgis, quàm communis boni uſui; Verùm ſi honeſta inſit, per fidiſſimos Præfectorum, mercandi induſtria, immò *fiſci* potius, quàm Principis, cur improbem illam? Multò utiquè turpiùs, màgiſquè infame, populum tributis gravari, quàm per induſtriam, neceſſitati ſubveniri; Diviſo præſertim in opulentiores mercatorum ære, pacto ſocietatis, & lucri exindè proventuri, adjectâ partitione.

Non tantùm Reſpublica, ſed civitas quæquè, habeat proventus privatos & ærarium, quo publicæ neceſſitati ſubveniatur. Ea verè dives eſt Reſpublica, quæ deficiente publico fiſco, habet promptè domi, undè mutuum petat.

A collimitaneis populis, procuratur pecunia, ſi ad hoſtiles colonos mittas, viritim ut redimant, quietem agriculturæ, nè à tuis præpediantur, immò redimant libertatem & prædam.

G 2 Subactis

Subactis in civitatibus vel Provinciis, tolles jus ſuccedendi, ſuper immobilia, extra directam progeniem maſculorum, nam ad Principem devoluti agri, poterunt vendi *jure feudi*, undè pecunia, ſumptibus belli ſufficiens, coäcervabitur.

Ex ſucceſſione collateralium, & tutoria pupillorum, ab inteſtatorum item bonis, pars pecuniæ petenda.

Ab emptione immobilium, venditione, locatione, conductione, centeſima æſtimatorum, inferatur ærario.

In Hiſpania, quoties immobilia venduntur, decima pars emptionis, infertur fiſco.

Quovis à contractu pecuniario, à *re lucrata in judicio*, centeſima adjudicati, detur ærario.

Sed juſtiſſimè ab iis, qui vitato emptionis puræ contractu, pignoris modò nomine, opulentis inhiant fundis & proventibus, otiosè dites & avari, vigeſima aut trigeſima exigenda, ſaltem in pœnam avaritiæ, & erga incautos hæredes corruptelæ.

In ſumma neceſſitate, nobilitatis tituli, mercatoribus vendendi.

Hiſpanorum ærarii, quæſtuoſum inventum, vt contractus & Privilegia, tùm decreta lucrorum, ſigno Regio, impreſſa in papyro, ſcribantur, publicorum miniſtrorum curâ, cariùs vendenda; non levi ærarii proventu, nec magno ementium damno, dùm emendo lucrantur.

Stipendia, militibus nunquam augebis, nam ea commodiſſima exhauriendi ærarii via, dùm perpetuum onus, portabis incautus. Sed potiùs certo donativo, præmiabis pro tempore, benè meritos, nè aliàs uſurpata gratitudo, ſenſim abeat in debitum, ullo novæ recompenſæ in poſt titulo, nec elevandæ merentium virtuti, vel dantis in æſtimatiora renovandæ gratiæ. Immò, prudenti exſolutione militaris ſtipendii, parſimonia & auctio fit ærarii. Prout nonnulli, menſem militarem fecerunt, quinque ſexquè hebdomadum, ut duo menſes deperdantur, ærario minimè graves; Vel màgis induſtriosè alii, & minore militum in queſtum ſenſu. Primâ Dominicâ primi menſis, dein ſecundâ ſecundi, atquè tertiâ tertii, menſtruum ſtipendium ſolvi jubent, ſic circuitu hebdomadarum facto, quintus menſis, ſubtrahitur ſtipendio, ærario annumerandus. Faci-

Faciliùs contribuunt ſubditi, cùm viderint, in publicam neceſſitatem, non Principis luxum, imperari tributa; vitet igitur Princeps, dilapidandi opinionem.

Monopolia rerum exoticarum, tutè poteſt inducere Princeps, præſertim ſi luxui, non vitæ neceſſitati, ſint accommodatæ.

Quoniam novâ poſſeſſione bonorum (gratuitò quæ accedunt) naturale recreari animum, ut velut ex alieno, liberaliùs dividant homines, quàm ex ante poſſeſſis, quibus dudùm inhabitavit animus; Non grave, quoquo jure ſuccedentibus, antequam occuparint poſſeſſionem, ut inferant ærario, Vigeſimam, decimamvè bonorum æſtimatorum, aliàs non adeatur ſucceſſio, ſive adſcrita, directa, collateralis, ſive ſit advitalitia, antequam tabulis publicis, penſio inferatur. Si verò intra menſem penſionem inferre neglexerit aliquis, fraudem facturus ærario, proximior ſuccedens capiat bona, idem præſtaturus.

Sed Hiſpania, conquirendæ pecuniæ Magiſtra, invenit enim modos ingeniosè colligendæ, dùm opus habet, à luxu vel maximum, dein à *chartis luſoriis*, aleis, dùm emuntur. Apud nos item, ab iis, quæ heluonum, non ingenuorum ſunt civium, juſtiſſimè tantundem tributi nomine exigi poſſet, quanti conſtat, quod emitur.

Rex Hiſpaniæ, conceſſione Pontificis, decimam redituum, ex bonis Eccleſiaſticis per Hiſpaniam quandoquè recipit. Conſtat immò, quondam conceſſum Hiſpaniæ Regi, bello Turcico, dimidiam partem argenti ſacri petere; Velut nobis Polonis, hodierno ſub Pontifice, *Alexandro Septimo*, bello Suecico permiſſum. Cariores Deo animas, & ſacra, quæ bello perduntur, quàm muta metallorum altaris ornamenta.

Civitates & oppida Hiſpanica, habent reditus publicos, è fundis propriis, & è mulctis delinquentium, undè partem tertiam, quotannis aufert Rex.

Quondam uſurpatum apud Venetos legitur, in defectu pecuniæ, aliqua bona mobilia, taxæ ut ſubjicerent, duplici tamen æſtimatione, quàm res conſtabat. Admiſtis vacuis, ſub nihili nomine ſchedulis, pro numero ſchedularum, perſonæ convocabantur, ut præſenti ſenatu, extraherentur. Qui vacuas extrahe- G 3 bant,

bant, perdebant vadium, qui lucri nomine inſcriptam ceperat, certâ priùs numeratâ ſummâ, (ſed longè minori, quàm res conſtabat) totam rem lucrabatur, reliquorum inſenſibili damno.

Illum quoquè acquirendæ pecuniæ modum, alicubi uſitatum, non improbaverim. Cùm quædam nobilium prærogativæ, ipſis nobilibus venduntur. Quod per juniorem ætatem, facere, aut capere non licet, certâ depoſitâ ſummâ, capere, tùm facere liceat. Vel ſi quæ in eam formam.

Ærarium potiùs dividendum, quàm uno loco habendum, nè ſi ille locus, aſtu ab hoſte capiatur, aut Provincia, vel civitas, rebellis fiat, periculum ſit theſauri. Idem ſentiendum de *Armamentario*.

Feneratores ſint obſtricti, Reipublicæ in neceſſitate, ſine fenore, mutuam dare pecuniam, juſto pignore accepto.

Non aliundè certior ærarii proventus, quàm ex agrorum cenſu, bona publica ut ſint, quorum uſus fructuum, inferatur ærario. Nullum regnum commodiùs, quàm Polonia, ſibi provideret, tanto in numero publicorum agrorum (*Staroſtiarum* vulgò) quibus abundat.

Nec ille Regum olim, pro ſuo fiſco imprudentèr. Ruricolarum cuiquè, neceſſitatem impoſuit, ultrà ſuetas in alimentum ſementes, modium frumenti, Principis nomine, annuatim ſeminandum, undè ex accreſcenti, Principis in horrea, duæ tertiæ inferrentur, augendi ærarii commodo: vel rectiùs ſit; unaquaquè in Provincia, publicum agrum haberi, quo ſemel in anno, ruricolarum proximior quiſquè, araturus venire teneatur, dùm ſerendi tempus adeſt, alterâ vice, cum falce affuturus, dùm colligendis frugibus, maturitas vocat. Eâ planè inſenſibili, ſed multarum ſimul manuum operâ, multùm frugis parari, & prodeſſe ærario poſſet, ſine diſpendio privatorum. Verùm maximè conducat, ea publici agri commoditas, providendis victualibus fortalitiorum, in caſum obſidii, ſi quodquè fortalitium, ſuum proprium agrum, in ſubmæniano habeat, immò quæquè legio aut cohors, undè collatis frugibus arcium penaria, ditè provideantur annonâ, pecunia ſecùs, per inſolentiam Præfectorum, in vana expenſorum profunditur, aut per avaritiam retinetur. Non quærere operosè cum impenſa, verùm paratam annonam aſſervare, cuiquè promptum.

Eadem

Eadem ab occaſione, opportunè dicendum non omittam, non leve poſſe fieri, apud nos præſertim Polonos, ærarii augmentum, parſimoniâ expenſæ, in præſidia, reparationemquè munimentorum. Si quod ab ærario expenditur, aliundè provideatur. Videlicet, à qualibet Præfectura, duo, triavè rura, in proviſionem caſtri, ſi avellantur. *Smolenſcii*, *Camenecia*, *Kiiovia*, aliorumquè, tàm intra regnum, quàm à limite; Præfecto aut proviſore deſignato, cui arma, munimenta, & quæ obſidionis caſibus opportuna, ſint curæ. Non perpetuum verò Præfectum velim, ſed trienniò, ſcito provincialium legendum. Perpetuitate Magiſtratuum, corrumpi facilè, ſuperbire, immò inſoleſcere homines, nec tàm diligentes reddi, quàm ſi deſignatione renovatâ, ſua quiſquè (alius atquè alius) recentia ſtudia, diligentiam cum induſtria, tùm laborem, officio ferat, nè per inertiam tranſactum, ceſſiſſe ingloriè ſucceſſori videatur. Præſidia munimentorum, ſi non ex mercenariis legionibus ſubſtituentur, ſaltem urgentiori caſu, agrarios pedites, armis, pulvere, globis, commeatu inſtructos, nobilitas Provinciæ, *jugeratim* ſubmittere munimento teneatur. Inſuper, ſingulos in annos, menſuram frumenti, de jugere quolibet, intra fortalitium inferat, proximior quiſquè, ut coacervatâ ſenſim annonâ, caſibus obſidionum ſufficiat. Dein ruratim, bini operarii, cùm palâ & rutro, truſiliquè vehiculo, ſemel in anno ſubmittantur, reparationi munimentorum; Sic magno ſervandæ Provinciæ arcano, & parvâ ærarii tùm privatorum impenſâ, locus ſeipſum aptè nutriet, conſervabitquè. Aliàs occupatio regionis, munimentorumvè, ſit damno, ſi onus & conſervatio, publico ærario incumbat, fructus loci, privati civis cedat commodo.

Si aliqua pecunia, ultra expenſas ſuperſit, poterit certo pacto annuæ penſionis, (velut Auguſto Cæſari erat ſuetum) inter opulentiores mercatorum, uſui commerciorum dividi, ut partim ſibi, partim Reipublicæ, lucrum procuretur.

Moris olim erat, quibuſdam circumſpectis gentium, rebus fiſci & quæſturarum, homines juniores ut præficerent; Juventus enim, minùs avara, màgis eſt verecunda, & talium innocens, immò patitur correctorem, dùmquè primæ ætatis virtutem ſimplicem (nondùm per aſtutias imponendi, ac evadendi artibus

exer-

exercitam) negotio ferunt, non tàm ſunt fallendi modis ſecreti, aut circumſpecti, quin deprehendantur in correctionem. Secùs ætatis inveteratæ hominibus, neceſſitate, occaſione, dein temporum & perſonarum familiari notitiâ, ſub pallio quæſitæ authoritatis, malè agendi uſus venit, ut etiam fallere ſciant, ſine ſenſu, præſertim dùm tractu temporis, & officiorum, explicandis artibus, parandis miniſtris, tempùs lucrantur. Prout juniores etiam, lubrico ætatis, & occaſionum, viſcata per officia, facilè corrumpuntur, niſi alii poſt alios, promptè ſubſtituantur. Dixerim igitur, moderni vitio ſæculi, continuandis officiis, ſæpè vocari experientiam agendi, cùm ſit, non illa fidelioris, aut exactioris erga Rempublicam ſervitii, verùm etiam, coöpertioris in rem privatam aſtutiæ. Immò, loco prudentiæ, fallendi artificia, & inſolentiam, diuturnitate officiorum comparari.

Theſaurus, non tam potenti Principi, civi (vel civitati) credendus, undè non poſſis repetere dùm velis. Nequè loco tàm debili aſſervetur, undè fortior quiſquè dùm velit, aut prior armatus, capiat.

Habeat (quod ſummum) Reſpublica libellum, quò publicæ opes contineantur, portus, vectigalia, collationes, tributa, quantum civium & ſociorum in armis, quot neceſſitates, largitiones, expenſæ, nè ſumptus cenſum ſuperet. Quæ neceſſaria, impenſis curentur, reliqua, ut minùs profutura, & damnoſa omittantur. Cui rei, perpetuum magiſtrum habeat Reſpublica providendo.

Ratio ærarii, commodiſſimè à *Quæſtoribus* petitur, (velut quibuſdam populis ſuetum) dùm publicæ pecuniæ & expenſorum, rationem reddere, priùs coguntur, poſtea privatæ fortunæ, calculum ponunt, unde accepêre, quæ novitèr (velut ſomnio divites) ipſi habent. Cauſam quorum dederint, ea poſſideant ſecuri, vel ſecùs, velut ſuſpecta, & ſubdolè parta, reddant ærario, quorum habitorum, ſufficiens non datur ratio.

Studium theſauriſandi improbari politicorum quibuſdam; Nè occaſione implendorum loculorum, avaritia ſenſim, animo Principis ingeratur, munificentia & liberalitas, inter infructuoſa, parcitas vectigalis dùm habetur, eòquè preſſura populi, abeat in cenſum.

cenſum. Juvenis adhæc ſucceſſor, ſi capiat Principatum, pro fiducia Paterni ærarii, propè ut inſoleſcat; ſenſim quæ inferuntur ærario, reſpectu jam paratorum, negligens, curam ſui & induſtriam providendi, intermittat; vicinorum amicitias ſuperbus ſpernat, ſuarum virium inſolens, alienarum expenſor incurius, aut iniquus. Undè occaſione ditis gazæ, vel pro temeritate, bellis & periculo involvatur, inſuſurrantibus præſertim, obviis luxuriæ miniſtris, ſatis opum ſibi, majorum curâ partum, quomodo præſentibus fruatur magnificè, non ut triſtem curam induat providendi; ſtudium futurorum, inter inhoneſta generoſi Principis, falsò reponentes. Eò verò faciliùs, transfertur ille prodigendi in inſolentiam, quorum non ſuo labore, vel curâ parator, etiam penſator ut ſit negligens, crediderim; Alienus labor, cuiquè levis eſt, proprius certè gravis, proindèquè æſtimatur. Sæpè ideò, meliùs proviſum ajunt, qui occaſionem induſtriæ, vel neceſſitatem, quàm paratam gazam, in occaſionem corruptelarum, & inſoleſcendi, reliquit ſucceſſori. Verùm è contrario, rectiùs opponi poteſt; Niſi adſit præſens ærarium, per tributorum vectigaliumquè licita, pacis beneficio ſenſim coäcervatum, quis modus repentinis? quæ cura providendi, periculoſis? tardum ſit tunc quærere arma, commeatum, nummos, (non enim ærarii nomine, ſolam pecuniam vocaverim) dùm opus. Non cuilibet verò Principum ineſt, vel habetur fides conceſſi (*Creditum* vocamus vulgò) aut ſi adſit, non adeſt in promptu, tàm opulentus creditor, quantum bellum & neceſſitas requirat. Futura igitur (utar communi dicto) *maturè provide*. Tanti quiſquè eſt, quantum habet. Etiam ſacræ paginæ monitu, remittimur ad formicarum ſapientiam, matura æſtate providentium, quæ hyeme opportuna, nè intempeſtivæ curæ pœniteat.

Opes Regnorum & potentia, non proindè major eſt, quò majoribus Provinciis regnatur, verùm ſufficit, proportionata ut ſit Regni magnitudo, ſufficiens, non exſuperans, modò recto habeatur ordine. Mirari licet *Carolum Quintum Cæſarem*, cujus imperii magnitudo, tot terris diſtendebatur, quantam vix in triumphante, & victrice Roma, ſuſpexit orbis (præter enim imperium Romano Germanicum, Hiſpanis, Belgis, Neapolitanis, Siculis,

aliisquè circa Italiam terris & Insulis, & quod omnem magnitudinem fidemquè superet, Orbi Novo, id est *Americæ* imperabat, undè auro argentoquè, tot sæculorum fœtu, gravidi montes, opes suas largè effundebant) ob defectum tamen stipendiorum, exercitus ejus, seditionibus cùm scinderetur, immò quod mirêre, tot populis fulta potentia, sæpè defectu militum, cùm laboraret; Fortè factum, quod unius hominis mens, tantæ moli ad punctum regendæ, seu obviando hinc illinc orientibus malis, partes in omnes non sufficeret, quàm dùm propria quisquè, curat Regna è proximo, màgis per se, quàm per *vice Regum* emunctorias manus, quæ (præsertim à remoto) haud per omnia fidæ: Seu quod magnis imperiis eveniat, velut prægrandibus & obesis corporibus, quæ pondere gravantur, sibi ipsis molesta, & impeditiora, quàm ut in omnes casus & occasiones, se regendo & movendo, expedita sint, dùm disgregatas vires habent, & *quæ, magnitudo sua, vulneribus objecit*, ut ferè ascensus magnitudinis, descensus potentiæ sit, tantòquè debiliora eveniant imperia, quantò plùs supra proportionatam magnitudinem, gravem sibi ipsis acquirunt molem. *Mediocria* contemnere cavent, & excitant curam sui, tùm industriam, secùs uti virium, sic opum, aut provinciarum (etiam ingenii) *magnitudo*, primò fiduciam ingerit, incuriam dein, ac post causat damna, & lapsum. Quod re ipsa in aliis, tùm in Carolo videas, dùm penes monstrosam imperii magnitudinem, vix sufficeret, unius Regni Galliæ potentiæ. Vel si licet, ad *Ticinum* Regem Galliæ Franciscum, victum prælio duxerit captivum, màgis casu, & vigilantiâ *Davali Piscarii* (pro Carolo Ducis) factum, quàm potentiâ, nam tùm maximè destituebatur stipendiis, Cæsarianus miles, cùm Galli, viros, pecuniam, omnia bello necessaria, affatim haberent, eòquè inerat contemptus hostium, & negligentia sui. Quod verò, imperium olim Romanum, opes & potentiam, ex præparato haberet, pro magnitudine, sibi proportionata, factum, quia sub nomine Reipublicæ, promptiùs magnæ Provinciæ & Regna reguntur, quàm sub regimine unius, cùm non prout à sorte nascendi, bonus malusvè Princeps, aut perspicax, populis obtruditur (idquè magnæ moli regendæ, in omnes partes haud æqualitèr providendo sufficiens)

Ad Paviam vulgò.

sed cùm paris authoritatis cives, intra virtutem, fidem, & amorem, in gratiam Reipublicæ, fidelitèr sibi commissa, velut sua curant, non ministri, sed màgis civis (ac si dicere licet, *condomini aut comparis*) nomine, dùm paritèr regunt, quàm reguntur, nec pro domino, & in rem unius, sed pro Republica, & communi libertate; Undè erigitur, contenditquè civium animus in altiora, liberiùs hoc aut illud appetens, & pro genio, spontè se rebus commodans; sub unius verò dominatu, secùs, supprimitur generositas, nec spatiatur liberior mens, immò non adest, pro libitu exerendæ virtutis occasio, cùm prout hic aut ille, ex placito Principis vocatur, obtruduntur Magistratibus & officiis, sæpè verò, pro sorte occulti favoris, quàm ex merito virtutis In Republica deindè, melior pejorem, ex pari potestate, dùm observat facilè, & intra libertatis amorem, dùm corrigit, rectiùs haberi omnia necesse. Prout res Romana documento, quæ libertate crevit, invalescente Cæsarum dominio, collapsa est, quod Aristocratia sudore paravit, Monarchia perdidit. Nunc quoquè, titulo quocunquè, Civitates liberas Italiæ, Belgii, Germanorum, per omnia togæ, armorumquè munera, structuris etiam publicis, opibus, mercimoniis, regendiquè modo, venustiùs haberi, dùm seipsas regunt, quàm quæ, (reciso nomine libertatis) stricto jure dominationis premuntur, non suæ gloriæ aut commodo, tùm benèplacito, sed pro dominantis libidine, totum impensuræ; spontanea minimè gravant, jussa semper molesta sunt. Verùm, quò tandem? impetus scribendi me rapit.

PUNCTUM TERTIUM.

Quid ſuſcepto bello agendum?

Cauſæ juſtitiam evulgabis ſcripto, antequam bellum ſuſcipies, præſertim, (quoàd juſtè oſtendere potes) prætextum defendendæ religionis. Indè aſſequeris, ut rationibus tuis, tanquam juſtis, omnes aſſentiantur, & compatiantur, immò ſtudioſiùs juvent.

Quod propè, Papam fautorem partium quæres, in majus argumentum cauſæ, tùm Cardinalem, aut Epiſcopum, eliges neceſſe, partium promotorem.

Societatem armorum ineas, cùm externis, & amicis, prædam, opportunitatem, vetera adverſus hoſtes odia, futura (ni ſubvertantur) mala, oſtentando; Vel ſi non parabis ſocios, ſaltem amicos quæres, è vicinis Principibus, nè ad hoſtem deflectant, nè pecuniâ aut conſilio juvent. Parabis verò, & retinebis amicitiam, per occaſionem legationis, donis, omniquè meliori modo, eorum animos pervadendo, à quorum conſiliis Reges dependent, præſertim ſi tuum legatum, præſentem habeas, teſtem amicitiæ, & cenſorem, ſeu vadem, tùm ut eadem occaſione, ſocietas armorum ſuadeatur. Sed qui petit ab aliquo ſuppetias, præſertim rebus in deſperatis, caveat, nè ſe demittat nimium, nec nimis ſolicitè, alienam imploret opem, aliàs fortunam ſuam, prorſus deſperatam faciet, nullus eſt, qui ſolâ motus miſericordiâ, jacenti dexteram porrigat (nam hic affectus, omnium impotentiſſimè agit, nec tàm diu durat, prout *ſpes, metus, gratia, odium, vel neceſſitas*) aut qui tueri velit eum, qui de ſeipſo, rebuſquè, ſperare deſiit, niſi potiùs, involvi difficultate metuat, ſi negotio immiſceatur. Pompeii cauſa, multùm in opinione Phtolomæi deperdidit, cùm tantam, legatorum ejus ſubmiſſionem, coram uſurparet oculis, rectius ille alter. *Non ut profugus aut ſupplex, ſed ex memoria prioris fortunæ, agendum ſtuduit.* Hinc proximè, ſuccenſuerit quiſquè *Antonio Juſtiniano* Oratori Veneto (apud Franciſcum Guicciardinum lib. VIII. Hiſtor.) Qui poſt Cameracenſe fœdus, quo Principum contra Venetos conſpiraverant arma, ac poſt *Giaradaddæ*, ſeu *Vailæ*, ut alii appellant) cladem, infrà quàm oportuerat, ſubmiſſa oratione, nomine illius Reipublicæ, Maximilianum I. Imperatorem, à ſocietate armorum Galliæ Regis, avellere contenderat, ſua illi dedendo, quo màgis res Veneta, contemptum tulit, quàm ut aliquid proficeretur. Non oportuerat, tàm properè, eò conſternationis venire, cùm non ſemper deſperata ſint, quæ deſperata creduntur, prout tempora poſteriora, & melior fortuna Venetorum docuit, dùm ſua glorioſè recuperarunt poſtea, turpis verò conſternationis memoria, in hanc uſquè ætatem manet, non levitèr, Majeſtatem illius Reipublicæ vellicando. Quantò rectiùs olim Romani, deſperatis caſibus, eò màgis ſuprà fortunam erectiores, ex memoria prioris fortunæ (vel à ſpe meliorum) conſtantèr agebant, non infrà conſuetam gravitatem, ſeſe demittentes, cùm ſcirent, æquè properam credulitatem, & timores eſſe nocivos, quàm nimiam ſui confidentiam. Fortunam, miros habere eventus, ac ſæpiùs, poſt deſperata, meliorem ſuccedere, cùm rector fatorum Deus, per contraria plerumquè, in melius agit, in confuſionem humanorum, hoſtem erigit, ſed ut caſu graviore ruat, pœnam reperturus, media ſua in fortuna; concedit, ut concutiat noſtra, nè tamen extremè frangat, prohibet. Dùm mutuam hoſtium diſcordiam, aut potiorum capitum, mortem permittit, vel tædium belli (ex cupidine ad ſua redeundi, præſertim ob defectum pecuniæ & commeatus, tùm ob incommoda temporum, duræ hyemis, aut intempeſti cœli, undè virorum jumentorumquè, ex infectione morbi, nec dubia ſtrages) animis ingerit, exindè victoriam proſequendi, animum aufert, & conſilia, levi momento confundit, vel quia extrema noſtri pœna, in ordinatione fatorum nondum maturuit, ſed intra bonitatem ſuam, paternè comminatur Deus, dùm interim nos cupit corrigi, vel dùm victorum ſuperbiam arguit; ut conſultiùs ſit, non illicò deſpondere animum, verùm apertâ vi, reſiſtere cui non poſſis, ſaltem qualitercunquè, tua ut defendas, in protractionem, ab exſpectatione meliorum, ex tempore & occaſione, capturus conſilium. Velut tunc quoquè

Diversè alii Pugnam Caſſani vocant.

què, Venetorum hostibus (qui spe devoraverant totum) accidit. Et olim Annibali, dùm post attritas Romanorum res, *ad capiendam urbem, nec animum sibi, nec fortunam adesse ajebat.* Vincere sciens, victoriâ uti nesciens. Multi secùs ceciderunt, ut altiùs assurgerent. Nec Romani, ad subigendam Carthaginem, habuissent spem & animum, in Africam, Majestatem imperii protensuri, si Annibal eos toties vexando, ultra mare transeundi, & victoriam prosequendi, occasionem non aperuisset, velut venatores, in ea loca decurrunt, non quæ adire in præsens intentum habebant, sed quò fugiens fera, & occasio duxit. Et Polonorum constantia, virilis tùm infracti animi, titulum mereatur, cùm totâ Europâ, hac ætate in nos concitatâ (trecentis ampliùs, hostium armatorum millibus, per diversas Poloniæ partes, simul bellantibus, Suecis, Germanis, Moschis, Hungaris, Valachis, Moldavis, Tartaris, rebellibusquè Cosacis, & planè toto amisso Regno) maluerunt desertâ domo, castra sequi, alii uno alteroquè Poloniæ in angulo, velut exules, adversam fortunam masculè pati, quàm turpi hostium pactioni (Suecorum, de tradenda Prussia, Moschorum, de cedendo Lithuaniæ Ducatu) assentiri, melioris fortunæ tandem non desperabundi, ut redeunte per Dei gratiam propitiori fato, màgis decori sit, & gloriæ, meminisse viriliter patiendo, infractos tulisse extrema, quàm (absit foret) succubuisse molliter, immò pusillanimiter adversis. Constanter verò in adversis agendo, confunditur hostis, & aliquid occultarum virium, subesse credit, quem confidentem sibi, nec fractum animo, aut prorsus desperantem, sed erectum videt; utiquè victi magnanimitatem, etiam victori esse cordi & honori; pusillanimes, etsi casu vincant, ludibrio tamen, & contemptui (nè dicam indignationi) sunt victis, dùm quisquè fortem, quàm ignanum vincere, aut ab illomet vinci mavult. Sed hæc ex occasione, & ferè ultra intentum dicti.

Suspicio aut diffidentia, inter hostiles finitimos facienda, nè jungantur.

Transfer bellum in hosticum. Sic Romani Annibalem averterunt, invadendo Africam; Immò præstat, hostilis terræ commeatu, & ruinâ belligerari, quàm tuæ. Adde, quod Tacitus suggerit. *Propinqua Cremonensium mœnia, quò pluris spei ad effugium, eò minorem ad resistendum animum, dabant;* Cujus rei aberit suspicio à tuis, si procul à domo remoti, hosti serviet in consternationem, in cujus terra & domo, bellum est.

Auxilia præpedias hostium, adventantibus ibis obviam tacitè; Parte alterâ tuorum, in loco castrorum, ad speciem relictâ, nè jungantur.

Imponendum hosti, unam partem illius peti, immò aliquos, non omnes, nè si omnibus metum incutis, universi consurgant.

Mediis ipsis nocendi tibi, contravenias.

Mercanda adversariorum, ejusquè sociorum fides, per corruptores & munera, immò eorum, à quorum consiliis, hostiles dependent Duces, ut dissuadeant, vel ad te transeant. Quod fit opportunissimè, in bellis civilibus, & seditionibus militaribus, tùm Provinciarum.

Unus, non plures, pari potestate Duces, bello designandi, nisi diversis in locis, bellum geratur.

Fetiales mittendi ad hostes, pro pompa belli, antequam bellum incipias, quò major tuæ causæ paretur authoritas, tùm ut exploratum habeas eâ commoditate, quid in hostico agatur.

Servi aut subditi, ad defectionem contra Dominos, per submissarios incitandi. Exaggeranda servitus, auxilia, libertas, & protectio offerenda, *arma subministranda*, *quod maximum.*

Eorum, qui subsidia hosti ferunt, ditionem invades, per te, vel per socios; vel rumorem invasionis sparges, ad sua tuenda ut vertantur.

Limitanea Regni oppida, milite & commeatu firmabis, ne dùm alios invadis, alii à tergo tua petant, præsertim si abducendus exercitus, in longinqua. Cujus rei causâ, accommodatissimum fuerit, si quàm plurimos in Regno habeas, qui ad omnem evocationem, sacramento teneantur, solis quibus militant mensibus, stipendiandi. Aut quibus dignitatum & immunitatum præmia, loco stipendii, sunt.

Paulò superiùs dictum, de societatibus armorum parandis, pro potentia movendi belli. Non tamen, res benè stabilitas credes, nisi à te ipso, plus virium speres, quàm ab aliena potentia, quæ

quæ sæpè fallit. Cautus in eo fuit Sigismundus I. Rex noster; cùm enim à Pontifice Romano, ad societatem belli movendi contra Turcas (pro capite armorum Christianitatis statuendus) vocaretur, respondit; Consiliis pacis, contra potentiam Turcarum, Poloniam satis munitam haberi, à fœdere, quod cum eo Principe interesset. Longâ præterea deliberatione, se opus habere, cùm non æqua sibi, ex victoria Turcarum, restarent præmia; Provinciæ vastæ, nec satis cultæ, confines Poloniæ regno; Cæteris Principibus, florentissimas adjacere terras, ac proindè majora commoda emersura belli. Aut secùs, periclitantibus non esse par periculum. Poloniam in limite Barbarorum positam, in quam prima barbarorum furia (superveniente casu infelicium armorum) sese effundat, cùm reliqui Principes, securi manerent, in remoto, alieno periculo tuti; Non sibi esse fortalitia, excipiendis incursibus adversis, limites Polonorum esse apertissimos, non arcibus, non urbibus, non saltibus defendi, sed in solis manibus præsidium fore. Deindè, initâ societate, si Principes alii (quibus remotis, non esset par, bellandi, nisi pro gloria nominis Christiani, necessitas) se deserant, aut promissa subsidia, si non ex pari conferant, quis arguat? cùm sibi interim soli, amissi prælii periculum incumbet. Poterit aliquem Principum, domestica necessitas, tædium impensarum & belli, aut primùm non ex optato cadens prælium, à societate armorum avertere, dùm nullo suo periculo; irritatum bellum, pro libitu quisquè deserat remotus, sibi, *nisi victori tuto redire licere*, ut quod communibus armis incepturus esset bellum, propriis, finire cogeretur. Poterit deindè, (superadjecit responso) ut fata hominibus dominantur, mortuo Pontifice, alius ingenii mollioris eligi, item Imperator, cui pax, quàm bellum sapiat, qui non vivacitèr bellum urgeat, parcus sumptuum & laboris, nec amator periculi, nec societatis, cujus non ipse author, suis interim Polonis, periculum finiendi belli, impar facultatibus, & viribus superfore. His & aliis de causis, excusatum se haberi velle. Cùm deindè iteratò instaret Pontifex per alternantes nuncios, Respondit Sigismundus: Societatem & imperium belli, non se recusaturum, modò Principes in urgendum bellum confœderati, pecuniam ex præparato conferrent, quæ millibus *L X.* armatorum,

torum, equitum peditumquè, & rei tormentariæ curandæ, sexennio sufficeret (non enim se velle, ab aliena discretione pendere, & periculo irritati belli, temerè involvi) se quoquè pro parte sua, XX. aut plùs Hastatorum equitum millia, è Polonis superadditurum. Quod cùm in deliberationem Pontificis, Principumquè Christianorum venisset, simulquè gravè æs, L. millionum appareret, necesse conferendum, incepto desistere opus fuit. Interim Sigismundus, securus pristinæ cum Turcis pacis, felicitèr Poloniam administravit. Nec propiori ætate, benè cessit Polonis, armorum societas, cum Austriaco Ferdinando II. Imperatore; Cùm enim ab Hungaria, contra *Bethlem Gaborium*, auxiliis Turcarum tumentem, periclitaretur Ferdinandus, dequè ipsa Vienna, ægrè retinenda conflictaretur, Sigismundus III. noster, auxilia Polonorum equitum, submisit, quorum ope, Imperatori parta ingens victoria; Sed Princeps Turcarum *Osmanus*, à Polonorum auxiliis, ereptam victoriam molestè ferens, avertendis nostrorum viribus, supra XC. equitum millia, contra Poloniam (primùm Anno Christi M D C X X.) Duce *Skinder Passa* armavit, dein sequenti anno, ipse præsens C C C C millibus, equitum peditumquè stipatus, gravitèr incubuit. Interim Poloni, retaliari subsidia ab Imperatore sperantes, (pro cujus amicitia, fidelitèr retenta, sic vapularent) nulla obtinuerunt, à prætensa excusatione Bohemici belli. Sic Austriaci à remoto, pericula Polonorum & casus, sibi securi spectassent, nisi auxilio Divino, & virtute Polona, bellum felicitèr confectum fuisset. Dein sequenti ætate, Anno M D C X X V I in Prussia, ejusdem Ferdinandi societas, haud felicitèr nobis fuit socia. Cùm enim ex pacto societatis armorum, *Arnhemium* cum aliquot millibus Germanorum, subsidio nostris contra Suecos misisset, màgis pro alendo intra Poloniam bello, (quod alià s Germaniæ imminebat) factum, quàm pro vera amicitia. *Cùm ex consilio belli petenda esset Marieburga, ad dejiciendum Suecicum præsidium, Arnhemius* (utar verbis Pauli Piasecii, rerum Polonarum Historiographi) *apud remotiorem ripam, inutilitèr hæsit, consumebatquè in dies, magnam vim pulveris nitrati, & pilarum, resonando in aëra, nullo damno Suecorum, & naves innumeras perdidit, quas contra omnem rationem, objiciebat ictibus tor-*

tormentorum Suecicorum, ſub eorum mœnibus, Viſtulam ponte jungere inanitèr contendens &c. Ad extremum fuit deprehenſum, quoddam arcanum, à Rege, cum Arnhemio Præfecto militari Polonico ſolo conſcio (uſquè & Principe Vladiſlao filio Regis excluſo) tractatum, ab ipſo Electori Brandeburgico, & per eum hoſti, revelatum fuiſſe, eòquè opportunitatem rei gerendæ effluxiſſe &c. &c. Nec paulò altiora, immò externa, in rem adferre omittam. Anno MDLXXI. inter Pium V. Pontificem, Philippum II. Hiſpanorum Regem, & Rempublicam Venetam, fœdus coäluerat, contra *Selimum* Turcarum Principem: Quantæ molis illud, quamvè parvo fructu (ſi pro magnitudine apparatus metiaris) finitum, quanto diſſenſu geſtum? pudet dicere. (Vide Thuanum lib. XLIX. & libro L. Hiſtoriar.) Cùm enim Veneti, obſideri à Turcis *Nicoſiam*, dein *Famauguſtam* accepiſſent, dequè amittenda Inſula Cypro, damno Chriſtianitatis vererentur, de auxiliis arcendo ulteriori periculo proſpectantes, Pontificem re & Nomine verè *Pium*, induxerunt, ut pro dignitate nominis Chriſtiani, ſocietatem armorum prehenderet ipſe, Philippo II. Catholico Regi, eandem perſuaſurus. Prima orta mox contentio, de ſummo imperii loco; Pontifex pro dignitate ſacræ purpuræ, Philippus pro potentia, & numero ſubſidiorum, certabant; ſed paternè concedente Pontifice, naturalis frater Philippi, *Joannes Auſtrius*, Generalis belli Dux, ab Hiſpania deſignatus. Primam difficultatem, altera gravior excepit, quoniam Philippus, potiſſimas ſocietati vires conferret, æquum itidem cenſebat, ut omiſſo oriente, contra *Tripolim*, *Tunetum* & *Juliam Cæſaream* ab Africa, (ſtabiliendis rebus Hiſpanis) Turcæ priùs impeterentur. Secùs Veneti, ſi non à ſua regione, ſed aliena parte oppugnarentur Turcæ, cui bono ſibi, niſi inani nomine ſocietatis, & profuſione impenſarum, ſuſceptum bellum ſerviret? Cui quæſtioni componendæ, niſi Pontifex, miſſo promptè in Hiſpaniam Pompeio Columna, operam appoſuiſſet, fœdus tanto molimine ſancitum, diſſolvi debuerat. Sed Hiſpani, diffidere iterum Venetis, quaſi haud ſincerè ageretur, cùm in ſpeciem (ajebant) quærerent fœdus, cujus terrore, Turcarum Principem, in æquas conditiones pacis, ut adigerent. Prout de facto, ſecreti Venetorum internuntii, de ſtabilienda pace, ad Turcarum purpuratos commeabant. Sed promptè interveniente Pontifice, (interim tempus trahebatur, conſumebatur commeatus, inani ſumptuum impenſa, occaſio rei gerendæ, effluebat) Veneti, ſincerè ſe ad nomen fœderis applicuêre. Dixiſſes firmam coäluiſſe ſocietatem? non omninò, nam quaſi ex compoſito, diſſociantibus fatis, novam iterum quæſtionem & obices, oppoſuêre Hiſpani. Quoniam non à parte Africæ, pro commodo Regnorum Hiſpaniæ, ſed pro ſecuritate Italiæ & Venetorum Statu, in orientem vertenda eſſent arma, æquum itidem, ut Veneti, ac præſertim Pontifex, majores conferrent bello vires; ſed Pontifex exhauſtum ſacrum ærarium obtendebat, Patrimonium Divi Petri, nè centeſima parte, correſpondere opibus Hiſpaniæ. E contrario Philippus objiciebat, omnium facillimam pecuniæ expediendæ viam, adeſſe Pontifici, nullas paratiores aurifodinas toto terrarum orbe, & vectigalia opulentiora haberi, Pontificis calamo, cujus ſimplex ductus, immenſam pecuniæ vim, momento pararet; Verùm hac etiam quæſtione ſubmota, novorum diſſenſuum en iterum, non meta, ſed gradus, nam de promiſſo numero triremium (*tales ſiquidem ſocietates, plerumquè fallaces, in ſpeciem dùm promittuntur multa, fœderi perſuadendo, revera poſtea pauca præſtantur*) ex parte Hiſpanorum variavit. Tùm Veneti, ſedulò rem trahi ſuſpicati, ludificari indignè ferentes, de pace cum Turcis facienda, integris adhuc, necdum acciſis rebus, animum ſeriò adjecerunt. Sed nè multa memorentur, dexteritate Pontificis, compoſitis partium animis, tandem firmata & publicata ſocietas, numerus fœderatarum navium, & bellatorum definitus, quæ copiæ, quotannis (nam ſine definito tempore fœdus ſanciebatur) ante exitum Martii, in orientis mari convenirent, deindè Romæ, deputati partium, tempeſtivè ut adeſſent, conſulturi, ſequentem in annum, gerendi belli de ratione, Pontifex verò, omnium controverſiarum, ſocios inter ſuborientium, communis diſceptator & judex ut eſſet, ejuſquè judicio ut ſtaretur, quod eſt unicum duraturæ ſine querela ſocietatis glutinum. Educta ſubindè fœderatorum claſſis, in altum mare, capit ex pacto fœderis armorum imperium, Joannes Auſtrius; Interea, quod littus petendum, inter Duces ſocios, conſilio variatum; Hinc alii cunctari,

cunctari, moram nectere, pensare animo, si vincendum esset, præmio Venetorum factum iri, vinci contingeret, æquam cladem ad omnes pertingere, inæqualia victoriæ præmia, æqualem pœnam fore adversorum. Secùs *Venerius* Venetæ classis Dux, prout acceperat à Senatu plenissimum mandatum & facultatem (*nam aliàs, certo status Veneti arcano, nisi cum limitata potestate, in summum prælium committendum, Duces in bella emittuntur, interpositâ pœnâ si transgrediantur*) quovis loco & tempore, pro commoditate, ut licitum esset, prœlio decernere Universali, urgebat bellum, instabat, aggrediendum hostem suabebat, multa in rem, ex præterita bellorum praxi allegando. Cùm tandem Austrius consensisset in pugnam, jamquè movenda esset classis, hostilem oram versùs, levissima occasione factum, ut tanti moliminis societas, vix non dissolveretur. Accidit enim, cùm Austrius, pro summo potestatis jure, quasdam cohortes Hispanas, per triremes Venetas, subsidii nomine divisisset, Hispanus quidam Subcenturio, licentiosè & contumeliosè; ad accipienda Venerii (Ducis Veneti) mandata, se ut gereret. Dissimulavit primùm delictum, postea graviùs monuit Hispanum Venerius, sed ex licentia dicti, factiquè nihil ille cùm remitteret, immò lictorem ad se coërcendum missum, fortè obtruncaret; *Venerius* pro authoritate potestatis commotior, Subcenturionem cum aliquot Hispanis, è malo navis, momento suspendi fecit. Hinc (uti in confluxu diversarum gentium, & linguarum fieri amat) ortus dissensus inter nationes, Hispani in Italos, vicissim Itali in Hispanos, probra jacere, dissentire, armari, sed maximè offensus Austrius, super fœderatos pacto societatis Imperator, faces præsertim animo subjicientibus Hispanis, resquè non modò ad dissolvendum fœdus, sed conferendas infestas manus, proximè venisset, nisi M. Antonii Columnæ, Pontificiæ classis præsidis interventu, certis conditionibus, reconciliatio composita fuisset. Sed tandem finem dicto ut faciam. Pugnatum cum hoste, ad *Echinadas* Insulas, aliàs ad *Naupactum*, ex opposito sinus *Corinthiaci*, felici quidem eventu, verùm ad nomen tantæ societatis, leviore fructu, cùm ob mutuum dissensum, victoriâ uti nescissent, nam Duces partium, de reducenda retrò classe, inivère consilium, cùm ad reliqua, porta primùm patefceret,

ceret, vincere modò, tùm victoriâ, quàm prædâ, vel occasione sterilis pacis, uti malentibus, recentiquè terrore in hostes, commodè usuris. Verùm satis fuit, depulisse periculum, & intra defensionem, non offensam subsistere, legendo in præsens, victæ classis spolia, Triremes, tormenta, mancipia, (quantulus ille? tanti partus & moliminis fœtus) interquè fœderatos, juxta proportionem subsidiorum dividere. Hinc licet videre, fœdera tarda inceptu, periculosa ductu, tarda, nè dicam periculosissima exitu, ut quisque Princeps, bello accinctus sibi dictum putet: *Nihil instabiliùs esse, quàm potentiam, non sua vi nixam.* Multòquè validiorem esse, unius magnam potentiam, in se recollectam, nec ab alio dependentem, quàm multorum vires, quæ ut diversa consilia & motus habent, sic operationes diversas & repugnantes, immò confusas habeant necesse. Ea tamen fœdera, & societates armorum, non dissuaserim, immò valdè prosint, quæ nomine subsidiorum, *in pecunia*, & gregariis submittendis, sanciantur. (*Prout in Notationibus Togæ & belli, copiosè recensui*) Deindè, si confœderatos inter, adsit fides pacti & concordia, ac præsertim æqualis in omnes ex dissociatione metus, in necessitatem nexus & unionis (velut inter minores, adversus magnos facilè coälescit) vivacitèr certè agere possunt, seu simul, seu *per diversas partes* agendo, dùm singuli, quod inter se divisêre munus, satagentiùs curant, nam ex malè gesto, æquale periculum metuunt. Undè justè quis asseveraverit, terribiliores esse nexus & fœdera parvorum, quàm magnorum, illa necessitate ac metu, in desperationem, hæc arbitraria voluntate coälescunt. Addam. *Parvi* promptiùs conspirant, dùm secùm pauco apparatu conferunt, aut ex vicino conversantur; *Majores*, màgis loco, ac voto, tùm animis disgregati, nec tàm pro familiari agunt fiducia, adsunt novæ politiæ scrupuli, respectus, ex longo apparatu tarditas, immò fortè, minor inest necessitas.

Designandus (per tui absentiam) militiæ Dux, clausis sigillo literis, quarum resignatio, Senatui committatur, nonnisi irruentibus bellis exsequenda, sola bella Ducem ut aperiant. Ante indicari nolim, nè meditandis factionibus, tempus suppetat. Nonnunquam, plures literæ, cum nominibus Ducum relinquendæ, su-

ſuperpoſito titulo, primæ, ſecundæ, tertiæ ſucceſſionis, prout alterum altero, potiorem muneri credis, & optas, nè ſubſecuta morte unius, bellum Duce deſtituatur, & occaſiones gerendæ rei effluant, antequam alius deſignetur Dux, à Principe in remotis hærente.

Tempeſtivè tunc hoſti bellum infertur, cùm ejus proceres, inter ſe diſſident.

Antequam ſuſpectæ Provinciæ, aut civitati, bellum inferas, inter cives, tùm ſodalitia (per æmulationem privilegiorum, aut quocunquè modo meliore) diſſidia excitabis, potentiæ diſtrahendæ. Patrocinium præſertim alterutri parti offerendo, quò in majus diſſidium, fulciatur. Ideòquè, noſcenda tibi erunt, privatorum ingenia.

Duo bella, non ſunt ſimul incipienda, unum incepturus, alterum reconciliabis.

Dùm intras hoſtilem terram, occupabis locorum aliquem muniendum, receptui habendo, prædam dein, commeatum, ægros ut ſeponas. In tua terra eadem obſervaturus.

Devictis, aut tuis etiam Civitatibus, Pagis vel Provinciis, impones, ut aliæ ſalem, certos modios frumenti, carnes, boves, item pulverem nitratum, certa arma, machinas murales, ſtato tempore caſtris ſubmittant.

Præmia publicè proponenda, aliquam artem compendio belli, aut machinam, vel inſtrumentum qui excogitarit.

Socios aut amicos belli, quoàduſquè velis, tecum ut habeas, induc deſperationem, cum tuo adverſario reconciliationis. Bona adverſarii publicabis, in potiores ſociorum familias divides, amittenda, ſi te deſerant; vel partieris amicos in ſubſidia, ut alii hoc, illi tempore illo, tecùm militent. Nam ingeritur alacritas, ex diviſione laboris, & æmulatio; Ex continuo labore, fit tædium. Vel ſtatue, quod metuant deſertores; Ponant pignus à deſertore amittendum, pecuniam, civitatem, liberos obſides, famam, vel edictum mittes in vulgus, bona deſertoris, militum ſtativis addicenda.

Provinciatim, urbatim, militent incolæ, pro majori æmulatione; Provinciarum nomina, cohortibus impoſiturus, in æmulationem virtutis.

Ex quoquo rure tùm oppido, duo treſvè pedites educantur, ſic major fiet exercitus, promptiùs colligendus, quàm ſi publica per fora legatur. Prout memini me ſuaſiſſe, exercitu noſtro ad *Pilaveciam* profligato. Addam, præſertim ad noſtram praxim Polonam, ut jumenta & currus, vehendis poſt exercitum tormentis, & annonæ, civitates, tùm oppida æſtivatim caſtris ſubmittant, *majores urbes quaternos; minutiores binos, aut equos ſingulos, tùm vectores.* Quâ promptâ per minutiſſima collatione, oppidorumquè inſenſibili damno, ſumma commoditas caſtris afforet. Non enim tanta jumentorum copia, loco ab unico, effuſo licèt graviſſimo ære (ſeu per extremam oppreſſionem incolarum) promptè ſimul petatur, quantùm illa partitio, conferre è diverſis partibus, locum in unicum, per inſenſibilia ſtatim poteſt, dùm edicta Ducum, in Provincias emittuntur.

Nulla ratione màgis prolatantur imperia, quàm juvando ſocios, & amicos; Satiùs hoſtem in vicinia graſſantem, alienæ terræ periculo, opprimes, quàm ut tuam terram ingrediatur, nam qui finitimos invadit, tibi hoſtilitèr approximat.

Rex Perſarum, avertendæ Turcarum venientium potentiæ, barbaro, ſed tamen ſibi non inutili inſtituto, devaſtat interjacentem terram, & commeatum aſportari jubet, in longinquiora, ut hoſtis penuriâ annonæ, arceatur procul à finibus, ſine ferro, morâ commmodè vincendus, dùm bellum trahendi, facultatem ob inopiam non habet. Verùm rectiore quorundam Principum Italiæ inſtituto, & cultiorem ad morem, peracta meſſi & vindemiis, omnis privatorum annona, proximiores in urbes, ex agris comportari jubetur, pauculis eduliorum modò, in diurnos colonorum uſus relictis.

Princeps in longinqua bella abiturus, nè ſummæ rei, domi relinquat, aliquem præpotentem & factioſum, qui per abſentiam, trahat Principis Majeſtatem, potiùs plures præficiet, quàm unum, diſtrahendæ authoritati & potentiæ. Aut relinquat filiorum aliquem, cum fideliſſimis civium, utquè eum locum inhabitet, undè in omnia regimen; ſed hoc in ſtatu Monarchico.

Per mendicos, fœminas, peregrinos, multa practicari poſſunt in populo, in has enim perſonas, minor cadit ſuſpicio.

Is facilè in societatem perducitur, cui nobiscum commune esse periculum persuadetur.

Expensas belli inutiles recides, necessariis ut sufficias.

Cave, nè viros militiâ claros offendas, immò ingenuos cives, à fortuna desertos, studiosiùs juvabis, nè ad extrema consilia impellantur.

Vicinorum calamitatibus & bellis, non sese temerè implicandum, nè tota clades in nos ruat.

Minus errant, qui in consiliis belli (immò per omnia privata, publica, pace, bello) expendendis, rerum humanarum vicissitudinem, quàm qui constantiam & optata, sibi pollicentur; sunt enim, qui màgis impetu, quàm consilio, in res feruntur, non ex agendi prudentia, sed ex arrogantia consilium capientes, justa videntur & possibilia, quæ cupiunt, & falsâ confidentiâ sui, rerum naturam, tùm difficultates, superare se posse existimant, ideòquè falluntur; Non igitur in nobis, plùs animi impotentia, quàm ratio possit.

Hostem arma in te parantem, prævenias bello, & alios Principes, in hostilitatem incitabis.

Si resistere non vales, societatem aut protectionem potentioris quære.

Multa sub prætextu legationis, practicari possunt, in aliquo populo.

Jus Inveteratum Viciniæ Amicitia scriptum fœdus, seu Armistitium Vel Pax. Dein Colligatio longè differunt.

Qui multis fœderibus implicantur, multùm negotii sibi facessunt, nobis præsertim Polonis, màgis ex ratione status, artibus *indifferentiæ*, seu *Neutralitatis*, immò conservandæ vicinorum *amicitiæ*, Rempublicam habere, quàm *directis* (vel conditionatis) *colligationibus*, *fœderibusquè negotiosis*, ut involvamur, dùm facilè candor Polonus, obliquis artibus exterorum petitur, nec ideò committi securum. Multa in eo dicenda venirent, sed arcana status, intra reverentiam secreti maneant, quàm scire alios, tàm nescire, aliqua nostra oportet. Sat dixerim, constare Poloniæ suas vires, ut promptè se defendere ipsam possit, nec habeat opus, ut in exterorum incrementa, aut diminutiones, curiosè inquirat, pro alienis commodis, laboriosè sumptuosèquè dimicatura, (quod necessariò colligationem, pactumque sequitur) *attentissimè rebus suis,*

suis, modò ut provideatur. Aliter evenit parvis Rebuspublicis & Principibus, qui aliorum vicinitatibus implicati, jurisdictionum perplexarum, prætensionumquè in Provincias (immò susceptarum protectionum) juribus, ac æmulatione colliduntur, dùmquè propria vi, subsistere vix possunt, in necessaria fœderum consilia impelluntur, vicinorum incrementa, suæ parvitati, juribusquè, dùm periculosa, vel prout suspecti ingenii, & osores quietis, vicinos habent, ut nisi unius potentis, substruantur colligatione, ab alterius potentia, circumveniantur, immò nisi aliorum præpediant augmentum; sibi decrementum statuant. Nostri status & virium, propitiantibus fatis, alia, tùm altior sors est, quà dùm non insolescimus, exterorum negotiis curiosè non implicamur, nec causas bellorum, turbasquè populorum, gratuitò quæritamus (immò, quoàd fieri potest, cavemus, *nam etiam artibus pacis màgis, quàm belli, & conservando quàm acquirendo, res Polona subsistere potest*) sed nostra modò dùm tuemur, Deus bellantibus adest. Quid rationibus opus? dùm tot sæculorum, certa nos convincit praxis.

Italorum præsertim Principes aliqui, & Respublicæ.

Societatis armorum, pacisvè tractatus, tempore brevi circumscripti, durabiliores sæpè, populos inter & Principes, quàm dùm perpetuitatis titulo, in longum temporum jaciuntur. Sæpè fit, ut stabiliendis tractatibus, non tanta cautione, in omnes casus provideatur, quin præjudicio alterius partis, aliquid fiat, vel in post emersurum: Undè si nulla corrigendi, elabendivè adest honesta via, sibi illam quisquè, vel rumpenda fide, spontè facit, eòquè citiùs (velut sub specie necessitatis, excusatiùs peccare pressis liceat) quàm ut majore præjudicio & damno, in vanum nomen fidei, perseveretur. Dùm verò spes adest ex tempore, vel corrigendi honestè, vel abrumpendi brevi, quæ nocuêre, quis gratuitò perjurus & violator pacti esse præcupiat, remedium dùm habet in proximo, aut quem propinqua spes solatur, vel cur ipse per ingloria mederi velit, quæ tandem mox tempus sanabit; Sæpè habere potuisse, habitorum vice reputatur, animis generosis, aut secùs, difficultas habendi, accendit desiderium, & pro injuria videtur, ipsa non adipiscendi mora, vel impotentia. Exempla irritorum fœderum, non alibi plura màgis, vivaquè

què legas, quàm apud Franciſcum Guicciardinum, in *Hiſtoria.*

Ab aliis preſſos, tùm affectos injuriâ, tibi junges, patrocinium offeres, hi enim fideles ſunt futuri.

Ut initia belli proveniunt, eadem fama in cætera.

Dixerim iterùm, ſi per te ipſum potens es, contendentibus vicinis, neutralitatem tenebis, non enim pro potentia metues, uter horum victor ſit, immò dùm defatigantur bello, & ſumptibus exhauriuntur, imperii tui augendi (modò juſta ut adſit cauſa) commoditatem, contra utroſquè habebis. Aut ſi quies cordi, neminem læſiſſe, nemini juſtam quærelarum cauſam dediſſe, tutum eſt, quietis fundamentum; Immò impotentium, ea melior conditio; niſi certus ſis, uni victori parti, te prædam futurum, tùm potiùs alteri jungeris, Viciniori tamen ac potentiori, & qui ſervat fidem, vicinioris enim, plùs oberit hoſtilitas, quàm proderit amicitia longinquioris. Prout prudens Veneti Senatus conſilium legas, apud Franciſcum Guicciardinum (lib. VIII. & libro XV. Hiſtor.) Quo expenditur, Regiſnè Galliæ, an Cæſaris partes ſequi, in rem foret. Sed rem quoquè Polonam, nè iterum omittam; Conſtat, pro hujus Reipublicæ potentia, & ratione ſtatus, neutralitatem ſemper in rem fuiſſe, alienorum incurioſi, noſtra modò dùm tueremur, non imparati. Societates exterorum, haud eſſe ſocias, immò ſuſpectas, periculoſas, expenſivas, ſtatumquè involventes, undè diuturni belli ſemina.

Ad agilitatem pertinet armorum, ut ſint vires tuæ unitæ, non dependentes ab alio, (immò conſilia.) Reſolutus præterea ſis facere ſeriò, quod aggrederis.

Attendendum, Præfecti militum, nè defraudent ſtipendia, curabis ideò, militi viritim ſolvi.

Inutile mutare ſæpè Ducem belli, nam inceptæ res, mutato capite, tardiùs eunt, ordo, reſolutio, & omnia alia, ſequuntur cum alio, ſic velut impetus benè cœptæ rei, ſiſtitur.

Non præſcribatur modus bellandi, Duci, ſed potiùs è re capiat conſilium.

Inchoaturus bellum, non tantùm cogitare debes, quàm multos habeas milites, verùm unius ſaltem anni ſtipendio, an ſufficias; cætera

cætera res aperiet; Immò undè accepta clade, nova ſubſidia haberi poſſint, maturè providendum.

Diutina quies, non conducit bellicoſo populo, ſed eum infirmat.

Amentiæ eſt, eos adoriri, quos nequè victor in officio retinere poſſis, & ad quos (aut à quibus) ſemel victus, regredi non poſſis.

Qui hoſtis multùm nocet, idem amicus, plurimùm prodeſſe poteſt, vel ideò nè noceat. Aliis Deorum veteres immolabant, ut boni prodeſſent; aliis, modò nè mali, & irati nocerent.

Quos credis tibi nocituros, diſtrahe potentiam eorum, & fœdera.

Ubi conſcribit hoſtis militem, vel undè arma petit, & auxilia, ea loca metu ſunt opplenda.

Agris imponantur milites, more Turcicorum *Timariorum.*

Militaria officia majora, non diu per unum adminiſtrentur, quæſita diu, nè obſit potentia.

Bellum geſturus in externa Provincia, morem nationis ſequere, ut partim armis terreas, partim comitate, morumquè ſimilitudine (in veſte & convictu) trahas. *Ideò, ejus gentis & linguæ, nobiliores exulum, ſeu ipſos civium, tacita largitione, adſciſces pro amicis, quibus velut inſtrumento utaris, in cæteros pertrahendos*, quod ſummi moniti loco habebis. Alexander Magnus, Perſarum imperium ſubacturus, dubium, plusnè familiaritate morum, quàm armis profecit, Perſicâ linguâ cum Perſis locutus, Acinacem Perſicum lateri accinxit, Uxorem Perſam duxit, Cubicularii è Perſarum ephebis lecti, & per omnia, cum indigenis indigena eſſe voluit. Nihil verò ſecùs, afficit màgis ſubigendos, quàm ſi victor, ſe ſuaquè inſtituta, ſuperbè, immò contumelioſè tractet, ut obſtinatiores in defenſam reddantur. Habeo in promptu exempla domi, ſed alibi paſſim, in Orbe talia, & apud Hiſtoricos videas.

Ars optima recuperandi ereptas ab hoſte Provincias, velut Stephanus Bathoreus Rex noſter, pro recuperanda Livonia, contra Moſchos uſus. Tetendit cum exercitu, non in Livoniam, verùm in ulteriora Provinciarum, juri Moſchorum ſubjectarum, obvia vaſtando vel occupando, ut Moſchus, Provinciæ ſuæ periculo,

culo., arciumquè captarum jacturâ motus, declinando infelicis belli incommoda, debitam restituere cogeretur Polonis Livoniam. Sic Bathoreus, prudenti aversione belli, hostem afflixit, simulquè alienæ terræ vexa, integram sine injuria belli, eòquè opibus florentem, recuperavit Livoniam.

Quos vicinos potentiores te credis, in amicos adsciſces, sed procul ab obsequio, sic vitabis inimicitiam.

Immò minutiorum Sociorum, quæres amicitias, undè ex conjunctione, in magnos terror.

Pace aut induciis, plerumquè expugnantur, qui bello non possunt.

Pactorum simulatio, trahit tempus, undè prospiciendi sibi, & muniendi sui occasio.

Bello diutino, fatigare vicinos populos, non tutum, nè in tuum caput exerceantur.

Princeps ad bellum non eat, sed venturi speciem simulet, conquirat currus, equos, interim nectat moras. *Majora creduntur de absentibus.*

Non in tantum fide paci, ut dimittas arma; Creduli mollesquè, facilè involvuntur, cauti ratiùs, aut nunquam.

Magna incepta, longanimitate potiùs, quàm impetu stabiliuntur. Eminùs priùs, quàm cominùs incipienda.

Feudatariis & confinitimis, novorum structuras fortalitiorum, præpedies. Licèt in præsens amici sunt, poterunt esse aliquando inimici.

Fortalitia, non tàm longè ponantur, à submittendis subsidiis, quàm ut illis possit dari succursus, periclitantibus. Ut si in campis desertis ponantur, ferè frustranea sunt. Optima verò, quæ proximè maritimos portus, aut Navigabiles fluvios, exstruuntur, quatenùs navigiorum beneficio, secum non interruptim, ex facili conferant armis, & consiliis, commeatum acquirant, nec facilè ab hoste cingantur.

Debilioris potentiæ Princeps, per potentiorem armis invadendus, si peculium haud dives habet, reprimendo bello, malit carissimis gemmarum, cæterorumquè mobilium decoribus, immò parte Provinciæ (pignoris seu Venditionis nomine) privari, quidvis

vis tentaturus, modò scribendo militi, æs sufficiens, promptè conquirat, primæ saltim hostium furiæ, ex pari, animosè restituturus. Sed inutilem conatum aie, dùm in longum erogandis sumptibus, paritèr non sufficias; juvat tamen, dimidium facti, ex benè cœpto habere. Fore universa hostis suspicatur, prout tibi cesserint prima, præsertim si in insperatam potentiam impingat, ut eò faciliùs consternetur, de successu desperans, qui se primo impetu infra spem elusum videt, quò màgis dico, debilitatem tuam, veniens spreverat, facilia sibi pollicitus, spequè devorans totum. Exindè, quamcunquè posthac injeceris paciscendi occasionem, libens eam arripiet, lætus utiquè honesto prætextu, periculosè cœpta ut deserat. Levissimis momentis refrigescere ardorem hostium, & vim confundi: Ni hoc obtineas (in obstinatiorem hostem fortè incurrens) saltem tempus lucraberis, amicorum Principum viribus contrahendis, promptiùs in subsidium venturis, qui te non desperantem, sed resistentem ingenuè, & erectum vident, *in caducum* (secùs) *parietem, nemo valens inclinat.* Insuper, reliqua mali remedia, tempus adferet, modò primum impetum, quoquo modo eludas, ad protrahendum, occasionibus oblatis, uti non nesciùs. Qui verò è contrario, primo belli ingressu, parci erogando, statimquè (pusillanimes aut confusi) demittunt manus, dant spontè occasionem, & animum hosti, in majus insurgendi, suspectas sibi res, belliquè successum faciunt, nec vicinorum animos parant, verùm alienant per ignaviam, tandem per stillicidia, soli perituri; In admirationem fortioris, quisquè promptiùs rapitur, & in amicitiam, spontè juvaturus. Dicam verbo, aut sic vinceris, aut vinces, si vincaris, utiquè (de perdendis erogando, haud parcus) honestiùs putabis, animosè cadere, ut victori, virtus tua sit admirationi & honori. Si vincas, nemò te in posterum lacessere audebit, qui sic animosum videt, prior verò sumptuum effusio, longa, certioriquè pace in posterum, cum fœnore sarcietur. Vel (nè illud quoquè omittam) si non audeas hostem venientem, apertis artibus & armis excipere, circuitu saltem facto, regionem illius invades (quod *Diversionem* aptissimè Galli vocant) ut hostis qui te oppressum ivit, ad sua tuenda vertatur.

Placitum nonnullis, crebris fortalitiis, parvitatem virium, & Provinciæ pensari; Si Provincia montosa, palustris, aut saltuosa, tùm crebris portubus maritimis, fluviisquè, intercipiendo hostium transitui (reciprocæ fortalitiorum inter se communicationi) abundat, velut sunt partes Italiæ & Belgii, præsertim verò, si cum cura, nequè neglectim, fortalitia habeantur, sufficienti milite, commeatu providenda, utcunquè crebriùs exstrui patiar; Verùm, si Provincia campis aperta, ingressu facilis, pauco peditatu gaudet, tùm si haud dives proventu, nec est sufficiens diurnis præsidiariorum impensis, haberi quidem, sed rariora fortalitia, oportuerit, idquè intra impedita & saltus, nè facilè cingantur, sed promptiùs loci beneficio, defendi ut possint. Quæ verò superflua, quibus retinendis non sufficias, ea dirui curabis, nam ab hoste occupata, sedem armorum, contra te facient, & occasionem retinendi tua, subministrabunt. Verùm copiosiùs, hac de re alibi (*lib. 2. Militarium Puncto II.*)

Multa fortalitia, distrahunt vires castrorum, in præsidia, nec plura sunt habenda, quàm sine dispendio castrorum, providere iis sufficientèr ut possis. Potior cujusquè Principis & Provinciæ virium ratio, castris & campo ut potens sit, posterior verò, fortalitiis, urbibusquè ut provideatur, vel necesse, utrisquè simul.

Tormenta uniformitèr fundantur, ut globorum varietate non sit opus. Immò fistulæ manuales, eandem ob causam, uniformes sint.

Tormenta bellica ingentis magnitudinis, castris qui procurat, in pompam sæpiùs, quàm in necessitatem, ac ferè damno suo facit, nam præter ingens transportandi pondus, & impedimentum, etiam unica explosione tantùm pulveris absumunt, quantùm viginti peditibus, aliquot horarum prælio sufficiat, màgis arcendo hosti. Minores machinæ sunt utilissimæ, transportando, explodendo, & minùs pulveris absumunt. Verùm tamen, ad obsidendas civitates, & demoliendas urbium munitiones, majoribus machinis opus, puta maximæ magnitudinis, mediæ, quartæ, sine quibus, parùm aut nihil proficias. (Maximum verò tormentum unica explosione, 48. libras pulveris emittit, decrescens per partes ad infra, mediam, quartam partem) ideòquè pro natura hostium, & belli, armorum apparatum castris providebis.

Non-

Nonnunquam ad explorandas vires alicujus, societatem quæres, ut omnia sub prætextu amicitiæ explores.

Probatissimum, ut qui alicujus potentiæ resistere non posset, imparatus vel deficiens, per subordinatos amicorum Principum, injecta spe pacis, aut admisso armistitio, emolliret virtutem, & arma hostium, suas interim vires firmaret, occasione armorum data, superior evasurus. Verè dictum. Invincibiles armis, pace & amicitiæ specie vincentur. Sunt enim populi, quibus capitalior non esse potest hostis, quàm prosperi rerum eventus, multaquè vis, aut opes; cùm per fiduciam remissiùs agunt, aut longâ fortunâ emolliti, lasciviunt, luxuriantur; secùs, magistros prudentiæ non habent meliores, quàm casus adversos, dùm meditatione belli & periculorum, usum ferendi laboris condiscunt & indurantur, atquè uniuntur metu; Velut boves, instante lupo, capita & cornua jungunt, abeunte, disgregantur incauti, discurrunt, spatiantur, faciles in prædam, ex occulto insidiantibus. His artibus, sæpè usus Turca, aliiquè. Nescio, an in partem stratagematis, non abeat armistitium, inter Hollandos, Hispanosquè, nuper pactum. Cùm enim Hollandi, potentes essent bello, pace vincibiles ut redderentur. Cavebis itaquè à pactionibus, præsertim si ex insperato, nimisquè submissæ conditiones offeruntur, æquè enim impossibiles servando, quàm si nimis iniquæ ponerentur, captionem eam putabis, non pactionem. *Pompejum, imagine pacis, Lepidum specie amicitiæ, fefellit Augustus.* Semper igitur instando, desperatione armatur hostis, cujus fortissimum telum necessitatis, contra te futurum, ni desistas.

Quod memini me suasisse bello contra Suecos, hic ponendum duxi. Magnum momentum allaturum, vincendo hosti, si certa peditum cohors, selectiorum fistulatorum, scriberetur, quales in Polonia dantur, adeò certi ictuum, ut non minimas aves modò jaculo petant & habeant, verùm medium per annulum, repetitis ictibus, globum jacere certò possint. Qualium unica cohors, plùs proficeret conficiendo hosti, quàm milleni pedites non præstarent. Observatum enim, bello *Cosaciano* durante obsidione nostrorum ad *Zbarasium* (Anno Christi 1649) ut unicus solus, ejus jaculatoriæ artis peritus (vel si personam scire placet, *Muchovieckius* nomi-

nomine, Laicus ex ordine Jesuitarum, qui pro socio, cuidam Patri, in castris aderat) CCIV. Cosacos, ictu sclopeti longioris (contra Schismaticos enim & Scythas pugnatum) necaret, idquè obvios aspernatus, Verùm ictibus non vulgaritèr pensatis, prout Cosacus, Tartarusvè, stolidâ audaciâ, proximiùs munimenta proveheretur, vel militari officio conspicuus, ante signa apparebat, ad ictum necemquè destinabat, adeò certus jaculandi, ut non integrum hominem modò, sed quidquid membrorum exereretur, ictu tangeret, ex occulto feriendo. Cùm verò decem primos interemisset, ejusquè jaculandi fama, per exercitum crebresceret, aderant curiosi, in quemquè ictum intenti, cæsorum capita calculantes. Immò, passim per alios, idem fieri posse, experientia docuit, ut extra miraculi famam, res apud nos habeatur.

Contra Germanos, Moschovitas & Turcas, hastati equites optimi, ideòquè ab his bellum apparandum, *hastarum insuper superfluarum copia, non uni prælio suffectura*, prudentissimo Ducis consilio, maturè provideatur, ingens aliàs error sit. Contra Scythas, qui vagis incursibus, aut disjectas per catervas, nostris circumfunduntur, hastatus & gravis nimium eques, ferè supervacaneus est, nisi admisceas equitum ferentarios. Pedites, tutandæ aciei & castris, tùm firmandis vel occupandis saltibus, cuiquè bello, semperquè opportuni.

Civilia bella, pecuniâ constant, qui majora stipendia numerat, ejus in partes miles, & civis (pro potentia) transibunt, tamen armorum justitia, est inter potiora.

Si mutua vicinorum populorum societas, periculum adferat statui, cum prudenti sagacitate eam diffues, hunc & alium in partes pertrahendo, amica legatione crebriùs compellando, *saltem ut diffidentiam parias.*

Cum subditis, nequaquam diu bellum gerendum, immò contentionis quodvis negotium, majoribus contra minores, *non temerè suscipiendum*, longiùs enim dùm invalescit, màgis agere contra docet, desuetudinem ab obsequio contemptumquè authoritatis inducit, desperatos tùm obstinatos reddit. Potiùs quocunquè meliori modo, citissimè pacisces, vel si minore fiat periculo, eris inju-

injuriæ velut nesciens, ac dissimulans, nè desperabundi, exuant reverentiam superioris, tùm legum (pro conscientia recentioris subjectionis, hucusquè quoquo modo animis suspensi) & à desuetudine obsequii, intra oblivionem authoritatis, obdurentur. Aut si fortè, morâ, seditio roborata, procedes velut periti bellatorum, cum induratis mœnibus, dùm machinis apertè non possunt, cuniculis oppugnationem aggrediuntur, sic tu (per subornatos) præstabis, seditiosos dividendo, capita inter se primorum, & partem æmulam alteri opponendò, abstrahendo, suadendo, molliendo, promissis, honore, pretio. Nonnunquam etiam (in meliores fortè dùm incurris) modicè, intraquè authoritatem minitando. (*velut in notationibus Togæ & Belli*, *Puncto IV. Suggessi*) Non contemnes præterea, seditiosorum paucitatem, incautiùs acturus; Qui enim insolenti ausu, & (acceptam fortè ob injuriam, ut putant) necessariò, armis accinguntur, prout recedere periculosum, temerariumquè ducunt, sic urgendo, non desistendo, rem expedire, & in peracto, quàm in cœpto deprehendi, securiùs putant. Paucitas reddit cautiores, metus vigilantes, defectus ingeniosos, desperatio fortes, formido expeditos providendo & agiles, necessitas parandis exterorum societatibus providos, impotentia incitandis reliquorum animis satagentes, & simul titulo alienæ protectionis, ad munia belli exequenda, vel cum periculo alacres, ut facilius uniti contineantur, quibus disjungi periculosum. Consilia, leges, & formam occultioris status, sibi in parte statuunt, armamentaria, ærarium provident, & pignus societatis ponunt. Quodsi dato casu, modicum succedat armis, in reliquum, auguria elatis vocibus animisquè buccinabunt, causæ justitiam adstruentes, quasi cœlum rebus arrideat, & pro sua parte fortuna spontè armetur, eò màgis authoritatem tuam spreturi, quò màgis ante æstimabant, aut reverebantur intentatam. Quiddam enim altiùs, inesse credunt minores, majoribus, antequam quid valeant, aut quantum non possint, experiantur. Hinc aliqui tuarum partium inquietiores, seu quos hodierna Politia, *Malcontentorum* nomine intitulavit, dùm quali quali reverentia tui, & legum tenerentur, penduli hucusquè, hanc an illam partem sequerentur, primò admirantur, novam seditionis fortunam, mox capta

captâ occaſione, uti ſecuram adorant, & ſequuntur, ſuas quaſquè occultas offenſas promunt, novas bellandi cauſas, partibus, novaquè conſilia tùm vires, allaturi. Velut in Gallia, ſub Henrico III. factum, ut rebellibus ſectariis, veri catholici (quod mirêre, è proximioribus Regis agnatis) jungerentur, illi pro religione, hi pro violatis juribus, vel prout occultior in Regem ſuggeſſit offenſa, aut ſuaſit, ex nova occaſione, in turbido piſcandi ambitio, diverſæ cauſæ, unam conflantes formidoloſam in publicum potentiam. Addam. Qui defenſionis titulum bello ſumunt, aut ſtudioſè, captandis vulgi animis, tùm pigmentandæ cauſæ, adſtruunt, fortiores eſſe licet paucos, quàm qui oppugnant, quaſi dicas: *Oppugnatos, validiores fieri, ſuper oppugnantes,* illos in unicam defenſionis partem,urget neceſſitas, non enim ceſſare liberum (quod ab invadentis modò pendet voluntate) immò non defendi periculoſiſſimum, hi prout partem utramquè habent, pro arbitrio liberam, parcant, redeant, urgeant, aut perſequantur, ideòquè minùs periculoſa, præponunt bello. Pacem, id eſt, ſæpiùs electuri, undè remiſſiùs agunt. Dicam clariùs, oppugnatis, in arma defenſiva, voluntas omninò neceſſaria, offendentibus niſi arbitraria ineſt, quæ minùs in animos, permovendo poteſt. Si igitur, haud certus es virium & pervincendi, nec planè reſolutus, verùm hærens actione, ac pendulus, aut reſpectibus circumſeſſus, curabis neceſſe, quoàduſquè ſeditioſi tenentur, metu, apertioris ſeditionis & periculi, nè detur neceſſitas armorum, nèvè experiantur ſuam, tuamquè fortunam, prudentiam agendi, tùm vires, quibus in ſpeciem clementiæ (non infra tamen authoritatem, nè extortum videatur) tituloquè pacis publicæ, partem aliquam poſtulatorum, *gratioſa fronte* ſi conceſſeris, multùm obligationis debebunt, ſecuriùs putantes, *modicum* ſine periculo, (gratuitò velut) promptè obtinere, quàm cum periculo & impenſa, habere *ſerò totum.* Juſtè ſuccenſitum ſit, perſpicaciæ Senatus Romani, cùm Cæſaris ambitum, non per authoritatem legis, civilem in modum, intraquè gravitatem aut diſſimulationem, erroris admonendo, ſed nimis rigidè, declaratione armorum aperta, compeſcere ſtuderet, velut criminis convictum, tolerandus potiùs cùm eſſet, quàm tollendus: Dùm verò ille, deſpe-

Quod impedire non potes, velle videaris.

deſperatione veniæ, neceſſitate bellandi arrepta, in peracto, quàm in cœpto deprehendi, ſecuriùs putat, circumſpexit de viribus, facilèquè invenit, deſperatione & extremis valens, tùm audentior, nihil majus timendum jam ratus, eòquè Senatus authoritatem ſpernens, Rempublicam peſſumdedit, *ex Concive* (occaſione armorum) factus *Imperator.* Imitetur Princeps, tùm quæquè Reſpublica, peritos aquarum coàctores, qui rapiditati fluvii creſcentis, clauſtra & obſtacula non opponunt, ſed promptè ſcienterquè demunt, nè altius (totam molem ſubruturus) intumeſcat, ſed oppoſituri, dùm inſolentia tempeſtatis, & aquæ deſævierit, ſolitis ripis coërcita. Prout ſeditioſi, dùm neceſſitate incitati, ſe in auſum ſeriò accinxerint, ſpreta ſemel ſuperioritatis authoritate, parte non erunt contenti, niſi extorqueant totum; Superba namquè, ac planè intolerabilis, ſubjecti in dominantes inſurgens vis, & creſcens fortuna, quæ modicum par eſſe cœperit, ſpretis præſentibus, mox ſuperior eſſe cupit, præſertim ſi altiores ſpiritus, & fomenta belli, pro magnis opibus, & longa pace, vulgus ſumat ad inſolentiam, ut bonos Dominos contra, facilè dicto, facto, inſurgat, illiſquè obmurmuret, ut ideò *mediocris inopia*, *tùm rigor* (obitèr dicere non intermittam) habendo in *Pace* populo, proſit nonnunquam màgis, quàm vulgi nimia affluentia, vel mollities rectoris, nàm inſolentiæ, proterviæquè in populo, causâ ſunt. Delicatiſſimos (iterùm dico) animos, ex bona fortuna, facilè vulgus ſumit, eòquè levi contactu & occaſione, recalcitrare amat, ut etiam, *periculo quiſquè ſuo, & damno lætetur,* modò exſequatur meditata, nova experiatur, ex aperta cupidine mutationis, cùm odium præſentium, aut obſtinata malitia invaleſcit. Tantò verò curatiùs, ad vexam ſuperioris (velut non fruſtra) facturi, ſi adverterint, eum teneriùs indolere, & contra infidelitatem ſubditorum, apertè, parùmquè cautè conqueri, quod neceſſe obtegendum. Secùs contractior nonnihil fortuna, tùm mediocris rigor, obedientiæ modeſtiam, cum virtute ſuggerit, acuit ingenium, iners otium procul arcet, ejuſquè loco, ingerit ſolertem curam, & providentiam ſui. Delicata plebs, ſimilis equis nondùm domitis, quos niſi labore, tùm laſſitudine cicuraveris, ephippium nec obedientiam admittunt, immò bona ipſa, ſeu paveris, ſeu

ſeu potaveris, nocent, nec ſecurè pilum mulſeris, niſi curatores contra, recalcitrent.

Capita ſeditionum amovenda, promiſſo honore, præmio, per diverſa partium diſtrahendo, velut alibi ſatis dictum. Verùm cùm omnia ſopiendæ ſeditioni feceris, te ipſum priùs, tuoſquè adminiſtros introſpice, curaturus, nè ſint populo graves, ſed ex juſtitia, tùm virtute, ad normam rationis, totum agant, *parùm proficitur armis, ſi injuriæ ſequantur*, deerit ſeditio, cùm deerit cauſa, & quæ in nobis ſæpè eſt, in alios transferre amamus. Rari tàm ingenuæ virtutis, qui ſeipſos ex vero culpare malint, quàm alios. Dùm enim naturalitèr amamus nos, & noſtra màgis, quàm aliorum, etiam exonerare nos ipſos cauſâ, ſed culpare naturalitèr malumus alios.

Sicut offénſæ privatæ, ſic diffidia publica, non màgis animoſè, quàm cautè habebuntur, ac proindè hoſtilitatis declaratio, eò cautiùs in aliquem decernenda. Sæpè hunc aut illum, acerbiùs vexando, (quem fortè contempſimus,) facimus potiùs, ut ſe, ſuaquè circumſpiciat diligentèr, virtutem, vireſquè noſcat, ignorans fortè aut negligens, niſi laceſſeretur. Sæpè (dico) curæ, tùm fortitudinis, immò melioris conſilii admonemus, velut ſtudioſè in noſtrum caput adverſarium exercendo, & monſtrando, quæ ſibi ineſſe neſcivit, ut fiat in poſterum, qualis non fuit, nec fuiſſet, niſi provocatus. Alium neceſſitas, alium deſperatio, alium valentiorem reddit occaſio, & perficit uſus, tum vexatio. Cautè igitur, ſicut privata diffidia, ſic bellum publicum aggrediaris; Immò màgis adhuc (non incongruum addere) rebus in togatis, ex obtentu libertatis, cautè *ſuperiorem* vexabis, aut vim experiri contra cupies, *authoritatem potiùs* ex lege, quàm *robur per inſolentiam, vel arma*, objectando. Optimum remedium, ſervandis rebus, ex tempore (rerumquè tranſitu) quæſiturus, incertus præſertim, infracti tibi valoris, & ex eo indubii ſucceſſus. Utiquè, periculum majus, ex diſſimulatione, non vereberis.

Concionatores rei à te ſuſceptæ, ſint fautores, ut populum oratione trahant, in idem ſentiendum, quod multùm in animis poteſt.

Arma militum, mutanda in melius, multa præſtantur armorum commoditate. Non verò *offenſiva* tantùm providebuntur, velut ſunt

ſunt haſtæ, gladii, pixides ſulfureæ; ſed maximè *defenſiva*, ut ſunt ſcuta, galeæ, thoraces, & manicæ ferreæ. Sic benè tectus miles, occaſione vitandi periculi, fit audentior, immò vices duorum implet, non uni prælio ſuffecturus, ſecurus vitæ & ſalutis, quàm ſi aliàs *Offenſivis* munitus, facilè ictibus expoſitus, prima occaſione occumbat. Quas à numero militum aſſequi non potes vires, ab armorum commoditate compenſaturus. Pro brevibus igitur ſclopetis, longis bombarbis utantur pedites (immò equites) quæ defendendo ſunt accommodatiſſimæ, dùm à longè feriunt. Non ſine [a] furcula præterea, jaculetur pedes, quò certiores ſint ictus, neque ſaccis utatur, deferendo pulveri, ſed penſilibus ligneis [b] urnulis exploſionibus aptis, onerando, pro parſimonia pulveris nitrati, & pro certitudine onerandi. Deindè ſclopetariorum ordinibus, tertia pars peditum haſtatorum, neceſſe inſeratur, pro excipiendis (immò aggrediendis) equitibus, ſi aperto campo veniant. Sic Helvetii ad *Novariam* in Italia, pedites ipſi, ſolâ fiduciâ haſtarum pedeſtrium, equites cataphractos, ferentarioſquè non veriti, Gallorum numeroſiorem exercitum, medio campo aggreſſi, vicerunt, caſtris exuerunt: Tùm aliquot poſt annos, intra eandem Italiam, Regem Franciſcum, eâdem audaciâ ultrò adorſi, viciſſent planè, niſi *Alvianus* Veneto cum exercitu, ex fœdere armorum, opportunè media in pugna, Gallis auxilio veniſſet. (*Vide Pauli Jovii Hiſtor. lib. XI. & XV.*) Pedeſter enim miles, in aperto pugnans, ſolo pilo, equiti par eſſe poteſt, uti eques, niſi haſtâ armatus (præſertim longiori, ad normam Polonæ militiæ) peditem haſtatum ſpernit; Ut illi, qui pedeſtrem militiam, equeſtri præferre multa ratione contendunt, neceſſe adjiciant, utrùm equitem haſtatum, vel ſine haſta, pediti haſtato opponant, immò prout hic falcatum gladium, aptum cædendo, aut rectum punctim ferientem, ad normam militiæ Romanæ (*idquè ſcutatus*) fert, nam hoc genere armorum, par certè, aut inferior eſt, prout armatur haſta longiori, vel eam negligit. Non invenuſtè obſervat Tacitus, (*Hiſtor. lib. 1.*) Roxolanorum ſeu Sarmatarum equitibus, dum prælongos contos gerunt, *Ubi per turmas advenêre, vix ulla obſtiterit acies.* Tamen ordo pedeſtris militiæ, præſtat equeſtri, ut verè is bellare ſciat, cui pedeſtris militia, curæ.

[a] Widelca *vulgò.*

[b] Ladunki *vulgò vel* Bandoliery.

curæ. Sed hæc obitèr. Equites præterea levioris armaturæ, utantur haſtis mediis (*ſeu abbreviatis, quinquè cubitorum ſeu ulnarum cum media in longitudinem*) quæ faciliores ſunt geſtatu, nam poterunt eſſe penſiles ab humero. Fortior item erit, frons cujuſquè turmæ, venientis contra hoſtem, beneficio haſtarum protrudendo, quàm ſi cum gladiis, aut cum ſclopetis veniant, quorum incerti ſunt ictus, aut plerumquè fruſtranei, præſertim ſi contra loricatum hoſtem pugnetur; haſta enim, etſi non vulnerat tectum ferro, protrudendo tamen, deturbat equitem in terram, nequè à brevitate haſtæ, impeditus eques, quin facilè in hanc illamvè partem decurrat, globatim, aut per ſingulos pugnando, quod *cum haſta integra non datur, quoniam iſta, propè Novem Ulnarum eſt in longitudinem*, ut ſemper rectis ordinibus, procedendum ſit, fronte, ſtatariâ pugnâ feriendo, nequè ferit in latera. Verùmtamen omninò haſta integra, neceſſaria, contra pedites Germanos, qui longis ſariſſis, aut pilis utuntur, contra miſſiles Turcarum haſtas, immò contra quamvis hoſtium aciem, primo impetu rumpendam. Non leve ſentit damnum Polonia, quoniam eum haſtarum uſum intermiſit, ut tantò ſit bellando inferior, quantò longiùs, ab haſtarum uſu, & more feriendi abſceſſit.

Scuta ſunt neceſſaria pediti, ex norma veteris militiæ Romanæ, immò equiti, qui dùm unica manu gladium, aut breve ſclopetum verſat, minùs impeditus eſt, quin ſiniſtram, ſcuto munitam objiciat ictibus, cominùs præſertim cùm ventum eſt. Pro gladiis item qui Poloni acinacis ad morem falcati (ſeu arcuati) nunc habentur, rectis [a] gladiis, militem pedeſtrem accingi præſtaret, in acutum mucronem decreſcentibus, ut non cæſim modò, acie tenùs, ſed punctim etiam, extremus gladii mucro, non ineptus ſit feriendo. Quo ictu pediti ac equiti, confertis præſertim in ardorem pugnæ militibus, ſternere hoſtem, promptiùs eſt. Cæſis ictibus, in anguſto facilè obſtant levia, ramus, lora, veſtis, aut quæquè intricata, fallendo vel declinando impetum; Punctim ſi ferias, certam comminaris mortem, præſertim cùm in barbaros bella ſunt, contra quos, inane levitatis nomen, ut niſi periculum inferas, certum ipſe patiaris.

[a] *Polonis* Palaſze.

Propter diutina bella, exhauſtis armorum officinis, cùm deeſſent

ſent nobis, tegendo militi, armaturæ ferreæ, *Lorica* id eſt, dein *caſſis, galeavè*, undè nullo tegmine ferreo, munitus eques, ac ferè ſeminudus, ſterneretur ictibus hoſtium, eminùs, cominùſvè petitus. Memini me ſuaſiſſe, ut loco loricæ, thoraces linteos, quater decuplicatos, quali quali ferrea lamina intertextos, eòquè minùs ictu penetrabiles, locò verò galeæ, ſimilis operis tegendo capiti *caputia*, ſibi quiſquè eques, iturus in caſtra procuraret, à Præfectis turmarum, ſcrupuloſè revidenda. Opportunè hinc commemorare, dictum noſtri Koniecpolskii, exercituum Ducis. Cùm quendam militum, defenſivis armis, non ſatis, pro more haſtati equitis indutum, ſine lorica id eſt, in acie conſpexiſſet, atquè ille, ſeveriùs increpitus, falſa animoſitate cùm reſpondiſſet, ſibi maximam injuriam fore non alteri, ſi occumberet in prælio. *Immò* (inquit Koniecpolskius) *Si prodigus vitæ, te tibi non ſervas, ſerva te Patriæ, futuris prælis mihiquè Duci, qui vos omnes inoffenſos, ac immortales cuperem. Si gravat ferri tegmen, tamen vitam ſecuriorem reddit, animumquè: Malim te lentè vincere, quàm citò perire, aut inermem confundi. Non gravant ſua cornua, ſed ornant cervum, & armatura militem.* Dehinc continuò armandum, excedere prælio juſſit.

Conſilia bellica, quæ lenta ſunt, valent, qui ſua conſervare, & retinere cupit, propera & citata, neceſſaria omninò acquirentibus, quæ ſunt (ſi tutè videbitur) propè deſperationem. *Una ſalus victis, nullam ſperare ſalutem; Plerumquè, deſperatio, ſpei cauſa eſt. Sed perſpicacitate utendum.*

Ut quàm otius legatur miles, futuro bello opportunus, parata ſpolia, & præda, proponantur militibus. Nec requires ſuperflua militum & equorum ornamenta, quibus Polono in more, ferè prodigales ſumus.

Veteranos milites, ex præſidiis arcium, in caſtra educes, novitiis, in locum eorum ſubſtitutis. Prælia, niſi veterano milite, aptè conficiuntur.

Magna bella, velut munimentorum magnorum obſidionem, commodiùs *Eminùs*, cautè id eſt, & à longè præmeditato, per artem operarum, vel cunctationis, incipere & experiri præſtat. Parva & levia, prompta aggreſſione, *Cominùs*, periculi & impenſarum

ſarum ages compendio; Nè recollecto ſpiritu, tractu temporis, etiam invalidis, ingeratur robur & conſilia, meditatione belli, ſed maximè, ex neceſſitate. Tandem, etiam bellis in magnis, niſi cominùs agas animosè, intentum non aſſequaris, ſed immò contemneris.

Errant, qui affectu & impetu (ac ſunt laceſſiti) in arma ducuntur, prudentiores omninò, offenſas qui diſſimulant, & arma in tempus differunt, quaſi injuriæ neſcii, nè ſi hoſtilitatem præſeferant impares, opprimantur. Rectè ille: *Apud impotentes, plùs querimoniarum, quàm virium, plùs minarum, quàm periculi.* Parandæ ſunt primò vires, ut parem te ſentias vincendo, interea modeſtis literis, aut miſſa legatione (medius inter diſſimulantem) cauſam injuriæ perquires, & mediatores reconciliandi quæres, antequam de viribus, tibi provideas; ſi verò paratus es in arma, dùm laceſſeris, vanum erit, diſſimulationis nomen.

Invictus eſſe poteris, ſi nullo certamini te committas, quod in te non ſit vincendo.

Qui ſine pedite, & tormentis, ad bellum abit, levem prædam, non capturam Provinciæ cogitat. Eques, unico ſervitio, (campo id eſt) pedes ubiquè & per omnia valet, in aſperis, in ſaltibus, pro vallo & contra vallum, defendendo, expugnando, acquirendo, retinendo; Trahendo bello, minùs ex commeatu, minùs ex impenſa requirit, fuſo exercitu, faciliùs ſubſtituitur alter, ac deniquè ipſo campo, *pilis circumſeptus*, equitem ſpernit, & *velut ambulatorium fortalitium eſt.* Qui cum equite contra venit, nullus adeſt metus, per munitiones, per abrupta, & per avia; Qui cum pedite, etiam intra vallum cavetur. *Equitis* vis, aliena velut (equorum id eſt) ſuſtentatur, aut perit, languente virtute: *Pedes*, conſtat virtute ſua, ſemperquè bello accinctus. Dicam adhuc; Eques cùm pro velocitate, ſcit ſe poſſe fugere, dùm velit, fugit; eadem quæ inſequendo prodeſt velocitas, etiam (ſi levia obſtent) fugæ illicium eſt, & cauſa. *Pedes*, cui tardior pedum & currendi promptitupo, dùm fugere non poteſt, ſtat, haſtas, vallum, lacertos, phalangem, Duces proſpectat, nam & neceſſitatem habet; Præſertim dùm inſtando, quàm fugiendo periclitari, minùs periculoſum; eòquè impoſſibilitas fugiendi, tranſit in neceſſitatem

tem perſiſtendi, immò in ipſam vincendi virtutem. Tamen eques haſtatus, facit compendia belli, & parat promptè victoriam.

Illi Duces regendæ militiæ quærendi, quorum ea vita, in qua nihil præteritum excuſandum habeant, qui per minima pedeſtris & equeſtris militiæ ſervitia, tùm officia, primùm verſati; Probè dùm ſciunt (ipſi agendo experti) quomodo eques aut pedes, ſufficiat labori, qua parte ſuperior, alter alteri eſſe poteſt, qua ceſſurus, quomodo viritim? quomodo per ſingulos ordines? tùm per integras cohortes, turmaſvè, arma & ordo, ſunt uſui; ut velut medici, ad perfectionem artis, non corporis tantùm integri compagem & naturam, ſed nervorum & muſculorum radices, ductus, nexus, vim, noſſe neceſſum putant. Sic perfectus militiæ Dux, per omnia rei militaris momenta, verſatus eſſe debet, non aciem tantùm, & cohortes, ſed ordines & milites, per capita penſando, immò arma & equos, veſtem quoquè, cibum & pabulum, ſomnum & vigiliam, veluti Parens de filiis proſpecturus. Placuit nonnullibi videre, magnorum Principum filios, legionariis peditibus intermiſtos, omnia gregariorum munia (per uſum armorum, & minutiores vigilias) nulla perſonarum diſcretione, adimpleſſe, & nutui, certè non illuſtrium Præfectorum, obediviſſe, cum altiſſimis belli muniis, pararentur. Verè dictum. *Dominavêre rectè, qui antè ſervivêre*, cùm ſcirent, ſibi obedientibus non abuti, qui ſibi rectè imperatum, meminêre. Illud quoquè, ſummis armorum in Magiſtratibus, populari præſertim in ſtatu, advertendum, nè conferantur illis, qui togatarum artium rudes, & civilis vitæ, ſtatuſvè inexperti, mediis in caſtris enutriti, ſolam armorum meditationem induêre. Tales, niſi bella meditantur, bella loquuntur & ſuadent, contentioſis artibus clari, per quieta (ut putant) ſibi otioſi, pro ferocia ingenii, facilè inſoleſcunt, publicæ paci, & concivibus graves. Si verò populus feſſus bello, & ſciſcendis tributis, ad commoda pacis tandem inclinat, ipſi togatæ rudes experientiæ, velut materiam ſuæ gloriæ præreptam putantes, nè ſint ignoti & ſine quæſtu, res & quietem turbant, neceſſitatem armorum (ex prætextu defendendi ſua) obtrudunt, pericula objectant, vel obtendunt, per unius victoriam belli, gradum majoris alterius, non commoda pacis cogitantes.

tantes. Hinc ſi bellum diutiùs invaleſcat, à meditatione armorum, & *deſuetudine quietis*, *ac togæ*, multorum civium transferuntur paſſim, in turbarum uſum, & belli amorem, ingenia, prioribuſquè aſſociantur. Adeſt ſubindè, bellica licentia, privata ultio, impunitas, quæſtuoſa hyberna, tùm rapinæ placent. Dein extorta à Republica præmia, & augendarum compendia fortunarum, in promptu habentur, idemquè filiis (ut neceſſarium) quisquè ſuadet. Super hæc, rigor legis, in licentioſos vel inquietos, media in pace exerceri ſolitus, gratia belli, aut meritorum diſpenſatur; vel quia, ultoria promptè tenentes arma, dùm pro ferocia velint, palam arguere, aut extorquentibus, quidpiam negare, periculoſum. Pax ideò ut infructuoſa, virtutis præſertim & regulatæ vitæ rigida exactrix, moribus caſtrorum & ingenio adverſa, odio habetur, finiſquè idem licentiæ, ac præmiorum (bellicoſis) qui belli putatur; ut facilè penes potentiam ſuadendi, & authoritatem, non modò neceſſitatem armorum, imponant populo, ſed ipſius æqualitatis (nè dicam libertatis) ſint hoſtes, ad mutationem ſtatus. Prout enim imperium belli, cæcâ niſi obedientiâ, commodè conſtare putant, ita huic aſſuefacti, etiam facilè, in Monarchica in populum juſſa, inclinant, libertatis ſupplantandæ (regnare per abſolutum volentibus) aptiſſima inſtrumenta. Dùm verò populus, rationem actorum, ſibi reddi cupit, bella importuna, & inutiles impenſas vetat, commoda pacis rigidè expoſcit, licentiam militarem arguit & coërcet, illi ſeditionem inertis populi, & ratiocinationes imbellium importunas, vocant, ſimulquè illudunt. Nec facilè flectuntur populi querelis, ex calamitate belli, immò talia, levi tranſeunt auditu, quia mentis ferociam, prædâ, cædibus, & ſanguine imbutam, truces ferunt, civilibus, & pacatis, ideò flecti, molle putant, immò in gratiam expediendi promptè belli (pro ſuo ingenio, non pro utilitate publica, res metientes) totum ferendum imponunt, vel quia, militum gratiam inoffenſam, retinere placet. Sic Annibal, pro ferocia militaris ingenii, Carthagini occidium induxit, qui aliàs, uno alteroquè contra Romanos, felicitèr confecto prælio, pro commodo pacis (antequam laſſatam expertus fortunam) glorioſum fœdus, Patriæ parare potuiſſet, ſequi modò ſi voluiſſet conſilium,

ſilium, pacatioris civium Carthaginenſium *Hannonis*, qui ex uſu togæ, non pro impetu vanæ gloriæ, bellum in Romanos geri ſuaſit. Sic *Marius* & *Sylla*, caſtrorum filii, bellis quidem clari, ſed feroces, ideòquè populo Romano graves. Alitèr proſus *Quintius Cincinnatus*, *Camillus*, *Fabius Maximus*, *Marcellus*, & alii Romanorum tales, dùm non ex caſtrenſibus, verùm ex togatis & pacatioribus, ad imperium armorum lecti, fortunam belli, ex conſervatione ſtatus, uſuquè togæ adminiſtrantes, in alto rem Romanam collocavêre. Prudentiſſimo igitur Romanorum inſtituto factum, ut iidem eſſent bellorum Duces, qui conſules, priùs legi oportuit ingenii togati Conſulem, quàm militaris Ducem; ut ferocia ſagatarum artium, togatis artibus, peritiâquè ſtatus, attemperaretur, totum adminiſtrando ex populi commodo, togæquè regula. Sic Dictatores Romani, dùm ſunt civilium & pacatarum artium viri, promptè expedito bello, in gratiam Patriæ ac libertatis, ſpontè abdicabant ſe officio. Totum ſecùs Rebuspublicis Græcorum contigit: Cùm enim non utraſquè artes, ſed ſolas militares poſthabitis civilibus, ſuis in Ducibus, conſpicuas volunt, eoſdem pro ferocia, tulêre inſolentes, populo graves, mox Tyrannos, & Reipublicæ ſubverſores. Etiam Romanam in urbem, non priùs invecta ſervitus, & abſoluta Cæſarum juſſa, quàm pro longitudine belli, dùm militaria paſſim & inertia togæ, præpotuêre viris pacatis ingenia, ut ſagum facilè aggrederetur, mox inverteret popularem *togam*, militarem in ſtatum, Reipublicæ tranſportando Majeſtatem. Auctæ verſutulorum per artes, in immenſum legiones, prioribus cùm non ſufficeret ærarium ſolvendo; ut cùm miles, jure ſtipendia poſcit, nec habet, juſto velut, togatos contra, tumultuaretur prætextu, inſoleſceret, in partes vocatus tranſiret, non ubi æquum, nec pro Republica, ſed undè præmia, ſpes, & licentia, exſpectabantur, immò offerebantur ſtudiosè, vel ambitiosè: Sic *internis* confecta màgis, quàm *externis*, viribus & periculo, cecidit Reſpublica. Sic (dicam immò) dùm vexa fortunarum & crumenæ (quod unicum imperitum vulgus penſat) objicitur, populo ſtudioſè, in materiam ſermonis, & in quæſtionem, ea cogitatione diſtractum, ſolidiora ſtatus ac libertatis, non advertendo, amiſſam tunc advertit totam,

& ingemuit decipi, dùm invaleſcente Principum potentia, nullus ad corrigendum eſſet regreſſus, pauci modo perſpicaciorum, bona libertatis, in caſſum ſerò differebant. Intuere noſtram Poloniam, quantùm hodiè, pro longitudine belli, decrevit à priori vigore & Majeſtate libertas; Immò vide, quantùm fuerint olim Reipublicæ utiles, qui togatis, paciſquè artibus, civilibus id eſt, priùs clari, ad militaria imperia lecti. Quàm inquam pulchrè, ad commoda togæ, populiquè, geſta belli referebant, *Tarnouskius*, *Zamoyskius*, *Zolkienſluus*, & nè multos commemorem *Chotkievicius*, ante victoriam temperati, poſt victoriam non inſolentes, arma ut præſidia pacis, non ut belli irritamenta adminiſtrantes, pro defenſione & commodis, non in vexam populi, immò ejuſdem querelas ac redargutiones, intra civilem modum, ac modeſtiam tulêre. Dùm inquam, artibus togæ, mirâ harmoniâ temperatis, magnos in publicum parerent effectus. Verùm inquies, quomodò inter togatos, non in caſtris, belli Dux quæratur? Utiquè non penitiùs excluſerim, ſcientiam belli, à ſcientia togæ, & civilium. Verùm priùs hæc ſpectanda ſuaſerim, nam etiam artes togatæ, longiori uſu curiæ, ac mediatione Reipublicæ non diſtracta, pernoſcantur. Utiquè, viro in togato, militaris facilè ſe prodat virtus, ſi in gerendi belli materia, prompta vivacitate, ex uſu togæ & populi, ſuggerat conſilia; Dein, ſi aliqua occaſione armorum, ſpontè ac dextrè, caſtris ſe commodavit; Facilis utiquè viro prudenti, ad armorum reliqua tranſitus, etiamſi totam ætatem, modeſtiæ civili aſſuefactus in caſtris non egerit, cùm ſit non rarò, ut militia quorundam temporum, ſit màgis oneroſa conſcientiæ, quàm proficua gloriæ. Sæpè, quos pro uſu quotidiano caſtrorum, viros militares, nomine magnifico intitulamus, quæſtuoſa màgis quàm glorioſa, ſub nomine militiæ, ſequuntur & probant. Quotieſcunquè igitur nobis, ex merè caſtrenſibus, inertes togæ, Duces lecti, aut parùm in publicum profuêre, vel ſæpiùs, pro ferocia militaris ingenii, non concivibus modò, ſed ipſi libertati, fuêre graves ac metuendi, boni communis & ſtatus ignari, nec ideò res accommodare, ſed irritare ſcientes. Non barbarum, ideò, in barbara Turcarum gente, cùm idem, qui res ſtatus curat, etiam armorum poteſtatem, commiſſam habet à Principe *Veſirius*, idem ſummus miniſter ſtatus, & belli: Turbulentorum ſciens, pacis non ignarus.

Non tranſmittendum ſine interpretatione arcani. Quare olim Romæ, Dictator à populo dictus, ipſe ſibi pro arbitrio, Vicarium belli, Magiſtri equitum ſub nomine, dicebat, non ut ſcito populi legeretur. Factum ſine dubio, ut cui deberet ille honoris beneficium, eidem præſtare teneretur obſequium, nè diſcordiâ imperiorum, tùm varietate, res bellica turbaretur. Velut *Minutius* magiſter equitum, Fabio Maximo Dictatori, æquatus poteſtate, res turbaverat æmulatione, ac temeritate, ni moderatione ac providentia Fabii, conſultum fuiſſet in melius (*Livius lib. XXII. Hiſtor.*) Intereſt igitur, Duces belli ut ſint concordes, pro amicitia, genio, ſtudiis, artibus belli æqualibus; Nam ex paritate, diſſociari animos, & res confundi neceſſe; Nevè collega in æmulationem, ſed in ſocietatem laboris, adſciſcatur. Rectè majorum noſtrorum inſtituto proviſum, ut minor belli Dux, ſubeſſet majori; Immò, ceſſaret jubendi authoritas minoris, ſi major Dux, in caſtris adeſt. Sed hodiè, mirùm! neſcio quæ nova politia, diſtrahere cœpit, per occulta, Ducum concordiam, eòquè diſtraxit Polonas vires, fortunam, Provinciaſquè in id calamitatis, periculo involuit, confinia coärctavit.

Inſtituendæ militari diſciplinæ valet, ut equeſtrium turmarum Præfecti, adſcitis in conſilium commilitonibus, certis caſibus, habeant poteſtatem de vita decernendi, ſuper prioris ordinis equites, ſerum aliàs, armorum Duci, de quibuſvis referre, dùm ab hybernis, ille procul abeſt, interim per dilationes pœnæ, flagitia quandoquè intenduntur, cùm non promptè, ſummus metus adeſt, capitalitèr delinquenti; Sic verò vivitur, ut rarò diſcretioni aut pudori obeditum ſit, ſed omnes promptè regit metus. Videmus Senatorum filios, dùm bonis artibus & virtuti ſtudent, ſubjici Pædagogorum plagis, qui aliàs obſcuro loco nati, modò ſua conſtet regentibus authoritas, nec aſſidere ſimul, ſed coram ſtare, verbo & geſtu, reverentèr Pædagogos haberi volumus, nè poſt inductam familiaritatem, exuatur primùm reverentia, dein poſthabeatur ſuperioritatis metus, ut ab eo, nec moneri velint, aut corrigi, injuriæ loco habeant.

Requiritur item, singulis equitum turmis, quinqueni sexenivè minoris potestatis officiales, (ultra Præfectum & Vicarium) ut substituantur, unicus dùm non sufficit omnia curando, in itinere, in castris, in acie, instando, cedendo, tùm si idem occumbat, turma ductore destituta, quid? nisi turbetur, cedatvè prælio. Rectum institutum Lacedæmoniorum, substituendis belli Officialibus, suggerit Thucidides (*Libro V. Histor.*) *Cùm Rex exercitum ducit, omnia ab illo reguntur, & ipse quidem Tribunis militum, indicat ea, quæ sunt facienda, illi verò, Centurionibus, & Centuriones, dimidiæ centuriæ Præfectis, rursus isti Decanis, Decani verò suæ Decuriæ; Ut imperia (si quid Reges fieri velint) eodem ordine progrediantur, citòquè per omnem exercitum permeent. Nam propemodum totus Lacedæmoniorum exercitus, exceptis paucis, sunt Duces Ducum, & alii aliis imperant, & rerum gerendarum cura, ad multos pertinet.* Sicut igitur quisquè bellatorum prudens, unica in turma plures administros, quàm unum requirat, sic improbarit, cùm unus idemquè Præfectus, aliquot simul præest turmis, & cohortibus, ut idem hastatis, idemquè ferentariis equitibus præsit, atquè idem pedites regat, non ut ardentèr se bello commodet, pluribus intentus, verùm ut quæstui bellum habeat, vexando colonos per diversa, defraudando stipendia, summâ rei militaris jacturâ. Si enim unicus solus, uni cohorti, sine vicariis manibus, haud sufficiat regendo, quomodò sufficiet simul pluribus? ut dissolvi sit necesse, militarem disciplinam, negligentior, immò inexercitatior miles ut reddatur. Utinam hæc in castris nostrorum, invalescente rectioris militiæ abusu, correctiùs habeantur.

Loquar clariùs (Non enim imprudens recentium bellatorum probavit) Eò màgis præstare cohortem cohorti, aut turmam turmæ, quò plures haberet administros, seu (ut vulgus ait) *Officiales*; Nequè solùm de cohorte turmavè, sed integra de legione sentiendum, ut habeat summum Præfectum & Vicarium, dein minores vigilium, annonæ, stationum, armorum Præfectos, tùm Centuriones, cum suis administris. *Fortiores igitur viri mille, qui sub duarum legionum nomine confligent, quàm qui sub regimine unius*, cadente uno Præfecto, alter superest, aut si meticulosus alter, alter poterit esse cordatior, æmulatio dein ad virtutem, &

& consilium belli, meliùs à duobus. In unico solo, & cor unum, & sors in mortem, unica est, ut unius capitis periculo, fortuna tot simul virorum vertatur. Non irridendum cujusdam belli Ducis effatum. *Eo meliùs pugnaturum militem, si quisquè in acie, suum post se haberet rectorem, vel Pædagogum.* Suecorum ductores, militiæ robur quærunt, ut quàm plurimos *Officiales* cohortibus substituant. Atquè ab ea ratione recordor, me alicubi de Polona militia loquentem, consilii per modum insinuasse, conducturum non levitèr equestribus turmis, si ultra Præfectum & Vicarium, haberent quatuor alios, minoris potestatis administros, qui velut aliquæ Præfectorum manus, ordinandis, ducendis, restaurandis ordinibus adhiberentur, ut cùm Præfecti à fronte curant omnia, hi per latera, tùm à tergo circumfundantur, commissum numerum militum (partiri enim turmam, quaternas ternasvè in partes non obsit) per subsidia, ducturi, ut confusos in ordinem repo ponant, immò cedentibus, gladium intendant, prælium restaurent, curent vigilias, *rationem malè gestæ rei, reddituri*, quartus, quintusvè primorum vices supplendo, si occumbant in prælio. Si verò pauci sint *Officiales*, Præfectus cum Vicario, haud partes in omnes sufficient. Quod modernis bellis deprehensum, ut optimus aliàs noster equitatus, à Suecico longè inferiori, & ignobiliori, sed benè per subsidia ordinato, aliquoties propelleretur, cùm ob defectum administrorum, faciliùs nostri confunderentur in pugna, & difficiliùs, ab unico solo Præfecto, confusi reponerentur in ordinem, aut cedentes animarentur, seu retraherentur in prælium.

Quem necessitas suspectæ vicinorum hostilitatis, magnis exercitibus habendis adstringit, ærarium verò solvendo non adest, arte *reservationis* aut subsidiorum, utendum. Septies quinquè peditum millia, necesse cum habenda tibi, decem solvendis millibus, qui vix sufficias: Substitutis expertæ virtutis Centurionum veteranis, aliisquè ordinum ductoribus, per municipia & pagos, totâ Provinciâ, millium triginta quinquè peditum scribendorum, delectum imperabis. Ex his quinquè millia, quibus incerta domus, aut mansio, nomine Prætorianarum legionum, ad retinendum perpetui exercitus nomen & robur, (immò retinendæ disciplinæ) sub

ſub ſignis ſemper habeto, reliquam multitudinem, ſubſidiorum nomine, ſexenas in partes partieris, ut quolibet bimeſtri, alia quinquè, primis per ſuas domos ſparſim digredientibus (relictis tamen per urbium armamentaria, ſignis & armis, nè fortè data occaſione, tumultuentur armati, & inſoleſcant uniti, præſertim ſi ſuſpectum vulgus in revolutionem; Centuriones etiam in caſtris, penes te manebunt, ut abſit illicitorum Dux, & author) & tertio bimeſtri totidem; revoluto anno ad eoſdem, circulo velut, ordine redeunte. Sic millia decem, menſtruo ſtipendio cùm providebuntur, revera, peditum millia triginta quinquè, ſubitis belli caſibus, promptiſſimè aderunt. Faciliùs utiquè, caſu belli ſuperveniente, tantæ multitudini, breve in tempus ſtipendio ſufficies, quàm ut perpetuum onus, portes incautus. Immò promptiùs ſit, minorequè inſperati belli periculo, ſufficientes vires habebuntur, hoſti reprimendo, quàm ſi repentè colligendus ſit miles, tyro, & verna, aciei, ordinum, ignarus, periculi inexpertus, eòquè, novo aſpectu hoſtis, confuſus ac tremens, tùm primùm armis exercendus, dùm ſuper caput imminet invaſor, ſuperbè inſultans, tuorum deprædator. Pericula verò bellorum, & labor, non arte aut præcepto, ſed màgis, conſuetudine caſtrorum tolerantur, & niſi cum tempore, uſus venit.

Placuit aliquibus bellatorum, ut ab eo commodam invadendi occaſionem, in hoſtium populos, aut urbes uſurparent, cùm inter ſe, earum cives, diffiderent animis, & ſtudiis colliderentur. Sed fefellit opinio, cùm enim utramquè partem, ſimul oppreſſum irent, potiùs à neceſſitate incuſſi metus, in ſuum caput conciliandi, & arma inter ſe jungendi, occaſionem partibus dabant, quàm ut aliquid proficerent invadendo. Conſultiùs ſit, diffidentem inter ſe Provinciam ſuſpectam, aut urbem, pacis, quàm belli artibus aggredi, alteri parti patrocinando, conſilium, arma, pecuniam, ſubmittendo, ut mutuò conficiantur, non difficultèr tandem, *legitimis occupantibus* ceſſuri.

Res ab utrinquè multarum rationum eſt. *An expediat hoſti inferre bellum foris, aut exſpectare illum domi.* Nè hinc aut illinc, diſquiram diu, potiùs illis aſſenſerim, qui conditionalitèr rem habere volunt, videlicet. Si populoſam habeas Provinciam, commeatu

meatu abundantem, incolas armis exercitos, fideles, factionibus non diſtractos, ut potiùs majore in rem tuam commodo, hoſtem exſpectare domi opus habeas; Facilior tibi ſubſidiorum copia è proximo, commeatus, locorum gnara commoditas, quæ difficiliùs hoſti obveniunt, immò faciliùs intercludi poſſunt. Deindè, ſæpè fit, in externam Provinciam, haud numeroſum exercitum educere qui poteſt (cui præſertim ſunt populi, diuturni belli & moræ impatientes, aut peculium, diu ſuſtentando externo bello, haud dives dum adeſt, ut poſt majore periculo irritati belli, rem turpiùs deſerere opus habeat) ille, ſi domi bellum geratur, triplum numerum armare poſſet: Cùm incolarum alii, pro commoditate proximi loci, alii neceſſitate periculi, juvenis, ſenior, civis, ruricola, ſolutus, adſtrictus, leviore ſtipendio, immò gratuitò tuendæ Patriæ amore, ad arma provolant, in externa bella, non cuiquè progredi libet. Helvetii, cùm extra Provinciam, xxv. virorum millia educant, duplum aut plùs, domi armare poſſunt, eòquè fortiùs, quò màgis commoditate ſuæ Patriæ, & gnaris montibus, in bella utuntur. Poloni etiam, ut fatear, in externa bella, non facilè potentes, ſed intra Poloniam bellando, magnos confecêre hoſtes, & multos ſimul repreſſêre populos. Jam parte altera, rem librando, ſi peregrino milite utaris, & ſolis nummis, res tua conſtet, nec tibi populi uſitati bello, ſed negotiationi accommodati, ſeditionis ſuſpecti, præſtat tunc inferre bellum, & hoſtem quærere ad extra, nè tibi commerciorum curſus adimatur, undè fons pecuniæ intercidi poſſit, quæ ſi deſit ſtipendiis, deficiat externus miles, tumultuetur, ad hoſtem tranſeat. Exemplo res Romana contra Annibalem, dùm enim Romani, domeſticis viribus bellarent, tùm populoſam haberent, ſubmittendis auxiliis urbem, juvenes armis exercitos, toties periclitati, nec tamen bello ſuccubuêre, ut Annibal citiùs vincendo, quàm illi ſuccumberent bellando; Secùs Carthaginenſes, cùm peregrino, & adſcititio milite, tùm auxiliis uterentur, potentes in Italia fuêre diu, ſed poſtquam domum rediit bellum, tranſeunte in Africam Scipione, unius periculo pugnæ, confuſionem paſſi, ac de ſumma rerum, periclitati ſunt. In ſumma dicendum venit: *In externa Provincia bellanti, nonniſi victori, tutò redire licere.* In propria terra,

N errata

errata præliorum faciliùs corrigantur, fidentiùs te ad tuos recipias, facilè colligas dissipatos, subsidia & commeatum, è proximo, haud gravatè acquiras, quæ in externo periclitanti, non tàm facilè dantur, dùm metu màgis armorum, quàm debita vel innata fide, in tempus faventes, incolarum aliqui tenebantur, inclinante fortuna, omnes contra insurgunt. Cur enim peregrinum & advenam, quàm suos plùs ament? præsertim cùm redit ad suos fortuna; verbo dicendum. In externo vincenti, victoriæ lucra, gradatim, & quasi rependo veniunt, secùs unius prælii casus, nihil medium relinquit, inter summa, aut præcipitia, lucra fiunt per partes, amissio per totum, semper vincere oportet, vix tamen satis est, semel perdere, satis est ad ruinam. Suecus tùm Moschus, intra Poloniam injusti victores, suo casu, exemplum huic adstruant necesse veritati. Illud quoquè in considerationem venire debet, qualis illa gens, contra quam bellandum. Prout enim moribus, vestitu, religione, lingua, genio, dispar est, aut quò propiùs ad nostra accedit, eo faciliùs, aut secùs difficulter, eam occupare; partamvè retinere tibi statues. Faciliores ideò sunt, intra Italiam, Gallicorum armorum, quàm Germanorum progressus, & belli lucra fideliora, quò illi propiùs, quàm isti, ad similitudinem genii, tùm linguæ Italæ accedunt; Hispanis deindè, adhuc supra Gallos, faventiores sunt parandæ Italiæ conatus, nam Hispanica gravitas, & Melancholia, genius item, studia, tùm lingua, màgis conveniunt cum Italis, Gallorum verò insolentia in subjectos, contemptus erga gentes alias, tùm inconstantia, intra Italiam exprobratur. Ideò Neapolitanum regnum post Arragonios, (*Vide Francisci Guicciardini Historiam*) Ducatum Mediolanensem, tùm superiori retrò tempore, Siciliam, Galli non retinuêre diu, cùm Hispanorum dominium, minùs ægrè ferant, ut rectè quispiam, Italiam, sepulchrum Gallorum vocet. Sed in alias gentes, ut quoquè ratio vadat; Suecorum arma intra Germaniam, efficaciùs agunt, & occupata tenent, dùm lingua Germana, habitus, genius gentis, religio passim non Catholica, cognata sunt Suecis, quàm dùm contra Poloniam itur, nàm obstinatiùs à Polonis, & majore odio, in Suecos sibi per omnia dispares pugnatur, ut difficultèr sibi disparium, recipiant superioritatem.

ritatem. Germanorum verò, & Suecorum inter se, suspensi sunt ictus, nec tàm internecinum bellum. Prout moderno bello Polono Europæo, Suecorum ore, in confesso habetur, plures Suecos, quinquennio, intra Poloniam cecidisse, quàm triginta annis, intra Germaniam bellando. Insuper, minùs sanguinolenta nobis arma, & majores progressus Polonorum, in quosvis alios confinitimos, quàm contra Germanos (immò fideliora Provinciarum lucra) quò màgis, lingua, vestitus, tùm Septemtrionale cœlum, differt ab Occiduo, vel Meridionali. Sed tandem, ut quæstioni finis apponatur, considerandum eunti bellatori in externam Provinciam, utrùm pro Republica populari, vel pro Monarchia, bellum geras; undè facilè pro authoritate Monarchica, subsidia (licet in remotiora) à tergo submitti dùm velis, statim habeas, quod in statu populari, haud promptè habendum speres, cum populus, non tàm facilè à remoto, belli successus prosperos, adversosvè pensat, & nisi plerumquè facit, dùm sub oculis metus domi, ac proindè juvandi necessitas, vel nolentibus adest. Genus deindè belli pensandum, defensivum nè, an offensivum geras? Conservare nè tua? an acquirere aliena petas. Dùm acquirere contendis, frustra domi torpeas, omnia audenti parata, si vires, si consilium, si *justa causa*, si commeatus, & insuper adest *occasio*. Rari potentiâ solâ, Provinciam subjugarunt, verùm promptiùs, qui defectum virium, virtutis, concordiæ, & qua parte, (hostem inter) advertendo, *pro tempore* dextrè usi sunt, in ejusdem ruinam; Vitiis hostium suppleturi, quæ sibi ad perfectionem defuêre. Super hæc, natura externi belli, in trutinam vocanda, utrum in viciniora, an in terrarum longinqua, procul à domo eundum; longinquitas enim, aliam, quàm speramus, aut animo præconcipimus, rerum faciem adfert, propter commeatus, reiquè nummariæ, immò apparatus armorum (præsertim in pulvere & globis, dùm consumuntur) defectum, fatalem discordiam suorum, incommoditates, tùm incognita locorum, Montium item, Sylvarum & Fluviorum propter impervios saltus, ferociam populorum, mutationem aëris, aquarum peregrinas cruditates, eòquè morbos, hominum pestes & jumentorum, inopinatas pluvii, tùm gelidi cœli tempestates, item æstus, interrupta

terrupta à tergo, & planè desperata subsidia, capitum belli jacturam, virium distractionem in locorum præsidia, vincenda æquè ac victa, habendo suspecta, dùm nec victoria parta, ex malè affecto populo (ob diversitatem linguæ, morum & religionis, nec dùm rectè coalitos affectus per omnia) satis fida, clades verò, semper est, in longinquo periculosior. Quod màgis adhuc (nec enim omittendum) mirêre, serpentium pericula, dein muscarum, aut culicum stupenda vexa, præsertim in camporum desertis, peregrè tendentibus ferenda, velut quibusdam bellatorum, in barbaros moturis arma, minùs laboriosè ac periculosè contigit. Verbo dicam. Necesse considerandum, non màgis quæ ituro, permansurovè, sed quæ redituro prosunt. Quorum defectuum remedia, supra humanum consilium posita, ut ferè miraculis, velut pullus fortunæ, bellare præsumat, qui jactantèr in bella longinqua properus, sine reciproca populorum fidelium, tùm fortalitiorum (lineam communicationis, novi bellatores vocant) ex uno in aliud communicatione, per interrupta terrarum, procul à domo bellare studet. Homines novi, & advenæ, semper sunt populis suspecti, præsertim quos armis impetitum eunt; Est verò pro comperto, ut malos mores eorum, faciliùs feramus, boni alterius comparatione fortè pensaturi, cum quibus familiariùs dudùm sumus assuefacti, nec ideò facilè ab iis divellimur. Nisi fortè mutationis studium, tædio præsentium, apertè invalescat. Hominum secùs incognitorum, tùm advenarum, ipsa novitas, immò virtutes suspectæ, & *pro fictis in tempus habentur*, etiamsi modestè victoriâ utantur, illud pro injuria reputatur, & inimicum videtur, quia vicerunt. Honesta etiam, novæ superioritatis confessio, suspectissima est, ipsa mutationis novitate, dùm ligari putamus, semper pejus aliquid, contra, imaginaturi, quos semel pertimuimus, aut ex incognito reveremur, antequam temporum lenta familiaritate, metus & suspicio deponatur, amor invalescat, occultæ inclinationes animorum pernoscantur, ex agnita probè virtute, & gratiâ morum; Immò, antiquornm dominorum, seu libertatis, rituumquè (quibus dudum assuefacti) memoria, sensim antequam desinat, in quæ, momento haud transfertur animus. Cujus incommoda belli, non faciliùs, quam à praxi historica,

storica, (expeditionis Hierosolimitanæ) videas, apud Paulum Æmilium *libro IV. & V. Historiarum Galliæ.*

Absit deindè, ipsum Principem, in externa bella, ire suadeam, quocunquè prætextu, sed commodiùs, per peritissimos ministrorum, bellum geret, ipse à tergo, de subsidiis commodiùs prospecturus, *nec relicturus locum, undè in omnia regimen*, exemtus à casibus belli, procul à labore ipse, sed fructum messurus in quieto; secùs quid reliquum ad ruinam, aut quod aliud subsidium speretur? si Princeps cadat in externo, periculovè involvatur, nisi ut domi reliqua confundantur, cùm terror à remoto, major venit, omnia velut turbine commisturus. Francisci primi Gallorum Regis intra Italiam ad *Ticinum*, unius prælii adversa sors, & captivatio, quanta intulerit incommoda, & pepererit multos in annos quæstiones Regno Galliæ, *Pauli Jovii, & Francisci Guicciardini Historias lege:* Cùm Cæsar Carolus, è sede Majestatis non recedens, belliquè pericula securus à remoto spectans, sed per administros Franciscum vincens, titulo victoris uteretur, eòquè altiùs, ad opinionem hominum, velut majora, & expeditiùs facturus ipse, si præsens adfuisset, *vim fortunamquè Principatus, absens modo à longè ostentans, minoribus periculis non immixtus, & majoribus non defuturus.*

Hinc rationem excutere placet. Quare miles (seu quivis alius) dùm in externam venit Provinciam, animosior, tùm acceptior plerumquè, quàm forsan est domi? Duplici fit causâ, eorum primò, ad quos ventum est; Dùm enim naturalitèr, novorum homines sunt cupidiores, major in ignotas personas, fertur admiratio; Obvia nondùm cognitæ amicitiæ irritamenta, in præsens dantur, nulla verò trahitur (hinc, illinc) ex antecesso offensa, vel actorum, natalitiorumvè exprobratur censura, ut homines advenæ, aliàs obscuro loco nati multùm æstimentur per ignorantiam, ac vicissim ipsi, ignotos, effusiore prosequantur amicitia, eòquè justè mereantur æstimari. Deindè fit, parte ex altera, cùm faciliora domi subsidia sperantur, quidvis agentibus, aut in adversis, faciliùs se offert, non in ignoto effugium, tùm *spes*, non in se solo tantùm, *sed in aliquo reponitur*, facilè remittit animus inter suos, nec se colligit, aliàs in externo, ipsa necessitate armatur.

Rem planè cognatam, ſuggerit Tacitus: *Propinqua Cremonenſium mœnia, quò plùs ſpei ad effugium, eò minùs ad reſiſtendum animi dabant.* Placet adhuc cauſa, quia domi, per reſpectus perſonarum, aut per fiduciam, immò per notitiam, diſgregatur (eòquè præpeditur) virtus, extra verò, nullius opis conſcia, ſeipſam recolligit, & fortiùs agit. Quò màgis exteri, ignotas perſonas mirantur, eò màgis accendunt animum ad altiora, naturale autem hominis animo, ignotioribus velle innoteſcere. Inter noſtros cùm verſamur, multa (remiſſiùs agendo) diſſimulamus, multa in aliud tempus rejicimus, non enim ſic tempore ſtringimur. Inſuper, inter notos, cùm virtutes noſtræ notæ, etiam aliqui defectus, ac ipſa vitia (vel cognatorum noſtrorum, pro quibus non rarò erubeſcere neceſſum) non ignota, ſi laudantur illæ, hæc itidem objiciuntur in reprehenſionem, ut ſæpè confundamur. Immò inter ignotos, anteacta vita (ſæpè dico) ignota eſt, illud modò in oculos incurrit, quod in præſens laude dignum habetur; Vetus dictum. *Omne ignotum eſſe pro magnifico;* eòquè ſacra pagina collimat: *Nemò Propheta acceptus in Patria ſua;* Et Geneſis Cap. XII. *Dixit autem Dominus ad Abraham, Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo Patris tui, & benedicam tibi, & Magnificabo nomen tuum.*

Pedites ſunt maximè bello opportuni, ideòquè ab his bellum apparandum, ſi rectè rebus proviſum velis. Verùm in armandis peditibus, natura ſclopetorum, noſcenda Duci. Fiſtulæ quæ accenduntur elychnio, ſeu decocto fune, accommodatiſſimæ apertis defenſionibus, & promptuariæ pugnæ, ac proindè (ſi dicere licet) *prœliorum furiæ*, non aliæ màgis ſerviunt. Lentis verò congreſſibus (ubi non quàm crebro, ſed quàm certiore ictu exploditur, penſandum) fiſtulæ accommodatiores, quæ ſilice provocant ignem, ideòquè defendendis munimentis, aut oppugnandis, maximè uſui, dùm commodiùs, per minutiſſima foramina exeruntur, exquiſitiùs collimantur, nec inani terrore exploſæ, feriunt, neque ſunt impedimento, inter foſſas & arbuſta, ſenſim per occulta adrepentibus, in certitudinem ictus, diutiùs intentis, ut ab eo, certâ experientiâ ſit probatum, illas fiſtulas, apertis congreſſibus, has defendendo & oppugnando vallo, eſſe maximè utiles. Adde. Tractu obſidionis, & continuo ignis uſu, facilem

cilem elychniorum fieri defectum, ſilicis promptiorem copiam haberi, etiam immò, diuturniorem.

Haud tuta ſui defenſio, niſi offendere pares; Offenſivè agendo, ſimul tua defendis, ſimul hoſtem arces; Nuda ſui defenſio, propiùs metum eſt, non obviat hoſti, ſed illum exſpectat, non infert ictum, ſed excipit ipſa, cujus energiam explicat rectiſſimè proverbium Polonum. *Nienszytko ſie skladac, trzeba czaſem przyciąc.* Sic obſeſſis, dum ſua munimenta ſecuritati ſunt, etiam excurſio in hoſtem prodeſt. Sic, per acies, aperto campo bellanti, non declinare ſolùm adverſam potentiam, aut in ſecuro caſtris ſubſiſtere juvat, ſed inſperatum hoſtem à tergo, tùm à lateribus carpere, & per inſidias militares aggredi, in rem valet; Nec intra ſua exſpectando, verùm procurrendo in hoſticum, damna & terrorem inferre proderit.

Quamdiu eques non militabat ſine haſta, Germanorum bella, luſus nobis erant, quamdiu non ſine [a] ſcuto, Scytharum irridebatur arcus, & aſſultandi velocitas, nunc, dùm levius pugnamus, leviores metimus bellorum fructus; lege majorum geſta, & fateare, immò defectum armorum, ante bellum corrige, ſi vis in bello vincere. Nec omiſerim, nobile Poloni militis dictum. Cum Vladiſlaus Jagiello Rex, bello contra Ordinem Theutonicum (*Cruciferos* vulgò) viſis in acie multis ſupra opinionem Germanorum ſignis, fortè de ſuorum Polonorum paucitate dubitaret, Regem affatus. *Rex; hoſtes non vereare, vel ſi cœlum ſuper ruat, dubitaſnè haſtarum noſtrarum cuſpidibus, appenſum & ſuſtentum iri.* Hæc animando Regi, generosè màgis & opportunè, pro conſcientia virtutis, quàm ſuperbè protulit, nam *DEI. Matriſquè Virginis nomine invocato*, hoſtem multitudine tumentem, (propè enim centum millia equitum, peditumquè, in aciem eduxerant) fortitèr aggreſſi, prælio profligarunt & bello.

[a] Pahyze *vulgò.*

Huc pertinet, nec ideò addere omittam, reprimendis Tartarorum incurſibus (qui prædonum more noſtra invadunt) *quærendos* potius in ſua *Taurica* & ſedibus, quàm ab illis defenſivè, continuo metu, majoreque periculo, ut caveatur domi, *faciendus potiùs, quàm habendus metus eſt.* Dum verò in apertis ipſi manent, vagorum màgis, quàm habitatorum nomine, nullas arces, aut urbes munitas

nitas incolentes, faciliùs aggrediaris debellandos, facta conjunctione armorum, cum Moſchorum gente opportuniſſima ſitu, ſocietate periculi, exequendi mediis, ac neceſſitate, huic fæci expugnandæ barbarorum. Munitis ergò caſtris per campeſtria procedendo, opportuniora regionis loca, virium propter communicationem inſidendo præſidiis Boriſthene ſubminiſtrando commeatum, Hypanovè (vulgò *Boh*) fluviis, ſaltus deindè, fontiumquè ſcaturigines (qui rariùs in camporum deſertis, verſùs Scythiam viſuntur) levibus fortalitiis muniendo: Aciem haſtato pedite, & tormentis firmando, niſi pro ſua commoditate, non pro hoſtium arbitrio prælium committendo, cavendo priùs, quàm audendo. Demùm, penes juſtitiam armorum, opemquè DEI, frenum imponetur, barbaræ indomitæquè genti, & reprimeretur invadendi auſus, tùm inſolentia. Sic Moſchi olim, Tartarorum incurſibus, periculosè obnoxii, diuquè per *defenſivum*, haud ſecuri, verſis maturo conſilio, in *offenſivum* bellum armis, non ſolùm arcuêre inſolentis Scythicæ gentis invaſionem, verùm aliquot provincias, *Aſtrachanenſem*, *Caſanenſem*, aliaſque, ſibi fecerunt tributarias. Inſuper ſi vis offenſiva, & aggreſſio non placeat, deductis in ea loca Polonorum coloniis, aliquod militare collegium & ſocietatem, inſtituere præſtaret, cum donatione terræ & agrorum, ſub titulo *Marianorum Equitum* contra infideles. Suffecturum verò, nonnulli putant, ritæ defenſioni, ſi ripæ & inſulæ, circa inferiora Boriſthenis, quâ ex Thaurica Scythis tranſitus eſt, continuis fortalitiis, coloniis, & milite munirentur.

Bellum & militia, quæſtui nunc paſſim habetur, in artem ampliandæ fortunæ, ac unicum pinguitèr vivendi medium, verſa, cùm antè haberetur, ut exercitium virtutis, materies gloriæ, & adipiſcendæ pacis, tùm requietis medium. Pax ideò, armis & impenſa, promptiùs quærebatur & habebatur, nunc artes pacis, obtenduntur in ſpeciem, ut trahendo bello ſufficiamus, dùm turbæ in quæſtu, quieſcere damno habetur. Verbo dicam; Malè agitur cum Republica, nec diu ſubſiſtere poteſt, ubi fructus pacis, in ſolam commoditatem bellandi, artes belli, vertuntur in artes acquirendi, dùm togati (occaſione tributorum ſubſidio belli) per

per quæſturas ærarii, tùm commiſſionum miniſteria, viri militares, per ſtativa, & erroneos per Provinciam expilandis colonis diſcurſus, ſibi quiſquè trahit partem; Sic Reſpublica, velut per licita ſpolia, & conceſſum habendi medium (nè dicam latrocinium) membratim diſtrahitur, & tandem nexu diſſoluto, exſanguis ruit, ſinguli aliquid ex ea, per illicita carpere, dùm quærunt, omnes totam, ſequè neceſſe perdunt. Quam internam depravatorum civium cauſam, plùs obeſſe parandæ paci, & reſtituendæ in melius Reipublicæ, quàm externo quæ paratur ab hoſte. Nec priùs eo malo, trahendi non gerendi belli, laborare cœpit Polonia, quàm externam militiam paſſim numeroſam, legionum ſub nomine, dùm induximus; Ordo militiæ pedeſtris, mihi placeat, ſed non gregarius, & Præfecti externi, non habitus, non invertendis legionariorum ſtipendiis, & (mille Præfectorum per artes) expilandæ Provinciæ, exterorum modus. Sic enim, ars bellandi, verſa in artem corradendi. Quoädusquè, Polona militia prævalebat, dùm ingenuo equite (haſtato præſertim) bellabatur, & Optimates, nondùm guſtato lucri odore, præeſſe haſtatorum turmis cum honore, quàm legionariis cum quæſtu malebant, promtiori conſilio & viribus, expediebantur bella, quærebatur pax & habebatur, Nobilis pubes Polona, exercitii loco, habebat bellum & caſtra, non ut vivendi (multòquè minùs diteſcendi) exindè quæreret modum. Poſt emerita ſtipendia, fructum gloriæ, non loculos, domum reportatura, immò ſua potiùs, honeſtæ armorum æmulationi, & decori impenſura, quàm ut rapere aliena præſumeret. Tamen in externa, diutinavè bella, miles ferè accommodatior, cui rara domus, & ars vivendi, cui ſolis in armis eſt; Non enim tædio belli, facilè revocatur, armis intentus, aut penatium diſtrahitur memoriâ.

Magnæ Reſpublicæ & Imperia, in errorem impingunt, dùm pro magnitudine, tùm fiduciâ potentiæ, non proſpiciunt maturè, verùm ſpernunt pericula minutiora, quæ neglecta, in grandiùs excreſcunt malum. Nemini magnitudo ſua (nihil aut negligentiùs agenti) ſuffecit in ſecuritatem, immò magnæ calamitatis, ſæpè cauſa fuit & initium, magna ex felicitate ſecuritas, ut per eamet con-

conficerentur, quæ contempsêre incauti. Minores aliàs, quibus ex parvitate, cùm deeſt potentia, ſupplent ingenio, vigilantiâ, colligationibus fœderum, occaſione, inventis militaribus, velocitate, præventione, diverſione, activitate, exercitio, nonnunquam audenti deſperatione, ut cauſa potentiæ ſit, ipſa impotentia, vel neceſſitas, eoquè potentioribus formidabiles fiant. Nihil igitur, tutò ſpernitur, quod ſpreveris, valentiùs negligentia faciet. Ex eodem fonte, obitèr (ut aliàs recta ſoleo) dicere ſi licet. Libertatem Rerumpublicarum, zeloſiùs, immò cautiùs, à populis manu teneri, quoàduſquè in parvis eſt, nec ſummo ſubſiſtit gradu, immatura. Inquam, dùm pro imperfecta, nec ſibi adhuc fidenti, curioſiùs laborant populi, advertunt operosè, obviant, modicas inclinationes cavent, faciliùs caſuram metuentes, quò imperfectior illa: Nam ferè metus vel parvitas, cauſat providentiam, remquè compenſat cautione,. vel diligentiâ. Prout præſumptio ſecuritatis, fiduciam parit, & opportunorum contemptum, eòquè mater eſt negligentiæ, tùm lapſus. Vel ſi fortè ſint Cives, in tempus animis, ſtudiiſquè non cohærentes, adeſt promptè cauſa ex impotentia, neceſſariæ unionis & diligentiæ, velut tot exempla, tulit olim vetus Græcia, Roma, Polonia. Dùm verò in ſummo ſteterit libertas, quaſi nihil deſit in majus ſtabiliendæ, pleraquè proficua intermittunt populi, periculoſa contemnunt, eòquè per inania ſecuri, & levi rerum imagine eluſi, emerſura libertatis damna, non prævident, nec advertunt; Ut eveniat, velut benè valentibus & ſanis, quibus, conſervatio ſanitatis, & vitatio emerſuri corrupti, ſæpè neglectui eſt, ſepè medicorum cautio, in noxios cibos irriſui, ſecùs ægrotis, depulſio morbi, prout præſenti in ſenſu, etiam eſt in ardentiore cura convaleſcendi, ſic ferè, præſentis mala ſervitutis, propulſanda, facilè perſuaſeris, conſervationem ſecùs libertatis, tùm affuturi mala damni, pauci ingenuorum capiunt, & in caſſum, coram ignaris diſceptant, iis præſertim, quos longa pax, ad inertiam, & otii dulcedo, dein luxus, emolliverunt, ut malint per ignaviam, non credere periculo venienti, meliorumquè civium cautelis, ſpem tùm fiduciam ſibi adſtruentes affectatè, quàm ut neceſſe habeant, ſubire laborem, aut impenſam, obviando, dùm crediderint.

derint. Undè facilè inclin ... libertas; Ut ferè difficiliùs ſit, eripere imperfectam, aut præpedire creſcentem, quàm illi inſidiari, ad imumquè detrahere, cùm ex integro adoleverit, eòquè incautam, & ſui negligentem; Quaſi ad ſummam libertatem (nihil agentibus) ſufficiat, habere legem, & vocari liberum, *cùm lex, non ſit libertas, ſed niſi normam, & initium libertatis habet.* Ætas Rerumpublicarum, ætatis hominum eſt in ſimilitudinem; errores juvenum, in meliùs promptè flexeris, aut vegetis ingenii, tùm corporis valore penſaveris, ſenes inveteratæ malitiæ, dùm niſi graviùs errant, difficilè aſſurgunt, ſibi & aliis graves, tardi ac moroſi, undè facilè contemnuntur, præſertim dùm vis ac ætas, in occiduo: Sic ferè ſit, dùm conſenuit civitatis vigor. Roma, probandæ rei, ſufficiat in exemplum. Pulſis enim Tarquiniis, ſtudioſiùs pro libertate habenda, quoàduſquè erat in creſcenti, tùm pro retinenda, cautiùs laboravit (ut Brutus Conſulum primus, filios ſuos, ſtudio Tarquiniorum revocandorum captos, in gratiam Patriæ, addixerit morti) quàm non fecit poſt Cæſarem, dùm libertas maturuerat, nihilquè ad augendam, ſed multùm ad conſervandam deſideraretur, dùm inquam, ſummo gradu ſubſiſtens, ſibi nimium fideret, incauta. Prout è converſo, faciliùs erat Auguſto, Tiberio, cæteriſquè Julii ſucceſſoribus, ſupplantatâ Republicâ continuare Tyrannidem, quàm Tarquiniis recuperare amiſſam, nam poſt Tarquinios, populus nondum ſatur libertatis, ſed veriùs experiendæ ulteriori, novo dulcore irritatus, tunc primùm in voto creſcendæ ſteterat, habendamquè tùm retinendam præcuperet: Aut factum fortè, ob cauſam, quia *Materia* Reipublicæ (populus id eſt) nondum erat ſub Tarquiniis *corrupta*, vivente verò Cæſare, forma libertatis & legum, cùm eſſet perfectiſſima, ſed recipiendam ad formam, erat materia corrupta (ob magnificam libertatem, opes exſuperantes, inſolentiam, fractos luxu & otii dulcedine, vel emollitos animos, nec ideò generoſi auſus capaces, dein propter ambitioſam æmulationem, mutuos diſſenſus, avaritiam, ob idquè Tyrannorum in obſequia promptitudinem, dùm præſertim aderat erga impromptos, præſens ex delatoribus metus, ac deniquè privatæ rei propter ſtudium, rei verò publicæ, velut alienæ incuriam) erat inquam materia cor-

corruptissima; nec ideò semel eversa libertas, revixit. Auxit præterea, cursum captæ Tyrannidis, domus Cæsarum, & successionis occultum fatum, dum post Julium, successor Augustus, Princeps non omninò improbandus, *Populum annonâ, militem donis, cunctos dulcedine otii pellexit*, dùm tales reliquos Principes, fortè speraret Roma, facilè præsentium turbarum odio, unius Principis ductu, quietè regi, quàm inter collisiones potentium, & bellorum civilium pericula, sub nomine Reipublicæ, vivere in post maluit. Quodsi immediatè post Julium, tristitia & dissimulatione suspectus Tiberius, dein Caligula, tùm Claudius, ac Nero, velut per gradus ascendentes, apertiores Tyranni, in exacerbationem populi movendam successissent, dubiò procul, antequam desuetudo libertatis invaluit, jugum maturè depulisset Roma, assertura pristinam libertatem. Sed fata, mutatura sortem, velut è condicto, longo Augusti imperio, paravit Cæsarum domui authoritatem & clientelas, dùm quantò quis in placita Principum servitio promptior, opibus & honoribus extollerentur, & super hæc aderant, spes novæ plurium; deinde seniores cordatiorum, morte absumpti, aut proscriptione cùm cecidissent, juniores post libertatem sub Cæsaribus nati, & novo Statui, tùm rebus assuefacti, pristinarum immemores, *tuta & præsentia, quàm vetera & periculosa mallent*, facilè in mutationem concesserunt, nec proindè de restituenda libertate, ultrà cogitatum, prævalescentibus corruptis civibus, suprà meliores. Alitèr longè factum sub Tarquiniis, aut post Tarquinios (nec enim repetiisse obsit) dùm quivis civium, agens primitiâ, nec corrupta virtute, intra modicam sortem, intraquè non ambitiosam æqualitatem, compositos spiritus, & animos facilè gerebat, *sorte sua* non ægrè *contentus*, altioris fortunæ vel ignarus, vel *minus cupidus*. Non erat probro modicus ager, infrequens servorum & rarior turba, mensa tùm potio, per obvia domestica parabilis, nec à longè quæsita vestis, aut tapes, deerat vivendi superbia, & mollis luxus, vel transmarina morum lascivia, sed leves impensas, modicum aptè sustentabat patrimonium, eoquè præjudicio libertatis, non petebatur per obliqua spes crescendi. Non adoleverat novitio in populo, *ambitio, tùm avaritia*, nemò alterum voto præcurrere parabat, nemò

nemò supplere per obliqua, per virtutem quæ deerant, studebat, non emebantur aliena studia, nec sua vendebantur, publici boni, non privati, invaluerat cura, privatum serviebat publico, eòquè publicum, dominabatur facilè privato. Non reputabatur pro injuria, dùm non acquirerentur bona majora, sed ducebatur fortunæ loco, si antiqua modica, sibi non eriperentur, verùm conservarentur diu;. Nesciebatur amplius, nisi *virtus, ager, gladius & libertas*; Undè respectus privati, secundo loco ponebatur, sed procurabatur inter prima, publicum bonum & securitas. Intuere nostram Poloniam, considera Provincias & Palatinatus, ubi ditiores elatioresvè habentur cives, eosdemmet videbis insolescere ingeniis, *sortis præsentis impatientes*, ambitiosos, bonos *politicos potiùs*, quàm *cives*, aut *viros bonos*. Dein expensivos, luxui accommodatos, quæstuosos, majoris fortunæ (ut superbis suppetat impensis) appetentes, per licita, per illicita, *per quæsturas, per aucupandam aulæ Regum gratiam*, per dispensationem, (immò per jacturam) libertatis; tantum illis deest, quantùm cupiunt, cupiunt verò, honorum & opum immensum, sine modo, sine mensura, & quia tardum videtur, per legitima, cumquè virtute honesta, properant per avia, ruunt per illicita, Generositatem mentis, in altiora, nonnulli tunc falsò vocant, vel obtendunt, cùm ambitio, cùm avaritia, cùm ardor mentis inquies, aut ferocia invalescit; Undè disgregati cives animis & studiis, non uniti, nec cohærentes, ex æmulatione primùm diffidentiâ laborant, mox factionibus, odiisquè mutuis proscinduntur, *faciles occupantibus, & publicorum incuriosi*; Secùs ubi mediocres nobilitatis opes (modò, nè plenè ad inopiam, & vexam generosæ mentis, sint accisæ) màgis de non perdendo modico, timetur, cui conservando, nisi publica securitas prodest, hæc verò, valere non potest, quàm sub nomine publicæ libertatis, ideòquè illa, majore zelo procuratur, dùm quæquè momenta imminentis ruinæ pensantur, præcaventur, præsertim cùm adest, ingeniorum rectitudo, tùm modestia. Addam, Vulgus, seu civium minores, propiùs sunt impetum & ferociam, quæ stabiliendis rebus, contra astutos & validos, sola nonnunquam potest; modò adsit Dux & occasio, facilè sunt expediti, nec mollioribus Politicorum respectibus cir-

 cum-

cumcessi. Manu sæpè agere præcupiunt, quia suaviorum, aut ignari, aut nullam spem habent, ideòquè non facilè eluduntur. Deindè, necessitate & similitudine uniuntur familiariùs, faciliores regendo, cùm disgregatis, nulla subsistendi adest ratio, pro parvitate; vel declinandi modus. Utinam (faxit DEUS) Polonorum libertas, cauta sibi sit, nequè momenta rerum negligat, nimiùm magnitudini confisa, & negligentèr secura, undè per insensibilia involvatur. Sed ut quid misceam togata, cum militaribus? Res belli continuaturus, *ad Quartum Punctum Militarium venio.*

PUN-

PUNCTUM QUARTUM.

De itinere Exercitus.

SAltum transiturus, mittes partem copiarum, explorando, præoccupandoquè itineri, utroquè latere, quo ingrederis, aut quò egrediendum tibi est.

Celeritas, valet pro potentia.

Aliò iturus, aliò iter simulabis, contrariam famam missurus, immò primum iter, à recto deflectes, in illusionem.

Naves portatoriæ ex ligno, vel corio, in promptu habebuntur, ad pontes fabricandos.

Pauca impedimenta sint, potiùs equis deportanda, dùm potes, quàm curribus, pro agilitate.

Stricto vallium aut Sylvarum in transitu, igne impeditur hostis, nè veniat, vel nè te sequatur.

Septum currule (aliàs *carrago*) optimum in receptu, vel progressu, per campestria.

Lentè in speciem procedes cum exercitu, ut hostis contemnat tarditatem, immò famam & causas necessariæ tarditatis, sparges, obtento ab morbo, vel aliqua difficultate, quò màgis imponas, dein addes velocitatem, ut inopinatò aggrediaris hostem.

Alibi ignes excitabis, alibi castra pones, in elusionem, idquè cùm propè hostem accedis.

Præmittes paucos equites, tumultum nocturnum, aut ignes, hostium in conspectu, ad terrorem tui adventus excitaturos, ut moreris hostem adventantem.

Cum Præfecto metandorum castrorum, mensuratores præmittendi, locum castris anticipaturi. Quos sequantur, aliquot centeni fossorum, per sua munia divisi, loco castris regulatè adinvento, operas *S. R. T. N.* ad quatuor portas excitaturi (*vide figuram ponendorum* castrorum, *puncto V.*) vel prout Præfecto videbitur, sub quorum præsidio, superpositis peditibus & tormentis, reliqua circumvallatio, expediatur, & miles per tabernacula, pabulatumquè, securiùs discurrat.

Com-

Complanatores viarum, cum securibus, ligonibus, præcedant exercitum.

Per vada, saltus, dùm transitur, uniuscujusquè turmæ stabit Præfectus, donec sui transeant, immò ipse Dux.

Fortiores vigilias, posteriores suaserim, quàm anteriores, non tàm enim terret periculum, quod ab adverso venit, quàm quod à tergo.

Nè grave militi sit, muniendorum onus castrorum, (non enim sine vallo & munitione, prudentem apud Ducem, ipsa pernoctatio transmittenda, servandæ disciplinæ militari, & cautioni.) Singulas equitum peditumquè cohortes, per partes divides, ut altera pars, una die, altera sequenti, tertia itidem, castris muniendis succedat, atquè sic deinceps. Quo servato ordine, vitabit miles lassitudinem, & alacriùs insistet, ex ordine debito operi, per intervalla quieturus. Habebis verò plures fossorum Præfectos, qui munitioni præsint, cuiquè partem castrorum commissurus muniendam, & in post curandam, unus enim non sufficiat operi.

Itinerando per hosticum, aciem extra non exeat miles, ne cadat in insidias.

Per loca incognita, duc exercitum, obvios colonos intercepturus, nè fama adventus, hosti pateat.

Triplici agmine duc exercitum, pro tutiori commeatu, & expeditiori via, uno duobusvè milliaribus ab invicem distanti. Peditatus & gravis armatura, medio ducantur agmine, Equites sint à lateribus, necessitate superveniente, quò commodiùs in medium contrahantur. Constare verò debet cuiquè lateri, quo loco agmen medium pransurum aut pernoctaturum; Ipse Dux, cum medio procedet agmine, ut faciliùs imperium sit in latera. Talitèr veniens exercitus, majorem secùm ducit terrorem, & faciliorem habet annonam. Tamen, cùm propiùs hostem ventum, tutiùs ut conjuncto agmine procedatur.

Per Civitates transiturus, aut in illis moraturus, præmittes, cellas vinarias qui occupabunt, vasa dissecturi, nè inebrientur tui. Vel custodias portis superpones.

Priùs miles egrediatur è castris, quàm currus, ut stante acie instructa, currus exeant. Cùm verò ad stationem nocturnam ventum,

tum, currus primò ingrediantur, postea miles. Suaserim ideò dari priùs aciei signum, quàm curruum.

Lixæ anteriorum curruum, ac stationem fecerint, opportunas fossas defensioni castrorum excitabunt, quod ductoribus impedimentorum injungetur.

Non longa, nequè lata nimis procedes acie, ut ultimi primis, & utræquè alæ, sibi è proximo succurrant.

Impedimenta, media in acie sint, suaserim verò præcedant per tutiora.

Sylvas transiturus, præmittes speculatores, cum operariis, dilatandis viis, succidendis arboribus. Deindè excitato munimento, præsidia superpones, Sylvæ ingressu, egressuquè, tùm in medio, si longo transeundum tractu: Si verò certus metus, ab hoste insidianti, reciproca præsidia peditum, ad unius bombardæ jactum, superpones, nequè ingredieris saltum, antequam transitus & latera, præsidiis muniantur. Tutius tibi, aliquot diebus immorari operi, quàm ut festinando pericliteris. Ea verò præsidia, Sylvæ ab ingressu inchoabuntur, consequentèr ulteriùs (unum post aliud) promovenda, donec usquè egressus muniatur.

Primi transeuntes, ultimos post saltum exspectabunt, ut acies formetur.

Equites, suspectas Sylvas transituri, equis in medium acceptis, pedites ipsi procedant, latera cum longioribus sclopetis, in defensam cincturi.

Aliquo munito loco, impedimenta minùs necessaria, relinquentur.

Si fieri potest, unius diei comestionem, viris & equis, secum ferat miles, magno bellandi arcano.

Impedimenta, præter alios minores, Generalem Præfectum, aptum regendo habebunt.

Non longo agmine ibunt impedimenta, & currus, sed potiùs denso.

Movente se exercitu, egredientur cohortes maturè, anteriùs posteriusquè, à dextro cornu & sinistro, seriatim, utroquè viæ latere disponendæ (*vide tabulam universalis aciei : Lib. 2. Puncto I.*) ambulatoriis vigiliis hostem observaturæ, nec remotiùs ut procedant, quàm sub aspectu castrorum, haberi ut possint. Dùm verò

ad

ad nocturnam stationem ventum, non cedant loco, antequam novæ cohortes, ea in loca submittantur; Cui rei, ultra Generalem vigilium Præfectum, *quatuor* minores habendi, qui anteriores, qui posteriores, dextri lateris, qui sinistri vigiles, die noctequè observabunt, immò quatuor habendi diurni, nocturni alii, quò màgis operi sufficiant indefessi.

Non satis, vigilibus exercitum muniri, & castra, sed equites velitatores, omnes in partes, uno milliari circum, dimittendi, qui per valles & arbusta, observabunt insidias, Præfectis vigilium denuntiaturi, tùm hi castris, ac ipsi Duci.

Cùm ad stationem venerit agmen, Dux ipse, tota priùs castra obequitet, omnes partes visurus, an quid fieri possit in melius. Tùm ipse postremò, castra ingredietur.

Ruricolæ in hostili terra, si benigniùs habeantur, produnt omnia sua, vias compendiosas monstraturi; Ideò, injuria illis non inferatur, sed permittes, terram liberiùs ut colant, undè tibi sufficiat annona, bellaturo, seu redituro. Immò sparges in vulgus, non agricolarum internecionem peti, sed Dominorum injusta dominia, quò màgis tibi vulgus adhæreat; Arma suppeditabis volentibus, & in partem belli adsciſces, si præsertim spem prædæ, ex facili objicias.

Transiturus penes munitionem hostilem, Præfectum cum turmis constitues, qui excursiones in tuos prohibeat.

Strictas & periculosas valles transiturus, superiora montium, præsidiis pedestribus, præoccupabis.

Potiùs in campo, quàm ad vicos pernoctandum.

Glacies fragilis, asseribus tùm sepibus supersternenda, vel (stramine subjecto) aquâ superfundetur, quò faciliùs concrescat & congelet, transitui parando.

Aliquot turmæ, à lateribus aciei procedant, ad repentinum tumultum paratæ.

Aliò ingrediaris terram hostilem, atquè aliò egrediaris, pro commeatus expeditiori commoditate.

Impedimenta, anteriores vigilias non præcedant, nequè posteriores sequantur.

In modum dispositæ aciei, subsistant castra ad pernoctandum, nemo-

nemoribus, vallibus, paludibus, pedites objiciantur, campo equites opponantur, intermistis non raró peditibus hastatis, ad excipiendum primum impetum.

Præter excubitores, fortes equitum vigiliæ cogendæ extra castra, unius atquè alterius legionis robore, ut interim milites, ex itinere lassi, tutò sua in castris disponant, nequè repentino tumultu turbentur.

Saltum transiturus (nè impediaris) alio itinere profectionem simulabis, interim addes, proximè saltum, velocitatem.

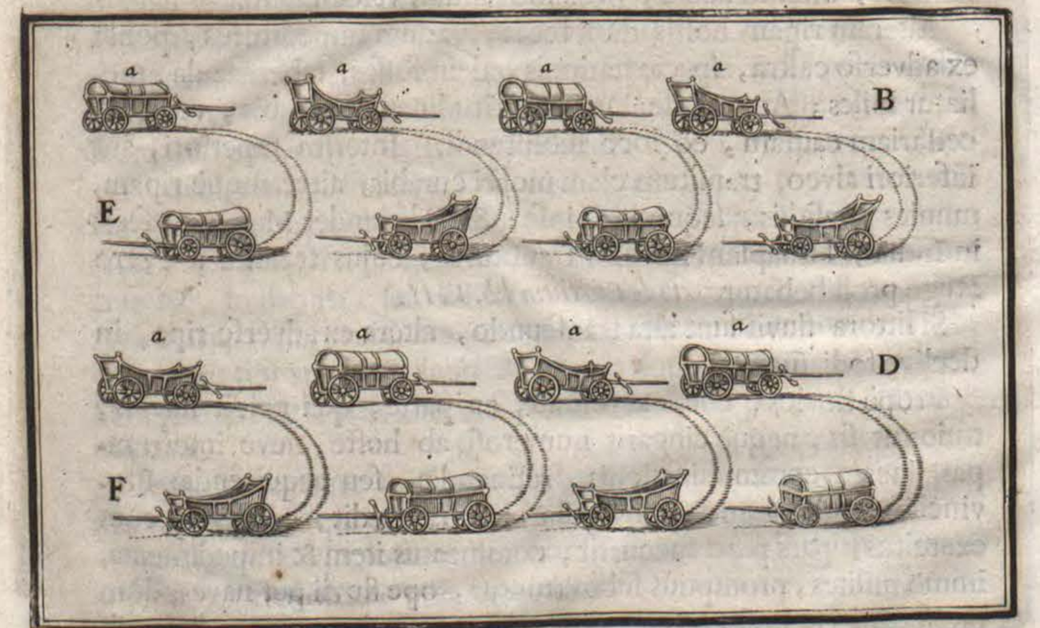
Alteram ripam hostis dùm tenet, vadum impediturus, pones ex adverso castra, specie stationis, dein fossas, tabernacula, moliatur miles; Aut tu ipse Dux, ægritudinem simulabis, velut necessariam causam, eo loco subsistendi. Interim superiori, aut inferiori alveo, transitum clam moliri curabis, alteramquè ripam, munies præsidiis, sequuturus ipse; Sic Alexander Magnus, fecit in Indiis, Hidapsem fluvium transiturus, cujus transitu à Porro Rege prohibebatur. *Vide Curtium lib. VIII.*

Si littora fluvii sunt alta transeundo, altera ex adverso ripa, in declive fodiatur.

Propè fluvios, duc exercitum, ea parte, qua currit fluvius, tutior ut sis, nequè cingaris numeroso ab hoste, nevè interrumpas lineam communicationis, retinendæ, seu acquirendæ Provinciæ, aptissimam, dùm faciliùs, intrat redit, confert secùm exercitus, pars parti succurrit, commeatus item & impedimenta, immò milites, promptiùs submittuntur, ope fluvii per naves, dùm præsertim (in hostico si res geratur) utramquè ripam, redigis sub potestatem, undè simul dividis Provinciam, & hostium subsidia, nè conferant, *quod consilium, magni arcani loco habebis.* Sic noster Joannes Tarnouskius, (*teste Paulo Jovio*) Ferdinando I. Imperatori, in Hungariam contra Turcas ituro, suasit, ut conflicturus, seu castra metaturus, ripam Danubii propè subsisteret, nec unquam abscederet, specie fugæ licet eliceretur, nisi ab hostili numeroso equitatu, cingi vellet opprimendus, aut per infessionem viarum, usu commeatus, tùm libertate campi privandus. Cujus beneficio consilii, exercitus Ferdinandi, si non victor, tamen integer reductus, aliquoties antè, periculum cùm adiisset.

Medium caſtrorum, fortibus excubiis equitum, peditumquè munies, repentino tumultui vitando.

Carrago, in hanc, illamvè partem, facilè vertitur, ſi non tota ſui mole, ſed quiſquè currus ſuo loco, omneſquè ſimul torqueantur, aut vertantur, quo acies vertenda, *velut vides in ſub-*

jecta figura. Ordines ſunt duo curruum *a. a. a.* tendentes ſuis equis & temonibus, verſus *B. D.* anteriorem partem, quos vertere opus habeo ad partem poſteriorem in *E. F.* Quiſquè currus torqueatur, ſuo loco, velut per puncta denotatum vides, tunc omnes ſuis temonibus obvertentur, ad *E. F.* partem poſteriorem. Et ſic per omnia, ſeu ad ſiniſtram, ſeu dextram, carrago vertenda, modò

dò periti pedeſtrium Præfectorum, regendis curribus, *ante, poſt,* adhibeantur, tùm ipſi vectores exerceantur maturè, obvertendæ carragini. Super hæc, ſeparati viri, penes quemquè currum habebuntur, poſteriorem partem qui tollant, repoſituri in partem, ut commodiùs, anteriores rotæ cum temone, quò velis vertantur.

Mane, non educes exercitum, antequam nebula ſubſideat.

Præcavebis de inſidiis itineris, etſi re vera futuras neſcias, ſic cautiores tuos reddes, nè diſcurrant, nèvè fluxis ordinibus, incautiùs incedant, periclitaturi.

Dùm viæ ſignum datur, non ſparſim exibunt legiones, verùm ad ſignum Prætorium, convenient, ut acies formetur.

Tertiâ ante occaſum horâ, in loco pernoctationis ſubſiſtes, ut habeat miles tempus, pabuli quærendi, tabernacula erigendi, equos potandi, erroneos in itinere quærendi.

Subſiſtente exercitu, non pro libitu pabulatores diſcurrant, certo ſub præſidio, non ſparſim pabulaturi, nè fortè ab inſidiatoribus intercipiantur. Immò, tutum fuerit, veteranorum aliquem, pabulationi præficere, ordini ſervando. Nec alia ratione, immodeſtia calonum in prædas, cohiberi poterit, quàm ſi diſcurrere pro libitu non liceat.

Apparatus bellicus, non cum impedimentis, ſed medias inter legiones pedeſtres, vehatur.

Quamquè peditum legionem, in itinere, ſeu in acie, currus ſequantur, cum pulvere nitrato, globis, ſecuribus, ligonibus, & rutris, nè dùm opus derepentè, hæc quærantur. Immò, ex iiſdem curribus, carraginem formabis in neceſſitate.

Itinerante exercitu, modò in primis, modò in proſtremis, ſæpe in mediò, Dux adſit, ut ordinum ductores, vereantur negligentiæ notari, præſenti ab Duce.

Potiùs circum urbem, quàm per urbem, ducatur exercitus, portas ideò præſidiis occupabis, nè milites occultentur, domos invaſuri.

Cum metatore caſtrorum, Generalis Magiſter vigilium præcedat exercitum. Dùm ille locum caſtris deſignat, hic interim loca vigiliis ponendis apta, perluſtrabit, valles, vicos, paludes obſervaturus & arbuſta.

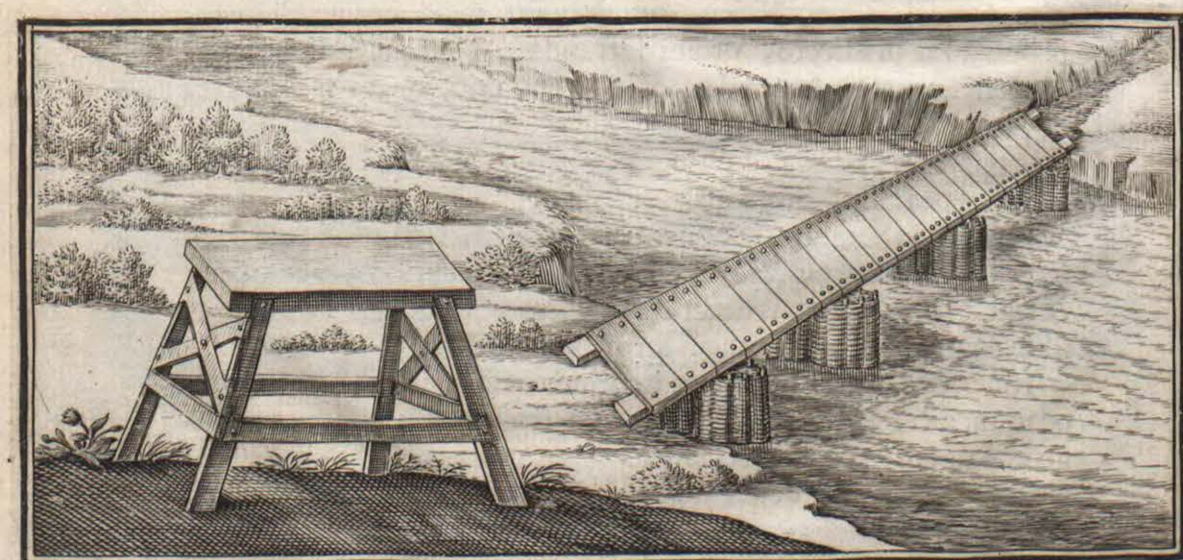
Seu pranſurus, ſeu pernoctaturus, in formam aciei caſtra pones, quem quiſquè locum in pugnando, etiam quieſcendo occupabit; Sed hoc in pedite; In equite alitèr, penes quamquè ſtationem, ſit locus vacuus, aut intercapedo, quam oborto tumultu, in formam aciei, turmatim ſubſiſtens, occupabit.

Poſt ſaltum potiùs, quàm ante ſaltum quieſce.

Propè Sylvas & aquas, locum caſtris deliges, pro commoditate; In cornibus verò caſtrorum, currus diſpones, interclusis peditibus ſclopetariis, & tormentis in defenſam.

Cum magno ſtrepitu, atquè famâ, procedes cum exercitu, interim tacitò, ſubmittendæ cohortes, ad circumveniendum hoſtem.

Pons, commodè fabricatur, ſuper vacua dolia, tùm ſuper ſublicas, vel ſuper faſces, aptiſſimè verò, ſuper *corbes* lapidibus

fartos; (ut facilius mergantur, hæreantquè fundo) Quos ſepibus colli-

colligatis, tùm ſtramine, & ceſpite, ſuperſternes, in defectu aſſerum, pro traducendis curribus.

Perfectus pons fiet, ſi cuiquè cohorti, palum procurandum figendumquè imperaveris. Immò, ab utraquè fluvii ripa, *pontem ex adverſo fabricari* imperabis, ut in medio, opus citò cohæreat.

Impones neceſſitatem, penes quemquè currum, unum, duoſvè faſces, miles ut vehat, inſenſibili pondere, plurima in rem commoditate, reparandis viis, obſtruendis paludibus. Nonnunquam, miles quiſquè, faſcem ſecum ferat, ſi prævideas, ea die paludoſum ſaltum tibi tranſeundum. Immò, ſutiles, plicatileſquè pontes, fruſtulatim ſingulos per aſſeres, trabeſvè, inter impedimenta divides vecturus. Habeat item, quiſque lixa penes ſuum currum, ſecurim, terebrum, ligonem, palam, rutrum. Item ſaccum (vel peram) decem pugillorum terræ capacem, ut cùm reparanda via, alii virgulta & frondes ſcindant, alii terram fodiant, alii effoſſam deferant ſaccis, qui loco vehiculorum (tumultuario præſertim operi) commodè ſerviunt.

Pontis ſuper fluvium conſtituendi, optima ratio, quam Julius Cæſar, in ſuis commentariis (de bello Gallico, lib. *IV.*) inſinuat, praxi ad Rhenum adhibita, cujus figura, Iconicè expreſſa, apud Juſtum Lipſium, libro de *Militia Romana*. Tum alium modum videbis, apud eundem Cæſarem, de *bello Hiſpanico*. Màgis adhuc mirere pontem Farneſianum, ad obſidionem Antverpiæ, urbis Brabantinorum; Cujus fabricam curioſè recenſet Famianus Strada, lib. *VI.* Decade 2. Hiſtoriarum.

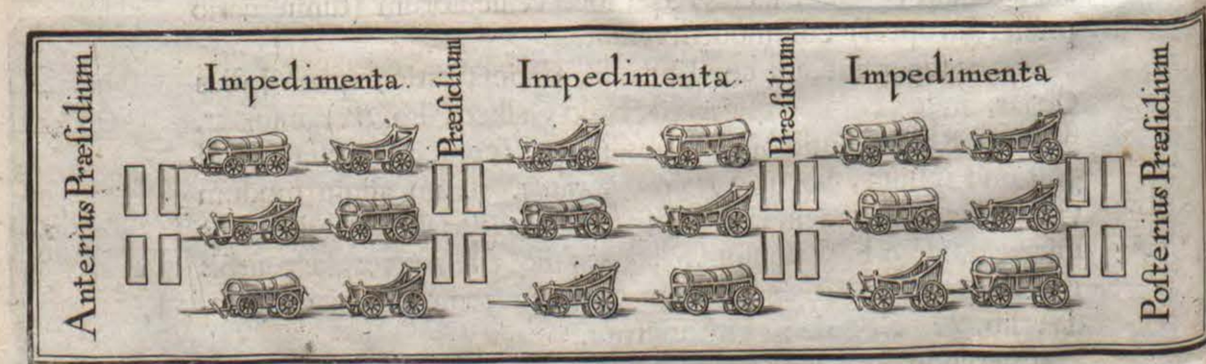
Itinerando, quemquè locum Dux armorum conſideret, quaſi inibi inſtructurus aciem, quò peditem, quò equitem vertat (ſi eo loco, ex inopinato pugnare cogatur) ſic obtinebit, ut nunquam imparatus offendatur, vel ut diu ſpeculando, praxim bellandi acquirat.

Præfectus impedimentorum, geſtatorio ſuper haſtam utatur ſigno, dignoſcendus à longè à calonibus. Sæpè verò in medio, ſæpè in poſtremis adſit, ordinem obſervaturus. Conſultum item, ut idem Præfectus, ſuper lixas, ſupremæ ſit poteſtatis, puniendo, accidit enim, ut rixentur lixæ, turbent carraginem, ut obvia

obvia rapiant, undè tardum ſupremo Duci referre, niſi adſit præſens poteſtas: Immò neceſſe aliquandò, ut in itinere obvium & irruentem hoſtem, arceri opus ſit: Juvabit ideò, qui adſtant impedimentis, ſint obediendo, quod imperatum fuerit.

Præſidia impedimentorum, miſtim ſint cum pedeſtribus, equeſtria, cum ſclopetis longioribus, ut ſuperveniente hoſte, præſtò huc illuc accurrant. Quaterna verò præſidia imponentur, ante, poſt, & bina in medio (ſi extendatur impedimentorum agmen) uti habes in tabula. Anteriori & poſteriori præſidio, applicare poteris machinas minores, vulgò Tormenta.

Si denſantur impedimenta, præſidia præponantur, ante, poſt, & à lateribus. Immò tria dividentur in agmina, Præfecto cuiquè agmini præpoſito. Omnibus verò præſit Præfectus Generalis. Fieri verò poteſt pro itineris compendio, ut terno itinere, ducen-

dum ſit agmen impedimentorum; Quod faciliùs præſtabitur, ſub certis Præfectis, ſi quiſquè ſuum agmen ducat, ſeparatos complanatores viarum proviſurus, *binos lixas ex quaquè cohorte, cum ſecuri & rutro.*

Quiſquè lixarum pixidem ſariſſamvè habeat, carraginem defenſurus. turpe inutilequè inermi turbâ, caſtra, & annonam gravari.

Propè

Propè Sylvas tranſiturus, impone Sylvis valida præſidia ex ſclopetariis, nè inſidias indè habeas, aut ſi poteris, longè Sylvas circuibis.

Potiùs uno miliari, à rectò deflectes, ut anguſtias locorum circumire poſſis, quàm ut agminis interrumpas ordinem, plùs enim adferet moræ, ſi una legio, poſt aliam ducatur, quàm uno milliari, circum ſi obequites. Si verò alitèr fieri non poſſit, niſi tibi per auguſta tranſeundum ſit, primi tranſeuntes, plano poſt ſaltum loco, exſpectent ultimos, ut in aciem integram formentur.

Tormenta, quæ præſidio caſtrorum relinquuntur, etiam penes impedimenta ducantur. Prout verò, quaterna præſidia, etiam tormenta in quatuor partes dividentur.

Exercitu itinerante, vel quando in velitationem itur, curabis ejus loci colonos, ſecùm haberi, qui doceant commoditates, & viarum compendia, nè ſaltuum in periculoſa incidas. Non verò in proprio ſolo, eadem negliges. Maxima enim pars viarum commoditatis, tibi ignota, quæ ſuorum locorum accolis, planè familiaris eſt.

Quæque peditum, equitumquè ſigna, duos ordine alios lixas, coram Præfectis operariorum, quotidiè ſiſtant, cum ſecuribus, ligonibus; Immò, ſubmittant currus, ſublicis, aſſeribus, faſcibus (lutulento ſaltui reparando) vehendis. Hi reparatores viarum, exercitum præcedant, armatorum ſub præſidio; Non verò in itinere, ſed unico loco ſubſiſtentibus caſtris, iiſdem operariis uteris, reparandis circum caſtra viis, & pontibus, commoditati ſubvehendorum victualium.

Si multitudo curruum exercitum ſequatur, undè impedimentum celeritatis habeas, aliquot currus aſſignabis, pro qualibet cohorte, cavendis quatuordecim dierum cibariis, reliquam multitudinem, lentè ſequi imperabis, adjunctis præſidiis, pro itineris ſecuritate. Interim velocius progredieris ipſe, notitiam qualibet die, de curribus habiturus, utrum te ſequi, an ſubſiſtere aliquo tutiore loco debeant, providendo.

Quoniam moris erat Romanis, ut non arma ſolùm, *ſed palum figendum, & aliquot dierum cibaria, miles portaret*, ideò, nè miles ſub ſarcinis impediretur ad pugnam (ſi confligendum eſſet derepentè)

Q pentè)

pentè) ex quaquè legione, trecentos expeditos, cum solis armis paratos, esse jusserat Cæsar.

Metellus in Numidia, Thalam Jugurthæ urbem obsessam petens, cùm per arida loca itinerandum sibi prævideret; Jumenta sarcinis levari (nisi frumento decem dierum relicto) utres modò ex coriis jumentorum confectos, & vasa aquæ idonea, portari jussit. Præterea conquisivit ex agris (quàm plurimùm potuit) domiti pecoris, quibus imposuit vasa pleraquè lignea, collecta ex tuguriis Numidarum. Adhæc imperavit finitimis, quàm plurimùm aquæ quisquè portaret, diem locumquè (ubi præsto forent) designando.

Ascendi poterunt præruptæ rupes, si inter saxa, ferrei cunei, aut hami figantur, scalis funicularibus applicandis, quarum ope agiliores ascendant. Sic Aleander Magnus, præruptam rupem, in Indiis occupavit.

Intumescente fluvio, quà peditatui transeundum, ab una fluminis ripa ad alteram, funes protendi curabis, quibus adjuti milites, transeant securi, nequè rapiditate fluminis, abripiantur. Aut Vegetii consilio utaris. *Explorato vado, duæ acies equitum, electis animalibus ordinantur, intervallis competentibus separatæ, ut per medium pedites transeant & impedimenta; Nam acies superior, aquarum impetum frangit, inferior, qui rapti subversiquè fuerint, colligit atquè reponit.*

Si tibi ex aliquo loco difficili, ab hoste impedito abscedendum, mitte qui cum hoste in speciem paciscant, quo fiduciam ingeras; Interim convasatis omnibus, insperatò iter maturabis; Cavebis tamen, nocturnas abitiones, evitando tumultui, nisi præmonitis de eo militibus, utvè in universum, omnia rectè provideas.

Per vias limosas, aut quoquo modo impeditas iturus, seu dùm longinquam expeditionem suscepisti, quo difficilè tormenta promptè vehere, præsertim illa ex majoribus, quæ muris quatiendis serviunt, frustulatim deferri curabis metallum; Seu minores machinas, campanasquè conquisitas, loco ad quem pervenisti, liquefieri curabis, majora tormenta fusurus. Quapropter, fusores Machinarum, cum instrumentis, & materia fundendis tormentis, exercitum sequantur, non pœnitendâ impensâ, dùm primum

mum & maximum momentum, capiendis urbibus promptè aderit. Rectè quidam *Machinas majores, claves à cingulo pensiles, aperiendis urbibus, vocitavit,* sine quibus, non facilè pateat aditus.

Duobus oblatis itineribus, seu venturus, seu retrocessurus, rectum & solidum omittere nonnunquam, impeditius & intentatum, eòquè hostibus incautum, capessere expeditius putabis, ut ex insperato, securus provenias, quò voluisti.

Provide, nè in itinere confligas, tùm ex insperato. Ducendus igitur exercitus cautè, ut ingruente hoste *non pugnes si non velis*, immò confligas, sed quando ipse volueris, nam improvisa pugna, paventes reddit, cùm se in promptu quisquè recolligere non potest. Quæ perspicacia, veterani & consummati Ducis est inter primas. Temerarii bellare nesciunt, nisi ruant in prælia, cunctari, imbellè videtur; Duces secùs prudentes, cunctando, suas vires & consilia firmant, hostium expiscantur, eluduntquè furorem; transversis hac illac itineribus, ad incommoda locorum, temporum, commeatus, hostem deducendo, ut tandem *rebus* confectum, levi labore, minorequè sui periculo, impellant in ruinam, si præsertim insolescit numero, regitur temeritate, diutini belli impotens, vel impatiens, vel nescius, eòquè compendio vincere cupiens, morâ hebetandus.

Quomodo transeas saltum ab hoste occupatum Vide Sextum Punctum, De Evocatione hostis cunctabundi.

PUNCTUM QUINTUM.

De Caſtris & exercitio, tùm de conſiliis belli exequendis.

CAſtra optima, propè fluvios, propter nitorem & aquationem, immò propter ſecuritatem, *nè cingaris ab hoſte.* Eamquè ob cauſam, locis abruptis, paludoſis, tùm alicui urbi potenti, tergum caſtrorum admovebis, quò unica parte, tutior ſis, nec hoſtis, niſi magno ſui incommodo, te cingere ſtudeat, vel adoriatur, ſi præſertim pro numero & potentia, inſoleſcit.

Nitor caſtrorum ſervandus.

Non paludoſo loco, nec valdè ſublimi, non infimè ſubmiſſo; non arenoſo, caſtra metari oportet, propter ſalubritatem aëris, ventum, lutum, & propter pulverem.

Non propè virgulta & valles, ad evitandas inſidias (non procul tamen à Sylva, pro commoda lignatione) caſtra metaberis; Ideò Sylvam præſidiis, aut caſtello munies, nè illam inſidiis præoccupet hoſtis.

Putei fodiendi in caſtris, multa & difficilia, multis manibus parantur.

Commeatus & molæ manuariæ, ſecùm portandæ.

Exercitatio pedeſtris equeſtriſquè inducenda, præſertim inter novitèr lectos. Imperabis, ut ſe quiſquè per contubernia privatim exerceat, dein per cohortes. Ad exercitium integrarum legionum, & totius demùm aciei, attendes ipſe.

Ad teli jactum, fortalitia extra caſtra exſtruenda, quatenus primum impetum hoſtium excipiant, immò propè illa præſidia, tutiùs aciem inſtrues.

Severè puniantur milites, officio militari non ſatisfacientes, ſi uni parcis, omnes exemplo veniæ corrumpis, multa in eam ſpem peccantur. Ideò prudens Dux, ſi rectè factum velit, omnem ſpem veniæ præcidat, nocet plerumquè affectata clementia. Tamen

men quatenus exemplo non nocetur, ignoſce, aliqua diſſimulando, plura tamen, ſed extra affectum dicti, intraquè authoritatem caſtigando, ut pœna ad neceſſitatem ordinis, & diſciplinæ, tùm ad rigorem legis, non ad ſævitiem rectoris, referatur. Lex per ſe triſtis ſatis & ſevera, judicem ſaltem blandum eſſe oportet. Grande præſidium ſecuritatis magiſtratuum & amoris, invidia legis, ſontes damnari, non Judicis. Procul verò abſint regendis ab rebus, viciſſitudinaria ingenia, hodiè coäcervando nimia, aut rurſum intemperantèr demiſſa, quod utrumquè temeritatis, non recti judicii partus eſt; Ideòquè, nec ſatis authoritatis, abrupta ex ſeveritate, nec amoris habent ex indulgentia, ut veriùs inconſtantiæ, quàm prudentiæ, ſint propiora, mediorum neſcia.

Muta & transfer caſtra, ob ſanitatem, pabulum, nitorem, itinerandi exercitium, item ut hoſtem fatiges. Inutile igitur, eodem in loco, caſtra diu metari.

Jumentorum & lixarum, circumſcriptus ſit numerus.

Fœminæ, caſtra non ſequantur, cauponarii procul abſint; Germanorum quidem populis uſitatum, uxorum comitatu, caſtra ſequi; non gregariis modò, quibus uxores in partem miniſterii abeunt, ſed legionum ductoribus, dùm pertinaciùs pro caſtris, pugnaturos ſe ajunt, cùm pro pignoribus pugnatur. Mihi tamen, Romanorum olim mos, & nunc Polonorum placeat, ubi Penates, fæminarum garritibus, & mollitiei relinquuntur, virorum caſtra, ſunt caſta. Et ſacra Pagina docet (*Joſuæ Cap. I. Uxores veſtræ & filii, ac jumenta, manebunt in terra, quam tradidit vobis Moyſes, trans Jordanem, vos autem tranſite armati, ante fratres veſtros, omnes fortes manu, & pugnate pro eis &c. &c.*

Vitet militiæ Dux, coire milites in conventicula, nequè ipſe convocet, aut det coëundi occaſionem, dùm ſub ſpecie conſultandi, oboriuntur, quæ cauſas tumultus afferre poſſunt. Propoſiturus igitur quidpiam, potiùs per partes convocabis, *aut per aliquos Præfectorum.* Non tutum ſi conveniant, ſimul plurimi.

Si tumultuetur aliqua legio, undè contagionem ſeditionis in exercitum timeas, nequè potens ſis coërcendo, quin adſint omnes pro impunitate. Uteris exemplo Alexandri Pharneſii, Ducis exercituum Belgii. Tumultuantem legionem, velut neſcius & diſſimulans,

mulans, ſpecie tranſmittendi præſidii, caſtra procul, in anguſtias locorum emiſit. Quid ſecutum, aut quàm pulchro commento (fidelioribus legionibus ſubmiſſis) eam compeſcuerit, immò ſignis ademptis, ſublato legionis nomine, per arcium præſidia diſſolverit, multâ militaris rei doctrinâ, & ad ſeram poſteritatem pro magnis Ducibus exemplo, *Legas Famianum Stradam*, *lib. X. Hiſtor. Decade ſecunda.* Diverſo ille alter modo, apud *Tacitum*, nec tamen irrito conatu, aut imprudentèr: (*Hiſtor. IV.*) *Conſcendit Tribunal Vocula, mira conſtantia, prehenſumquè militem & vociferantem, duci ad ſupplicium juſſit, & dùm mali pavent, optimus quiſquè juſſis paruêre.* Tùm ille alter, *è ſeditioſis unicum, vinciri jubet, màgis uſurpandi juris, quàm quod unius culpa foret.*

Si contingat tibi Duci, ad colloquium cum hoſte venire, cave nè facias, abſquè præſidio armatorum, & quàm potes decore, ornatu, armis, viriſquè, ferro non argento fulgens, progredere, quò rerum tuarum opinionem, apud hoſtem parias: Deliges ex toto exercitu, dexteritate & *ſtatura* ſpecioſiſſimos.

Quidam cùm timeret, nè ſubſidia venientia, ab hoſte interciperentur, ſimulavit poſtridie ſe prælio decertaturum, fugâ quibuſdam captivis, non ægrè conceſſa, quatenus fama inſtantis prælii, hoſti conſtaret. Exindè hoſtes certi prælii, copias caſtra procul, non emittebant, immò quæ latitabant in inſidiis, ad cogendam aciem convocarunt: Qua ratione, ſubſidia ſine periculo convenêre.

Ad fluvium hoſte caſtra metante, tua ſuperiori alveo pones, ut defluitantem commeatum, hoſti adimas, tibi commoditatem illam habiturus, veluti Dominus ſubjugati fluvii; Immò, ſi ſuperſtruxerit hoſtis pontem, facilè illum tollas, demiſſis prono flumine incendiariis, tùm aliis impedimentis.

Pabuli moderatio fovet caſtra: Immò, ſit in omni victu parſimonia, undè diuturnitatem caſtrorum polliceberis, quò moderatiùs, annonâ utatur miles.

Convivia inter milites inhibenda, & compotationes.

Frumentum in herba (aut non trituratum) depaſcere, capitale ſit.

Muniantur caſtra, foſſa & carragine, etiam in tutiſſimis.

Ligo-

Ligonum, rutrorum, palarum, ſecurum, & per omnia ferramentorum, adſit copia, ad excitandas foſſas, fabricandos pontes, extruendas machinas, quæ ſeu offendendo, ſeu defendendo, ſunt uſui.

Publica ſit in caſtris militum devotio, preces matutinæ, veſpertinæ, & pii cantus. Qùod legionum Capellanis, curæ futurum, per ſuas legiones; Aliquo univerſalitèr præpoſito, ad eam pietatem, & ordinem ſacrorum, univerſim attenturo, caſtrenſis Præpoſiti, ſeu Legati Epiſcopalis nomine, in caſibus ſacrorum.

Vitet miles otium, exercitio tempus terat, currat, fodiat.

Diligentem Præfectum annonæ habebis, maturè comparando, in ſtipendii pretium, militibus dividenda, in neceſſitate. Indè Præfecto victualium curæ futurum, proxima caſtris oppida & pagos, de victualibus apportandis præmonere. Immò, ſi quæ offerantur horrea, ære publico illa coëmat, in ſingulas cohortes, certâ menſurâ diviſurus. Si verò in hoſtico, res geratur, quæquè oblata fuerint, capitale ſit diripi, ſed per victualium Præfectum occupentur, nam ſi licuerit cuiquè rapere, primi occupantes, abundabunt, reliqui, penuriam patientur. Quam in rem, ultra Generalem Præfectum, ſit cujuſquè legionis, ſeparatus annonæ Præfectus. Præſertim verò contra Turcas iturus, annonæ curam ſuſcipies, ac ipſis militibus imperabis, quoniam Turcæ, pro multitudine virorum, primo impetu belli, valentiſſimi & feroces, in autumnum & intempeſta cœli protracti, ipſa ſui multitudine conficiuntur, dùm ſub molliori cœlo nati, equi viriquè, injurias ſeptemtrionalium temporum, ferre vix poſſunt, eòquè animis franguntur, ut pauco tuorum poſthac numero, impelli in ruinam poſſint, modò annonâ inſtructus, integris tuis per omnia, cunctatione eos ludifices, poſthac palantes totâ belli furiâ, ex inſperato adorſurus, bellum tunc primùm incipiens, cùm hoſtes finitum putant, ac tergiverſantur.

Rectè ille Ducum, neceſſitati pabuli, tùm annonæ providit, è proximioribus horreis, *ſex faſciculos frumenti, ſingulos in equos*, (diebus ſingulis) viritim verò duos, diſtribuendo, ut probè ſciret, quot cohortes aleret, quotvè diebus, horreum ſufficeret exercitui, providendo.

Sed

Sed maximè, *viciniam fluvii, vel portuum, advertat* maturè Dux belli, hæc enim compendiosissima, *ope navium*, subvehendæ annonæ, armorumquè ratio, & certissimum, immò inexhaustum castrorum horreum est.

Fossores & cunicularii, exercitum sequantur.

Castra, procul ab urbe, & à deliciis habebis.

Non proximè hostem, castris accedes, sed paulò remotiùs subsistes, nè turberis.

Designa cuiquè turmæ locum, tumultu adveniente, occupandum armis, & propugnandum.

Tessera bellica, secretè danda & retinenda, secretè ab excubitoribus inquirenda, nè hostis occultè succedens, aut latitans, subaudiat.

Excubitores, in valle, non in colle locandi, faciliùs enim notant, nequè notantur.

Medium castorum (aut arcis) paratis præsidiis tenendum, undè debilioribus partibus succurratur, nè dùm partes partibus subveniunt, aliæ stationes nudentur.

Generatim sæpè exercitum exercebis, ut formam aciei, stationes, subsidia, accessum, recessum, per partes, simulvè discat miles. Item, quomodo inclinatur, densatur, extenditur, vertitur acies, dextrorsum, lævorsum, aut quæ fiunt prælio solita. Non obfuerit adferre verba Josephi (*lib.* 3. *de excid. Hierosolimit.*) *Quodsi quis Romanorum ordinem, in militia inspexerit, videbit hoc grande imperium, eos habere virtutis meritum, non fortunæ beneficium, non enim initium illis armorum, ipsum bellum est, nec solùm, cùm usus aut necessitas est, manus movent in pace feriati, sed tanquam congeniti armis, nunquam pausam exercitii faciunt, nec exspectant occasionem. Meditationes autem illis, seu exercitia, nihil à vero usu fortitudinis & audaciæ abeunt, sed quotidie miles omnis, alacritate, tanquam à bello exercetur, quo fit, ut facillimè & sine laboris sensu, pugnas tolerent, nequè enim, vel confusio eos, à consueto ordine amovet, & dissipat; vel metus reddit attonitos, vel labor fatigatos, sequitur verò victoria semper eos, cùm in hos pugnent, qui non paritèr confirmati: Nec sanè erraverit, qui dixerit, exercitia eorum, pugnas sine sanguine, pugnas, exercitia cum sanguine esse.*

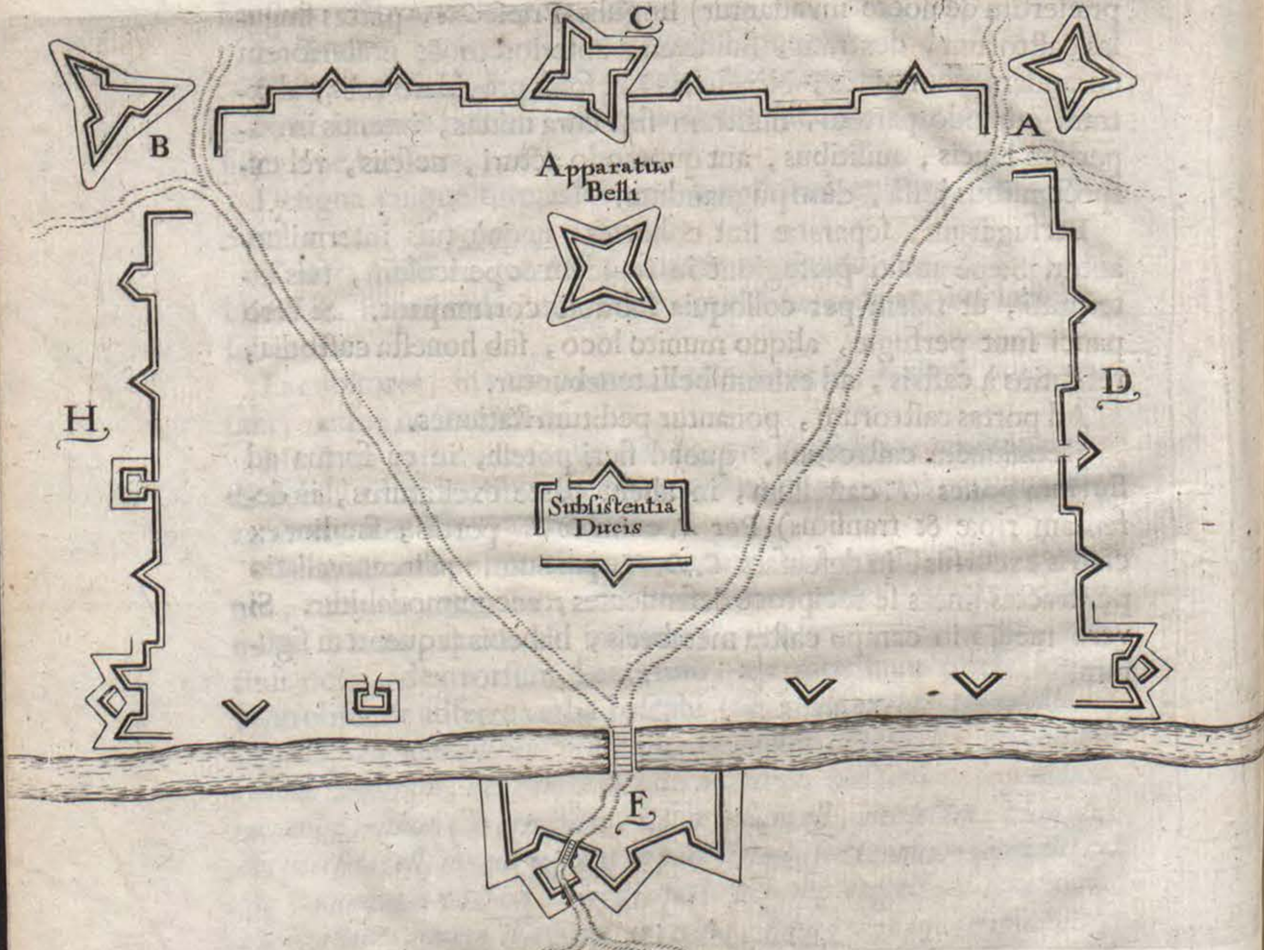
Quæquè cohors habeat pistorem, frumentatorem, chirurgum, fabrum.

Pro tutiori cura castrorum, commodiùs ut defendi possint (si præsertim de nocte invadantur) singulis Præfectis, partes singulas castrorum, dextram, sinistram, anteriorem & posteriorem curandam committes; Nè si tu Dux solus providere velis, dextram curando partem, sinistram sine cura mittas, intentis in imperium Ducis, militibus, aut quomodo acturi, nesciis, vel exspectantibus jussa, dùm pugnandum.

Perfugarum, separatæ sint cohortes, nequè tuis intermisceantur. Sæpè multi perfugiunt in fraudem & periculum, tuis intermisti, ut fidem per colloquia subdolè corrumpant. Si verò pauci sunt perfugæ, aliquo munito loco, sub honesta custodia, remotiùs à castris, ad exitum belli tenebuntur.

Ad portas castrorum, ponantur peditum stationes.

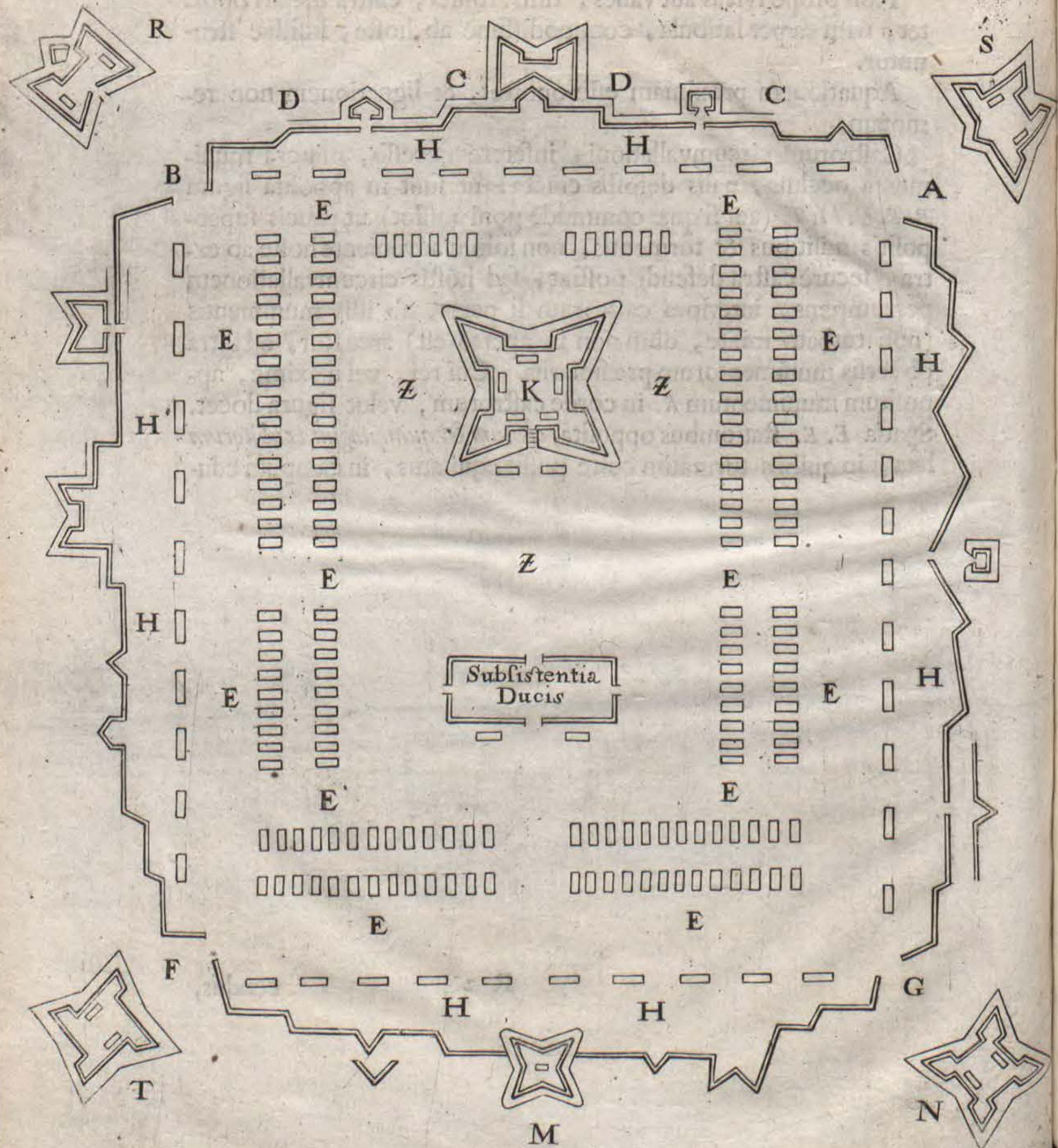
Metationem castrorum, quòad fieri potest, in ea forma ad fluvium pones (*F.* castellum, in altera parte excitaturus, in defensam ripæ & transitus) Per *A.* enim & *B.* portas, facilior ex castris excursus, in defensam *C. D. H.* partium. Circumvallatio per fractas lineas se reciprocè defendentes, accommodabitur. Si verò medio in campo castra metaberis, habebis sequentem figuram.

Non propè ſylvas aut valles, tùm arbuſta, caſtra metari oportet, nam ea per latibula, commodiſſimè ab hoſte, inſidiæ ſtruuntur.

Aquationem proximam eſſe oportet, & lignationem non remotam.

Caſtrorum circumvallationi, inſerere neceſſe, minora munimenta occluſa, palis defoſſis cincta, ut ſunt in appoſita figura *R. S. N. M. T.* (aut ſi quæ commodè poni poſſint) ut paucis ſuperpoſitis militibus & tormentis, non ſolùm adveniente hoſte ab extra, ſecurè caſtra defendi poſſint, ſed hoſtis circumvallationem perrumpens, interiora caſtrorum ſi petat, ab illis munimentis (non turbato milite, dùm non in aperto eſt) arceatur, ad intra obverſis munimentorum præſidiariis. Cui rei, vel maximè, appoſitum munimentum *K.* in corde caſtrorum, velut figura docet. Spatia *E. E.* ſtationibus oppoſita, *centum & quinquaginta cubitorum* lata, in quibus turmatim coire poſſit equitatus, in campum edu-

cendus, peditatu versus vallum, tabernaculis subsistente, in promptiorem defensam; Interjectis tamen (stationes peditum, & vallum inter) *H. H. H.* spatiis, *C L.* itidem ulnis latis, quò armorum signo dato, sub signis instrui possit peditatus, & subsidia, item machinæ belli, huc illuc commodè traducantur, utvè operæ novæ (aut vallum) ad intra, si res suaserit, extruantur, in meliorem suorum receptum, si prima castrorum munimenta, hostis pro potentia perrumpere paret. Insuper scire opus, quinque cubitos, seu ulnas Polonas *in quadratum*, binis peditibus commodè locandis, assignari oportere, binos enim non singulos tendere præstabit, ægritudinis juvandæ, & convictus opportunioris ob rationem, dùm unus alteri, ope tùm consilio adest, consors operis, testisquè virtutis ac diligentiæ. Equites verò terni, decem & octo cubitos *in quadratum*, occupabunt, tentoria, præliares equos vel turmales, oneraria jumenta, tùm currus, commodè includendo, nèvè coangustentur castra, vitandæ aëris infectioni, & incendio. Deindè, quæquè pedestris cohors, equestrisvè turma, in quatuor ordines collocabitur, interjectis in modum platearum viis, vel sectionibus *X V.* cubitorum latis; Hinc adnumerata arearum *Z. E. E. E*, dein *H. H. H.* magnitudine, pro numero militum, assequeris facilè, quanta capacitate loci, ponendis castris, opus habeas.

Area Z. stationem ante Ducis, justæ capacitatis adjecta, instruendæ parti exercitus apta.

Pro retinenda perpetua denominatione (quod magno usui futurum experiêre) Anteriores duæ, portarum. *A.* vocetur Regia, *B.* Ducis belli porta, Jam posteriores. *G.* porta equestris, *F.* pedestris, ut cùm ex improviso ingruit hostis, aut educendus in aciem miles, nominatione portæ, pars castrorum, exitus in aciem, ingruens periculum, & undè succurrendum, repentè denotetur.

Græci & Romani (teste Polybio) ponendis castris variabant. Græci accommodabant se loco, & prout locus occurrebat, variabat forma castrorum. Romani secùs, non loci, sed usitatæ formæ castrorum, habebant rationem, eandem metationem & modum ubivis retenturi. Rationem innuit & laudat Lipsius (*de Militia Romana lib. V.*) *Portæ castrorum, & sectiones eædem, tabernacula*

Ducum & militum, eodem ubiquè situ, hinc utilissima illa notitia castrorum, & (oborte repentè tumultu) *prævisa & invenienda omnia, velut civibus in aliqua urbe.*

Injuriis cœli durantibus, vel si tempore hyemis, castra metari contingat, curet ædificari Dux belli, medio castrorum, latè patentia tabernacula, pectotenus in terram immissa, stramine coöperta, centenorum peditum, aut equitum capacia, ut eo beneficio, ab injuriis cœli tecti, stationes expeditiùs observent, arma versaturi, nequè aëris sævitia, tùm rigore, pugnæ inepti reddantur. Tumultu etenim oborto, ex illis tabernaculis, recentes & indefessi, viris, armis, equis, facilè prodituri in pugnam. Quod felicitèr practicatum, à magno Ducum, *Joanne Zamoyskio*, circa obsidionem *Plescoviæ* in Moschovia. Quia verò vigilibus, maximus incumbit labor, & periculum à frigore, procurabuntur aliquot vestes, pellibus subductæ, quas vigiles (unus post alium) induant, prout mutantur, & post se succedunt.

Re ipsa probatum nobis, citiùs deficere victualia pediti (paucos enim secùm trahunt currus) quàm equitatui, dùm hi multitudine curruum, etiam commoditate rei frumentariæ abundant, ideòquè si penuriâ annonæ prematur peditatus, singulis equitum turmis, deceni, viceniquè pedites, alendi injungentur.

Generales equitum excubiæ, sint in castris, ultra singulares vigiles.

Nemò castra ingrediatur, exeatvè, die, noctu, nisi Imperatoris signo dato, aliàs quemquè retineri oportebit, ut doceat, quis & undè, quod portarum Præfectis curæ futurum.

Inferiori castrorum alveo, equi potandi, propter nitorem aquæ, nè lutulenta fiat, immò fæces, inferiori aqua deponentur.

Si fluvius sit exiguus, non immittentur equi ad potandum, sed vasis educenda erit aqua, nè calcatu equorum turbetur, quod vigiles observabunt, in eam rem destinati.

Dùm educis exercitum in aciem, præter expeditas cohortes, præsidium sit castrorum, ex calonibus & lixis, quorum apud nos, ingens copia, si cujusquè turmæ lixæ, suam partem valli defendant, milite cohortis relicto, cui sui lixæ sint obediendo.

Duces & Centuriones, certo tempore circumeant milites, visuri, quantùm quisquè habeat ex commeatu, tùm arma qualia, ut in melius aptentur.

Pabulationes à longè quæres, quæ propè sunt, pro necessitate servabis.

Prædatum aut pabulatum ituri, tuo scitu abeant, ordini servando, pars prædam ut quærat, pars cum armis stet pro præsidio. Capitale sit, lixas singulos, pabulatum dimittere, verùm ad signum legionis conveniant, ut Præfectus provideat illis de Ductore, cujus muneris attendere, ad ordinem, securitatemquè frumentandi, nè dùm pro libitu per agros & prædia discurrunt, procul remoti ab aspectu, per insolentiam plura corrumpant prædando, quàm sibi acquirant, tùm vagabundi intercipiantur ab hoste. Nec aliâ viâ, insolentiam vagandi, vastandi, cohibeas.

Quoäd tutè poteris, divides exercitum, diverso loco castra metaturus, nam facilior annona, & plùs terroris ex diverso in hostes, item, profligata una parte, reliqua erit salva.

Hyeme, quando terra congelascit, difficilis fodiendo, decidatur ope securis, terra superior, vivam (ex puteo velut) extracturus, erigendis suggestibus. Sic noster *Zamoyskius*, fecit bello *Livonico*.

Castrametatores, signa turmarum, suo loco figant, ut sciat quæquè turma, stationem & locum, nè turbetur ordo & acies.

Vigiles, quater per noctem mutabis, immò binos simul locabis audaciæ majori & cautioni.

Potus delicati (nisi qui ad necessitatem vitæ) non inferentur in castra.

Falluntur valdè, qui interclusa loca paludibus, aut præruptis rupibus, castris ponendis quærunt, quod enim putant prodesse defensioni, etiam serviet in sui obsidionem, præsertim si potentior accedat hostis, faciliùs te (velut in cavea) intercepturus, paludibus interclusum, nequè copiam dabit confligendi, verùm una & altera legione, egressu intercluso, reliquis copiis, terram tuam depopulabitur, ut velut vinctus, hosti tradaris. Nisi aliàs tutum, talia in loca confugere, cùm subsidia brevi adventura speras, si verò nulla spes auxiliorum, potiùs abscedes in longinquiora, aut hosti adventanti, insperata velocitate occurres, nè intercludaris.

cludaris. Aut alteram paludis ripam (ſeu fluvii quo cingeris) caſtellis munies, parato tranſitu, ex virgultis & ratibus, ut liber ſit in alteram partem tranſitus, dùm velis.

Quidam Imperatorum, cùm in caſtris reperiſſet, ſparſas ab hoſte literas, quibus ad defectionem, ſuorum tentabantur animi, propoſito præmio, ſi quis Imperatorem occidiſſet. Prudentèr malè cœptis occurſurus, in concionem vocatis militibus, palam fidem laudavit, ſe illius commenti authorem ajens, experiendæ mimilitaris fidei; Nunquàm poſtea ſiniſtram opinionem habiturus, ſemel probata fide.

Eodem ordine, quo procedunt legiones, etiam in caſtris ponentur, quæ fuit prima, quæ ſecunda, quæ tertia, ſeu pedeſtris, ſeu equeſtris; Ut cùm educendus in campum miles derepentè, non interruptis ſtationibus prodeat, & in acie locum occupet, tumultuaturus aliàs, ſi promiſcuè egrediatur.

Poſt teſſeram, ſervetur omne ſilentium.

Aliquando ad teſſeram addenda ſigna, ut motus manuum, vel corporis, gladii corruſcatio. Nè ſi vox, aut verbum hoſtibus innoteſcat, ſigno tamen prodantur. Immò geſtu, vel ſigno, à longè teſſeram expiſcaberis advenientium, exploſione bina ternavè ſclopeti, inclinatione haſtæ, elevatione pilei, vel prout ex condicto, commodiùs putabis, quod magnoperè juvabit alienigenas, diverſæ linguæ ſocios, qui noſtram linguam effari non poſſunt, ſigno ſaltem, hoſtes amicoſquè diſtincturus.

Præfectus fabrorum & foſſorum, neceſſe habendus, cui operarii ſubſint, cujus curæ futurum, nè materia & inſtrumenta deſint operi, ferrum, funes, ſecures, terebra, ligones, rutra, palæ, inſtrumenta levandis machinis, & alia.

Ultra Præfectum generalem armamentarii, alii minores habendi, quorum ſinguli, tribus quatuorvè tormentis præſint, quiſquè ſuis machinis equos, pulverem, globos, currus, exploſores procuraturus, indè majori facilitate & cura, habebuntur omnia, in itinere, in caſtris, in pugna, dùm quiſquè ſua curat. Deſcribendum item, quot pondera nitrati pulveris, quot globi, quamquè machinam, immò quamquè cohortem pedeſtrem ſequantur, nam quod in commune providetur, in acervo multùm apparet, divi-

diviſum in ſingula, vix ſufficit, undè inevitabilis error. Pro quolibet igitur tormento, ſaltem C L. exploſiones, in pulvere & globis computandæ, pro qualibet fiſtula pedeſtri, ſaltem exploſiones ſint mille, ex præparato.

Præfecti legionum, vigilias caſtrorum (immò ipſa caſtra, interdiu noctuquè) ordine circuibunt, undè æmulatio in virtutem, & acuetur cujuſquè ex diligentia, induſtria, ut tandem ipſi poſſint, eſſe belli Duces.

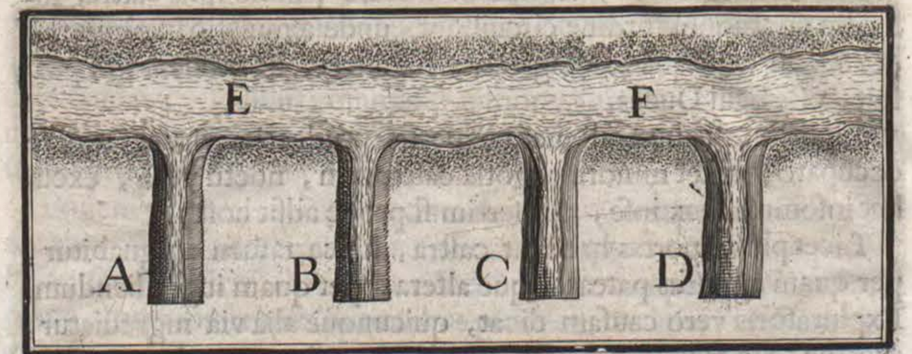
Interdiu, habeas aliquem expertæ prudentiæ virum, qui te occupato, curet minora negotia caſtrorum, noctu verò, excubet inſomnis Dux ipſe, præſertim ſi propè adſit hoſtis.

Licet plures portas habeant caſtra, unica tamen aſſignabitur, per quam egreſſus pateat, atquè altera, per quam ingrediendum. Exploratoris verò cauſam dicat, quicunquè aliâ viâ ingrediatur, exeatvè. Sic facillimâ operâ, notabitur explorator, ſeu proditor vagabundus, unicâ viâ veniens, quàm ſi per diverſas portas, ſe intrudat, faciliùs item obſervabitur, unica porta, quàm ſi ad plures ſimul attendatur. Idem circa præſidia urbium obſervandum.

Quò tibi labor caſtrorum, & conſilia belli faciliùs ſuccedant, ſtatue ex fidelioribus clientibus militiæ gnaris, juratos, ſtato die, aliquo in ſeceſſu, ut conſulant, quomodo habeantur caſtra, miles, & bellum in univerſum. Conſultum ad te delaturi, ut habeas copiam ſeligendi pro arbitrio, quod velis. Secretim verò habebis, nè invidiam factioſorum provoces, ſi obmurmuraverint, ſuum Ducem, Pædagogorum imperiis, ut pupillum obnoxium.

Si fluvius aut rivus, lutulenta propter littora, aquationi inacceſſibilis, ducantur tranſverſæ foſſæ, ut aqua in ſiccam terram,

S deri-

derivetur, ut eſt in *A. B. C. D.* ex *E. F.* fluvio.

Tormenta (minoris generis) coriacea, vel papyracea, immò lignea, fabricantur nonnunquam, promptuario uſui accommodata.

Miles non ædificabit tabernacula caſtrorum, ex ſtramine, aut arida materia, ſed ceſpite teget, ob periculum incenſionis. Aut ſaltem, inter legiones ſint intervalla, nè obortum ſerpat incendium, utvè reſcindi & reſtingui faciliùs poſſit; ſi verò hoſtis caſtra ſic ædificaverit, procurabis accendi, velut Scipio Syphacis caſtra, in Africa delevit.

Impediendæ ſuorum defectionis, rationem Julius Cæſar de bello Gallico inſinuat. Cùm Avaricum obſidentibus Romanis, perterriti præſidiarii, è civitate profugere vellent, infirmiores, quibus ob imbecillitatem, fugiendi ratio non erat, metu, nè deſererentur, conclamavêre, ſignificaturos ſe de fuga Romanis,

immò re vera ſignificârunt, undè transfugæ veriti, fugam hoſtibus proditam, potiùs defenſionis, quàm defectionis, inivêre curas.

Venditores neceſſariorum ciborum, tùm pulveris nitrati, & armorum, caſtra ſequantur, alii negotiatores amoveantur.

Caſtra poſiturus, non locum accommoda caſtris, ſed caſtra loco, aut potiùs *utrumquè ſimul*, prout commodum videbitur, ut valles in propatulo ſint, proximiores pagorum, præſidiis, tùm caſtellis muniantur, item virgulta.

Fune oblongo (per nodos, ad ſpeciem diſtantiarum inter cohortes, legioneſquè diſtincto) denotantur facilè ſtationes cohortium, ſi ad quemquè nodum longitudinis, latitudiniſvè, ſignum cujuſquè vexilli, metator caſtrorum figat.

Exploratores in caſtris deprehenduntur, ſi omnes tui, ſub ſignis, ſeu milites, ſeu lixæ conſiſtant, indè apparebit peregrinus, exploratorvè, nullius vexilli; vel facies alitèr; Milites ſuis tabernaculis, ſtato tempore ſe contineant, ut notetur per caſtra explorator vagabundus, nullius tabernaculi.

Poſiturus caſtra, præſertim in confragoſo, conſidera locum, quoäd expedit caſtra extendere, vel contrahere, tùm pro commoditate, diſpones ſtationes. Expedit verò, ut ſinguli Præfecti legionum (ordine per vices) cum metatore præcedant exercitum, meliori curæ, ponendorum caſtrorum.

Caſtella, ultra caſtra exſtruenda, ſub quorum præſidio, equi tutiùs in paſcuis diſcurrant.

Cadavera equorum, & inteſtina boüm, tumulabuntur in caſtris evitando fœtori, ſi verò extra caſtra ejicientur, etiam ſub dio non relinquenda. Undè ſubſtituendi, caſtra qui circumeant, curaturi, ut cuiquè legioni, ſuus nitor ſit curæ. Rectam regulam Turcicorum caſtrorum, obſervat Paulus Jovius, lib. *X L.* Hiſtor. *Annotatum Turcicis in caſtris, omnium ordinum tabernaculis, tentoriola, aut tuguriola eſſe conjuncta, quibus latrinæ* (non in Præfectorum tantùm puta, ſed in publicum gregariorum uſum) *inerant, eo inſtitutæ ordine, ut novæ ſcrobes, alternatim fierent, repletæquè, ſtatim injectâ arenâ tegerentur. In macellis quoquè, profundæ foſſæ viſebantur, in quibus lanii, totius exenterati pecoris exta, ſedulè tumula-*

bant, ita fiebat, ut caſtra nullo odore tetro afflata, ad ſalubritatem commodiora redderentur; Et alio loco innuit; Nec enim omittendum. *Silentium totis caſtris (ante omnia) peræquale, atquè perpetuum, in tanta frequentia ſtupendum fuit, nequè enim aliter, quàm ſignificatione manus & nutibus, parati intentiquè milites regebantur.*

Literæ è caſtris mitti prohibebuntur, præſertim ſi conſiſtis in inſecuro, ſcribunt enim varii, varia per confidentiam, querulantur de defectu, indè interceptæ ab hoſte, audaciorem reddunt.

Nunquam patiaris tua caſtra obſideri, aut occludi. Quod ſi potens hoſtis, te obſeſſum eat, non ſubſiſte uno loco, non approximabis illius exercitui, ad fluvios moreris, quo altera parte tutus ſis Fortalitia dein, extra vallum in campum porriges, ut diſtendas hoſtem. Aut in unam partem obſidentis, toto robore ex deſperato incumbes, vel quod maximum (licet vana ſpecie) per converſionem terroris, famam ſparges, iturum te contra hoſtem, ut ad ſe tuendum convertas, metum diſſimulando, ab audacia petiturus conſilium.

Prudens Dux belli, providere debet, nè milites ſui cum hoſte (ut fieri ſolet, data armiſtitii pactione) colloquantur. Capitale ſit, colloqui, ante bellum totalitèr confectum, cenſoribus in eam rem adhibitis, multa enim evulgari poſſunt per imprudentiam, quæ reticenda. Immò, nonnulli, colloquii ſub ſpecie, ad defectionem ſolicitari poſſunt; Quod bello civili maximè cavendum, dùm cognati, cum cognatis, ex adverſo ad colloquium veniunt. *Vide Julium Cæſarem, de bello civili lib. I.*

Si aquatio remotior à caſtris, ac proindè periculoſa, ductâ continuâ foſſâ verſus aquam, & ſuperpoſitis caſtellis, tutiùs foſſæ præſidio, aquationem aſſequeris.

Hiberna Romanorum, non in oppidis, ſed, urbana mollitie & occaſione prodigendi procul, aperto campo, caſtris & vallo includebantur, ſeparatas legiones per Provincias diſponendo, præſertim retinendis in fide ſuſpectis populis, proculque ab eorundem proditione, partim faciliori annonæ inter paucos, & difficiliori factioni. Singulis verò hibernis, ſinguli legati, cum omnimoda poteſtate præficiebantur. Commeatus populis vicinis imperabatur, menſtruatim caſtris ſubvehendus.

Miles,

Miles, luxum vitet in potu, victu, veſtitu, in quo Dux ipſe, poterit plus exemplo, quàm imperio.

Diſciplina militaris retinenda.

Dux habeat & ſervet authoritatem, nec ad quoſquè motus moveatur, ſed minora negotia, per alios curet.

Non otioſum militem habebis in caſtris, nè à multitudine & otio, nova moliatur. Nonnunquam, ideò, falſos rumores, & pericula finges, pro meditatione belli.

Non minitandum militi, ſed cùm fecerit, ſtatim pœna ſequatur, nè à turba petat auxilia, in eo, quod ſolus timet. Si verò multi delinquunt (quos niſi magna cum invidia, in pœnam trahas) per ſingulas cohortes, nulla mentione de cæteris, judicium exercebis, aut ſortes ſupplicii pones, decimando ſontes ad pœnam. Eo ſortiendi modo, non nemini pars erit pœnarum, in dubium mortis, vitam miſiſſe. Nec ſemper pœnæ loco fit, ad mortem trahi, ſed æquè delinquenti gravia, exercitui màgis fructuoſa, ut delinquens miles, bina ſpolia ex hoſte adferre, duoſvè captivos, manu ducere cogatur, ut non recipiatur in caſtra, verùm extra vallum, ſubſiſtat ſtatione, primus, itineris laborem, primus, prælii periculum ſubeat. [*Quæ copioſiùs ſuggeſſi, in Notationibus togæ & belli.*]

Cùm pœna ſit in exemplum & correctionem peccaturorum, inſtituta màgis, quàm in ultionem peccantium, exercenda erit in delinquentes, ut ejus terror, perveniat ad omnes, paucorum corpora, omnium oculos, ac mentem caſtigando. Si è prælio fugerit miles, proditionem intentarit, nunquid contagioſa hæc? niſi prout in omnes peccatur exemplo, etiam judicium & pœna, exerceatur ab omnibus. Sit ergò, ut per cohortium deputatos, ſpectante exercitu, damnetur & puniatur miles, ictibus ſclopetorum necandus, gladiis concidendus, vel demùm caſtigandus ſcuticariâ, vel fuſtuario, ad enormitatem pœnæ, & ignominiam delicti ad poſteros, ut in familiaritatem ſceleris, nemò venire deinceps audeat, amore gloriæ, & metu infamis pœnæ; Sic penes ipſoſmet milites, illæſo Ducis amore, ſævitia tùm invidia facti, & decreti memoria, in terrorem manebit. Quod facilè fiat, apud nos præſertim, dùm è nobilibus, honoratior nobis conſtat miles,

eò

eò màgis ignominiâ coërcendus, quò major illi ſenſus ineſt honeſti, quàm ſi aliàs, è fece populi legatur.

Non omittam apponere, egregium retinendæ diſciplinæ, nec importunæ ſeveritatis factum, Lucii Apronii, Romanorum Ducis, contra Tacfarinatem in Africa. Cùm quædam cohortium, nullo egregio præſtito facinore, primo concurſu terga è prælio vertiſſet, *decumum quemquè ignominioſæ cohortis, ſorte ductos, fuſte necat. Tantumquè ſeveritate profectum, ut vexillum veteranorum, non ampliùs quingenti numero, eaſdem Tacfarinatis copias, præſidium cui Thala nomen adgreſſas, fuderit* (Cornelius Tacit. Annal. III.)

Adempturus militare officium, priùs fidelem ſucceſſorem cogita, ſed non præfice ante officio, quàm illum priorem, manu teneas, aut judicio damnes, & omnes nocendi vias præcludas.

Correpturus militem ad pœnam, ſine tumultu, circavè prandii tempora facies, ad evitandas turbas, dùm gregarii, è caſtrorum area, ad menſas diſcurrunt.

Contra potentiorem & ſubdolum hoſtem, ſecurè ponuntur caſtra, nequè ſunt expoſita inſidiis nocturnis, ſi hoſtes inter, noſtroſvè, paludes, aut fluvius interjaceat. Providendum verò, utraquè ripa, caſtella ut ponantur, ſeu ad hoſtem vadum tranſeas, ſeu retrogradiaris, ſub præſidio munimentorum, tutò tranſire ut poſſis. Inſuper, multùm momenti habebis, nè quotidie te vexet hoſtis, tranſitu fluvii impeditus, aut ſi abeundum, nè tergo tuo hæreat. Si verò eodem conſilio, hoſtis contra utatur, ſuperiori & inferiori alveo, hoſtium caſtellis, tua fortiora oppones.

Vecturæ victualium, proximioribus civitatibus, aut pagis imperandæ, nè penuriâ annonæ, prematur miles, ſeu ſit annona *ex granario publico* (maturè in locum caſtrorum, quàvè transeundum, præmiſſis emptoribus) ſeu quiſquè pagus, ſuam vendendam, vehere cogatur.

Pecus, ex hoſtico conquirendum, ut per centurias, militibus, victualium loco dividatur.

Quia propter congelatam hyeme terram, foſſæ excitari non poſſunt, defenſioni ſuorum, vel oppugnationi hoſtium, valebunt, eo caſu, carpenta, doliis terra fartis onuſta, quæ vice ambulatorii valli, & caſtrorum, promoveri poſſunt. Facilè devolvenda, obruendis foſſis expugnandarum urbium; In defectu doliorum, commodè valebunt corbes.

Videat belli Dux, nè militares equi, caſtra procul abigantur, ſed advectitio pabulo, eos retineri oportebit, nè ſi repentè hoſtis ingruat, equi primùm quærendi ſint è paſcuis, dùm pugnandum; Ergò tu aggredieris hoſtem, ſic pabulantem.

Excubias [a] ſtationares (ſeu promptuarias) acturi milites, ſub ſignis, primò præſentent ſe videndos Duci, màgis ſeriò ut agant, poſtea in tabernacula, digrediantur armati; Adſint verò cenſores, ſtationes obituri, pro diligentiori excubiarum cura.

[a] *Vulgò* Kolonaſtraz.

Quoniam (ut ſupra dictum) Legionem equeſtrem, octo turmarum eſſe oportet, pedeſtrem, cohortium quatuor. Proderit, quamquè legionem quatuor in partes dividi, ut quarta die, ordo vigiliarum, ad eoſdem redeat, nè ſi integra legio abeat, ſtationes legionum, totalitèr nudentur.

Hæc quaternaria legionum fragmenta, ſigno vigiliarum dato, tabernaculum Ducis ante, conveniant. Pedites ad præſidia circumvallationis ducantur, equites in tres partes dividentur, ut prima pars noctu excubet, altera uſquè ad meridiem, tertia duratura ad veſperam, tædio minori equorum, virorumquè, ex diviſione laboris, Tùm ſuperveniente veſperi, iterum tabernaculum ante Ducis, conveniant, novis excubitoribus, vigilias ceſſuri. Atquè ſic per alternantes turmas conſequentèr.

Sed vigiles (aut excubitores) bifariam ſumendi, qui in excubiis, ſinguli, turmatimvè longiùs à caſtris, vel propè, præcavendis periculis excubant. Alii vocari poſſunt *Cuſtodes*, qui publicis in viis, tùm per agros propiores, & horrea propè, diſponuntur, nè ab inſolentiori milite, ædificiis, pecoribus, horreis, damnum inferatur, nè agricultura præpediatur, nè agri, tùm ſata depaſcantur, nè caupones, victualia venum ferentes, ſpolientur, aut quidquid lixarum licentia, uſurpatum per ſcelus habet; Ut inſolentiores captiventur, corripiantur, pro ſervanda caſtrorum diſciplina, & habenda opportunitate, promptè conquirendi commeatus.

Conſultum fuerit, in omnes quatuor caſtrorum partes, latas portas

portas facere, pro commoda excursione suorum, nè longè circumeundum sit, si qua parte impetum faciat hostis, noctu præsertim.

Si remota sit aquatio, quæquè cohors, ac quæquè legio, suam stationem ante, fodiat puteum, communi usui legionis (saccis, tùm corbibus, si vasa desint alia, terram extrahendo, profundiùs cùm descendit fossio) Immò, etsi fluvium propè castra ponantur, proderit ea puteorum commoditas.

Nunquam citiùs levipendium edictorum inducit belli Dux, quàm si levitèr properus ad vetandum, tùm ad jubendum vana, quæ ipsa jussorum levitate evanescant, & irrita reddantur, sic enim non seriò imperatum, & factum, milites assuefacti, edicta Ducis, joci loco habebunt, ut postea seriò imperata, exsequi morentur, sæpiùs eludi & falli rati. Curandum igitur, quod imperatum fuerit, licet in speciem, fiat tamen, pro retinenda edictorum authoritate, aut non imperentur, nisi necessaria & gravia.

Quò citiùs, edicta imperatoria exsecutionem sortiantur, vel dùm opus aliquod, perfectum habere vis, quod imperasti, non tantùm rem pete aut impera, sed tempus perficiendi præfige, ut qui se tempore circumscriptum videt, rem faciendam studiosiùs (extraque procrastinationes) aggrediatur, ad certum scopum, opus collimando. Non tantùm verò in edictis bellicis, sed quavis publica & privata actione, ea perficiendi operis, via commodissima.

Alacritas in milite quæritur, sed hæc à duplici fonte provenit, à *vera virtute* fortitudinis militaris, & ab ingenuitate, adhibitâ rectâ disciplinâ; aut ab *indulgentia Ducis*, & *insolentia* militum, undè comparatur *ferocia*, quæ prout falsa virtus est, etiam in ignavis & timidis, in tempus quandoquè succedit, arte cujusdam licentiæ, in audendum versa, illa, nisi à forti & ingenuo pectore habetur, durabilior est proindè, nec confunditur periculo, aut frangitur adversis, sed petit ab audacia consilium, recolligit vires, & in majus audet, suiipsius conscia, honesti & Patriæ amore, dùm movetur. Quæ verò per indulgentiam provocatur, incipere quidem, & res tentare suadet, insolentèr màgis, quàm audactèr, ideò-

ideòquè in arduis hebescit, terretur difficultate, & simul confunditur. Vera igitur virtus & ingenuitas, disciplinam & legem admittit, ex regula honesti; ignavis, servitutis loco est, ut horum supprimas audaciam, ex castigatione, illorum fortitudinem acuas, adhibito rigore disciplinæ, prout veteribus Romanis, erat moris, ex ordinatæ militiæ instituto. Scire igitur interest, cuiquè militiæ Præfecto, ut habeat milites, prout *in ingenuos*, aut secùs *ignavos* incidit, si enim ingenui sunt, id est ex honestis & nobilioribus lecti, adhibebit rigorem disciplinæ, nè corrumpantur; sin secùs ignavi, *ex fæce populi conglobati*, indulgentiùs (saltem in tempus) eos habebit, errata quædam dissimulando, immò velut nesciendo, nè dùm coërcere cupit, quidquid vigoris in illis, totum per rigorem supprimat, metu servilis pœnæ, aut reprehensionis, *timidiores redditurus*, *quàm modestos*. Mihi si optio detur, paucos milites malim, & ingenuos, quàm multos, sed per insolentiam audaces, *ingenui verò esse non possunt*, *ex fæce vulgi qui leguntur*: Non enim decus honesti, & gloriæ norunt, ideoquè alta, multòquè màgis dùm sunt ardua, per se tentare non amant, nisi jumenta velut ducantur, aut potiùs impellantur. Nè igitur mirêre, à Romanis, orbem subactum, tùm ad tantum fastigium, rem bellicam provectam, non enim, prout quisquè sese obtrudebat obvius homuncio, popinarius, rabula, veluti nostri sæculi ea labes, sed convocatis tribubus urbis, màgis compositi viribus, ætate, moribus, ingenui juvenes, nec fictè alacres, in legionum tabulas, studiosè selecti scribebantur, quorum unicus, trium ignavorum, valorem superabat, ad imperata Ducis alacer, & propria ingenuitate, in amorem gloriæ excitatus. Velut multis bellis expertum, cùm per inopinata * periculorum, rebusquè * *Vide*
confusis, inexspectato Præfectorum ductu, vel impulsu, non at- *Cæsarem*
toniti, nec post tergum respectantes, verùm scientiâ præliorum, *de bello*
& ingenuæ disciplinæ usu, ipsi milites, non minùs commodè sibi *Gallico.*
insinuavêre quod oporteret, ordinem, insultum, aggressum, regressum, subsidia, quàm ab aliis doceri ut possent.

Inter Imperatorias virtutes Annibalis, præcipuè celebratur, cùm è confluxu gentium, lingua & moribus diversarum, exercitum in Romanos duxisset, sæpiùs verò, pecunia, stipendiis cum

deesset, undè propera querelarum & seditionis materies, tanta dexteritate militem regeret, ut nulli tumultus, aut discordiæ, orirentur, obedientia super hæc, ad excipienda Ducis imperia, prompta semper adesset. Quod ab authoritate Ducis, rigorequè disciplinæ (admista prudenti severitate) profectum esse, minimè dubium; Nam alterum, pro virtute Imperatoria, admirantur & æstimant milites, alterum reverentur, & nisi utrumquè, rectè habendo militi valet. Nec adest præterea seditionum occasio, cùm laboribus miles distentus, molliter non habetur otiosus, undè quæstionum & seditionis causa, ut certo aliàs fit, non màgis pecuniis, & prompta stipendiorum collatione, quàm virtute Ducis, & prudentia, (penes disciplinæ rigorem) militem, bellaquè sustineri. Nec frustra miratur Franciscus Guicciardinus, (lib. XIII. Histor.) in exercitu Papali, Leonis X, cùm stipendia promptè numerarentur, minorem concordiam militum, & in labores promptitudinem fuisse, propter varietatem delegatorum, nec ideò stabilem authoritatem in milites. Secùs Dux Urbini, cùm pecuniâ destitueretur, authoritate tamen & prudentia, militum animos sustentando, promptos in excipienda imperia haberet. *Non quia modestior miles, sed Duci plùs authoritatis.*

Si eveniat, ut in exercitu (quem è diversis gentibus collectum habes) discordias & tumultus metuas, providebis, ut offensæ, rixæquè militares, personarum sint injuriæ, non nationum offensæ, intraquè privatos compositæ, ut sistantur. Cavebitur, nè dicteria carpentia (quæ animos altiùs ferire amant, quàm ictus) unius nationis in alteram, volitent, tùm quæquè delicta, nulla personarum ac gentium discretione, severiùs ut puniantur, ex ipsis nationibus, lectos judices, in collegium substituendo, quibus curæ futurum, ut in delinquentes promptè advertant, judicio militari; sic aberit offensa partium, dùm quisquè suos judices, velut causæ & nationis Patronos, promptè affuturos, in collegio videbit.

Edicta Imperatorum observari, ni serventur, severiùs puniri, dictum alibi. Sic Manlius Romanus Dux, filium, capitis pœnâ damnavit, quod injussus (licet victor) pugnaret. Et recentiùs *Comes Fuentius*, militiæ Hispanæ Archipræfectus, centurionem ad-

addixit pœnæ colli, quod in oppugnatione urbis, receptui signo dato, non reversus, ultra processisset, opportunissimum capiendæ urbi locum occupaturus. Quod non superfluæ severitatis, sed necessariæ disciplinæ documentum, si non *factum* in præsens, saltem maturè in post castigando, periculosam *imitationem:* Non enim tàm prosit fortitudo, & successus ex errore, quàm obsit inobedientiæ, multos in annos exemplum, si jussa Imperatorum, ad interpretationem & arbitrium, unius audaculi & licentiosi, ex ostentatione vanæ fortitudinis, in abusum, contemptumquè vertantur, undè levibus momentis, errores belli irrepant, summæ rei obstantes, dùm inordinatò res vadunt. Non minùs in milite modestiam & continentiam, quàm virtutem, atquè animi magnitudinem desiderari. Ut hoc loco, sacræ paginæ verbis, verè dictum sit. *Meliorem esse obedientiam, quàm victimam.* Sic olim unius Manlianæ severitatis exemplo, profecit res Romana, ut disciplina militaris, quâ solâ, in orbis dominam urbs illa crevit, Manlianis jussis, in seram posteritatem definiretur, nec priùs declinaret imperium, quàm ejus disciplinæ rigor, & exemplum, solutioribus in licentiam sæculis, obliteraretur. Non igitur, quare hoc aut illud jussum? sed quia jussum, miles pensum habeat.

In regimine belli aut togæ positus (immò domestica dùm probè disponere vis) cavebis, nè rerum perficiendarum singula, ad te unicum voces, & te statuas, unicam agendorum animam, frangeris enim, nec perficies, sine adjutoria, immò dicam, sine commissoria manu. Rebus ideò singulis, curatores singulos (qui præsertim agendi vigore, fide, tùm industriâ valent) præficies, credere utiquè aliquibus præstat, quàm nulli: Secùs per te facturus totum, duo incurres, ut te quoquo modo labante, aut per alia distracto, cursus necessariorum sistatur, dùm à nemine, sed à te tantùm, motum, vitam, & sanguinem res habent, deindè ut curatores meticulosos reddas, immò negligentes, nec expeditos, dùm nimis adstrictæ sunt potestatis, ad te per omnia respicientes, non liberi, sed velut manibus ligati, metu, nè actionis modus, & ratio, tibi displiceat; Sic optimè rem habere dùm voluisti, nullam aut rariùs bonam habebis. Jam parte ex altera, acuitur industria, intenditur diligentia, dùm sibi quisquè, plenus

T 2 inci-

incipiendo, & exſequendo, commiſſa videt, rei benè geſtæ gloriam, non ad alium, ſed ad ſe tracturus, vel ſecùs erroris, paſſurus indubiam cenſuram. Aliàs dùm te habent aſſiduum ſpectatorem, vel adnotatorem, verbis & mandatis, impertinentèr ad ſingulos motus obſtrepentem, excuſabiliùs tunc errant Præfecti, immò, commiſſis erroribus (damno ſuo, vel periculo) lætantur, modò imperantis detegant inertiam, & arguant importunitatem, qui omnibus diffidis, aut importunè ſuccenſes, aſſiduo rigore, amiſſurus in poſt, jubendi authoritatem, & apud tuos amorem, quàm ut proficias in melius. Abſit tamen, te otioſum, & titulum regiminis penes te, rem penes alios ut velim, velut pupillum, ab aliorum manibus & cura, totum exſpectantem; Verùm attendas ad ſingula oportet, ſed ea ratione, ut Superarbiter ſis agendorum, ſciant Præfecti & vereantur, te affuturum, cum prudentia & *authoritate*, pro merito tranſacti operis cenſorem, vel laudatorem.

Jube videlicet, hoc vel illud factu, modum ex voluntate, & ſcopum tractandorum innue, viam, velut intento digito monſtraturus, ſed exſequenda, arbitrio tùm fidei curatorum relinques, præſertim quos exactæ virtutis & prudentiæ, *dudum ante probatos* officio delegiſti, ut agant, pro opportunitate liberiùs, incipiant, finiantvè; Dùm enim parvis momentis res conſtant, & variantur (quæ non ſatis prævideas ordinando) non difficilè modò, ſed periculoſum, ad præſcriptum juſſorum, alligari velle, & per omnia componi, niſi aliquid arbitrio exſequentis, tùm prudentiæ relinquatur. Unicuiquè deindè, pro ſuo ingenio, diverſus modus agendi ineſt, lentè aut properè, ſuavitèr vel per rigorem, inſtando vel diſſimulando, immò velut aliud agendo, negotium aggreſſuris, modò ut intentum exſequantur; Quæ turbes & præpedias, ſi ordinatio jubentis, cum natura exſequentis non conveniat. Scias verò, per omnia, ſuavitate juſſorum, lentè plura perfici, *cum authoritate* quàm impetu verborum, tùm actionis, rebus dùm obſtrepitur.

Vix improbaverim barbarum olim, Gallorum morem, humaniore utiquè pœna, hodie temperandum, contra impromptos belli, ad edictam caſtrorum diem, ſero venientes. *Armatum Gallis concilium* (Julius Cæſar de bello Gall. lib. V.) *indicitur, quod eſt initium*

initium belli, quo, lege communi, omnes puberes armati, convenire coguntur, & qui ex iis noviſſimus venit, in conſpectu multitudinis, omnibus cruciatibus affectus, necatur. Eo fortè inſtituto, dùm quiſque vitandæ pœnæ proſpicit, nemo ultimus, ſed ſimul omnes, præſto ut adeſſent.

Tandem coronidis loco, ſparſim per ſingula puncta, quæ dixi, ſummatim Polonis meis notanda, in pauca conferam. Vincibilem vix ſperarim, militis Poloni virtutem, priſcæ modò militiæ, quatuor ſi reducantur. 1. Eques ſine haſta longiori, & thorace ferreo, ſcutovè nè militet. 2. Ad quamquè turmam à tergo, à lateribus, utrinquè bini, ut adſint hortatores prælii, & correctores ordinis, adverſus præliorum ſubita, advertendo prompti. Nè ſpartim, ſed globati in hoſtem ſui procurrant, nè victos effuſè, laxatiſvè ordinibus ſequantur; Pepuliſſe campo, animum hoſti dempſiſſe, ſatis putantes; Contra Turcas præſertim, Scythaſvè & alios, quibus cedere prælio, ad ſolvendos ordines hoſtem provocare, terga dare, non metus aut vitium bellandi, ſed pro equorum pernicitate, ars eſt, fugiunt, ſparguntur, recurrunt, globantur; Victores per inſolentiam prælii, incuriamvè ordinis, longiùs provolantes, ſæpè iterum vincunt. 3. Frumentatio, pabulatioquè, nè per ſingulos milites ſparſim, proquè libitu, ſed per deputatos turmarum, in commune legionis alimentum, procuretur dividenda, nè dùm ſinguli ſibi, in partem inordinatò trahunt, univerſis deficiat. 4. Homines gente, *veſtituquè* peregrini, Polonam in militiam (neceſſe tamen retento pedeſtris phalangis ordine) nè conducantur, ſed immò procul abſint. Sic potentia & virtus priſca, rectè conſtaret, confuſio præliorum abeſſet, promptiùs reparanda, vanus impetus, temeritaſquè cohiberetur, nè dùm victis inſtando laxantur ordines, dùm effuſis frænis, longiùs à ſuorum auxiliis procurritur, obverſo iterum ex arte hoſti, victoria concedatur, ſæpiùs ad noſtros, concurſu primo inclinata. Non vaſtaretur Provincia ſubminiſtrandæ annonæ, gerendo per cunctationem bello diu ſufficiens. Deniquè minor oppreſſio, à ſuis patriotis, in ſuos Polonos foret. Exteri, non tàm modeſti, nec belli, *Togæquè præſertim in momenta*, tàm fideles, ſed immò adverſi, perículoſi.

PUNCTUM SEXTUM.

Quomodo evocandus hoſtis Cunctabundus?

Simulabis noctu fugam, hoſtem ut evoces, aut vigilando fatiges. Dein ex inſperato aggredieris, pro fiducia negligentiùs agentem.

Finges epiſtolam intercipiendam, quà redire jubetur tuus exercitus, quo fiduciam ingeras. Vel famam ſparges, novis rebus in Patria exortis, te revocari, ſecurus ut reddatur hoſtis, invaſioni expoſitus.

Mitte ad hoſtem, ſpecie paciſcendi, ut abire tibi incolumi liceat, ſic vano metu, ſecurum reddes.

Profectionem (in ſpeciem fugæ) noctu ſimulabis, interim in ſaltu occulteris, inſidias ſtructurus, quibus hoſtem involvas. Ait Vegetius, *Adverſus fugientes, ſequentibus major audacia, ſed minor cura ineſt, dùm contemptim ſequuntur.*

Ab hoſtili velitatore literas finges, ut ſibi circumvento, auxilia mittantur, ſic elicies partem hoſtium, ex caſtris.

Pauci mittantur, hoſtium pecoribus aut equis, è paſcuis intercipiendis, pabulatoreſvè redeuntes, hoſtium ſub aſpectu, ut invadant, reliqui latitent in inſidiis.

Ficto hoſtili veſtitu, aliqui cum tuis velut dimicent, eliciendo hoſti in ſubſidia.

Simulabis noctu, caſtra tua accendi, interim à tergo hoſtilium caſtrorum, inſidias ſtructurus.

Abitu ſimulato, negligentiam vigiliarum in obſeſſis facies.

Suburbia incendenda, ſic effuſi ad extinguendum, circumveníentur.

Similitudine veſtium, aut vexillorum, hoſtis elicitur, ut ſi propè caſtra hoſtium accedas, in ſpeciem redeuntium ex velitatione; Lentè verò & intrepidè faciendum, quò màgis imponatur facto veritas.

Sæpè

Sæpè verſus hoſtica procurres caſtra, de induſtria retroceſſurus, ut contemnaris, interim ſi hoſtis proſiliat, à tergo invades.

Hoſtium terram, per te, vel tuos ſocios, populaberis, ut evoces cunctantes, in defenſam ſuorum.

Loco commeatus adventantis, milites curribus abdantur, in eluſionem hoſtis, & inſidias.

Retrocedes in ſpeciem lentè cum exercitu, quaſi deſperabundus, interim tumultuariò revertaris, inſperatum ut obruas hoſtem. Quod quatuor diebus abeundo confeciſti, una die curſim revertendo, confice ex inſperato.

Tuos veſtibus hoſtium indues, alios item tuorum amictu, velut vinctos, hoſtium caſtra propè, agere imperabis, dein utriquè, in inopinatos hoſtes, impetum faciant.

Sparges famam inter hoſtes, de te Duce mortuo, vel ægroto, quo contemnaris, velut invalidus.

Muliebri veſte, tecti milites, imberbes, olera (vel quidvis vendentes) fallunt hoſtem. Dein captivæ velut fœminæ, aut ruricolæ, ſi ducantur, hoſtium propè caſtra, pecoribus interceptis intermiſti.

Quidam Dux, ſpe objectæ per incuriam prædæ, elicuit hoſtem, latitantem intra foſſas caſtrorum.

Cunctantem hoſtem, præſertim ſi non audaculus erumpendo, neque agilitate equorum pugnat (ut ſunt Germani & Moſchovitæ) poteris obſidere in caſtris, prælium volentibus negando. Eò ſuperior futurus, cum equite tuo, claudes omnem victualiorum commoditatem. Germani præſertim, in caſtris ſi obſideantur, diutino tempori, cibariis non ſufficiunt, qui niſi molliùs veſcantur, epidemiâ facilè laborant, nec tàm ſunt providi, tùm ad injurias cœli obdurati, ac noſter miles. Circumvallationi verò, ſi non ſufficias, coges vicinos ruriculas, ad foſſilia. Sed vide, ut hoſtem obſideas, eo loco, qui tibi planitie commodus, hoſti verò incommodus, aliàs, curabis eum evocari, in apertiora; Eo conſilio cunctationis, certum eſt, ſine vulnere conficiendum fuiſſe, inter paucos dies, Suecum apud Varſaviam, dùm omni commeatu, vacuus venerat, deſperatione màgis, quàm conſilio pugnaturus, ſi prælium volenti, negatum fuiſſet, commeatu modò

modò impediendus, pro multitudine equitum nostrorum, se undiquè circumfundentium.

Media parte tuorum educta in aciem, provocabis hostem, quo impotentiam tuam arguat, ex contemptu aliquid tentaturus, tùm prosilientem in pugnam, tota vi aggredieris.

Cæsar, nulla ratione ad pugnam elici posse Pompejum existimans, commodissimam belli rationem adinvenit, ut castra, ex eo loco moveret, semperquè esset in itineribus, sperans, ut movendis castris, pluribusquè adeundis locis, commodiore frumentaria re, uteretur, simulquè ut in itinere, occasionem dimicandi nancisceretur. Insolitum ad laborem Pompeii exercitum, quotidianis itineribus fatigaturus. Quod eò commodiùs fieri poterit, si hostis, multa impedimenta, post se trahit.

Metellus, contra subdolum Jugurtham bellum gerens, cùm vidisset, minore detrimento eum vinci, quàm suos vincere, statuit, non præliis, nequè acie, sed alio more bellum gerere. In loca Numidiæ opulentissima pergit, agros vastat, oppida capit, inceditquè, puberes interfici jubet, quæ omnia, multò magis, quàm prælium Jugurtham terrebant, ut qui pugnare antea noluerat, jam sequi cogeretur.

Subsistes castris in speciem, velut pernoctaturus, quo securum reddas hostem, præsertim in proximo degentem, ignes suscitabis, tabernacula pones (faciendæ fidei) dein horas intra duas, ex insperato convasatis omnibus, mutabis locum ad dextram, sinistramvè, aut post tergum hostium, repentè abiturus, quò securus ex inopinatò perficias, quod voluisti.

Quidam, seu impar committendæ pugnæ, seu elicere hostem in opportuniora & in pugnam, cùm non posset, velut fugiturus, convasatis omnibus, eduxit exercitum, & in insidiis opportunè consedit, subornato transfuga, qui hostem de fuga præmoneret. Quod ille pro vero accipiens, in contemptum hostium, plenus bonæ spei (eòquè minore ordinis cura) tumultuariò ad insequendum castris effusus, in insidias præcipitatus, planèquè deletus est.

Urbem, aut Provinciam, cujus amore vel respectu hostis tenetur, adoriaris è proximo, quò impatiens jacturæ, tùm dedecoris, ex

ex latibulis protrahatur, prælium nolens volensquè initurus, cunctationis affectatæ oblitus.

Rectum illud Furii Camilli Proconsulis Africæ, contra Numidas & Mauras, factum legitur (*apud Tacitum Annal.* 2.) Cùm fortè bellum tracturi, prælium vitarent, *legionem unicam, & quidquid sub signis sociorum, in unum conduxit, modicam manum (si multitudinem hostium spectares) sed nihil æquè cavebatur, quàm nè bellum metu eluderent, spe victoriæ inducti sunt, ut vincerentur.* Paucos igitur tuorum, sed delectu fortissimos, studiosè objicies cunctanti hosti, paucitatis contemptor, eòquè incautus, minore ut provisu, ruat in prælium.

PUNCTUM SEPTIMUM.

Quid ante prælium agendum.

SI tumultuarium militem collegiſti, nec diu ſtipendiis, commeatu aut imperio, eum retinere potes, propera pugnam. Si verò talem militem apud hoſtem credis, ſuper hæc delicatum, ſumptuoſum, trahe in hyemem, moras necte, in terram non fructiferam elice, aut depopulatam, præſertim ſi peditatu abundas, hoſtis verò equitatu.

Conſilia veteranorum, cœptis adhibe, meliora verò exſequere, non velut *Pætus* apud Tacitum (lib. XV. Annalium) *Eludi Parthus, tractu belli poterat, ſi Pæto, aut in ſuis, aut in alienis conſiliis, conſtantia fuiſſet, verùm ubi à viris militaribus, adverſus urgentes caſus, firmatus erat, rursùs, nè alienæ ſententiæ indigens videretur, in diverſa, ac deteriora tranſibat.* Tùm illi Duces Ottonis, contra Vitellianos, quibus ante prælium, tutiora ſuaſerant, *Celſus & Paulinus*, ſed quia ab eorum opinione diverſa (*verba ſunt Taciti*) *Titianus & Proculus, cùm conſiliis vincerentur, ad jus imperii tranſibant.* Sunt enim quidam temerarii, aut ſuperbi, qui diſcurſus causâ, aut expiſcandarum mentium gratiâ, conſilium bonorum (*immò approbationem, vel aſſenſum, non conſilium*) in ſpeciem petunt, nihil tamen eorum exſequuntur, ſed faciunt, ut conſuluiſſe videantur, curioſitati conſulunt, non rei; Non ſatis verò conſilium petere, verùm in eo res eſt, ut bonum ſeligas, nec tibi ſuperbia obſtet, quò minùs aliena, dùm bona, ſequaris. Non verò ſic proditur imprudentia, ſed potiùs æquanimitatis & modeſtiæ ſignum, aliorum prudentiâ, in ſuum conſilium ſcire non abuti. In reliquo, circa conſilium belli habendum, attendes ad monitum *Vegetii; Nè confidas, ſi tyro prælium cupit, inexpertis, dulcis eſt pugna, & noveris te oportere differre, ſi exerciti bellatores, metuunt dimicare.* Ignaviſſimus quiſquè, & in periculo non auſurus, ſæpè nimii verbis, linguæ feroces, in oſtentationem. Potiùs eorum conſilium ſequeris, *quorum rationes, politiam & praxim, non ſcho-*

ſcholam & entia ſapiunt. Quantùm verò ad conſilium, de ſumma belli habendum, penitiùs noſcenda erunt Duci, conſultorum ingenia, prout ad pacem, vel bellum, naturâ inclinant, ex uſu publico, non privato reſpectu loquuturi, nè pompoſis ſuaſionibus, in devia abripiatur. Aliqui enim, dùm togatis niſi artibus valent, curiæ alumni, & habent exindè fructum, tùm authoritatem, fugiunt quoäd poſſunt, diſſuaderequè conantur, arma & bellum (licet aliàs ex publica neceſſitate opportuna) velut materiam ſuis artibus, & parandæ famæ ſterilem, quò magis verò ſunt perſuadendo ſubtiliores, eò belli artibus periculoſiſſimi, nè, dùm primi inter togatos fuêre, quantùm authoritatis pæperêre ſibi, totum in caſtris amittant, dùm detegitur hoc in genere actionis, inertia, nèvè poſthabeantur. Viris militaribus (præſertim ſibi æmulis, aut quos in pace offendêre) in gratia Principis, cujus demerendis favoribus, ampliſſimum campum, bellorum neceſſitas, & pericula, fortibus aperiunt, qui bello, velut congenito ſibi elemento, niſi commodè vivunt, dùmquè pax illis ſterilis & ingloria, quid mirum? ſi in conſiliò movendi aut finiendi belli, bellum ſtatim, pro genio ſuo, & aſperioriora loquantur animosè, ſuadeantquè, nec finem planè armorum optent, cupidine gloriæ, & parandorum Principi triumphorum, curiam, ut ſibi ſterilem, odio habentes, togæ verò conſultores (aliàs in movenda temerè bella, non præcipites) ignavos, timidos, otioſoſquè vocantes, & intempeſtivos oratores, quibus obtegendo metui, & colorandæ cautioni, pro ſubtilitate, nunquam deſint rationes. Ut verò Medici, per morborum caſus, artis medicæ præſtantiâ inclareſcunt, à benè valentibus contemptim prætereuntur, ſic viri fortes, parandæ famæ, niſi bella optant, nam *militares artes, per otium ignotæ, induſtrios ac ignavos, pax in æquo tenet.* Quæcunquè igitur, æqua, iniqua cauſa, turbulentorum, pacatorumquè inciderit, arma ſtatim hi, velut caſtrorum filii, pro animi valore aut ferocia, illi priores, curialis ingenii viri, per quieta niſi valentes, pacem ſuadebunt, nec diſſuaderi unquam patientur, cum paſſionatis, aut contentioſis, ratio nulla ſatis, non quia mala, aut non ad rem, ſed quia non ad inclinationem. Velut noſtra ætas, eam diverſitatem ingeniorum, artiumquè aſpexit, in *Georgio Oſſolinskio Cancella-*

cellario Regni, & *Jeremia Duce Visniovieckio*, Palatino Russiæ, hic uti Martis pullus, & delicium castrorum, nisi arma sopiendæ *Cosacianæ* seditioni (verè pro natura publicæ pacis) suadebat; ille prior, filius togæ, curiæ nisi artibus valens, primamquè inter quieta tenens authoritatem, quidquid priùs in speciem pacatorum arripiebat, obtendendo pericula, ut à bellicis modò declinaret, præsertim dùm æmuli *Visniovieckii*, rectissimi aliàs, nec sine honore nominandi viri, per bellica crescentem famam & potentiam, suspectam, nec satis amicam haberet; Sed utrorumquè, uti per sua munia magnorum, ad famam nominis, mentio facta sit. Notum etiam, inter Galliæ bellatores, Marschalci *Bironii* dictum; Cùm ejus filius, promptiùs agendo pro victoria, velut ad finem belli inclinaret (quod ille trahi fortè, ut iners togæ, osor pacis cupiverat) per indignationem conversus ad eum, inquit. *Si bellum fortè finiatur, desertâ togatâ aulâ, suis artibus adversa, iturum se domum, plantatum caules.* Princeps igitur, seu belli Dux, pomposis consultorum rationibus, nè decipiatur, utrorumquè ingenia, dein rei naturam consideret, principia, media, finem pensaturus, nè difficultate incipiendi terreatur, aut in mediis hæreat lassus, dein eventu confundatur, potiùs eorum consilia probet, qui pacis belliquè, vacui sunt privato à respectu, sed è publica utilitate, possibilia suadent. Velut in eo valent, universalia utrarumquè artium, *togæ* & *belli* *ingenia; Sed tales viros, uti rariùs aspexit orbis, eò màgis, Princeps eos æstimabit, & sequetur, velut divinitus, in gratiam universalis boni, & populorum commodo, datos. Verùm adhuc in particulari, pensandis consultorum ingeniis, necesse advertere, ad subtilitatemnè màgis (consulendo) vel minùs? vel ad modestiam, inclinant. Aliqui enim, tantâ perspicaciâ, & rectæ mentis, tùm animi vigore, tàmquè forti imaginatione valent, ut quidquid consulendum venerit, velut arithmetices periti, ad singulas numerorum objectiones, ex verò, nec addubitantèr promptè respondentes (admirantibus artem, qui rudi, per digitos numeratione, rem transmittunt ipsi, & tandem assequuntur) superficialibus non immorentur, nec supernatent, verùm ipsa rerum fundamenta videant, velut ex dudum ante præmeditato, vel prævisò (nam etiam ex causis secundis, multa præ-

* *Vide Moralia mea Parte tertiâ.*

prævident) promptè decernentes, facilia, difficilia, inopina, intricata, æquè præsenti recollectione, & sine labore habituri, immò familiaritèr, & jocantium adinstar, totum expedientes, ut nihil novi illis videatur accidere. Non patiuntur adversis confundi, in obstantia spontè vadunt, respondendo graves, persuadendo facundi, tractando amæni, ideòquè, si declinaverint in contrarium, multò màgis in publicum sunt periculosi, nàm facilè illis creditur, opinione prudentiæ, dùm infascinaverint vulgi animos, præsertim quibus, fæcundioris ingenii beneficio, *genus orationis inest, ad implendas populi aures, latum & sonans*, nihil eos in cursu operis sistit, sed potiùs inter adversa, spe & animo eriguntur, velut si periculosa & intricata, parandæ gloriæ, materiam ferant copiosiorem, probandæquè prudentiæ, tùm virtutis. Nè dixerim, spontè rerum difficilia & turbida optant, cujusvis ausus capaces, fortunæ suæ parere cuncta rati, præsertim si aliquoties rebus adfuit, & successit actio, undè pro animi impotentia, insolescant. Novorum & impossibilium cupitores, aliisquè pro subtilitate persuadere conantur, asperitatem rei, lenitate vocabuli temperantes, velut soli per adversa vadendo, Magistri. Quia verò talia ingenia, plerùmquè sibi nimis fidunt, velut infallibiles agendi maximas, exindè statuunt, inquè superbiam facilè vertuntur. Nisi indulgentia rectoris naturæ, adsit, congenita moderatrix modestia, socios actionis non ferunt, impedimentum velut habituri, & ligari putantes, si non soli præponantur rebus agendis, cujusvis consilii, quod non à se venerit, negligentes, vel quod pejus, contentiosè improbantes, jocisvè eludentes, cùm detrahi sibi putant, quod rectè dictum, aut factum per alios. Ideòquè pro superbia, quàm pro rectè agendis, sæpiùs laborant, vel ni succedat, rebus, sibiquè ipsis indignantur, & abeunt in contrarium, loco constantiæ putantes, perseverare in malo, nè fateantur errorem: Quæ potiùs, pertinacia, vel occulta superbia, vocanda est; Volunt sibi totum credi & concedi, pro ardore animi, moræ & eventus impatientes, superiorem vix ferunt audaculi, ut data occasione, facilè contra insurgant, facilè offendantur, molles nimiùm & delicati contactu, undè facilè insolescunt. Talia ingenia, non possunt, nisi gravitèr errare, quod fit

fit propter nimiam vivacitatem elatioris ſpiritus, animiquè ardorem, ſeu propter exſuperantem conceptuum fæcunditatem, ut neſciant, niſi in extremo boni aut mali ſiſti, *prout animum intenderint, pravi aut induſtrii;* velut de fertilitate Ægiptii ſoli, cuidam obſervatum, *quod perfectiſſima medicamenta ferat, aut perfectiſſima venena.* Niſi verò, ab aliis moderatioribus ingeniis temperentur, ferè ſunt in publicum, pace, bello, periculoſa, præſertim ſi in ſupremo Magiſtratu poſita, & ſint in ſui plena poteſtate, ideòquè cautè, officiis adhibenda. Quodſi (quod rariſſimum) adſit illis ex virtute modeſtia, ut aliorum conſilia, tùm rectè facta, non dedignentur, ſua exindè moderaturi, univerſalia, tùm inæſtimabilia ingenia, vocaveris, proximèquè Divina, nam miros pariunt effectus. *Alii deindè* paulò ſunt hebetiores, per ſe rem planè inveniendo, & mediocris ingenii, plùs tamen modeſtiæ ſæpè habent, loco prudentiæ putantes, ſi aliorum rectè conſulta dignoſcant, ſcientèr cum virtute exequuturi. Non enim illis obſtat, contraveniendi ſuperbia, conſciis, quod per ſe, non probè totum poſſint, ideòquè ſocios actionis, lubentiùs ferunt. Et evenit, velut hebetiori utentibus viſu, qui niſi per benè explorata, lentè, ideoquè ſecurè vadunt, illos priores, excæcat ſæpè ardens ingenium & temeritas, ut niſi currere in res cupiant; Undè ſi parùm titubent, pro impetu, graviore caſu ruunt; hi ſecùs, tardiores ſunt agendo, verùm ſecuriores, & rariùs falluntur; non præſumptuoſi, facilè alios in conſilium vocant, & patiuntur. Conducibile tamen, horum frigiditatem (ſeu teporem) cùm illorum priorum ardentioribus ingeniis, in temperamentum adhibere, velut acutas voces, cum gravibus, meliori tono & reſonantiæ, aptiùs miſcueris; Tales quidem rariùs, magnarum actionum, ſunt per ſe capaces, ſed etiam rariùs, magna vitia ferunt, & regendo, vix prioribus non ſunt præponendi, & commodiùs Præfecturis admoveantur, dùmmodò adſit rectum judicium, nec abſit (lenta licet) rerum moderatrix prudentia, praxis verò perficiet totum; Cautiores item ſunt, ex non inſolenti diffidentia ſui, adverſi ſucceſſus patientiores, perſeverando (dùm lentiùs agunt & appetunt) conſtantes, obedientiæ tolerantes, ſuperioris juſſorum executores accurati, non interpretantur, nec quæſtiunculis ſuper mandatis ludunt, ſed quò rectè duxeris, ſequuntur, nec franguntur animo. Illi ſecùs ingenii prioris, pro ardore promptè habendi ſucceſſus, ni cupita obtineant repentè, dedignantes, cœptis deſiſtant. Vel ſi nimiùm inſtent, & ſe totos in actionem effundant, laſſati, citò frangantur, nam intenſo actui, diù ſufficere non poſſunt, niſi totos pro ardore ſe conficiant. De *ingeniis Stoicis*, nihil dictum feram, de his abundè alibi (*in meis Politico-Moralibus*) tamen eſſe nimis periculoſa, vel obitèr intimandum, nam ex occulta (quam ſibi elato, ſubtriſtiquè ſupercilio, tùm facie meditabunda, adſtruunt) gravitate, *quæ ſpecie modeſtiæ, palliata ſuperbia verius eſt*, admirationem ſui, apud ignorantes, & venerationem, facilè conciliant, authoritatem ſententiæ impoſituri, ad perſuadendum; Agere ſedulò aliquid videntur, dùm nihil agunt, immò otiantur ſedulò, pompatica in rem dicere amant, quaſi reſervantes aliquid magnum acturi in poſterum, undè nihil, prætterquam (velut de montium partu, lepidè quidam) *naſcitur ridiculus mus*. Deniquè dantur alii; In quorum ingeniis rectè formandis, dùm contendiſſet natura, velut opere laſſa, complendo totali, appoſuit plùs vel minùs de ſtultitia, ut etiam ſint màgis, vel minùs, manca, confuſa; Undè talium opera, opinione ſui, primoquè aſpectu, plerosquè fallunt incautos, dùm ſpeciem prudentiæ habent, incipiendo, ſed finis, ad ſtultitiam inclinat. Non expenſis exequendi rationibus, magna temerè moliuntur, mox laſſi, deficiunt; Ideoquè vitandi, præſertim ſi quibus admiſta temeritas, & præſumptio ſui, grandem enim moleſtiam, rebus, & perſonis faceſſunt, nec ſuaderi, nec corrigi patiuntur, ſed immò, dùm ſibi complacent, aliis ſuccenſere amant, & recta (pro importunitate) impediunt, irritant, confundunt. Tales, quò màgis artium ſtudiis, parandæ prudentiæ imbuuntur, eò graviùs & ſubtiliùs errant, dùm pro fæcunditate ingenii, multa illis obverſantur, dùm in varia feruntur. Circa dicernendum verò, ſpecioſa captantes, potiora omittentes, recto carent judicio.

Placitum aliquibus, miſtim ſenes, junioreſquè conſiliis adhiberi, ut juniorum præcipitantia, tarditate ſenum temperetur. Nam ſi juniores ſoli conſulant, ſpecioſa magis, tùm magnifica, (velut nunquam à fortuna decepti, & caſuum ignari) pro impetu & teme-

meritate, quàm tuta decernunt; si autem soli senes, in consilium vocentur, rebusquè præsint, frigiditas eorum, tùm phlegma, periculum, nè sæpiùs timida tardaquè, in speciem *cunctationis*, *& cautorum*, in consilium ferat.

Secretum tene consilium, & quod non procul abest, sis taciturnus, verùm secretorum tenacem aliquem vides? falleris; quomodo alter tibi fidelior? quàm fueris ipse tibi. De Epaminonda olim dictum. *Non fuit qui plùs sciret, & loqueretur minùs.* Et nostri laureati Poëtæ *Kochanouskii*, eò valet apophtegma, dùm inducit dictum, scurræ cujusdam aulici, qui totâ aulâ Polonâ, non magis mendaces haberi aiebat, *Gamrato* Archiepiscopo Gnesnense, & *Macieiouskio*, Episcopo Cracoviense, hic cùm omnia sciret, nihil se scire aiebat; Ille cùm scire se totum affirmaret, nihil penitùs sciebat.

Provide priùs, nè vincaris, tùm prospicies de mediis, quibus vincas.

Exploratores, sint tibi fidelissimi, nulli sumptui parcendum, ut non tantùm in castris, sed in curia hostis Principis, habeas fidos coryceos; præstabis verò, si aliquos ignotos, pretio corrumpas, servitia hostis Principis ut ambiant, tibi omnia relaturi. Præsertim verò, si in externam Provinciam movendum tibi bellum est biennio ante præmittes, aliquos fideliorum, architecturæ militaris gnaros, mercatorum, vel peregrinatium, servitiivè sub specie, qui provinciæ interiora, saltus, viarum compendia, commeatuum opportunitates, Urbes, Munimenta, eorumque defectus, insuper animorum inclinationes, consilia, amicitias, vel secùs Civium offensas, pedite, equite, terra, mari potentiam, pernoscant. Immo delineationem Geometricam, particularium locorum, munimentorumque facturi, undè consilium bellandi, non ex incognito capiatur. Quod si negligas, involvi periculo, & Vinci, quàm Vincere, sit tibi promptiùs. Illud quoque, in considerationem venire debet, ut omnia fortunæ blandimenta, suspectissima Victor habeat, in externo. Multis in occasionem fuit occidi, citò vicisse, occupavisse totum, & distraxisse suas vires, per longinqua. Præstat in paucis assecurari, quàm per multa diffundi: Prudentiùs agunt, qui ponentes fortunæ suæ

suæ sponte modum, rependo velut, in occupatis pedem prius bene figunt, nec quæ offeruntur, sed quæ retineri certò possunt, occupantes, reliqua in sequentes annos, ultrò reposituri. Cùm nec stomacho conducat, violenta ciborum repletio, prioribus non bene digestis. Si igitur rectè consultum cupis, non unius æstatis, bellum externum putabis, sed annorum.

Speculatores aliquid dùm nuntiant, non statue statim, sed rem examina, & cogita, homines esse qui nuntiant, posse ideò falli. Non tamen ut Vitellius (*apud Tacitum*) *Fractis*, *apud Cremonam rebus*, *nuntios cladis occultans*, *stulta dissimulatione*, *remedia potiùs malorum*, *quàm mala differebat*.

Augendus potiùs coram suis, quàm minuendus hostium numerus, ut assuescant terrori, & contemnere magnum hostem discant, postea verum numerum, indicabis ante pugnam, minorem famâ, quò magis redeat mens, ad certam victoriam se recollectura, si fortè primo rumore confundebatur. Longa laboris ac periculi meditatione, periculum laborquè familiaris sæpè redditur; & redit tandem quæ abiit virtus, tùm audacia.

Consultum fuerit, militiæ Præfecto, in hostem ituro, ut omnia difficilia, periculosa, immò majora vero (quàm fortè ab hoste apparantur) imaginetur, arma, numerum, artes bellandi, stratagemata, prudentiam hostilis Ducis, itinerum aspera & insidias, ut provideat maturè, quomodo? sit è re sua vicissim occursurus; sic tria obtinebit. Non terrebitur novo periculo, quod prævidit animo, facilè difficillimis occurret, cùm de remediis ante prospexit; vel demùm si minùs periculosa inveniat, quàm sperabat, majore fiducia rem aggredietur, facilè elusurus, vel superaturus, qui contra majora, erat non imparatus. Qui verò secùs facit, leviusculè extenuando, quæ sunt pro hoste, & contra se, aut iis temerè confidendo, quæ à sua parte, contraquè hostem apparantur, impinget imparatus, quibus ex improviso terreatur, nec possit, nisi cum magna sanguinis impensa, eluctari, tandemquè dicat imprudens *NON PUTARAM*. Sæpè inconsulta temeritas est, cùm audaciam putamus, aut secùs, bonis prudentia & consilium dicitur, quæ audaculi, metus superflui nomine, temerè nobis exprobrant. Velut aptissimè respondit ille, causam quærenti

X renti

renti curiosè, & addubitanti, utrùmne adverſarium tantopere timeret? qui ſic ante tempus armaretur. *Non certè* (inquit) *ſed facienda facio, nè timeam.* Cavendum igitur maturè, ſibique per omnia providendum.

Adige ſacramento milites, in tui fidem, & hoſtium necem, immò in ipſam hoſtilitatem.

Ante generalem pugnam, experimentum cape novorum militum, per minora prælia & velitationes, item ſimulatione adventus hoſtilis, quod neceſſarium putabis, excitandæ ſuorum alacritati. Eas tamen velitationes permittes, ubi certa ſpes victoriæ, omnis ſuſpicio periculi abſit, nam ſecùs confident animo tyrones, reliquæ pugnæ, inepti reddendi.

Occaſiones obſerva, oblata caſu, verte in conſilium.

Si hoſtis ducit ſecum aliquas belluas, aſſueſces equos, falſis formis belluarum videndis. Elephantes aut camelos, ex coriis conſutos circumduces, intrò homine abdito, ad æmulationem motus. Huic cùm non eſſet maturè proviſum, ab Uladiſlao *III.* noſtro Rege, ſupervenientibus ad *Varnam* Turcis, cum ingenti numero camelorum, quorum odore & aſpectu, equi Polonorum territi, ordines ſuorum turbarunt, undè ſubſecuta ſtrages. Si tamen camelorum aſpectum, equi nullatenus ferre poſſint, nec alia ratio vitandi habeatur, facturus impetum, oculos equorum obligabis, ſatiùs utiquè, cæcum impetum, eques quoquomodo freno recturus, quàm ut planè abhorrentes, in hoſtem impelli minimè poſſint, ſed in partem periculosè ferantur.

Novello aut turbato exercitu, debiles primò aggrediendi, ut facilitate vincendi, trepidi militum animi, in poſterum firmentur.

In defectu haſtarum, quibus Polonus eques agit potentiſſimè, poſſunt aptari, teneræ abietes longiuſculæ, quæ ad temperatum calorem ignis, tùm æſtum ſolis, ſiccabuntur decorticatæ, aptata levi cuſpide, & cavato commodè manubrio, hoc enim genus arboris, leve geſtatu, & longiuſculè per directum creſcit.

Vehementem & avidum pugnæ hoſtem, morâ & cunctatione trahe, ſic Fabius Annibalem confecit intra montes, (dùm imparem ſe vidit) abſcedendo. Proximè tamen hoſtem verſabatur, oſten-

oſtentando prælium, in occaſiones intentus. Quid ſi te provocat hoſtis? quid ſi ignaviam exprobat, non ideò officium boni Ducis exues, verùm contemptor inanium verborum, in res modò intentus eris. Nihil ſtultiùs, aut leviùs, quàm authore hoſte, manus conſerere, ad ejuſquè arbitrium atque libidinem, ſummæ rei fortunam periclitari. Tenebis potiùs te, opportuno loco, & ferocem hoſtem cunctatione ludificabis.

Etiam vana auguria futuræ victoriæ, ad erigendos animos militum, evulganda, quæ plurimùm proſunt. Sic Alexander Magnus, obſidendo Tyrios, ſpeciem Herculis, manum & lauream per inſomnium ſibi porrigentis, militibus denuntiavit.

Auxiliares ab hoſte avellendi, ſimulatione tuæ in eos amicitiæ, ad amicabile colloquium, in ſpeciem provocando, literis familiaribus compellando, vel promiſſam fidem exprobrando; præſertim ſi intercipiendas literas mittas, neglectim in ſpeciem.

De fædere agendum maturè, antequam vires cognoſcat hoſtis, & ſuperbus reddatur, ideò ſimulanda omnia tibi fortiora, ante paciſcendum.

Nunquam in aciem deſcende, quin priùs offeras pactionem.

Ad vada, ſaltus, littora, montes, obſerva hoſtes adventantes.

Dùm caſtra propè hoſtem poſueris, non ſtatim dimicationi ſtudebis, donec experiâre, quæ vires illius, quæ alacritas, quæ intentio, interim occaſionem quæres.

Sub prætextu legationis, poſitio hoſtilium caſtrorum, & vires noſcuntur.

Si periculosè rumores feruntur, non fide aut diffide, ſed in locum rumoris fidiſſimos mittes, qui reſciant.

Conſilium bellicum petendo, non aperi quid ipſe in re ſentias, ut cenſendi, non aſſentiendi des neceſſitatem.

Ne terrearis, terre licèt in ſpeciem, obſidionem & prælium minitanti hoſti, potiùs tu miniteris, per transfugas debiliora caſtrorum, quaſi rimando, ut per converſionem terroris, diſtineas hoſtem. *Niſi terreri vis, terre. Terrent nonnulli, ni paveat.*

Levioris armaturæ miles, agilitate promptior, aſſultando, ſequendo, ideò nonnunquam haſtatos equites, conſultum fuerit, haſtas deponere.

 Cul-

Cultus armis & veſtitu miles, eſt æſtimatior apud hoſtem, magnanimitatis enim, non ignaviæ, aut abjecti animi ſignum, cultum eſſe.

Rem difficilem dùm vis aggredi, denuntiabis militibus, difficilia te velle tentare, in ſpem eorum virtutis, ſi te non ſequantur, vel te ſolum Ducem iturum.

Vide, an tutiùs ſit, per velitationes diſtinere hoſtem, quam certare prælio univerſali, & in aleam belli rem mittere, præſertim ſi inferior es.

Potiùs ſuaſerim difficilia cùm tentas, non per cohortes mittatur miles, ſed deſignandus pro alacritate, fidelius operam præſtabit, quàm pro imperio.

Prudentiſſimè tunc ab hoſte ſocii avelluntur, cùm primùm adventant, neque conjunxêre caſtra, & animos. Mitte obviam fideles, qui ſuaſu, *tùm conceſſo donativo in primores*, in tuas partes quemque trahant. Difficilior aliàs opera, dùm jungentur, & ſociarint artes, tùm affectus. Quam in rem, oportuerit, ut Generalis Dux, ſuperfluam pecuniam, promptè ſecùm habeat, corrumpendæ adverſariorum (ac vel maximè ejus ſociorum) fidei; cujus defectus, pœnituit noſtros Duces, cùm non promptè haberent illicia, quibus abſtraherent Tartaros, à ſocietate Coſacorum, bello contra *Chimielnickium*, cùm ſe faciles ad defectionem oſtentarent.

Quidquid in ſpeculatores aut proditores expenderis, non expenſi, ſed in accepti tabulas, referendum puta, plus tibi fide vendita reddunt, quàm accipiunt.

Curabis priùs, exercitum hoſtilem ut diſſipes, quàm ut fortalitium occupes, fuſo exercitu, ſine impedimento, reliqua ſequentur.

Infimior dùm es, hoſtem terrebis, jam ſi fortior, ſimulatâ rerum incuriâ aut inſcitiâ, ſecurum reddere, eoque incautum, in rem tuam proderit.

Specie tractatuum & pacificationis, diſtine hoſtem, antequam tui conveniant, tùm reliqua ſint parata. Mittes legatos (velut per fiduciam potentiæ) imperioſas & minaces conditiones propoſiturus, aliquando, (prout occaſio poſcit) ſubmiſſas ad protrahendum.

Celeri-

Celeritas, valet pro potentia, diximus alibi, Sic *Gaſton Foiſſeus*, pro Rege Galliæ, multa geſſit in Italia, & alii paſſim alibi. Sic intra Poloniam, *Stephanus Chimieleckius*, & *Stephanus Czarneckius*, ille *Kijoviæ*, hic *Ruſſiæ Palatini*, contra diverſos hoſtes, celeritate valuerunt, ut cùm hoſtis eos longè abeſſe crederet, videret in ſuis caſtris, per abrupta, per invia, per intempeſta, per noctis conticinia convolantes. Tamen, non cuiquè bellatori, celeritas ad victoriam prodeſt, niſi quibus naturalis, nec defatigatus, incipiendo, urgendoquè, ad furtiva prælia, tùm ex præcipiti impetuoſa, ineſt vigor. Aliàs, magnis Ducibus, conſultiùs, *Feſtinare lentè*. Præceps actio, aut multùm lucratur, aut multa perdit, citò parat, citò res amittit. Lenta vincendo & retinendo, rariùs fallunt.

In paucitate militum, ante prælii diem, è calonibus lixiſvè ſtrenuioribus, quorum noſtris in caſtris, ſtupenda copia, ſcribendi milites, per ſigna dividendi, poſt pugnam exauthorandi. Immò, per hos, laborem & pericula ſupplebis, in parſimoniam veteranorum, elicies verò, ſpe opulentioris prædæ, tùm præmio.

Non ſemper invadendus, ſed etiam, exſpectandus hoſtis.

Centuriones, pignus pecuniarum viritim ponant, à deſertioribus perdendum.

Non deſcendes in prælium, etſi propè fueris, antequam per internuntios, arguas hoſtem injuſtorum armorum, & cauſæ, exprobra violatam fidem, fædera: Multùm ex animo dempturus, ſi injuſtitiam armorum perſuaſeris, Mitte poſthæc literas & minas, penes juſtitiam cauſæ, in aciem te deſcenſurum, & ulturum ope divina hoſtilitatem, ni ſponte deponant arma, cedantvè loco.

Provoca hoſtem, miſſo tibicine, etſi non pugnaturus, ut animum explores, alacritatem, formam aciei videas, vexando.

Potiùs ſuaſerim, à minimis conſilium perquirendum priùs, antequam veteranorum, ſententiæ petantur, & majori libertate, ſentiant tyrones, quod velint. Aliàs, periculo offenſæ in majores, æſtimatoſquè (præſertim ſi ſint factioſi, & qui non ferunt libentèr contradictionem) ſequuntur alienam ſententiam potiùs, quàm ſuam ferunt, immò, in quoquo conſilio, tutum ſit, eum

morem

morem sentiendi servare. Caveat verò belli Dux, nè contemptim habeat, malè suadentis dicta. *Defuturi qui suadeant, si malè suasisse periculum sit.*

Rebus in desperatis, nihil periculosiùs, quàm improperum consilium, ut ferè plùs valeat eo casu cruentum, quàm respectivum, quùm facto màgis, quàm consulto, est opus. Non igitur cunctatio adhibenda, ubi perniciosior quies, quàm temeritas, nec potest laudari opus, nisi peractum.

Ad ostentationem majoris exercitus, equites hastati sine hastis persistant in acie, hastæ verò, aliquo sublimiori colle (à retro) inter arbusta figantur in terram, specie hastatorum subsidio stantium, præsertim si aliqua cohors intermisceatur, pro vera ostentatione virorum. Aut potiùs lixæ post tergum, ordinatim instructi, hastas ipsas prehendant, velut in subsidium futuri.

Pridiè, ante prælium, imperabit Dux armorum, ut *miles gladium acuat, sclopeta explodat, novitèr oneraturus*, ad promptè feriendum hostem. Quod studiosiùs ut agatur, signum revidendorum armorum, dari oportebit. Nunquam eam curam intermissurus, antè prælium.

Quia sub specie literarum, tibicines personati, veniunt ab hoste, aut majoris momenti personæ, cum speciosis tractatibus mittuntur, non ut verè tractent, verùm ea occasione, castra ut speculentur, ex rerum facie lecturi, nùm per fiduciam, aut propiùs pavorem, res tuæ gerantur. Ideò quicunquè mittentur, remotiùs sub tentorio, vel aliquo ruri, detineri eos curabis, per ablegatos potiùs tractaturus, & daturus responsa, quàm ut castris recipiantur. Si talibus missionibus itum fuisset obviam, bello contra Carolum Gustavum Suecum, quas per tibicines fucatè adornabat, præsertim cùm Galliæ Regis ablegatum, suis partibus propensiorem, nomine mediatoris, hinc, illinc, commeare redirequè studeret, non patuissent illi consilia, & belligerandi ordo. Sed cùm agnita Polonorum facilitate, quosquè admittimus, & credulè percunctamur, cùm subornata narrentur, illius machinationes non intelleximus, nostras prodidimus.

Qui potentes velitationes ex castris emittunt, ad ostentationem veriùs, quàm pro necessitate facere videntur, nemò velitando finivit, aut vicit bellum, verùm sæpiùs suas distraxit vires, militem lassavit, confecit equos, ut postea nullius essent usui. Potiùs miles, summo prælio asservandus, ut diutiùs sufficiat labori indefessus, tùm equi. Ad percunctandam igitur de hoste famam, tùm ad intercipiendos vagos hostium, non multo numero opus, verùm sufficiant triginta, aut paulò plùs velites ex veteranis, aliàs *nequè ad fallendum, nequè ad penetrandum*, aptus erit numerus, dùm in velitatione, non aperta vis, sed virtus, celeritas, & astus ex occulto valent. Faciliùs verò pauci occultari, tùm per arbusta & valles accurrere, per silentium hosti adrepere, vigiles inopinatos, intercipere possunt, nequè paucitate produntur, aut secùs pauciore suorum damno, & dedecore (si periculo involvantur) per diversas vias eluctari possunt. Quæ est sola velitandi natura, ut de hoste exploratum habeas. Utcunquè tamen, contra Germanorum populos, pro ratione temporis & loci, potentes velitationes patiar, nam graves sunt accurrendo, sed nunquam, nisi furtivas, & in paucitate suadeam contra Scythas, Turcas, Moschovitas, Valachos, tùm alios, qui agilitate pugnant equorum, & facilè latera cingunt, sed tibi damno tuo, alitèr experiri liceat.

Ingenium & prudentia, potior est viribus; Ursi, Leonesquè, cùm sint valentiores homine, concedunt tamen rationi, & captivam ducunt, in ejus obsequium suam feritatem. Defectum igitur virium & potentiæ, ingenio, tùm agendi prudentia, generequè armorum, *Hastâ* id est, *dolabrâ*, & *Machinis*, compensare studebis. Sed maximè defensivis armis usurus, ferrea thorace, casside, ac demùm scuto; quæ inertiâ veriùs belli, per ostentatam temeritatem, quàm in argumentum audaciæ, sæpè negliguntur. Màgisquè providebis contra hostem, qui mediocri cum potentia, sed prudentèr acturus venit, quàm si aliàs imprudens agendi, numero & potentia (sed sine arte) armatus, contra veniat.

Nunquam adeò opportuna, videatur occasio victoriæ, quàm damno amissi, pensare debeas militis, semperquè videatur gloriosissimum, quod est tutissimum, & antè securitati, quàm opinioni consulendum. In omnibus bellis, quæ probanda essent, non quæ utiquè probarentur sequendo

quendo, initium plerumquè magnæ calamitatis eſt, magna ſecuritas (Vellejus Paterculus ſparſim in Hiſtor). Et Julius Cæſar rectè providebat, ut potiùs in nocendo, aliquid omitteretur, quàm cùm aliquo ſuorum detrimento, hoſti noceretur.

Modici fortunæ ſucceſſus, vanos quibuſdam ingerunt ſpiritus, ut in incuriam facilè illabantur, ex contemptu adverſorum; ſed valdè falluntur. Rarò tàm ſecundâ fortunâ nati, velut ille apud Tacitum; *Cerialis, parùm temporis, ad exequenda imperia dabat, ſubitus conſiliis, ſed eventu clarus, aderat fortuna, etiam ubi artes defuiſſent, hinc ipſi, exercituìquè, minor diſciplinæ cura.* Rectiùs perſpicaciores Ducum, quibus proſperos rerum poſt eventus, ſuſpectior eſt fortuna, ideòquè nihil inopinati, accidere illis poteſt, qui ſperant ſemper, proſpiciunt, agunt, ſimul & cavent, tuta conſilia cum ratione, quàm felicia ex caſu penſantes.

Punctum & librum claudo, dicterio Antigoni. Cùm enim Pyrrhus, Caduceatorem conferendæ pugnæ, provocatum ad eum miſiſſet, reſpondit. *Suam militiam, non magis armorum, quàm temporum eſſe; ſi vitæ tædium Pyrrhum caperet, ſatis multas ad interitum occaſiones, brevi ſuperfore.* Vel ille alter, ſimili caſu, ſatiſquè rectè; *Non ex voluntate hoſtis, ſed pro ſua opportunitate, ſe bellaturum, reſpondit. Utiquè non confabulationis, aut chorearum, ſed virorum armorumquè certamen ſe meditari, & experturum veniſſe. Quod verò parceret loco, aut cederet tempori, artem ſic ſuadere ſuam, non metum cujus rationem requiri ab hoſte, aut reddi, nimis temerarium.* Demùm tertius, licet nonnihil adverſam fortunam expertus, ſatis tamen animoſè. *In bello, velut latrunculorum in luſu, non qui aggreditur, aut vexat Regem, ſed qui tandem ad incitas redigit, lucro & luſu triumphat.*

AD LECTOREM.

ADditamentum quod ſequitur, poſt alterum librum Militarium ponere parabam, verùm, quia eundem, typo jam jam porrecturus, ſtudioſè retraxi, en quæ ultima ferebantur, priore loco Lector *cape. Librum alterum Militarium, qui conſummatiſſimi operis exſtat paratus, paulò poſt (ſi DEO placet) gratiore animo exſpectabis, velut regulatiſſimi convivii dapes, aut fercula, quæ toties oculos & palatum convivarum movent, recentiora quoties apponuntur. Mea qualiacunquè ſunt, aut erunt, utiquè non ingratus capies.*

Additamentum ad tractatum Militarium.

Cum supremam operi manum apponerem, en ab occasione cujusdam privati sermonis, non invenustam dictu quæstionem adjicere placuit. Utrùm studia & libri, emolliant animos, & bellicam virtutem fortium suffocent; prout nonnulli, sed rudes ipsi, falsò opinantur, quibus furere animo, temerè aggredi, & aliquid per fortunam assequi, fortitudo vocatur, modestiùs verò pro virtute, cautèquè ex prudentia agere, aut (hostem emolliendo) cunctari, metus nomen habet. Satis ad solvendam quæstionem, quivis horum lector, adferat, quantùm supra nihil legentes, habeat ipse, dùm hæc mea legit, nam aliàs, sola praxi assequi, quæ tot historicorum & temporum observatio congessit, Duces armorum experière, aut nimis serum sit, aut planè impossibile; Sed universim loquendo; si vitæ simplicitas, tùm rudis genius prosit, & naturalis furia, impetusquè in bella sufficiat, procul dubio, leones, tauri, tigrides, ursi, lupi, & similes ferarum, quibus per effusum sanguinem, per contemptum vulnerum, in ultionem exagitatis, vincere est, multùm sint supra fortitudinis virtutem, quæ nisi homini convenit, cùm aliàs in bestiis, non sit virtus *fortitudo*, sed potiùs rabies, aut simplex vis, & *naturale robur;* Velut proximè bestiarum rabiem accedunt, ii quoquè hominum, Turcæ videlicet, Persæ, Scythæ, Afri, & quicunquè barbarorum, qui vincere nesciunt, nisi iteratas millium decades, unico conflictu, aut occidant de hoste, aut de suis amittant, sanguine, non virtute, nec arte, vel prudentiâ, victorias mercaturi, strages & excidia populorum spectare, animositatem vocitantes, *cùm solitudinem fecerunt, pacem appellant*, Quo solo, Catholica bella à barbaris differunt, nec Catholica sint, si ea rabie gerantur. Prudentibus verò Ducibus, parsimonia etiam vilissimi sanguinis, esse debet, tempus potiùs, impensas æris, bellandi artem, quàm suorum sanguinem, parandæ victoriæ impendere malentibus; Brutorum est, unguibus, calce, cornibus, dentequè, mutuo se ferire, & prævalere viribus, dùm pro feritate, non ex arte luctantur, hominum verò (quis verò illos feros, sanie nutritos, hominum in ordine ponat) est ingenio cum arte certare, & vincere. Cùm verò barbari, totum in belli furia, parùm in arte reponant, unico aut altero commisso prælio, nihil reliquum habent, nisi ut amittant sua tota, aut parent aliena regna, velut Orientales Historiæ, & Africanæ, passim exempla nobis suggerunt. Contra Christianos verò, quibus artes, studia, libri, & ex eo, prudentia rerum gerendarum valet, non est par illis successus, nec aliquid contra valerent, nisi mutuis inter nosmet ipsos agitaremur, & conficeremur dissensibus. Veluti Hungaria sufficiat in testimonium, de qua obtinenda, tanto tempore Turcarum furia conflictatur, hominum & æris stupendâ impensâ, rem Christianam aggrediendo, nec tamen possedêre totam, cùm quod deest viribus, supplet ars, in fortalitiis, in fæderibus, in cunctatione, seu elusione, in prudentia ponendorum castrorum, in fossis, in ordinatione pedestris phalangis, pilis circumseptæ (quæ sola; mobilis velut murus est, & equitem spernit) in tormentis deniquè, & miris inventis ignium; Videre interdum est, quàm levia ex arte belli ordinata, maximos exercitus barbarorum sustinere, aut avertere possint. Polona exempla in rem serviant, contra Moschovitas, Turcas, Scythas, bellando practicata; *Cecoriana* expeditio, dein *Camenecensis* contra Turcas, illa *Zolkienskio*, hæc *Koniecpolskio* Ducibus gesta, satis loquantur; (*velut in Notationibus meis Polit. Puncto* VII. *intimatum*) sed in barbaris quoquè, eos bellicosiores videas, qui plus rerum prudentiæ ex libris hausêre, Machometes, Selimus, Solimanus, Cæsares Turcarum, Curtium de rebus Alexandri, Julium Cæsarem, & alios Historicorum, Turcicâ linguâ versos, inter bellandum, peramantèr lectitârunt, nec Mathematicarum artium rudes, tantòquè plùs supra suos majores gessêre, quantò artium studiis, essent superiores, quæ honestatem animo ingerunt, ingenium acuunt, solidant rationem, & in rectè facienda, consilium firmant. Vel si pro naturali judicio, longoquè armorum usu, altiorum literarum impe-

imperitis, magna feciſſe contigit, quis dubitet, eorundemmet facta, plùs nitoris & ſoliditatis, perfectiori habendæ gloriæ, fuiſſe obtentura, ſi nobilem animum, ſtudiis (maximè verò lectione Hiſtoriæ) perpoliviſſent in meliùs. In ſumma, quidquid eſt bellicæ ſcientiæ perfectioris, non à barbaris, qui ſunt artium rudes, ſed à Chriſtianis repertum habetur, ars videlicet fuſilis tormentorum, ignium belli inventa, arietes ſulfurei, cuniculorum & foſſarum ex arte ducendarum uſus, & peritia, tùm alia plura, quæ niſi medias inter politiores Chriſtianorum artes, & ſtudia naſci amant. Quid pluribus? cùm ſub oculis, res ſit domi, nos quoquè Polonos, tantò ſupra collimitaneos noſtros, Moſchovitas, Moldavos, Turcas, Tartaros, & alios populos, bellando valere, quantò ſumus ingenio, & honeſtioribus ſtudiis ſuperiores. Dùm verò cum Occidentalibus, nobis ingenio paribus, res agenda venit, non tàm promptè videmus, fortunam nobis in bella & victorias famulantem, niſi multo labore, & virtute paretur. Quia verò, ſtatus olim Urbis Romanæ, tunc præcipuè declinavit, cùm ſtudia & bona ingenia viguêre, factum, non ab occaſione literarum, quæ ingenium perpoliunt, & frenant animi paſſiones, vel moderantur, ſed quia in ea tempora inciderunt, dùm ob magnitudinem imperii, civium ambitio (per adminiſtrationem longinquarum ab urbe, & ab æqualitate Provinciarum) legis, paritatiſquè neſcia, ab obedientia diſſuefacta, civilem modum ſupergreſſa, dando jura populis, quàm ut ſibi, inter concives darentur. Deindè opes aliquorum immenſæ, in Urbem importatæ, in partes & clientelas diſtraxerunt civitatem, luxus, avaritia, ſuperbia, irrepſêre; Exindè inter potiores orta æmulatio, dein colliſio animorum, & legum (per inſolentiam, *artemquè evadendi*) contemptus, publicorum ſuper hæc proventuum, in privatos uſus diſtractio; Utque privatum ſtatuant, dum evertunt publicum, armorum ſequebatur conflictus; Præſertim poſt debellatum Orbem, non ampliùs externis curis occupati, nequè metu diſtracti, per otium domi ſibi hoſtem, cùm pepererunt, quem non habuerunt foris, ut poſt corruptos mores & homines, neceſſaria publici ſtatus corruptio ſequeretur; bonæ leges interim, intra volumina manſerunt, ſibi innocuæ (velut regula aut ſimulachrum libertatis, non ipſa libertas.) Civium verò protervia, prævaricatio, inſolentia, priſci moris contemptus, *novitas*, privatas domos, forum, curiam, caſtra, occupavit & ſubvertit libertatem; In rem aptè Cornelius Tacitus (Lib. 2. Hiſtor.) *Rebus modicis, æqualitas facilè habebatur, ſed ubi ſubacto orbe, & æmulis urbibus, Regibuſquè excifis, ſecuras opes concupiſcere vacuum fuit, prima inter Patres plebemquè certamina exarsêre, modò turbulenti tribuni, modò conſules prævalidi, & in urbe ac foro, tentamenta civilium bellorum. Mox è plebe infima, Cajus Marius, & Nobilium ſæviſſimus Lucius Sulla, victam armis libertatem, in dominationem verterunt. Poſt quos Cnejus Pompejus, occultior non melior.* Non obſint certè honeſta ſtudia, & librorum uſus, libertati, tùm virtuti bellicæ, ſed eam juvent, ars videlicet *concinnè loquendi*, ſuadendo, diſſuadendo, animando, fœdera parando (*Eloquentiam* communitèr vocamus, Dominam id eſt, hominum & rerum, dùm animos hominum, pro arbitrio, velut freno ducit, aut coërcet, rebus formam qualem vult imponit) deindè *Ethica*, quæ virtutum vim, decuſquè inſinuat, vitiorum turpia demonſtrat, & vitare docet. *Geographia* præterea, poſitiones terrarum, flexus marium & fluviorum, opportunitates locorum, enucleat. Dein *Geometria*, quæ mater eſt Architecturæ militaris, cur non juvent bellantem? ac ſuper omnia, *Lectio Hiſtoriarum*, quomodò non proſit legenti? cùm hinc eventus rerum, conſilia belli, paciſquè eruuntur, præſertim dùm non antiquorum modò lectioni (velut ad ſummam prudentiam, ſatis habituri) immorantur & perſiſtunt, verùm diſcere impenſiùs cupiunt, quid recentior ætas, noſtræquè ideò praxi, per familiaritatem proximioris ætatis, & rerum, accommodatior, togâ & bello poſſint, perficiendo; Quoſvis meliorum Scriptorum, neceſſe *lecturi*, non ſemel, *ſed tertiò*; Qui ſemel legit, neſcire vult. Prout enim, tres ſunt potentiæ animæ rationalis; *Memoria* videlicet, *Intellectus* & *Voluntas*, ſic niſi terna lectione impleantur, illiſquè ſatis fiat; *Prima lectio*, ſimplicem mentis intuitum, velut incognitæ rei admirationem, & *memoriam* movet; Altera penitiùs *intelligere* facit. Demùm *lectio tertia* voluntatem, ad imitandum intellecta, ſi bona ſint, ſeu ad vitandum, ſi mala, permovet; Repetita igitur eſſe debet lectio; ut rectiſſimè

 ſacræ

ſacræ paginæ verbis dictum ſit. *Accipe librum, & devora illum.* Undè pro Methodo noſtri ſæculi, conſilia matura, recentium præſertim lectione, hauriuntur, nam vetera, eòquè à nobis remotiora, admirationem pariunt, recentiora màgis ſerviunt ad praxim; tùmquè primùm mens humana & judicium, ſupra res humanas, & caſus aſcendens, probè decernendo ſeipſum noſcat, & miretur; Verùm ſcire, ad rem applicare, is demùm lectionis, & per univerſum cujuſquè ſcientiæ fructus eſt, animum præſertim promptum & facilem in exequenda, firmumquè ſi habeas; memoriâ nudâ tenere, quod legiſti, quid juvat? aut cui bono eſt? præterquam curioſitati, vel confabulationi menſarum ſervit, præſtat pauca ſcire, in rem applicare, quàm multa meminiſſe tantùm, hoc eſt beneficium ſimplicis memoriæ, illud recti judicii; velut alibi copioſiùs egimus. Non improbem Polonam militiam, cùm paſſim hic Nobilitas, bonorum ſtudiorum cultrix, equo meret, rari ſunt in equitatu, qui non Latinè, & utrâquè linguâ concinnè loqui ſciant, nec tamen illis ad fortia, quidquam obeſt, immò felicem Patriam milite, cui ex bonis artibus, major notitia honeſti ineſt, ut generoſiùs agant pro gloria, quàm ſi aliàs fex populi, *ſervilis, non filialis obedientiæ*, rudis, popinaria, brutalis, recti & honeſti neſcia, in militiam legeretur. Vidimus hac ætate, cùm per diutina bella exhauſto ærario, ſine ſtipendio promptè militarent, periclitarentur, vincerent, & cùm multas emeritas æſtates deberi docerent, vix trientem, à Republica ſolvi peterent. Immò, quod in gloriam gentis dictum ſit. Cùm anno Dei nati *MDCLVII.* translato Suetico bello in Pruſſiam, poſitis propè Dantiſcum caſtris, penuriâ rerum, ac præſertim equorum defectu, miles laboraret, exeoquè ſtipendium, à Rege, ſolvi peteret ardentiùs, ille verò, prævio *reſidentis Senatus* conſilio, pecuniam apud Dantiſcanos, creditò habendam quæreret, milites confeſtim ad Regem, Senatumquè miſêre. *Malle ſe inopiam bellando ferre, quàm eò rem deducere* (nam Dantiſcani, ſupra privilegia Poloniæ Regum, novum aliquod cum adjectione terræ, in vim creditæ pecuniæ, petebant) *ut ſui causâ, palmus terræ alienaretur, pro cujus commodis, virtute militari tantoquè periculo contenderent.* Tandem, ut concludam; Verùm quidem eſſe, ſi paſſim ſtudia (præ-

(præſertim quæ ſeculativæ ſcientiæ, & diſputationi Scholarum, non politicæ praxi ſerviunt) in vulgus inferantur, emollitura vulgi animos, verùm Ducibus, altius ſtudium quid obſit? aut quare non juvet? in quorum capite, ſumma rerum vertitur; neceſſe ſumma ſciant, qui omnia regunt. Idquè *cum modo*, nè fiat, prout ſuccenſitum, *Alphonſo ſapienti Hiſpaniæ Regi. Correxit Alphonſus motum trepidationis in cœlo, at Regnum ſuum, emendare non potuit, orbes cœleſtes ingenio penetravit, at oblatum ſibi (à fama ſapientiæ) Romanum imperium, dein coronam hæreditate partam, domi tueri non noverat. Sultanus Ægyptius, famâ illius permotus, legatos ad illum miſit, cum ampliſſimis muneribus, interim in proprio ipſius Regno, omnes propè Caſtellæ civitates, ab obedientiæ officio deſcivêre. Sic fieri aſſolet, ut Principes, ſtudiis, plus æquò dediti, exiſtimationem apud exteros (qui ſuperficialia niſi vident, & mirantur) ſibi concilient, perdant apud ſubditos, dùm facta hæc aut illa, penitiùs introſpiciunt è proximo, nec concordari cum ſapientia vident.* Tales enim libris immerſi, *praxim intermittunt*, quæ regendo màgis præſtat, quàm ſpeculatio; Axiomata & maximas regendi, ex libris ſibi ſtatuunt, præſumptione doctrinæ pertinaces, alieni conſilii contemptores, dumquè illis à fæcunditate ingenii, multæ rationes pugnantes inter ſe occurrunt, timidos reddunt, & libertatem exſequendi confundunt.

Proximùm addere, Quod ſequitur.

RES cadit in quæſtionem. Quid ſit majoris prudentiæ bellicæ? Potenteſvè urbes expugnare, an aperto prælio, ſcire hoſtem vincere. Qui rem altius penſat, poſteriori parti, plùs eſſe ſtrepitus & nominis, anteriori fateatur, plùs ineſſe rei, nam altiorem requirit belli Ducis prudentiam; ut neceſſe, per omnes belli artes, ſit prudentiâ & ingenio, Dux, univerſali. Qui expugnat, ſupra & intus terram, luctari contra hoſtem debet, contra foſſas, vallum, munimenta, aquam, ignem, quaſi contra elementa pugnaturus, ſimul contra homines, & contra ingenia, conſtantiâ deindè bellandi opus, nec horarium ingenium,

nium, aut accommodata in tempus furia, obsidendo valet; contra injurias cœli pugnatur, & contra tempora; Frigus, calor, autumnus, hyems, non obstant expugnanti, sed perpetuus adest labor, contra aperta, multòquè màgis agitur, contra hostium occulta, nec labore vinci, nec perseverantiâ fatigari necesse. Diu, noctuquè simul in hostem agendo, simul ejus molitiones & prudentiam eludendo, ut per omnia, obsidendo plùs possit virtus, quàm fortuna. In prælis campestribus, non item; aperta omnia sunt, ideòquè simplex audacia prodest, adhibita modò instruendæ aciei, & ordinandorum subsidiorum arte: Plùs agit fortuna, velocitas, & belli furia, quàm prudentia, plùs occasio & impetus, quàm consilium. Æqualia sunt omnia, non obstat murus, aqua, fossa. Non longâ deindè opus perseverantiâ, sed aliquot horarum labor sufficit, & decidit de successu. Manuum plùs, quàm ingenii res est, terror adhæc pannicus, casus inopinatus, error, & levia in speciem instructa, multùm ad prælia conferunt. Qui habent scientiam campestrium præliorum, velut multos nobis videre licuit, non perindè sequitur, ut expugnare munimenta sciant, nam is inferior militaris prudentiæ gradus. Scythæ ad campestria prælia nati, per levia munimenta, facillimè contemnuntur, quæ verò gentes, aut qui viri, expugnare munimenta sciunt, his in campestria prælia, scientia par est, & terrorem majorem secùm ferunt. Nihil illis resistere potest, cùm tota virtus bellandi, eò concurrit, ut sit Dux belli, obsidendo perspicax, cautus, cunctator, perseverans, audax, prudens, inventiosus, se defendere, & alium offendere, post casum assurgere sciens, nec vanis terriculamentis eludendus, vigilans, disciplinam servare gnarus, contra occulta & aperta, agendo promptus, annonæ comparandæ providus, armorum & apparatus belli curam habens, architecturæ militaris, ducendo ex arte vallo, tùm promovendis accessibus peritus, acquirendo & retinendo instructus, igne, machinis, manu, cominùs, eminùs, militem agere, & exercere valens, hic tormenta muralia, hic cuniculi valent, hic præliari simul per excursiones, & expugnare, cavere simul, & agere oportet. Julio Cæsari, tantùm nominis peperit, expugnatio *Alexiæ*, quantùm reliqua omnia, licet ingentia, totâ vitâ gesta, ait

ait Vellejus. *Ad Alexiam à Cæsare sunt gesta, quæ incipere vix hominis, perficere nisi Deorum foret.* Solimani secundi Turcarum Principis, plùs inclaruit nomen, & disciplinata militia, per expugnationem Rhodi, Budæ, Belgradi, Albæ Regalis, Zigeti, munitissimorum locorum, quàm ejus antecessorum, per subjecta (præliis campestribus) pro insolenti fortunæ eventu, regna. Alexander Pharnesius, per omnes belli artes æmulus illius magni, sola tamen expugnatione Antverpiæ, seipso extitit major, ut quasi unicum ejus gestorum, orbis in admirationem circumferat; Ambrosii Spinolæ nomini, totum adstruxit ad hominum memoriam *Ostendæ* expugnatio, & *Bredana*. Ludovicus XIII. Rex Galliæ, circa obsidionem Rupellæ, in exstruendis operibus, & subjugando mari, nomina victoriarum suarum supergressus. Noster Joannes Zamoyskius, expugnatione *Polociæ*, *Velilukorum*, *Zarrolociæ*, *Velizæ*, & (nè multa commemorem) obsidione *Plescoviæ* in Moschovia, ac deinceps in Livonia, tot arcium ex arte militari captarum nominibus, plùs ad famam rerum suarum contulit, quàm aliàs vigesies (aut plùs) apertis præliis victor.

Huic cognatum addere. Quid præstat màgis? *Virtusnè togata, an militaris? Conservativa, an Acquisitiva.* Artes *pacis*, an artes *belli.* Velut caput præstat manibus, & reliquis membris, velut ad clavum sedens Navarchus, valet supra operarios, & remiges, & Architectus, supra fabros, sic togata prudentia, est supra militarem. Uti cerebri aut intellectus, sic *togæ*, quasi insensibiles sunt operationes, manuum motus evidens, sed tamen inferior est, nam ab illo dependet. Hic valet fabula Menenii Agrippæ, ad tumultuantem populum Romanum, de jurgio artuum, contra desidem, & velut nihil agentem stomachum, cùm postea languente stomacho, artus languere, ut per consequens, sedentariam ejus operationem, præferrent suæ.

Ut deinde *Acquiramus* Prudentia in eo proficit quærentis, sed pleraquè affert occasio, casus, hostium ignavia, disordo, dissensus; *in retinendo*, totum sibi vendicat virtus; Casus, occasio, nihil in eam partem juris habent, non enim contra vitia, sed màgis contra virtutes hostium providendo, nè subvertamur, immò pugnandum, simul contra vitia suorum, rem in ordinem redigen-

do, ut ideò, contra utraſquè cauſas, ſimul agendum ſit, externas, & contra internas. Res conſervantur ſola virtute & prudentia, *acquirendo*, in audaciam, etiam licentioſis, & ſceleſtis (pro impetu) jus eſſe poteſt, ac plerumquè ſuccedit. *In turbas & diſcordias, peſſimo cuiquè plurima vis, pax & quies, bonis artibus indigent.* Acquirimus deindè per partes, conſervamus ſimul per totum, quod majoris operis & prudentiæ. Alexander magnus, intra paucas æſtates, ſubegit Orientis orbem, quem retinere non potuit, quærebat, unam ex alia Provincias, à quibus profectus eſt, inſurgebant contra, undè meritò illuſus, quaſi neſciret, *majoris eſſe, quàm quærere, parta tueri.* Cùm fortè novum ſibi orbem, non offerri doleret. Fabio cunctatori, totum quod poſtea magnum fuit, debuit Roma, huic ſoli *Maximi* adſtruxit nomen, poſthabito *Marcello*, *Scipione*, & aliis magnis Ducibus, qui Annibalem vicerunt, Carthaginem, hoſtium ſedem ſubjugarunt, cùm Fabius non vicerit, ſed vinci ad extremum Romanos præpediverit, ideòquè *Conſervatoris*, & *Maximi*, ſolus nomen meruit, invaleſcente dicto: *Unus homo nobis, cunctando reſtituit rem.* Utiquè præſtantiùs; leges & libertatem conſervare, quàm parare, multi populi eam peperêre ſibi, pauci qui diu ſervare potuêre. Conducibiliùs verò, ſi leges ſint in obſervatione, quàm ut mutuæ, in legum volumina, & velut nihil valentes inferantur, in ſpeciem veriùs partæ immunitatis, quàm ut verè habeatur. Quia verò plùs nominis habent in vulgus, qui bello acquirunt, quàm qui conſervant, fit, quia tacita conſilia, ſunt conſervantium, acquirentium actus manifeſti, & cum ſtrepitu fiunt, ideòquè in oculos vulgi, màgis incurrunt. Conſervationis natura conſiſtit, in ſecreto agendi, conſulendi, tùm obviandi, quæ uti vulgus non advertit, nec etiam penſat, niſi poſterior ætas, ſucceſſum detegit, in gloriam conſervatoris, idquè in prudentiorum animis. Adde, quia ex novitate victoriæ, & acquiſitorum, màgis moventur animi, quàm ex diutina conſervatione, cui dudùm inhabitat vulgi animus, naturale verò, ut præſentia bona, non ſentiamus homines, niſi amiſſa. Sic delectamur parvorum torrentium aſpectu, ex novitate ludentium per ſaxa aquarum, quàm aliàs magnorum fluviorum tacito curſu, cùm ditem aquam ferunt, fructu hominum majore, in

in commercia & navigationes, portandis navibus. Deniquè, in acquirenda facilè quiſquè fertur, dùm plauſus populi ſequitur, invitat præda, multi jùvant, & ipſe ſibi animus agentis, in acquirendo, contentamentum parit. *Conſervatio* ſecùs, ſine vulgi favore eſt, ut triſtis, inviſibilis, & incognita, immò ſæpiùs ingratitudinem meretur, aut quaſi neceſſariò poſt ſe trahit, civium odia, dùm in vitia populi, ſeveritate legum pugnatur, pleraquè habet impedimenta, & moleſtias, ex colliſione partium; Ideòquè perfectioris hominis eſt, ea in parte deſudare, amore ſolo & intuitu virtutis, boniquè publici, quàm ut pro captanda vulgi aura, laboretur. Nec omittam addere, dùm in acquirenda avidiùs ferimur, vertente ſe fortuna, (quæ inconſtans eſt) hoſtem potiùs irritamus, bellis implicamur, immò quandoquè, noſtra prodimus. Veneti, dùm in artes *Pacis* ſunt intenti, & *conſervando* quàm *acquirendo*, plùs laborant, florent diu, ut eorum rationes, confundi ſit neceſſum, qui converſionem ſtatuum, intra certa tempora ponunt, cùm illi, artibus pacis intenti, tot ſæcula ſupergreſſi ſunt, florentes, & incorrupto ſtatu. *Acquiſitio* quidem, màgis audax, ſed *Conſervatio*, màgis cauta, ideòquè ſecurior & certior ſibi, minùs impetus, ſed plùs conſiderationis habet. Plùs utiquè, apud prudentiores valet, non ægrotare (conſervare id eſt ſanitatem) quàm ſanari. Quia verò, per ora hominum æſtimatiùs incedunt, qui ægrotis, acquirendæ ſanitatis prompta præcepta ferant, quàm ſi fortè, eò profectionis venirent, ut nunquam ægrotare, ſed inconcuſſam ſanitatem ducere, certiſſima munirent nos per antidota; fit, non quod ſanari, quàm non ægrotare, ſit præſtantiùs, ſed vitio non ſat perſpicacis in ſolidiora ingenii, verùm per ſuperficialia rerum diffuſi, dùm enim ægroti ſanamur, convaleſcere alieno beneficio nos putamus, benè valere, nec ægrotare, tantùm credimus noſtro, & non potuiſſe ſanari, niſi cum aliena ope, cumquè medico, potuiſſe verò non ægrotare, nec cadere, etiam ſine illo, facilè creditur, nihilquè illis debere, nos ideò putamus. Deindè, dùm benè valemus, non æquè penſamus præſens bonum ſanitatis, abſentiâ mali & contrarii, quàm ſecùs appetimus ægroti ſanitatem, tædio præſentis morbi, & abſentiâ boni, non ægrotare verò, ſed retinere ſanitatem, eſt pri-

Z 2 mæ

mæ felicitatis, posterioris verò, amissam nec habitam, aut acquirere, aut reparare. Priùs & securiùs est, non cadere in puteum, posteriùs extrahi, priùs nostræquè virtuti, vel prudentiæ màgis debitum, *non delinquere, nec errare*: Ultimarium verò (& in aliena jam potestate) *Absolvi;* Quis ideò cecidit, ut extraheretur? quis ut sanaretur, ægrotavit? quis deliquit periculosè, ut absolveretur? Priùs item & nobilius est, in statu politico, conservare, nec amittere sua, quàm acquirere, vel petere, aut rapere aliena. Demùm vis Conservativa, utrasquè complectitur artes, Togæ & Belli; Acquirendo, sola belli ars, in rem confert. Plùs ideò nominis, in orbe sibi peperit, & de re Polona mereatur *Sigismundus primus Rex*, qui (bellando felicissimus, nec nisi vincere sciens, nam universi Principum Christianorum belli, contra Turcas, Dux & caput, à Pontifice Leone X. destinabatur, sed tamen artibus conservandi, & consilio pacis, plùs potens) florentem administravit rem Polonam, quàm *Boleslaus Krivoustus*, solo acquirendo potens, licet ad stuporem orbis, quadragesies septies, in diversas gentes, Germanos, Bohemos, Russos, Pomeranos, Moravos, magnis præliis victor. Sed tandem rem claudam, testimonio Livii. *Excellentibus ingeniis, citiùs defuerit ars, quâ Civem regant, quàm qua hostem superent.* Dixerim adhuc. Conservationem creaturarum, non minoris esse omnipotentiæ, tùm Majestatis Divinæ, quàm creationem. Immò pluris stetisse *Conservare*, vel *salvare* hominem, quàm creare.

S U P E R H Æ C.

REm exteris ignotam, & nostris hucusquè non discussam, omittamnè? Minimè; videlicet. *Militiam Polonam Equestrem, non Monarchicâ, Verùm Aristocraticâ formâ regi.* Miraris dictum & modum? loquor clariùs. Ordo militiæ pedestris, ab exterorum more & norma, nuper mutuatus Polonis, exterorum quoquè ad modum, absoluta lege habetur, dùm scilicet gregarius miles, Præfectorum jussis, monitis, pœnæ, gladio, sine ulla exceptione subjectionis, corpore & vita subest, vel (ut rem verbo expediam) planè Monarchicâ, seu Despoticâ potestate habetur. Equestris militiæ, nobis altior sors est, dùm Aristocraticum ad modum regendi, per ingenuitatem, componitur illa. Nobilitas hic, equo meret, non gregariorum, aut *Turmalium*, sed *Commilitonum* sub nomine, sic à Præfectis turmarum, sic à belli Ducibus vocitantur. Primi ordinis igitur (seu *Commilitoneus* ut hoc nomine commodiùs utamur) Eques, binos, ternosquè famulos, prout cum Præfecto turmæ, pacto stipendii, conventum habet, post se ducit, armis, equo, pro usu belli, æquè pares, dignitate & ordine certè subalternos, quasi dicas *subequites*, ut hi, gregariorum, seu posterioris ordinis, vel *Turmalium* nomine, commodè indigitentur. In *Commilitoneum* equitem, monita Præfectorum generosa, nec extra honestatem dicti valent, aut si quid graviùs, in ordinem militiæ, tùm immodestiam frumentandi peccatum, convocatur turmæ commilitium, assidetur Præfecto, per sententias discutitur delictum, rectioris disciplinæ ordo, ex assensu mutuo, statuitur. Reprehenditur commilito, deprecatur ille palam collegium, dein pecuniariâ mulctâ, vel abjudicatione stipendii, injunctione alicujus gravioris operæ militaris, aut deniquè notâ aliquâ ignominiæ, punitur, sanguinis tamen pœna, solis Ducibus belli reservatur. Ut in formam militaris senatuli, convenire dicas, si personas, ingenia, belli consilium, si honestiorem equitum (præsertim hastatorum) cultum, per omnia videas. Levem tunc pœnam, & judicium aie? falleris; Altior nostri equitis nascendi sors est, quàm ut ignominiam, ipsumvè judicium, levis pœnæ loco, habere possit; Non Urbium quisquiliæ, aut popinaria turba, vel ruricolarum vulgus, in equestrem militiam legitur, (quibus pro servili ingenio, ferè jumentorum in morem, nisi pugno aut verbere, gravitas correctionis, necessitas jussorum, tùm honestas facti innotescat, aut secùs turpitudo distinguatur) verùm honoratam militiam, ditis patrimonii pubes, & senatorum filii sequuntur, post literariam arenam, debita primæ ætati martis exercitia, pro genio gentis practicaturi, togæ posthac, altioribus consiliis, & officiis, per gradus adhibendi. Quid mirère igitur, in equite nostro, vestem holosericam, argentea passim frena, equos pretiosè phaleratos, arma per omne decus, & belli oppor-

opportunitatem expedita, dùm hæc ditis patrimonii, & ingenuitatis, non luxuriantis castrorum disciplinæ, signa. Immò adituri prælia, in altitudinem quandam animi compositi, compti militaribus armis & ornatu, hostium in oculis, haberi malunt, si capiventur, æstimandi, si moriantur, pompam, sibi non inglorii funeris, præmiumquè periculi, dùm cadunt non inulti, percussori laturi, aliàs deserturi ingloriam militiam, si servilitèr, aut neglectiore cultu haberentur. Sic non ab Umbraticis gladiatorum, pugilorumquè Scholis, & urbana mollitie, in ostentationem affectatam, verùm practico periculo castrorum, usum armorum contrahunt, sibi exercitio, communi Patriæ, servitio profuturi, ut milites, & exercitii in hostem, prodeant pugiles. Dicam altiùs. Commilitoneus eques, non Præfectis turmæ, sed belli Ducibus, est honori, non removetur à mensa, & Ducum liberaliore in tempus à convictu, idquè incorrupto potestatis honore; Alloqui cum honore nominis, non est infra Ducis Majestatem, ut suprema Ducum potestas, non in vitam & corpora modò, à puniendi potestate, verùm ab altiore cultu, extendatur in intimos animos. Amat eques gratiosam Ducis urbanitatem, pro ingenuitate, simulquè pro sorte militaris subjectionis, irati pœnam reveretur, idquè filiali cultu & obedientia, non autem servili pavore. Nec subindè mirêre, si passim nostrorum in annalibus videas, pauco Polonorum numero, magnos confectos hostes, & finita bella, cùm sua cuiquè ingenuitas, ab intra, monitoris loco, dein ab extra, timetur ignominia, dùmquè respicit miles, Ducis punituri potestatem, duplici incitatus stimulo, fortia meditatur & exercet, dùm inquam nobiliores & honoratæ animæ suæ libertatis gratiâ toto periculo vincendum contendunt, signa & bellum, pro gloria, spontè sequentes, præmium victoriæ paterna ex fortuna, & ex quiete abundè habituræ; Plebejæ aliàs & collectivæ per fora manus, ingenuitate minimè attolluntur, dùm sibi post victoriam, eandem servitutem, vel ignotam sortem, & inopiam, restare sciunt, quibus nulla post bellum domus, nisi fornices, anguli, vel popinæ; pacem ideò sine præda, intraquè legis normam, otiosam & *Novercam*, turbas ac bellum, lucrosam & *Matrem*, per usurpatam licentiam vocantes; ideòquè trahi, quàm geri,

geri, unicè præcupiunt, aliud ex alio quærunt. Intuere hodie nostras (externæ militiæ sub nomine) legiones, & fateare. Itaquè pro curiositate aliquorum, aut potiùs pro intuitu pedestris militiæ, increbuit ratiocinatio, conducibiliùs forè expeditiori militiæ, sublatâ Aristocraticâ regendi formâ, reddi Præfectis turmarum, Monarchicam potestatem; sed maximè falluntur, cùm seu bella spectas, non obstante hoc, tot olim, & nunc felicitèr gesta reperias, labores militares, inediam, frigora, & per universum, incommoda belli (cunctando, seu celeritate promovendis armis, intra penuriam sæpiùs detenti stipendii) patientissimè obedientiam intra, tolerata: Nam Præfecti, in tantum ductandis equitibus absoluti, in quantum intra prudentiam, & cum authoritate amorem, regendo dextri. Si ad ingenium nationis, militem nostrum habeas, sunt velut generosi & domiti equi, spontè levi freno reguntur, nec molestiam sessori facessunt, aut si contigit, armis succubuisse, belli capitum errori, non militum adscriptum ignaviæ. Adde, Monarchicâ Præfectorum in milites potestate, non modò supprimi generositatem militis, dum servilitèr habetur, sed castrorum vires distrahi, numerum ordinum minui. Sæpè, avaritiâ Præfectorum, intervertuntur militum stipendia, dein commeatus, & hybernorum commoditas, sibi tantùm arrogatur, legionarius verò, querulari veretur, aut si liberiùs proloquatur, seditiosi nomen, & tumultuantis imponitur, non quia verè sit, sed quo sub prætextu, ab iratis (ulciscendæ querimoniæ) in corpora liberiùs sæviatur. Exindè, peditum Præfectos, communitèr, sagis militaribus, apparatu, epulis, luxuriari videas, cùm peditatus, centone sæpè tegitur, aut subitarius panis, pellendæ fami, tùm ægris debita cura deest, hinc pro alimentorum penuria, velut concessa è proximioribus stativis, in commeantes, itinerum latrocinia, furta, rapinæ, rari deindè ordines, signa numero mutilata, disjecta, dùm quotidie deseruntur, novi interim substituuntur tyrones; Raro veteranum legionarium videas, tùm hi, eodemmet, conficiuntur defectu, non Martis, sed Præfectorum avaritiæ, victima casuri. Atquè hic est fructus, Despoticæ in legionarios potestatis, placet tamen aliquibus illa, certè non ex publico usu & bono, sed à superba potestate in milites, ab odio parita-

paritatis, & à peculatu privato. Equitum Ariſtocraticus ordo, aliter fert ſtipendia, commeatus, hyberna, mutuo cum Præfectis ſcitu, ordinantur, dividuntur; inſtructior exindè eſt, armis, equo, veſte, commeatu, ut cunctatione gerendo bello, facilè ſufficiat indefeſſus, adeſt illi pro ingenuitate virtutis amor, & ſpontanea militaris modeſtia; Cum legionariorum ægris, & cadaveribus, paſſim caſtra, viæ, ſternuntur, Equites integri redeunt; Immò, ſtatus Politici ratio, in eo (quod mirêre) verſatur, non enim nobilis eques, inſtrumentum poteſt eſſe, invertendæ per vim, aut occultas machinationes, publicæ libertatis, ſecùs legionarii, in quos Monarchicum Præfectorum jus eſt, quo trahuntur, & tranſeunt Præfecti, æquam, iniquam partem, & factiones, neceſſe iſti ſequuntur, nec (duriùs etiam, & iniquè tractati) hiſcere audent contra; Obedientiam legionariorum promptam, nonnulli tunc vocant affectatè, cùm potiùs, vis ſervitutis, & neceſſitas ſilendi adeſt. Immò, placet illa, quod eo prætextu, priſci vigoris Poloni, exercituſquè virtutem infringere, aut (pro numero advenarum) præponderare, inter artes ſit. En peſtem novam libertatis, ab ingeniis *pſeudoſtatiſtarum.* Mira credo exteris loquor, ænigmatis velut ſub nomine, verùm non noſtris, hodierna qui ſciunt. Dicerem exempla. Præſtat obductas recentèr, non ſcalpere ampliùs, nec exulcerare cicatrices.

Iterum

Iterùm LECTOR ſalve, & vale.

EXtra Materiam belli; *Verùm non erit extra fructum, apponere Epiſtolam:* Complementum, *Politico-Moralium (typo nuper vulgatorum) Lectori ferentem. Quanto fructu legentium feratur, vel (abſit) damno reticeatur? Vide, lege, nec inficiare.*

ANDREAS MAXIMILIANUS FREDRO,
CASTELLANUS LEOPOLIENSIS
Illuſtriſſimo
CASIMIRO FLORIANO
Duci in Czartoryisko & Cleuan, Epiſcopo Cuiaviæ,
Senatus collegæ, & confratri, ſalutem.

PLacuiſſe tibi Illuſtriſſime Præſul, operæ meæ Politico Moralia, non amori modò mihi, ſed etiam eſt honori, illud amici pectoris ſignum, accepto, hoc judicii tui & prudentiæ, documentum; vel iterùm, non pigeat (ſi quæ paro) proferre in palam, ſi mea in Lectorem talem incurrant, ſi Lector talis, in mea viſenda, lubens feratur. Vel tuo ſolùm judicio, contentus ſum, qui ſenatui noſtro, facem conſilii præfers & doctrinæ, pro Eccleſia Dei verè præſul, & pro libertate, incorruptus ſenator; Expers odii, expers ſtudii privati; Regis

 gratiæ,

gratiæ, quà licet cupitor, quà non licet, etiam offensæ infractus lator; Deus, Lex, Libertas, *dùm tibi agendi, dicendi est scopus; Tales consulant, & Respublica diu felix esto. En igitur, gratitudinis meæ, erga Virtutem, nomenquè tuum, quà civis, quà senator, quà pars sum Reipublicæ, documentum; Complementum videlicet Politico Moralium, breve ut otium capere potuit, indoctum vel quoquo modo probandum, prout mens in se retracta, incaluit, prout rectior genius suggessit, prout scribendi occasio suasit, prout cura Reipublicæ, quam vivimus, agimus, & privatorum casus, materiam subministravit. Lege igitur sospes, vive diu, & me Ama.*

ANDREÆ MAXIMILIANI FREDRO, CASTELLANI LEOPOLIENSIS,

Politico-Moralium, *Complementum.*

I. DIssimulatio & Taciturnitas, authoritatis parandæ, servandævè, Mater est, & compendium, prout secùs garrulitas, causat levitatem, damna, nimiam familiaritatem parit, & contemptum; Qui tacet, non proditur, utrùm excipiendis rebus adversis, dictisquè, sit mollis, vel ignavus, aut per magnanimitatem erectus, fortis & audens, non tristis, impotens, confusus, obliquus, metuensvè. Nescitur remnè intelligat, sciens respondendo, aut faciendo potens, vel secùs hæsitet stupens, sic per omnia tegitur ignorantia; Neminem offendit dicto, rerumquè inani censurâ (improbans audita, visaquè, & facilè succensens per levitatem, aut ex malignitate) nec vicissim seipsum prodit, cui offendatur, undè alienentur amici, loquendi contra, tùm agendi, habituri causam, vel necessitatem, irritati. Sæpè loquendo, & nostros prodimus, & alienos irritamus affectus, undè causa hinc, illinc, respondendi, immò contra insurgendi acerbiùs, in læsionem authoritatis, vel periculum comparationis. Dùm verò subticemus offensi, infra magnitudinem nostram intervenientium levia ducentes, sat grande habituri, si non vindictæ, saltim dissimulationis præmium, namquè specie inoffensæ amicitiæ, prout alienas facilè retinemus, aut provocamus amicitias, etiam authoritate tacita, cohibemus dictorum, factorumquè offensas, non enim in eum facilè insurgit quis, sed verecundè quoquo modo respectat, quoädusquè putat sibi amicum. Nemò gratuitò, cuiquam malus est, vel secùs, nemò non alienatur, aut offenditur, quem offensum putat. Iterum dico. Taciturno, non tam properè parantur inimici, dùm non irritat materias & personas, nec proindè accelerat sibi mala, tùm offensas, dein facta & facienda, non prodit, verùm secretò habet totum; Non facilè scitur (dùm occultari præstat) quibus affectibus regitur, quibus expugnatur, amore ne? odio, ambitione, levitate, metu, cupidine habendi, aut vaniloquio. Impetu nè præterea in facta ruit, an tardiùs per desidiam vadit. Verbo dicam. Juvat per omnia ignorari, quæ imperfectè intelligendo penetramus, dicto scimus, aut facto possumus, undè faciliùs æstimamur, dùm tacentes, non intelligimur, quam in partem perfectionis, aut secùs, inclinamus, ut interpretetur potiùs & divinet vulgus, de nostris actibus, interiorisquè mentis divitiis, & venustate, prout semper in personis honoratioribus, capit omnia in melius (nam quæ non visa latent, quoquo modo bona, pro Magnifico habentur) quam ut plenè intelligat, aut penitiùs sciat. Si igitur monstrare non possumus perfectas virtutes, saltem taciturni, tegamus imperfectionem; aliquando, loqui prudentia, nobis videmur, cùm dictorum facilè arguimur, in prudentiores viros ex inopinato fortè incurrentes. Multa effata, rariùs opinionem prudentiæ pararunt, sæpiùs detexerunt imprudentiam. Tandem, ut omnia percurram; *Taciturnitas* intra prudentiam adhibita, compendium est habendæ, servandæquè authoritatis, æstimationis Mater, velamen defectuum, prudentiæ tùm virtutis alumna, consilii & executionis anima, quietis cognata fautrix, levitatis & odiorum fuga, contemptuum evitatio, altioris amicitiæ ingressus, & custos fidelis, facit admi-

admirari homines, ut plùs rerum exſpectemus, quiddam altiùs, illis ineſſe opinaturi, quos nondùm plenè intelligimus. Dicam verbo. Tacere, pauca requirit, prudentèr loqui, multùm. Ergònè tacendum inquies? tacendum dico, non ſemper, verùm ſæpiùs, intraquè gravitatem màgis, quàm triſtitiam, ut audiendo & reſpondendo (dùm opus) ſimus prompti, eloquio venuſti, idquè in materiis familiaribus, aut ſi occurrant ſeriæ, benè priùs, animo concoctis, nè dixiſſe màgis, quàm tacuiſſe pœniteat; Immò, pro paranda amicitia & urbanitatis fama, aliquos etiam ultrò laceſſes verbo, facilem tui copiam facturus, qui aliàs, verecundiâ magnitudinis, arcentur ab acceſſu. Novi hominem, non certè è poſtremis, cùm in ſermones & familiares diſcurſus effunderetur, taceret verò ſeria, quæ præſertim effata, magnas ſequelas poſt ſe traherent, non rectè intellecta, in alios diſcurſus, aut ænigmaticam ambiguitatem non intelligendorum, ſermonem deflectebat, & involvebat ſtudiosè, *validus ſenſibus, & conſultò ambiguus*, pendulis ſæpiùs, quàm limitatis ſermonibus uſus, rerum authoritatem, ſuſtentaturus taciturnitate; Habebat amicos, promptos clientes, cùm nemo ſciret, cui ex falſo, aut verè màgis, minuſvè, eſſet amicus, aut quem verè odiſſet, peræqualem ſe omnibus, amæna fronte & verbo præſtaturus. Tegebat defectus animi, fortunæ, virium, mentis impotentiam, nec ſatis frenatarum paſſionum, dùm maluit haberi tacendo & diſſimulando velut neſciens, quàm experiri judicia & cenſuras, ſi loqueretur. Si quid præterea difficilè, aut adverſi narraretur, tacebat, velut ex profeſſo, nova non viſa, magna, repentina, non mirabatur, immò læta, & ſibi commoda, non multò exſultantis animi ſigno, ſed excipiebat tacendo, quaſi tranſitoriè totum audiſſe, aut meminiſſe mallet, quàm rem ſcire penitus vellet; immò non animadvertebatur, utrùm obliviosè rem caperet, ſeu altiori reconderet memoria, penſaturus; Velut de *Themiſtocle*, ſed in rectiore ſenſu Thucidides (lib. I. Hiſtor.) *Nè quidquam aut antè, aut poſtea didicerat, quod eum augeret*. Sic cùm nullum proderetur * vitium, omnia in meliore ſeuſu, pro intuitu magnitudinis, & æſtimatione prudentiæ, capiebantur; Cùm aliàs, qui penitiùs hominem noverant, interiora mentis (ſed recludendæ taciturnitati,

* *Vide Symbolum VI. Periſtromatum meorum.*

exagitato priùs ſtudiosè affectu) introſpicientes, haberent, undè magnitudinis opinionem arguerent, dùm inerat animo ſuperbia, dolus, ambitio, tacita invidia, mens offenſioni quàm gratiæ pronior, & per occulta, nocendi ſtudium; Deindè, ſub prætextu maturioris deliberationis, agendi tarditas, turpis adverſus inania formido, animi impotentia, ſtudium habendi, & per omnia hypocriſis inerat politica. Quæ tamen, pro taciturnitate, & animi ſecreto, apud non intelligentes, in ſpeciem modeſtiæ, pacatæ mentis, tùm in ornamentum virtutis, & in authoritatem, valebant; Nam etiam publicis populi in conſiliis, rarus ſermonis, & propior erat taciturnitati, per ſubſtitutos niſi amicorum, rem impugnans, aut inferens, quam noluit, aut habendam præcupivit, nè fortè authoritatem loquendi, licentiâ popularitatis altercantium cum minimis, conſociaret, tandem ex rariori ſermone, ipſe valentior, ſubſidio ſui affuturus; Vel metu comparationis ſubticebat, ſi pleriquè in populo facundi, elòquii venuſtate præferrentur. Ideòquè niſi præmeditata, & longè antè quæſtionum prævifa, cultiore paratoquè ſermone, certus probandorum efferebat. Quod authoritati parandæ fuit, quaſi per totum, ſimili facundia & arte ſuadendi potens, ſi ſæpiùs loqueretur; ſimulquè altercandi offenſas, dextrè in alios declinabat, velut nullius ſtudiis obſtans, aut quidquam in partem ſuam appetens ipſe, ſed omnibus amicus. Præſertim, cùm parandæ popularitati, adeſſet velut ex præparato, hoſpitalis domus, lautior menſa, ad eruditum luxum compoſita, aderat jocus liberior, diſſimulata in tempus authoritas, & velut negligentia honoris, tùm variæ bibendi formæ, & hamatorum tituli commeabant poculorum, vinolentiæ illicia; Velut facilè indulgent etiam prudentiores, aut ignoſcunt pro tempore, *vitiis blandientibus*, nè dicam vulgus, quod ejuſmodi fallaciis, promptè capitur, immò ſe offert illaqueandum ſtudiosè. Deindè, excipiendis amicis & clientibus, obvius non deerat ſermo, parati amplexus, & capitis oſcula, familiaris acceſſus, dicta in ſimplicitatem & candorem declinantia, ingeniiſquè perſonarum & tempori accommodata, frons amæna, offenſarum aperta diſſimulatio, & velut ſupina incuria, deindè geſtus ſubmiſſus, quò verò à majori veniebat, eò venuſtate omnibus ſe ingerens gra-

gratiore, non levia vitæ civilis condimenta. Cùm per omnia inesset, sui obtegens animus, contrarium quàm quisquam speraret, effectum pariturus. Velut de quodam dictum alibi. *Bonus erat, si tàm amicus ad regulam, quàm cui erat infensus, ad omnes inimicitiæ modos, dicto, facto, se componens; Ingeniosissimè simul & subdolè, amici sub specie, & ex tacito hostis, cujus subridentem frontem, secretum, ac silentium, màgis timeres:* & quod amænitatem vocares, malè factorum larva erat. Hæc dico, non quod in fallaciam taciturnitatis aliquem vocem, & obliqua doceam, verùm ut dignoscere sit promptum, quantùm astutia, distat à vera virtute, & prudentia, obliqua mens, tùm actio, à rectis, nè nimium fidas, eòquè volens decipiaris.

II. Is optimè de rebus judicium ferre potest, & agendo valet, qui simul utraquè, boni aut mali extrema, sub intuitum mentis vocat, mollitiem animi, aut secùs rigorem, in potestate recti judicii habiturus, nè partem in alteram præponderet affectu. Inquam; cui rectioris naturæ, aut perspicacioris judicii beneficio, non universalia modò, sed rerum particularia, eventuum possibilia, remota, proxima, obstantia, contraria, speciosa, dein probabilia, vera simul, consulenti veniunt in mentem, ut quid facto opus? ex vero promptè statuat, compendio probè * conclusurus. Verùm cui unicum, aut alterum tantùm considerandorum (velut particularibus & imperfectis ingeniis suetum) occurrit, & per partes, non per totum, *materiam* rectorum consiliorum habenti, necdùm *formam*, is hæsitat, disquirit, contendit, circa verum vagabundus, deceptus ipse, aliosquè decipiens, res & personas inquietat, garriendo potiùs, quàm ut tangat rectè agendorum scopum, prout sunt contentioni, non conclusioni aptiora ingenia. Æquitatem recti judicis, imitari oportet, qui actorem simul & reum, sisti coram, testes utrorumquè vocari, rationes & documenta proferri, nec reticeri quidquam jubet, nè si promptior in illum sit, qui aurem & animum judicis præoccupare, tùm accusare (prensando & imponendo artifex) prior studet, partem alteram inauditam, innocentèr plectat. Sic ferè in occursu materiarum, non eam statim vir prudens probabit, quæ prima fronte se ingerit, plausum vulgi, tùm rationum post se ducens, sed in oppositam

* *Velut chimici, quintam essentiam medicabilium, extrahi posse ajunt, artis compendio.*

positam partem, mentem convertet, momenta temporis, rerum (vel maxime consequentium) expensurus; Plerumquè verò accidit, ut pejora eventu sint, quæ intuitu priora, animo grata, suavitèr se ingerunt, aut meliora videntur, tùm quæ opinio vulgi, statim probat. Sed exemplo res pateat. Cupido gloriæ, aggredi quidpiam te jubet, pensabis identidem, an possibile sit, *nec dubium* effectu, an rem periculosiùs irritare, & debilitatis prodi, periclitari item frustra, nec adipisci, quàm nunquam tentasse. Aliqua obtenta plùs in occasionem sunt mali, quàm nusquam habita. Hæc aut illa difficilia, tùm periculosa videntur factu? age nihilominùs pro tempore animosè, & tenta, quæ mox dùm inceperis, seipsa ingerunt faciliùs, non despondenti animum, sed in rem constantèr incumbenti, multa (secùs) respicientem, nihil agere, & timida, sæpè falsò pro cautis haberi. Inquirere vis, in res aliquas curiosè? & in ordinem legis, aut debiti, tùm honesti normam, vocare, immò nonnunquam vindicare. Præstat tamen non raro, tutiusquè, ut aliqua studiosè nesciantur, quàm in palam, levitèr (aut ardentèr) vocata, non coërceantur, nec ad regulam redigantur. Remedii sæpè vicem tenet, nullum rebus adhibere remedium, sæpè optata spontè veniunt, aut secùs quæ mala, spontè senescunt, & cessant cum tempore, immò sanantur neglecta, contemptimvè habita, dein fragilitati hominum, aut tempori condonata, quæ secùs, in pejus irritentur, revelata, exprobrata, deprehensa, dùm obviando, satis non sumus, aut fortè dextrè nescimus, eoquè remoto velut obice, incitamentum continuandorum, in pejus damus. Falluntur ideò, quibus dissimulatio, despectui, exsequi statim, heroicum videtur, tædet *eminùs* per lenta & cautè meditata; Verùm, *comminùs* rem aggredi, per abrupta placet, dùm pro ardore mentis, cujuscunquè moræ impatientes. Cunctationem vel moram, inter servilia & damna, non inter cauta, & præmeditatata ponunt, eoquè casui, & lubricis, quàm firmis propiores; quibus agendi, quàm sibi providendi, majus inest studium. Prout è contra, dissimulatio nimia, quandoquè sub incuriæ nomine contemnitur, causam damni fert, & ignaviæ notam habet. Aut quæ mille talia; Quæ nisi tempus, occasio, res, personæ, locus, eventus, necessitas, màgis aut minùs,

minùs, citiùs aut feriùs in rem fervire, vel obeffe docent, ad lancem judicii, omni procul affectu librata.

III. Stoica fapientia, verè Ethnica, prudentiæ Catholicæ contrariatur; Immò rectiùs fi perpenderis, ipfiffima occultæ mentis, fuperbia eft. Hinc illa orta, Stoicorum paradoxa. *Sapientem omnia fcire*, *Non errare*, *Nihil illi præter opinionem accidere poffe*, *Non admirari*, *Non dolere*, *Non triftari*, *Non egere*, *Diis deniquè parem effe*. Quorum mens, occultam ad fuperbiam inclinat, mirùm, quàm cupidè, Stoicam prudentiam & mores, in fpeciem gravitatis æmulentur, fubtriftes, aufteri, illatorum ex præfumptione pertinaces, immò quoquo modo cœptorum, fub nomine conftantiæ, perfeverando morofi, nec moneri, nec corrigi ferunt, dùm fibi complacent, & fuper alios haberi præfumunt, populari præfertim Reipublicæ, minimè apta ingenia. Vel fecùs, fcire fe omnia ut videantur, pleraquè levi intuitu tranfeunt, opportuna non fcifcitantur, ad pleraquè non refpondent, immò agenda fubterfugiunt, affectata taciturnitate utuntur, honefto quietæ mentis nomine, fegne otium velantes, metu nè parùm aptè agendo, refpondendoquè, opinionem prudentiæ amittant, vel quia res & perfonas, cum quibus negotium intercedit, infra animum habent. Taciturnitas quidem, potiffimam partem prudentiæ occupat, fed affectata illa, ad fuperbiam vertit, velut de Tiberio Tacitus (*Annal. VI.*) *Silentium ipfius*, *non civile ut crediderat*, *fed in fuperbiam accipiebatur*. Cur taceam? cur non agam? cùm rebus in magnis, bonus zelus, cùm urgendi, obviandiquè neceffitas, os loqui pro abundantia cordis, (ut ajunt) & aptare manus operæ, jubet. Verùm offendetur ille, modò nè virtus, modò lex, refvè Principalis nè offendatur, adipifcendi dùm adeft opportunitas, vanum tibi (nifi re habita) modeftiæ nomen. Optatiffimum malis, ut rectiores, modeftiæ vel probitatis nomine, teneantur quieti, cedant fibi, interim ipfi, pro ambitu, impetum faciant in vacuam Rempublicam, licentiosè facturi, quæ legi, quæ virtuti, haud confona funt. Tamen intra moderationis terminos, bono zelo prudentioribus utendum, tempus, perfonas, rerum occafiones, infpectando, nè contra ipfa fata, ex irrito pugnes, & illudaris. Quo cafu, in partem fe *maturè* fubtrahere (ut faltem non affentiaris) unicum

unicum rectis confilium adeft. Nè fortè pro importuno zelo, eveniat, velut Thrafeæ (*apud Tacitum Annal. XIV.*) cui abfentia profuiffet màgis, quàm contra prædominanten in placita Principum, corrupti jam fenatus, recti honeftiquè incuriam, nimis apertè, irritoquè agere conatu. *Thrafæa Pætus*, *filentio vel brevi affenfu*, *priores adulationes tranfmittere folitus*, *exiit tùm Senatu*, *rem ut improbans*, *ac fibi caufam periculi fecit*, *cæteris*, *libertatis initium non præbuit*. Quàm præterea præfumptuofa Stoico-fapientum opinio. *Nihil Præter opinionem*, *fapienti poffe accidere*. Immò verò accidit, ut feipfos ftultâ opinione involvant; Famam Stoicæ prudentiæ, affectatè retinere dùm cupiunt, quæcunquè evenerint; velut dudùm prævifa, fæpè neglectim, contemptimquè habent, non fatagentes, quærendo, videndo, curando, obviando, quare in præfens? quomodo fiat in pofterum, quafi omnia pro debito, immò ad nutum eventura. Sæpè deindè *triftis* Stoicorum *gravitas*, civili vitæ & focietati obeft, dùm pro levi habent, bona & bonos laudare, tùm applaudere rectis, *nè res ut novas*, *admirari videantur*, aut fecùs, quidquid mali privatim, aut in publicum, fibi vel alteri acciderit, contriftari, vel dolere, intra gravitatem Stoicam ducunt, undè axacerbant neceffe multos, velut levi intuitu, læta, triftia, adverfa, refquè amicorum contemptim tranfmittentes. Cur ego bona, bonofquè ftudiofiùs non laudem? cur? excitandæ in melius virtuti, pro bono affectu, amæniore tùm copiofiore verbo, geftu & fronte (intra tamen gravitatem, nec extra rectam ingenuitatem) non adblandiar. Cur? meum alteriufquè dolorem (fed infractus animi, nec penitùs dejectus, aut mollis) pro confeffione infirmitatis humanæ, non exaggerem, nec agnofcam, nec foler. Nemini utiquè, fuper cafus humanos, afcendere licet. Cur? (deindè) fi erraverim, errorem non fatear ingenuè, cur non trifter de aberrato, quod ut propiùs pœnitentem, etiam proximè corrigentem eft, humanum eft labi, *qui autem nefcit fe errare*, *corrigi non vult*. Qui non triftatur, non apprehendit, dùm non apprehendit, differt, contemnit, nec corrigit, nec obviat, in pejus malum recurratur. Scio quidem, Stoica ingenia, ad triftem feveritatem & rigorem, naturalitèr inclinare, fæpiùs arguunt, quàm laudant, puniendo quàm præmiando promptiores, dam-

 nando,

nando, quàm ſublevando, ſæpiùs affectatè, quàm opportunè, in ſpeciem conſtantis animi, & pro fama juſtitiæ, etiam diſſimulanda, & quoquo modo excuſabilia, non indulgentes, implacabiles & immoderati; contractæ ſæpiùs frontis, quàm amæni, undè, rariùs amicos habent, quaſi ſe contenti, dùmquè efferri videntur ſuper alios (pleriſquè ſuccenſentes) ipſi contemnuntur. Dicas hinc. *Stoico-ſapientes non errare*, immò errant, ſed præ ſuperbia non fatentur, in alios malè actorum cauſam, aut in neceſſitatem fati transferentes, malunt quidvis mali, in opinionem fortis animi & conſtantiæ, patiendo ferre, quàm aliena ope eluctari, nè infirmitatem fateantur. Verbo rem claudo. Dolere & triſtari; contra ſapientiam Stoicam, ſed non contra Catholicam eſt. CHRISTUS ad obitum Lazari, dolentium lachrymis ſuas conſociavit, Flevit ſuper Hieruſalem, & condoluit venturis malis, ſalvari cunctos cupiens, immò impenſiùs ſtudens. Sæpè dolor & lachrymæ, non mollitiei vel fractæ mentis, ſed ingenui pectoris, recti animi, & propitiæ voluntatis, ſignum ſunt, aut ſecus, velata ſuperbia, & animi obſtinata malitia, tùm rerum ſupina incuria, aut levitas vocanda, quam infractam generoſitatem, falsò intitulamus. *Triſtari* igitur, pro ſuis, & pro amicorum malis oportet, ſed intra modum, *Ut enim non ſentire mala, non eſt hominis, ſic non ferre, non eſt viri*, dolor & triſtitia, ſæpè eos eſt activitatis, dùm eo ſtimulo, promptiùs obviando, pellendiquè malo admonemur. Quod deniquè Stoico-ſapientes, *nunquam egere ſe dicant*, immò egent non fortunâ modò, ſed ipſa rectiori virtute, tùm remediis occultioris ſuperbiæ, dùm inter ærumnas, cor ipſum exedentes, fronte ad amænitatem coactâ, neceſſe ſibi imponunt, agere felices. Crediderim exindè nec fortunam, nec homines rectos, talibus poſſe fieri amicos, ut pauci neceſſe ſubveniant cadentibus, ſed tantùm opinio quorundam Pſeudo-politicorum, aut vanitas ſæculi, titulum fortitudinis animi, tùm infractæ generoſitatis, talibus abſtruit. Non igitur jactent, *ſe diis pares*, ſed veriùs, præſumptam ſapientiam, ſuperbiamquè niſi temperarint, rectis quibuſquè hominibus, ſciant ſe multò inferiores.

IV. Impertinentia qui petit, fallere aut jubere præſumit, aut habet levipendio, cum quibus res intercedit, vel demùm rixæ, cauſam venatur. V. Qui-

V. Quibuſdam pro virtute, intraquè prudentiam modeſtè agere, titulum puſillanimitatis, & ignaviæ parit, atquè ideò, vitio ſæculi contemptui ſunt. Secùs feroces, linguæ nimii, verſuti, ſuperbi, & ex occulto, vindictæ cupidi, nomen prudentiæ vel magnanimitatis ferunt, ideòquè honori, & reſpectui habentur, verùm apud eos, qui ipſi tales, *pudorem atquè modeſtiam pro ſocordia æſtimantes.* Sed valdè falluntur, cùm virtus & modeſtia, nec prudentiam, nec fortitudinem excludit, immò illam penitiùs habet, verùm cautam, intraquè honeſti & licitorum legem, lentiùs agentem, ut non ſtatim prodatur, ſed tandem meliore eventu. Illi priores, pro impetu dùm agunt, tandem impingunt in errores, quorum mox pœniteat. Horum amicitiam, & vitæ commercium, prudens caveris, apud eos enim, *beneficia* (ut ille ait) *pro maleficiis, maleficia pro beneficiis habentur*, quem metuunt, reverentur, quos non metuunt, contemnunt. Quærunt, quos nondùm habent, negligunt amicos quos habent.

VI. Depravati ſæculi, parùm capit corruptam fidem, decipi volens cupiens, aut pro teneritudine propriæ, alienam conſcientiam metitur incautus, qui juramento, vel ſcriptis ligaminibus, teneri ſatis hominum fidem, properus credit; nàm ſecùs hodiè fit, dùm ſcripta, vel juramenta, pro ſtratagematis fallendi habentur. Da homines aſtutos, laxioris conſcientiæ licentiâ, tùm joco, rem & ſcripta eludentes, da ſciolos, ſub velamine liciti & honeſti, interpretatione æquivoca, ſenſuumquè diſtinctione varia, (prout conducit) huc illuc, verba intorquentes, ut niſi certiùs *pignus fidei* manu teneatur, vel cogere in promptu ſit, ſervari tibi fidem, à diſcretione ſervantis, non merito cauſæ, vel pro debito rei & commodo, habeas, ſi tamen habiturus es. Corrupta paſſim civili fide, norma *contractus nundinalis*, hodiè probatur; Merces hic in forum, pecuniam ille, bona fide donandam ferunt; dat hic, aut non? retrahit ille, aut *ſtatim* elargitur; Cætera fori, peſſimè ad fidem aguntur; Ut planè (negotiis præſertim in gravibus, ſi apertè rem & commercium vitare non poſſis, ſaltem prudentèr, in molliora deflectere, conducibiliùs putes, aut ſecùs, volens, decipiaris ipſe, non illi te decipiant, quibus fallere in poteſtate

 eſt,

eſt, dùm velint, facilè qui credis, & cum illis commercium habes. Antea juramentum & ſcripta, habebantur roborandæ fidei, apud bonos, nunc fallendis rebus, ut conceſſum elabendi beneficium, apud malos uſurpatur. Immò antea pro natura priſcæ ingenuitatis, non peccabatur *virtutis amore*, nunc abſtineatur, apud malos, formidine pœnæ.

VII. Magnis in erroribus, tùm caſibus periculoſis, & conatibus Principum, vel populi, privatis & in publicum, quos declinare omninò non poſſis; minorem (velut ſpontè, in ſpeciem excuſabilis liciti) admittere, modò ut majorem quoquo modo præoccupes vitaturus, loco grandis prudentiæ habebis. Patieris potiùs verucam, quàm ut admittas, irritando gangrenam. Si tamen errorem majorem, æquè ac minorem, vitare in poteſtate ſit, mollis aut iners nimiùm videare, ſi admittas. Non improbaverim Othonis factum & ſolertiam, apud *Cornelium Tacitum*, dein *Senecæ & Burrhi*; Otho ad occupandum imperium, favoribus militum ſubnixus, nec vetando adhuc potens, minacem inſolentium animum, quædam indulgendo, dextrè temperabat, nè in pejus erumperent. Ait Tacitus. *Marium Celſum conſulem deſignatum, ad ſupplicium miles expoſtulabat, induſtriæ ejus innocentiæquè (quaſi malis artibus) infenſus, ſed Othoni, non dùm authoritas inerat, ad prohibendum ſcelus, jubere jam poterat, ita ſimulatione iræ, vinciri juſſum, & majores pœnas daturum affirmans, præſenti exitio ſubtraxit.* Dein Nero, in omne genus licentiæ, tùm flagitii effuſus, cùm ſiſti non poſſet, *Senecæ & Burrho viſum, nè utrumquè pervinceret, alterum concedere.* Sed *Burrhus* Principis malè actorum màgis diſſimulator, *mœrens, ac laudans.* Et Julius Agricola malo ſub Principe, ſatis prudentèr, non enim factorum, dictorumquè contumaciâ, *tùm inani jactatione libertatis, famam ſibi fatumquè provocabat.* Verùm moderatione ac prudentia res leniendo, maluit ſuperſtes eſſe temporibus, ſaltem in molliora quoquo modo declinans, quàm eò inſolentis jactationis venire, velut plerique minùs prudenter, *eundo per abrupta, in nullum Reipublicæ uſum, ambitioſa morte inclaruerunt*, quorum vita, plùs profuiſſet occaſionibus aliis, ſibimet & civibus. Depravatis paſſim in Republica rebus, minore vexa tùm periculo, tolerantiam in tempus, quàm remedium

dium cogites, aut cauſam erroris, cum offenſa perſonarum ediſſeras, tempori Deoquè màgis, ſananda commiſſurus: Incertum levamen mali, vel remedium, certum aliàs (dum obſtas) periculum adeſt, in occaſiones tamen intentus eris: Depravati homines ac tempora, aſſenſum non conſilium, nec remedium quærunt. Sic ferè prudentioribus ſuetum, dùm totum declinare non poſſunt, ut aliqua, per incuriam velut tranſmittentes, nec in omnia, advertendo curioſi, indulgeant, nè contraveniendo, in pejus irritent, potentem vel obſtinatam malitiam. Abſit hinc Stoica prudentia, ſingula ad regulam legis, ſcrupuloſè vocans, ſed politicum & amænius ingenium præſtat, velut pictores, adumbratione colorum, & ſcita rerum diſpoſitione, ejuſdem tabulæ in plano, propiùs aut remotiùs, majores vel minores, repræſentant nobis figuras, non quod hæ aut illæ, verè ſint, ſed niſi dextra ac rudi opera, dùm fallunt intuentium viſum; ſic tenaces propoſiti hominum animos, & affectus, arte fallere, aut eludere in rem conducit. Non tamen (abſit) te merum Politicum ſic volo, quaſi eo documento, Catholicum te obliviſcaris, laxioris conſcientiæ licentiâ, in illicita vadere fas ut ſit, ſed eâ normâ, ut pejoribus flagitiis, dùm occurris, minoribus ſaltem non aſſentiaris, negativè te (Logico utar verbo) habiturus, immò velut factum non intelligas, ſomnum ac inertiam ſimulaturus. *Unicum malorum remedium, ſi non intelligantur. Evulgatus pudor, non ſatietatem ut multi rentur, ſed incitamentum adfert.* Imiteris prudentes coäctores aquarum, qui obſtacula & clauſtra, tumeſcenti aquæ, impetum eludendo, vel minuendo demunt, nè ſi niſu toto reſiſtant, obſtando augeant vim, rumpendis obicibus, & inundandis agris periculoſam.

VIII. Eludere legem, nunc pro nota libertatis, & prudentiæ habetur, quod è contra bonis, ſervitus & impudentia vocatur.

IX. Cum norma ædificatio, lentè; ſine regula deſtructio citò peragitur. Deſtructio pauca requirit, rectè facere, multùm.

X. Proprium eſt ingenii humani, odiſſe, quem læſeris, & promptiùs amare, cui benè feceris. Quia fortè, obſtricti beneficio noſtro, pro amicis dùm habentur, proximùm, ut fidentiore propendeamus (velut non fruſtra facturi) in eos affectu; ſecùs ab

ab illis prioribus, facilè alienamur, congressum vitaturi, dùm non amare nos, pro accepta injuria creduntur, etsi nondùm planè amare desinant, sed quia pro nostri conscientia demeriti, sic imaginamur. Sponte ideò sæpè amittimus amicos, aut paramus infensos, nostrâ veriùs causâ & occasione, dùm non abrumpimus stylum offensæ, pertinaces, (irritamenta potiùs amicitiæ, per incuriam velut, sed revera studiosè ostentaturi) quàm ex alterius voluntate.

XI. Stultum rectiùs vocaveris, non qui errat rectæ mentis ex *defectu*, sed màgis, qui stulta facit, *ex abusu*. Excusabiliùs utiquè *illi errant*, hi *peccant* scientèr, & affectatè, ideòquè culpam ferant graviorem.

XII. Prout hominum dona, gratiora sunt nulla, quàm levitèr data, vel contemptim projecta, sic acceptior *nulla amicitia* nobis, id est non præsentata, immò penitus ignota, quàm haud sincerè, sed levitèr, joculatorièvè oblata. Illa, utiquè non parat amicos, sed nec inimicos quoquè, hæc màgis irritat, & offendit, falllax, umbratilis, vexatoria, quàm si haberetur planè remota. Ignotos, nec odio, nec amore prosequimur, velut ad nos injuriâ vel beneficio, agendo vel patiendo viciffim, minimè pertinentes, secùs notos, nobisquè proximiùs adhærentes, nisi enixiùs amemus, certè odio prosequimur curatiore, nec tertium datur.

XIII. Aliud est debitum vel ordo honoris, aliud insolentia, & titulus superbiæ; sicut Parentes à filiis, sic majores à minoribus, justè honorari præcupiunt, ac debent, non ex superbia, Verùm ex *ordine honoris*, modò ipsi vicissim honorent; Authoritatem perdit, qui negligit levitèr honorem. Qui non habet authoritatem, nihil, aut precariò potest.

XIV. Dicti aut factorum injurias, non fortiùs excipies, quàm opposito *lentæ Gravitatis*, seu Dissimulationis, immò contemptus nonnunquam scuto; Cautus tamen, valens, & ingenuus (arguendo) *intra virtutem*, undè sequi amat, rubor delinquentis, & poenitentia. Falluntur, qui minas, aversionem, jurgia, odia, iras suadent, quàm ut in pejus irritent odia, non finiant, dictis dicta, factis facta, & vindictam provocaturi. Intra dissimulationem tacendo,

tacendo, utiquè nullum inconveniens incurratur, loquendo secùs, aut agendo, possunt fieri multa. Velut mollia non faciunt sonum, mollitèr dùm recipiunt ictum, dura cùm resistunt, latè sonant. Satis utiquè ingenuæ superest vindictæ, sufficientes modò ut videamur, vindicare potuisse, dùm velimus.

XV. Exsequenda rectè jubere, vel obtinere qui vult, induat personam ac penetret statum, naturamquè *patientis* potiùs, quàm *agentis*; Id est, non màgis, quomodo jubeamus, sed quàm grave sit, aut qualitèr institutum laturus exsequendo (cui imperatum) consideraturi. Facilia sæpè alieno periculo, tùm labore, & levia videntur, ferentibus legem, jussa, ordinem, impensas in alios, quæ secùs, accipientibus, per omnia temporum, rerum, personarum, casuum, difficultatum, ac eventuum momenta, transmissuris, difficilia & acceptu gravia sunt, ut nec successum, nec amorem, sed excusantium gravia in post odia, & diffidentiam experiamur. *Jubeo*, verbo & momento definitur unico; *Exsequi*, ratione, tempore, impensa, labore, auxiliis opus habet, & fortunâ. *Patientis* igitur naturam, non meliùs assequitur & noscit, quàm cui ferendum est, proprio enim malo hic angitur, *Agens* alieno. Libertatis etiam dona, non penetrat, vel casuræ momenta veretur acriùs, nisi ad quem, ex amissa, servitus proximiùs pertinet, aut periculum restat. Hinc plerumquè, aulæ clientes, tùm incauti juvenes, casuum inexperti, favoribus modò in præsens imbuti, quò propiùs fortunam & gratiam Principis, eò remotiùs sunt à metu rituræ libertatis, privatam sibi, dùm quoquo modo habent, negligunt publicam. *Abundè rati, modò ut præsentibus fruantur, nec in longius consultantes, posterorum incurii.* Præsertim verò eloquentuli, quorum unicum omnium certamen, qui blandissimè legem fallat, aut per artem subvertat. In tantum sacrosanctæ leges, ubi serviunt ad arbitrium, dùm hæ obstitêre, mox adsunt novi juris repertores, vel interpretes, eòquè per omnia, non lex, sed voluntas est pro regula.. Quibus inquam, per ignaviam, perindè est, turpe nè per obsequium, alienaquè discretione, an beneficio avitæ Libertatis, tùm propria virtute, esse securos, vel emercari deformi submissione, an habere per ingenuitatem, quæ sibi debentur, parùm differt. Tyrannis verò, igna-

ignaviam non petit, inertia vel parvitas, ſecuriſſima eſt, adulatio placet & obſequium, ſola *virtus & Magnitudo, nomenquè Libertatis*, periculum habet, deniquè ibi crimen, ubi ingenuitas, vel opes. Rectè Tacitus Annal VI. *Haterius, ſomno aut luxurioſis vigiliis marcidus, & ob ſegnitiam, quamvis crudelem Principem non metuens.* Sic ferè mali Principes, ſegnem cujuſquè innocentiam præcupiunt, activam oderunt. Dicam clariùs, ſerpens, ſerpentis necem, vipera viperæ caſum, non appetit, aliis cùm periculum ferunt, ſibi non obſunt, dùm ſibi ſimiles, & ejuſdem ſunt naturæ; Sic aulæ clientes, ferunt plerumquè, laudant, excuſant, immò juvant, Principum æqua perindè ac iniqua, velut ſibi minimè nocitura, pro familiaritate Principis, dùm velut ejuſdem cum ipſo ſunt naturæ, & intenti, nec ideò verentur; Fortunam potiùs ſtabilientes, & procurantes meſſim ſuam, dùm Principis, calamitate publicâ creſcunt, calamitatem provehunt. Secùs ab aula remotis, adverſa omnia eveniunt, quæ gravi Domino proſunt, ſibi nocent, ejus lucra, ſua damna ſunt, ipſius errores, ſua pericula, quod illi accedit, ſibi priùs demptum ſit oportet, eòquè meritò, rerum momenta excutiunt, ſuſpecta timent.

XVI. Partium adverſarum res diſcordes, non meliùs componas, quàm ſi *ex ratione & juſtitia*, non ex inclinatione ad partes, aggredieris componendas, commodum unius, ſine alterius injuria penſaturus, & vera utriquè propoſiturus, ex æquitate. Secùs ubi partem in alteram inclinaveris, alteri jam noces, eòquè, amittes componendi confidentiam, & artem, ut ſi velit pars una, rejiciat altera. Nemò vulnus promptiùs offert curandum, quàm cui confidit. Cura igitur, ut æquus videaris, utriuſquè amicus componendo, non *partis aſſecla*: Undè compones, haud difficultèr, reſquè probè dignoſces, judicaturus.

XVII. Novis moliminibus, aut cœptis, actione prima, authoritatem parare neceſſe, in majus ſequentium robur, dùm aggredimur rem, cum *virtute, prudentia, audentia, & valore.* Mox aperiet ſe ipſam occaſio & fortuna, tùm fautores validorum amici, animum ex eventu ſumpturi; Recens fervor, validiſſimus eſt, eòquè utendum, antequam ſeneſcat, rariſſimè invaleſcit, ſæpiùs eſt in decreſcenti; Cum dubitas ipſe, aut differs, eò màgis hæſitabunt amici, æmuli erigentur in majus, dùm rem irritas, nec agis, velut impotens, iners, aut confuſus, agendi prima tempora, parti adverſæ proditurus, *nec audens ſatis, nec providus.* Màgis verò malè tentata nocent, quàm nihil geſta. Secùs, multa videntur ardua, impoſſibiliaquè factu, quæ intra virtutem & prudentiam tentantibus, expedita fient, pervia, & volenti aperta. *Multa auſis, aliqua parte fortunam affore.* Qui magna petit, ſaltem aſſequitur media. Cavendum igitur, magna (ſed in ſpeciem) molituris, nè eveniat, velut avium terriculamentis, qualia frugum vel hortorum curatores, abigendis avibus, paucorum dierum commodo exponunt, ubi enim, vana ſtatuarum hominumquè ſtantium ſine motu, deprehenderint ſimulachra, proximiùs advolant aves, impunè phantaſmatum inania contemnunt, oculos ipſos ſtatuarum foſſuræ.

XVIII. Miſera conditio magnorum, quorum injuriæ, nec periculum creditur, niſi cùm perpetratum fuerit, vel apertum occidium ſequatur. Inviolabiles creduntur, qui potentes, cùm ſecùs ſit; ſæpè muſca, ſæpè culex, dorſum impunè vexat, jubamquè invadit leonis, cùm parvitas ipſa offendentis obſtat, abigendo. *Exigua gleba, ingentes ſæpè arietat currus.*

XIX. Mira naturæ, virtutumquè hominis œconomia, defectum unius, cùm recompenſat, tranſcendens in admirationem uſquè hominum altera, quod ſubtravit parte una, reparans per alteram. Nemò per omnia bonus, nemò per omnia malus eſt. *Severitatem* in hos, attemperat *comitas*, & munificentia in illos, nec ſibi ipſi parcens, aut ſe mollitèr habens rigor, deindè juvat, per reliqua rerum agendi prudentia. *Melancholiam ſeu triſtem & inſociabilem vitam*, compenſat rectæ mentis probitas, actio non obliqua, morum & vitæ decentia, tùm ſedatus & gravis animus. *Superbiam & exacerbationes* ſupplet, aut excuſat quoquo modo, animi fortitudo, audentia & valor, item magna per reliqua morum & officiorum authoritas. *Turpem tenacitatem*, velat utiquè in cæteras vitæ partes, actionum honeſtas, & ſi quæ inſunt animi, ingeniiquè dotes. *Iram properam*, rependit prompta (intra tamen gravitatem) recollectio, comis ſermo, diſſimulationis virtus, & recompenſans bonitas, cui rei, ſeceſſus beneficium & ars, non

levitèr prodeſt, ſciens præſertim cùm ſis, non ſatis frenatarum tibi paſſionum, ut primos affectuum motus, iræ dico, triſtitiæ, dein lætitiæ, vel amoris, ſecretioris cubiculi in receſſu, deferveſcere primum ſinas. Immò ſecedas, aliquantulum ſtudiosè, per alios, ſecurè dùm licet, tractaturus, quæ affectum movent, ut compoſita niſi fronte, geſtuquè, viſendum te præbeas, egreſſurus, nè impotentiæ animi arguaris. *Animi mollitiem*, velat ſuavitas agendi, rectitudo, tùm cætera virtus. Omnia verò, compenſat *prudentia*, aut obtegit diſſimulatio, taciturnitas, vel ſubticentia, immò maximè, alloquii ſuavitas, & liberalior (*ſed attemperatus morum gravitate, citraquè levitatem*) convictus, quo velut melle, temperari poteſt, quidquid in actione hominis amarum eſt. Ideò abdita mentis, introſpicere neceſſum, quod vitii genus, ad civilem vitam, & amicitiæ parandæ obeſt, ut ſi fragilem naturam flectere, corrigendo vitio, vix poſſis, ſaltem contendas, ut altera parte virtute rependas, non ſecùs perſeverans, in ulteriora dehoneſtamentorum, morosè & per contumaciam. Si pars abſtraxit una, attrahat ſaltem altera. Sed verbo rem claudo, & in pauca conferam. Alii agendo, alii conſulendo, vel ſaltem aliena probè dignoſcendo, aut exſequendo, præſtant; Immò, eloquio tantum hic, ſcripto ille, ingenio, vel recto judicio alter, facto niſi & opere, tacitè potens alius; Dico adhuc, uno alteroquè præſtat aliquis, ſed rari admodum, aut nemo ſimul, per omnia valet. Tardus hic inceptu, vel hebēs apprehendo, ſed cùm aggreſſus fuerit, agendo perſeverans, animo infractus, nec vanis terriculamentis, eludendus, nec ceſſans, niſi perficiens, tarditatem iñcepti, vel negligentiam, præponderans & penſans agendi perſeverantiâ. Temerarius hic aggrediendo, ſed fortis & valens, faciens ipſe ſibi occaſionem, & fortunam, levitatem conſilii, fortis cùm ſupplet actio, aut ſaltem recollectio, velut inſtructiſſimi in gyros formandos equi, accurrunt, recurrunt, huc illuc vertuntur, curſu inoffenſo. Projectus hic in intricata & periculoſa, ſed mirus evadendo, immò adipiſcendo, ſciens occaſionum, ſciens animorum, in adverſis recollectus, audens, fortis, nec deſperans, nec confuſus, conſtantia, inſtandoquè ſuperans totum. Deindè ſtupet in repentinis, & confunditur alter in adverſis, ſed in proſperis,

ris, tùm per pacata, lentè agendo, & ex tacito potens. Hic per privata, minutiorum velut incurius, non valet, ſed in publica, tùm gravia, erectus, toga & bello commendatur, defectibus per omnia obtegendis, condimentum ex aliqua trahens ſtudiosè, attemperanſquè, aut ſuſtentans virtute, vel *adjunctis*, velut veteris aulæ Neronis, tùm novæ ſub Galba, inducit mala, Cornelius Tacitus, *æquè gravia, non æquè excuſata*, cùm *ipſa ætas Galbæ, ac novitas, irriſui & faſtidio erat, aſſuetis juventæ Neronis, imperatores forma ac decore corporis, inſitaquè dudùm Cæſarum domus Majeſtate, (ut mos vulgi) comparantibus.* Sæpè *minora* vitia, in pleriſquè damnamus, cùm ſecùs *majora*, facilè condonamus, iis, qui amænæ & ſubridentis faciei, tùm reſponſi, convictuſvè, procul ſunt omni triſtitia, vel morum ſeveritate, malè dictorum actorumquè, condimentum, ac recompenſativum ex eo habentes, quoquo modo excuſati, ſeu, dùm molliùs, ſub ea larva tolerantur. Manlium Torquatum, ſeveritas nimia, non in odium exercitus, ſed in admirationem dedit; ſecùs lenitas & indulgentia, Valerii Corvini, non in contemptum, ſed in amorem verſa (velut non improbè obſervat Machiavellus) ut nec ille amorem apud ſuos, nequè hic perderet, propter alias quæ inerant partes eximiæ virtutis, authoritatem, æquilibrium, vel *Contrapondium* (ut ſic loquar) adhibendo rebus, ex alterius actionis venuſtate. Falluntur ſecùs, qui falſarum virtutum nomina, aut imagines, parandæ amicitiæ, tùm velandis vitæ probris aſſumunt, ipſi planè falſi, obliqui, eòquè vitandi; ſpecie non natura boni, vitia blandientia, rebus obtendentes, umbram virtutis, non ipſam virtutem habent, immò plùs formæ, quàm virtutis. Ineſt obvia commeſſatio, & ſolutior in hilaritatem affectatam convictus; congreſſus & alloquii, reſponſorumquè hamata facilitas. Officii, (ſed non ultra verba) promptitudo, putares, non alium meliorem, non màgis rectiorem reperiſſe te amicum. Parata promiſſa, ſed quò effuſiora, eò minùs certiora. Horaria confidentia, & in aurem (velut tibi ſoli crediti) ſuſurri, amicitiæ venandæ illicia; obvius, comis, ſed fucatus ſermo, prout *luſciniæ, nunquam ſua deeſt cantio*; Facies aut amæna, aut ad modeſtiam coäcta, malitiosè vel ſubdolè, mentis larva: Non prompta ex levibus offen-

Vitii grande compenſativum ex aliqua virtute.

 ſa,

ſa, ſed ex pari, jocum joco eludens argutia; liberior, ultroquè laceſſens jocus, lepidi mendacii tùm æquivocationis ſale, in aulicam venuſtatem, novorum ſtylo politicorum, reſperſus; Omnia in familiaritatem compoſita, dùm ineſt animo fallacia, malignitas, ſpecie modeſtiæ occulta aut ſubtriſtis ſuperbia, ambitio, amor, quæſtus, & avaritia, levitas, tùm actionis inconſtantia, ut ſi turpes ideò in errores, ac perſonarum offenſas, (velut ſæpè fit) talibus incurrere contingat, adeſt ſui erroris, velut ex parato, in alios dextra retorſio, tùm evadendi mira praxis, & qui ultimus malè agendi gradus, ubi pudere ſeriò deberent, jocantur. Negant, fatentur, amant in ſpeciem, ſimulquè oderunt, pollicentur, ſubtrahunt, laudant, vituperant, incipiunt, negligunt; idquè totum, ſui, non mutui boni cauſa, pari licentia, prout conducit, ac levitate, immò & ſuperbia, velut impunè malè agere liceat, eòquè liberiùs, ut in poſt peccetur; Quæ bonis flagitia dicuntur, iſti venuſtatis vel prudentiæ, aut cautionis loco, ſibi habent. Quò màgis amicitia talium ſtare te credis, quidni? pœnitendum dejectus jaces. Tamen iners vulgus, fallaciis talium, velut ſpontè capiendum ſe offert, ut corrupto præſertim ſæculo, & populo, ſtudia vulgi, bonis rectiſquè artibus, quæſita, raro perindè aliquibus meliorum adſint, quàm talibus, actionum per obliqua.

XX. Velut in nobis facilem compenſat, aut ſuſtentat virtus, quæ fortè, ad reliqua perfectionum defuêre, ſic è contrario, annexa vitia, detrahunt non levitèr famæ honeſtati, & parandis vulgi favoribus obſtant, niſi corrigas. *Bonum* juſtiquè amantem *animum,* arguit ſubtriſtis & incivilis vita, dein morum actio invenuſta, tùm parcitas, ac præſertim properus in iram, ulceroſuſquè in levia offenſionum animus. *Authoritati* multum detrahit levitas, aut ſpecie comitatis, multiloquentia, parva deindè cura, aut taciturnitatis, aut diſſimulationis. *Divitias ingenii*, dehoneſtat pauca in exequendum activitas, mollities animi, tùm intra linguam ſubſiſtens vis, & vigor. Omnia verò deturpat ſuperbia, exſultans actio, malignitas, inconſtantia, ſubdolum ingenium, aut ſi qui ſunt dehoneſtamentorum, vel obliquæ mentis nævi, prout màgis vel minùs, hominis animo inſunt, aut prædominantur. Vel dicam clarius, prout hæc, tùm illa virtus, aut vitia, vitia, ſuperiore, vel inferiore in nobis intenduntur gradu.

XXI. In ambiguis materiarum, vel ſuſpectis, quibus deprehendi damnum, vel periculum adeſt, prudentiùs agunt, qui tacent, quàm in partem meliorem (bona ipſa licet) qui loquuntur, dùm præſertim, in imperitos, aut obliquæ mentis auditores incurritur. Dicta hic, ſenſum ille, intentumquè ſermonis, non intelligit, alius pro malignitate, æquivocationibus laborat, dicti affectum intorquet, ſecùſquè interpretatur, aut imponit. Immò, licet intelligat alter, bonus ipſe, mihiquè benè velit, eo ipſo tamen nocet, quia per inertiam narrandi, aut per incuriam, aufert verbum, addit, mutat, vel tranſponit, undè immutatur natura dicti, in perdendam rei venuſtatem, præſertim ſi occaſionum neſciens, aut incurius perſonarum. Parùm verò intereſt, utrumnè ignem comburentibus ædibus, infert aliquis ſtudioſè, an per inanimadvertentiam, facem malè extinctam angulo ingerit, vel tollendam negligit, in alimentum ignis; Vel ſi medicus, mutata per errorem pixide, loco pharmaci melioris, medicatæ, imponat cicutam, vel aconitum potioni, ſic parùm refert, ſtudio nè an per ignorantiam aliquis mihi noceat, ſi tamen nocet, nullo ad corrigendum regreſſu. Tace igitur, quiſquis es, tace; minùs ſic in Deum peccabis, minùs offendes perſonas, minùs ipſe tibi nocebis. Taciturnitatis vix quidam, loquentiæ arguuntur multi, illa nemini, dicacitas pleriſquè periculum fecit. Sermones noſtri, alphabeti literis ſimiles, undè quot verba, quot linguæ, libri, ſcripta, dictaquè formantur, laudes & vituperia, recta vel obliqua, fidei dogmata, hæreſeſquè, blaſphemiæ, aut preces, vitæ vel mortis ſenſus; amores vel odia, prout verba combinantur, componuntur, ſonant; Sic eodem noſtro ex ſermone, non prout loquimur, ſed prout bonus, maluſvè adeſt, qui audit, aut interpretatur, tales ſenſus experturi, & dicta noſtra habentur. Verè ille ait: *Liberè dicta, frequentiùs alienâ veniâ, quàm noſtrâ prudentiâ tuta.* Qui tacendi igitur, non novit artem, nec loquendi ſcit, opportunitatem. Adjicere hoc loci non obſit, ultimum illud eſſe in ſervitute, atquè ideò in tyrannide, dùm in ſecreta populi, inquiritur à Principe. Ipſa rectitudo & virtus, non extra periculum tunc ſunt, dùm non ex merito ſuo, verùm pro arbitrio delatorum, prout in hunc, aut

aut illum affecti, vita & fortuna populi pendet, vel prout in obliquum res trahuntur. Optimi Principis titulo, donatus Trajanus, qui submotis delatoribus, secretorum libertatem, populo donavit, non habuit causam irarum, & sæviendi, quia non quæsivit. Secretè dicta, factaquè nostra, interioris mentis imaginem habent, prout non omne datur (à Deo) crimini, quod mentem primam incurrit, verùm nisi consensu decernitur, sic pro libertate secreti, levia sæpè, hæc aut illa cadunt, sermonem intra, & in actionem, quæ risum vel indulgentiam judicis potiùs, quàm reprehensionem mereantur, eoquè recollecta mente, ipsi in bonum promptè flectimur; Ut igitur non aliquis hominum, verùm Deus, mentes in nostras, sic in secreta, rectum judicium, idem ferat, quæ in meritum, aut quæ cadunt in reprehensionem, homines secùs judiciis falluntur. Certè in secreta populi, non inquirunt Domini, nisi qui mali, & odium se meruisse putant. Rectè similia temporum incusat Tacitus (*in Agricola*) *Dedimus profectò, grande patientiæ documentum, & sicut vetus ætas, vidit, quid ultimum in libertate esset, ita nos, quid in servitute, adempto per inquisitiones, loquendi audiendiquè commercio. Memoriam quoquè ipsam, cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci, quàm tacere*: *&c.* Et Annalium I V. *Non alias magis anxia, & pavens civitas, congressus, colloquia, notæ, ignotæquè aures vitari, etiam muta & inania, tectum & parietes circumspectabantur, &c. Corrupti in Dominos servi, in Patronos liberti, & quibus deerat inimicus, per amicos oppressi &c. &c. Seu loquereris, seu taceres, crimen ex silentio, crimen ex voce &c. Ut quis districtior accusator, pro sacrosancto habebatur.*

X X I I. Qui non fatetur, sed excusat protervè, aut negat *fatenda*, non excusat satis, sed irritat in majus ad comprobandum objicienda. Negando, prodimus pertinaciam, augemus contentionem; *fatendo modestè* facimus utiquè quæstioni finem; Rectæ hoc enim, tùm ingenuæ mentis, signum est; illud secùs, temeritatis contentiosæ, vel superbæ, tùm obliquæ aut inquietæ mentis (immò malignitatis) certum documentum.

X X I I I. Temerariis ingeniis (vel objectis) quæ præsertim pertinaciâ substruuntur, aut superbiâ, opportuniùs tacendo, vel Ironicè, quàm pro ratione respondeas, permittendo velut absurdum, & majus venturum inferendo, ut in sua temeritate, deprehendantur. Secùs facturus, contentionis materiam, non finem quæstioni quæris. Fuste, non ratione trahendi, aut impellendi tales, non suadendi. Apage, qui multùm contentionis, parùm rationis, in consilium ferunt. Demonstrandæ veritati, priùs ferè ac màgis, animo non pertinaci proboquè, suscipientis opus est, quàm ut requiratur, summa prudentia inferentis. Etsi non obtineas, si tamen proba intulisti, officio rectè dictorum, satis datum putabis. Etiam in Divinis, ut non consentiamus bono, non inspirantis DEI, sed non suscipientis hominis, defectus est, & pertinaciæ vitium.

X X I V. Non illud laudatum plerisquè, benè quod factum est à nobis, & ex virtute, sed reprehenditur, quod fortè supra fieri non potest. Atquè sic benè facere, & non facere *ingratis*, perindè est, dùm benè facti gratia corrumpitur. Defectum potentiæ, & mediorum in reliqua per malignitatem adscribunt, defectui nostræ voluntatis. Ideòquè, justo velut ex prætextu, sine fine requirunt, nec unquam satis habent; privatim, publicè, amici, Princeps, populus.

X X V. Tria *T.* publica, privataquè probè conficiunt. *Tunc*, *Taliter*, dein *Talia faciendo*, quæ in rem serviunt. Tempus id est, Modum, & Rem prospectando. Aliàs manca fit actio.

X X V I. Mali Domini, habent æquè suos laudatores, ac boni, multos dùm requirunt, flagitii ministros, sæpiùs verò minores, quàm nobiliores in exequendum adhibent, facilè multos inveniunt. Quoniam *magni* per ingenuitatem, recusant, immò pro conscientia adversantur, nec facilè quærunt ejus amicitiam aulæ, cujus favor, nonnisi scelere habetur. *Minores*, prout accipiendorum egentiores, facilè flectuntur, operam offerunt & ausum, flagitia dominorum, obligatius excusantes, quorum fortunâ crescunt & subsistunt, præsertim civium multos dùm metuunt, quos causâ Principis offendêre. Deindè sueta opprimentium ars est, nè omnibus simul, sint terrori. Aliquos modò sibi obstantes, velut nocentissimos, sub pallio justitiæ, seligunt opprimendos, primis oppressis, non quod in alios boni, aut pepercêre, sed quia distulerunt, dùm hos subverterint, reliquos aggressuri. Sic Tiberius, Cali-

Caligula, Nero, pessimi dùm sunt aliis, tamen plerisquè (sed flagitiorum affeclis) laudati. Aliàs boni Domini, per conscientiam generosæ virtutis, dùm universim omnibus sunt boni, nec introspiciunt astutè, corruptelarum per artem, interiores singulorum in affectus, immò intuitu communis commodi, dùm castigant multos, sæpè ideò multis sunt illaudati. Commune verò bonum, velut in plures spargitur, remotiùs est, nec tamen notabile in singulos. Secùs privatum bonum, vel donum, quò propiùs est quemque, faciliùs agnoscitur à privatis, eòquè sui causâ malum in alios Dominum, promptè quisquè laudat, cùm sibi bonus. Dicam amplius. Uti publicum bonum, sic bonum Dominum, pauci ingenuorum noscunt, & amant, immò rari bonum procurant, aut volunt, cùm turbæ & disordo quæstui, pax & ordo, damno sunt.

XXVII. Injuriam pati, nec cohibere statim; *in parvis* impotentia prohibendi, vel metus; *in magnis* verè clementia, dissimulationis virtus, tùm magnitudo animi vocatur. Impotentem enim, aut metuentem frustra voces, qui ulcisci & prohibere malum, potens est, dùm velit. Rectè Plinius in Panegirico Trajani. *Cui nihil ad augendum fastigium superest, hic uno modo, crescere potest, si se submittat, securus tamen magnitudinis suæ, neque enim ab ullo periculo fortuna Principum longiùs abest, quàm ab humilitatis.* Parcere igitur inimicis, infraquè animum quædam habere, viri magni, & sibi fidentis Principis, certum documentum. Aut secùs, si ulciscatur, impotentiam animi, viriumquè prodit, immò metum, nisi contemnat. Pomptior igitur semper est, esseque debet, viros apud *magnos*, aut clementia, aut offensarum dissimulatio, & ex alto animi contemptus; Minimi siquidem è vulgo, exprobrando, & ulciscendo, projectiores, nè dùm prima levitèr transmittunt, ipsi velut impotentes agendi, contemnantur. Tamen Politicum æquè ac Catholicum ad morem, dissimulatio injuriarum prodest, minimis & maximis.

XXVIII. Prodesse Reipublicæ, dicto, facto, ac præsertim impediendo, nè quid in legibus, vel populo fiat, quod non expedit. Prima ratio est, nullius sceleris aut probri, ut conscius sit, qui factum aggreditur, prudens occasionum, sciens rerum; Instat enim audactèr, vetando, reprehendendo, corrigendo, aut

aut secùs sibimet timet, hebescit & confunditur, prout integer ipse ante, vel notatus. Sequitur alterum; perfecti in Rempublicam ut sit amoris, tàm proximi, quàm Dei, res enim Dei, verè curat, qui Reipublicæ, qua in, Religio & Ecclesia, proximorum res & amor, pœna in malos, præmia in bonos, deniquè per omnia, justitia, pax, & universorum bonum. Jam secùs pro se, aut suis, qui timet, vel connivet, aut blanditur, parùm is proderit; ut scripturæ verbis, cuiquè civium, Reipublicæ nomine, rectè dictum sit. *Si quis non odit Patrem suum, & Matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem, & animam suam, non potest meus esse discipulus.* Inquam, si quispiam in gratiam publici, non futuri tantùm spem commodi, negligere promptus, sed dudùm habitorum, jacturam, immò periculum ipse pati, est paratus, amans Dei & proximi, is demùm publico bono proderit; Aut secùs facturus, non proderit, sed oberit.

Hoc igitur fraterni pectoris, amicum pignus, epistolæ sub nomine, lubens cape, utiquè inter publicas turbas, solatium esto privatis, bono affectu, secum reciprocari. Quid dico privatis? ambo publici senatus è numero sumus. Altius credo te, uti Præsulem, & me quà Castellanum, hæc mala Patriæ feriant, quò altiora quietis publicæ pignora, cuiquè insunt, aut condimenta, fama, nomen senatus, consanguinei, patrimonium; Sed tibi uti bono Præsuli, quid majus, ovilis CHRISTI, id est, sancta inter quieta, cura. Mihi autem profani, sed tamen casti amores, uxor, & colludentes in oculis liberi. Salva hæc sint omnia. Utinam tu quoquè Præsul Illustrißime, salvus.

Kormaniciis Die X. Aprilis, Anno
Dei Nati, M DC LXVI.

Prærogativa Popularis status repræsentatur. Monarchiam sæpiùs, nisi Regnanti bonam.

NOn absurdum hoc loci dicto excurrere, & utilibus scitu, nonnihil immorari. Primas inter, contra veteres, politicorum novis, ratio placet, tantò màgis præstare Monarchiam, Reipublicæ statui, quantò certiùs, unius mente, ad formam Divinæ Monarchiæ (ut putant) benè id est, perfectissimèquè, regitur illa. Verùm iimet, obliti imperfectionis humanæ, tot affectibus & vitiis in obliquum abeuntis, falluntur, si ab Rege unico, eandem prudentiam exspectent. Potiùs, quantùm humana distant à Divinis, tantùm (utar communi verbo) proportionem claudicare necesse. Ecclesia quidem Catholica, Monarchicâ potestate regitur, sed DEI vicaria, cui CHRISTUS, assistentiam spiritus sancti, infallibilem perpetuamquè promisit, ut Pontifex (*idquè ex Cathedra docens*) *errare non possit*, ut homo, possit; res verò humanæ, seu Reges, laxius arbitrio politico relicti, errant sæpiùs, non tantùm ut homines, sed graviùs multò, ut Reges, dùm insolescunt, nisi adsit vicissim, uti Politicis, Politica (ex libertate) non insolescendi custodia, utpotiùs documento Ecclesiasticæ Monarchiæ, firmiùs statuatur, nisi Divina, dùm sunt absolutissimæ prudentiæ, Monarchica potestate benè regi, cùm necessaria tamen, dùm ad homines referuntur, infallibilitatis assecuratione. Jussa Divinorum, æqua, suavia, eòquè onus obedientium leve, politicas potestates, perfectam in emergentes casus perspicaciam, ex collatione virtutis multarum personarum & prudentiæ, nisi posse habere, velut fit in Rebuspublicis Monarchico popularibus, ubi nec populus sine Rege, nec Rex sine Senatu, Comitiorumvè consensu, quidquam potest, Comitia suadent, ac tuentur populi salutaria, Rex præit, ac unit per authoritatem, disgregata; Quasi necessaria hominis cum homine, & status superioris cum inferiore, requiratur animorum societas, immò unius in alterum amor, eoquè nexu, *velut concordiâ partium, justè imitentur, immò ut coälescant in unitatem.* Minor deindè adsit præsumptio sui, & in alios contemptus, dùm unus alterius opis indigus, superior sine inferioris auxilio, prudentia & consilio, subsistere non potest, immò nè erret, conferre tenetur. Rectè Aristoteles in Politicis. *In Republica, quod singuli præstare nequeunt, solent universi, hic suam, alius suam virtutem adfert, omnes utiles sunt. Plures enim, quorum singuli boni non sunt, si conveniant, paucis illis, virtute poterunt esse potiores, non ut singuli, sed ut omnes, sapiunt enim ampliùs multi, quàm unus.* Aliàs absoluta Principum potestas aliorum ut plurimùm consilia contemnit, nè opis alienæ indiga videatur, & agit non raro per insolentiam, remoto libertatis custode; Undè, in grandes incurritur errores, in populum certa promanat pressura, & calamitas, dùm absolutam potestatem, in Principe moderari, aut coërcere per legem difficilè, potiùs (velut Gramondus Gallicæ Historiæ lib. V.) *Si perstat Rex, propositi tenax, superesse cæcam obedientiam.* Exindè obstupui, Reipublicæ, sortiquè meæ gratulatus sum, dùm apud eundem Gramondum legi. *Sub finem Martii parandæ Rex pecuniæ, edicta ad Parlamentum Lutetianum mittit, actis inserenda, quia populis exitiosa erant, procrastinare Parlamentum, Rex iterare jussa* (quid pluribus) *Per Verræum Procancellarium, jubet edicta, non intellecta, sed nè lecta quidem, in acta redigi. Deprecatur per Verdunum (Parlamenti præsidem) Senatus. Tandem excanduit Rex, nec alia causæ cognitione, summo jure in acta referri, edicta mandat.* Aie, nunc, semel fortè factum, & excusa, non omninò, cùm similis edicti gravitatem, apud eundem Historicum, posteriori cursu ætatis legis (*Lib. XV.*) Verùm nè in longum abripiar, apponam pauca, videlicet; si habendos consiliarios, Monarchico Principi, quisquè prudens suadet, quasi per se in omnes partes, (vitio non per omnia perfectæ humanæ prudentiæ) parùm valituro, cur negent quoquè, nec procedant ultra? si idem Princeps, rectis consiliis abutatur, si suaderi nolit, quis eum (sublata libertatis authoritate & custodè) in meliùs cogat, quis collapsa corrigat? quòd in Republica libera, tùm in Regno misto populari, faciliùs, intraquè publicum amorem præstatur, ut necesse fatendum sit, bona, malaquè Regnorum, opes, & potentiam, màgis à fortunæ discretione (prout bonum, malumvè Principem, sors

ſors naſcendi populis obtrudit) dependere, quàm ex ſubſtantia cauſæ. Falluntur quoquè, & contra ſeipſos ratione luctantur, qui à Dictatura Romana, argumentum trahunt, expeditioris Monarchiæ, cùm ex eo, non ſequatur ratio in contrarium, ſed immò ex vi libertatis factum ſit, potuiſſe pro temporum neceſſitate, novam abſolutamquè poteſtatem (tamen à vi libertatis dependentem) creare, circumſcripto tempore coërcere, iterumquè priſtinam ad formam, pro arbitrio redire, dùm intra breve tempus, abdicare ſe, periculoſo libertati officio tenebantur, dùm inquam erat Dictatura, ſub libertatis poteſtate. Poſtquam verò, in Julio Cæſare, Auguſto, Tiberio, & conſequentèr aliis, perpetua dictatura (nec poteſtate, nec tempore circumſcripta, ſed diuturnitate in ſuperbiam verſa) adolevit, Reipublicæ libertas, nuſquam reditura abiit, dùm eò inſolentiores fierent Cæſares regendo, quò màgis eſſent unici & ſoli, poteſtatem ſuperbam exercendo: *Non unitatem ideò Numericam, in unico ſolo, ſed unitatem animorum, licet in pluribus*, màgis ſpectari, eſſequè fundamentum recti regiminis, & libertatis populi, quod in Veneta Republica, noſtraquè Polona, & (ſi quæ dantur) aliis, facilè videas, ubi non interrupta regendi ſorte, tot ſæculis, continua populi felicitas eſt, ex libertate, cùm in Monarchicis ſtatibus, pro genio niſi regnantium, per alternantes vices, ſæpiùs verò mala, quàm bona (immò precaria) populis eveniat? Hiſtorias Regnorum revolve, & fateare. Vel ſi tamen obſtinatiùs, Monarchiam præferant aliqui, ſupra Reipublicæ ſtatum, utiquè Politicorum conſenſu, cadentis Reipublicæ, non alter deſcenſus eſt quàm ſub regimen unius, quaſi ex altiori ſtatu in inferiorem. Immò, ſi tædeat popularis ſtatus, & corrigere, vel inſanire lubet, adeſt remedium in proximo, dùm momento (pro populi voluntate) facilis transgreſſus, ad Monarchiam datur, non autem ſecùs, in ſtatum popularem, ſi diſpliceat iterùm gravis Monarchia; Ut enim in præceps ſemel datis corporibus, nullum ampliùs ſui arbitrium eſt, etiam illud, extra poteſtatem populi, ſed erit in regentis ſuperba, & nuſquam de jure ſuo remittente voluntate. Veritatem hodie, experiri placet, fortè Principem gravem nactus, pro aſſerenda libertate, & populari ſtatu palam loquere, & contende, niſi cras, periculo capitis, conſilium luas, falſa me tunc

tunc dicere aie. Nemò igitur tàm inſanus, qui non liberum ſtatum malit, aut volens amittat; Immò dixerim, nemo ſanæ mentis, ſub Reipublicæ & libertatis nomine vivens, puram Monarchiam optavit, aut volens, in eam transgreſſus eſt, ſed aſtu, aut per potentiam circumventus, plures verò ſub Monarcha libertatis ad nomen, & Reipublicæ, altiùs ſuſpirarunt, modò illam parare, partamvè conſervare ſcirent. Verùm dixeris, abſoluto ſub Dominatu, benè pleriſquè agi, præſertim cùm in bonum Principem incurritur; Tamen illam etiam, precariam màgis, quàm veram libertatem vocem, dùm in confinio ſervitutis ac periculi, vita & ſanguis populi quotidie manet, ſub domino, cui dùm iratus, momento ſævire pro arbitrio, & impunè licet. Tutiùs utiquè, plena Reipublicæ in libertate, tùm authoritate legis, perire non poſſe, quàm pro diſcretione modò regentis & juxta periculum non periiſſe. Appoſitè in rem Divus ſcriptor. *Nemò mortalium, juxta viperam, ſecuros capit ſomnos, quæ etſi non percutit, certè ſolicitat.* Dicam clarius. In Republica dùm vivitur, libertas velut in manu mihi, & eſt ſub mea poteſtate, jam Monarchico ſub ſtatu, ſecuritas eſt manu in aliena. Hic opportunè ſervit, fabuloſa, ſed non extra rem, philomelarum quæſtio, alterius, liberè per aëra volantis, alterius in deaurata cavea, ad Palatium Principis, præ foribus expoſitæ, cùm hæc Principem locum, domunculam pictam, vivendi commoditates, non ſuo labore, ſed alterius operâ & induſtriâ quæſitas, tectumquè tegendis cœli injuriis oſtentaret, interim tamen, ad placitum Domini, cantum vocemquè intendendam, ajebat, nè parciorem, vel abſit iratum, experiretur; Reſpondit, vicitquè illa prior: *Ego verò nemini obnoxia vivo, curâ propriâ, nec apparenti domo, ſed non dependenti libertate.* Utiquè dixerim adhuc. Ab omni ævo, quiſquis populus, meliori ſorte fatorum (extricatus abſoluta Regum de ſub poteſtate) Reipublicæ nomen, ſibi aſſeruit, omnium ſcriptorum calamo, & interpretum ore, felicitatem nactus ille dicitur, cùm vero ſecùs, poſt nomen Reipublicæ, lapſus ſub unius dominatum, cur? nemo hominum, libertatem vocet, ſed amiſiſſe potiùs eam dicat, & animitùs condoleat? velut (nè Græcas, aut alias Rerumpublicarum commemorem) Roma, poſt exactos Reges, ſervitutem pepuliſſe, libertatem ſibi aſſeruiſſe dicitur, dein ſub

ſub Cæſarum Dominatum, & Monarchiam redacta, amiſſæ libertatis & Reipublicæ deploratur. Ore deniquè DEI, in pœnam hominum, Monarchiam dari, teſtatum ſatis. Populus olim Iſraeliticus, ſub judicibus, in formam Ariſtocraticæ Politiæ, liberè vivens, experiri tandem Regium dominatum præcupiit, ſed indignatus Deus, populo libertatis ingrato, inſolentiam petitionis reprehendit, promittens ſe daturum, abſoluti formam Regni, malaquè Monarchicis ſtatibus agnata, recenſuit (I. Regum, Cap. VIII) *Hoc erit jus Regis, qui imperaturus eſt vobis. Filios veſtros tollet &c. Filias quoquè veſtras, faciet ſibi unguentarias, & focarias, & panificas, Agros quoquè veſtros & vineas, & oliveta optima tollet, & dabit ſervis ſuis, & ſegetes veſtras, & vinearum reditus, addecimabit &c. Et non exaudiet vos Dominus in die illa, quia petiiſtis vobis Regem;* aut ſi quæ ſunt alia ſacri textus, plena indignationis verba. Licèt ille populus, non aliquid mali, verùm ſpeciem optimæ Monarchiæ obtendebat. *Noluit populus audire vocem Samuelis, ſed dixerunt: Nequaquam: Rex enim erit ſuper nos, & erimus nos quoquè, ſicut omnes gentes, & judicabit nos Rex noſter, & egredietur ante nos, & pugnabit bella noſtra pro nobis.* Undè non tantùm in pœnam populis dari abſolutam Monarchiam, ſed illud quoquè animadvertatur, ab ignavia populorum fieri, dùm vigor ingenuæ mentis conſenuerit, ut ſui negligentes, alienâ curâ mollitèr haberi, jam præcupiant, ut videlicet, *Rex pugnet bella*, reliquam curam ſtatus, pro illis quoquè ſuſcepturus; Licèt carò conſtet populis, dùm amiſſam lugent libertatem, immò deformem, dùm ſerviunt ſervitutem; Non prius inquam liberum ſtatum, in Monarchiam inclinari, quàm dùm inſolentiâ, mollitie, ignaviâ, ſtudio privati, & incuriâ publici, populus corrumpitur, ut verò ex corruptione ſanguinis, morbus aut ulcera in corpore, ſic abſoluta *Monarchia*, certè in populis, non ex ſanitate, nam & illa, ingenui populi, tùm Libertatis, *morbus eſt*. Et crediderim facilè, occulta ordinatione Numinis, pro ingenio populorum, abſolutam Monarchiam, in has aut illas Occidentalis Europæ gentes, neceſſe immitti, quæ niſi terrore, abſoluti dominatus teneantur, plenam inſolentèr vivant libertatem, ut ſic ægrotare, màgis ſanum & conducibile illis ſit, quàm planè ſanari; Velut plura duella, occulta parricidia, venena, raptus, adulteria, & reliquos inquietæ mentis, priva-

privatim & in publicum (nè dicam adverſus Divina) auſus, alibi vidi, & notavi, quàm in noſtra Polonia, cui per malignitatem ſcriptorum, ſolutior (imperitè certè) exprobratur Libertas, aut diſordo imputatur. Fatear quidem, Polonorum etiam in ſtatu, fato rerum, nunquam in humana ſtabilium, aliquid diſordinis, non rarò commiſſum, non id tamen populi & ſtatus, verùm regnantium vitio fieri, in quorum unica perſona, *primi ordinis*, tota incluſa Majeſtas, & velut concentrata exequendi activitas (verùm fœda quorundam ſcriptorum; in Reges fecit adulatio, aut in noſtra malignitas, vel certè ſtatus imperitia, ut errores aulæ, inſontis Populi, adſcriberent vitio, tàm rectè ſibi ſcribere putantes, quantò atrociùs, Libertatem populi, Remquè publicam proſcinderent judicio, & calamo.) Secùs *ordo Senatorius* ex multis, dein *Equitum ordo tertius*, adhuc ex pluribus componitur, undè diſgregata ineſt, nec tàm expedita actio, ſed occaſione Comitiorum, intimare, quid in obliquum deviatum, quid in meliùs fieri oporteat à Principe, immò contravenire, nè quid fiat in pejus, unicum officii habeat; *Actio* verò boni, tùm vis *uniendi*, tota penes Regem *exequentem* eſt, qui ſupra invidiam poſitus, inchoare bonum, urgere, diſgregata unire, valorem rebus dare, & inſtare potens, illum officii admonendo, hunc & alterum, ex vi legis, & populi placito (ſequè neceſſe) corrigendo. Fecère id plurimi, ac præſertim optimus Regum, noſter Stephanus Bathoræus, (& poſt alii) qui dùm ipſe bonus, ad ordinemquè legis, & genium populi ſe componens, quàm in Polonia, pace, *bello* totum ordinatum, quàm Populis benè. Quod ſi, nè ſic quoquè, authoritate Populi, Rex coërceatur, dein pro inſita genti bonitate, lex *obedientiæ* protervo Regi *non præſtandæ*, condonetur, *comparatione* tamen *pejoris*, felicem adhuc ſtatum dixerim, dùm plùs nocere-tur, ſi nulla populi authoritate, ille coërcitus, in placita modò ſua ruens, voluntatem pro lege, impetum juſſorum pro edictis haberet: In eligendo dein, in poſt optatiore, fortunam temporum præſentium, exſpectatione futuri melioris, ac proxima ſpe, facilè penſari, & eo condimento, reddi molliorem. Quia verò ſuper hæc, parvum conſilii ſecretum (ut ſingula eodem impetu percurram) Populari ſtatui exprobratur, neſcio quare ſit? præſertim rebus in magnis, quæ concernunt univerſorum bonum, vel dùm meliorum civium paucio-

Præpeditio mali aut intimatio melioris, *eſt penes* Senatum *&* Populum.

Actio boni & executio, tùm vis uniendi, eſt penes Regem.

Authoritas ergò Regis, velut cæmentum rerum eſt.

paucioribus, res promptiùs agenda creditur. Nisi fatear, secretiùs haberi Monarchiæ consulta, dùm pressuram universim omnibus, aut civium præcipuis, casum ex occulto coquunt, cadunt, machinantur, quæ non ante produntur, quàm dùm manum injecerint, & elicuerint innocuum sanguinem. Dùm verò terrore, aut extrema vi pressis, tacere necesse, mæstam ac silentem servitutem, falsò pacem aut quietem appellant, immò dùm cessatio temporaria servitutis est, falsò libertatem vocant. Secùs depulsio, per legem injuriæ, clarumquè nomen *Libertatis*, seditionis, & turbarum nomen habet, non quod verè sit, sed causâ oppressioni, civium contra promptiores. Pavidi secùs, segnes, otiosi, socordiâ innocentes habentur, & pacati; Gloria modestiæ tunc, vel gratia vocatur, turpis per ignaviam servitutis, dùm pretium est. Quidquid adferant, pro sua Monarchico-politia, ingeniosi scriptores, non ex animo videntur facere, verùm æmulari vulpis argutiam, (apud Æsopum) quæ fortè, amissâ caudâ, cæteris consororibus, idem mutilationis genus, in decus & ornamentum, suadere dùm venustè contendit, fecit frustra, nam aut irridebatur deformitatis, aut arguebatur, frivolæ rationis.

EJUS-

DE IMPUDENTIA, EJUSQUE CAUSIS UNDE FONS MALI. TUM, QUI SUNT IMPUDENTES?

I. Parvi Judicii homines, qui rectè dijudicare non possunt, quid decorum, quid honestum, sunt in aliquibus impudentes. Verùm hi quoquo modo excusantur. Nisi aliàs, affectata sit rerum inscitia.

II. Viri temerarii, qui non ratione, verùm impetu ac stultitiâ ducuntur. Huc spectant Morosi, Importuni, Intrusores non vocati. Dein viri leves, multiloqui, assentatores, etiam Joviales & faceti, qui sibi nimium indulgent, usquè ad impudentiam, præsertim in familiaritatem se ultrò intrudentes, prout enim (dicto vulgari) *in multiloquio*, etiam in familiari facto, *non deerit peccatum*.

III. Audaculi, etiam Eloquentuli, ac evadendo periti, qui putant quidvis sibi impunè (vel ad excusationem) licere, præsertim si quid ante tentatum, ex optato successit.

IV. Viri passionati. *V. G.* Qui promptè laborant, Ira, Odio, Amore, Invidia, nam affectu in quèmvis ausum obcæcantur.

V. Viri arrogantes, feroces & superbi, qui (sibi nimium fidentes) ex alto despiciunt, contemnuntquè res & personas, labuntur facilè in insolentiam, vel impudentiam, quidquid enim malè egerint, falsæ titulo generositatis, (nè confundi videantur) ignominiam erroris non agnoscunt, verùm sibi complacent, recti & liciti sub nomine, totum venditantes. Immò pergere in majores ausus, dùm pertinacia est, constantiam, infractumquè robur animi, falsò putant, aut imponunt, aut certè pervincunt, præsertim si quædam morum blandimenta, reliquis inescandis adhibent, cùm in alios mali; Hinc sibi quisquè metuit, nè in se quoquè peccetur, nisi malint esse blandientes amici, quàm redarguendo veraces, eòque malitiam irritantes: Miram corrupti sæculi pravitatem vel errorem, cùm promptè totum defert, eorum fortunæ, tùm amicitiæ, qui ulcisci nocereque possunt, dùm volunt; Nolle, seu non posse nocere, despectui habetur; Nec adeò amatur beneficium, quàm timetur ultio, vel injuria: Verùm hæc mollis, obliqui, & impotentis animi signa; Rectus, altior, fortis, sibiquè fidens animus, irritatur, vel erigitur adversis, non frangitur.

VI. Præpotentes & summæ authoritatis viri; nam putant se excusari, & quidvis sibi licere, dùm redargui vix possint, ac sperent impunitatem.

VII. Notatæ personæ, proclamatæ & infames, sunt in ulteriora impudentes, non ampliùs enim habent famam, quam perdant, juxta illud *Taciti. Apud prodigos famæ, novissima voluptas est*: Et Suetonius de Nerone. *Ni-*

E e *hil*

hil eum patientius, quàm maledicta populi tulisse, vel contemptu omnis famæ, vel nè fatendo dolorem, irritaret in pejus ingenia.

Huc pertinent viri Umbratici, latebrosi, etiam solitarii, qui nec sciri, nec aspici sua probra putant; Magna verò peccatorum pars tollitur, si peccantibus testis assistat.

VIII. Avari & quæstuosi, sunt impudentes, quia lucri causâ, totum agunt, & facilè dispensant honestatem.

IX. Fatui & rationis expertes, sunt plerumquè impudentes, non enim sciunt, quod agunt. Etiam *Ebrii*, hoc loco commodè ponuntur, nam *ebrietas voluntaria insania est*. Sed differt malefactum ebriorum, à fatuis, quoniam fatui, defectu rationis, errant perpetuò, (compassione aut excusatione, non accusatione digni) Ebrii secùs, peccant voluntariò. Licèt verò abeant à ratione, & insaniant dùm sunt ebrii, tamen sunt rationales, antequam inebriati, sic ebrium non peccare, est in nostra plena, libera, & sobria potestate, nam si quæ inest insania, non est ex antecedenti causa, sed ex consequenti vitio ebrietatis, nec ideò peccantes excusantur. Eques non ascendit duri oris cervicisquè equum, qui semel duxit in præcipitia, nec sobrius, & rationalis homo, capiat Scyphum, mentem, rationemquè sibi auferentem, & causantem mala. Nisi fortè ebrietas, ex aliquo casuali, nec satis deliberato actu, (ipseque malè sanæ ebrietatis affectus) sequatur.

X. Etiam consanguinei, & qui pro diutina familiaritate, secum fidentèr agunt, plerumquè in impudentes actus devolvuntur, vel ex eo, quod sibi putent, totum, amicitiæ lege convenire, vel parcendum sibi facilè sperant, etsi offenderint. Ex eo sequitur. *Nimia familiaritas* (vulgari dicto) *facit contemptum.*

XI. Illi quoquè impudentes fiunt, quibus si casu aliquid facere malè contigit, impunè cessit, nec pœnam tulere, nequè (saltem) redargutionem, vel casu, vel ob potentiam & impedimentum, respectu errantis, vel ex gratia, aut incuria, cohibere potentis.

XII. Necessitate pressi, aut desperati, quidvis putant sibi licere, sequè facilè (quidquid egerint) excusari. Huc pertinet extrema paupertas, & defectus.

XIII. Etiam ignorantiâ, vel errore, fit sæpè aliquid contra debitum honestatis.

XIV. Qui in alios, (aut saltem in *necessitatem*, vel *occasionem*) causam malè facti transferre facilè possunt, aut sciunt, tùm habent praxim evadendi, sunt plerumquè impudentes. Hi verò, publicè privatimquè, sunt periculosissimi.

XV. Qui gratiam multorum, lautò tùm familiari convictu, (fucata amicitia, dictis factisquè in speciem apertæ simplicitatis, solutionibus, aliisquè parandæ amicitiæ aptis rebus) paravisse se putant, ad insolita & actionum illicita, sæpè decurrunt, quod se excusandos ab amicis sperent, vel defendendos; vel quia, civilitatis & beneficentiæ fuco, multa vitiorum, facilè aut obteguntur, aut condonantur. Huc referuntur homines, amœnæ & subridentis faciei, tùm responsi, quibus pleraquè ab eo condimento vel recompensativo, licèt aspera, excusata, undè facilè in dictorum actionumquè illicita, indebita, minore verecundia delabuntur, specie molliorum duri, & graves, specie amicitiæ fallaces, tantùm absunt à malefacto, quantum à prætextu, rebus adstruere vel imponere scientes, publicè privatimquè honestatem extra, vel actionis debitum, facilè committunt.

XVI. Viri vindicativi, implacabiles, & nocere per occulta scientes, etiam factiosi, (aut qui per litigia potentes) dùm se metuendos reddunt, non facilè sibi putant, à quopiam rem malè actam exprobrari, cùm metuuntur, & quos offendere periculosum, undè multa indebitè audent, & committunt.

XVII. Qui judicia in potestate habent, non se promptè lege petendos sperant, quam in alios exercent, suamquè gratiam & favorem, ab aliis quærendam putant, non ut ipsi aliorum quærant. Huc pertinent Regum gratiâ pollentes, quorum arbitrio res stant, & beneficia dispensantur, cuicunquè prodesse aut obesse, dùm velint, satis potentes.

XVIII. Ignorantia Dei, & Divinorum, tùm laxior conscientia, Impudentiæ maxima causa, prout enim colentes Deum, sunt virtuosi, etiam virtutis incurii, sunt agendo impudentes. *Impius cùm in profundum venerit, contemnit.*

XIX. Qui ex aliquo adjuncto virtutis, vel ex justitia morali, tùm politica, speciosum agendi prætextum habent, sæpè privatim publicèquè, actus impudentes & illicitos committunt, in favorem vel odium alterius, sæpè sub prætextu justitiæ exercent severitatem, Aut secùs, sub nomine clementiæ, nocivam inducunt impunitatem; Deindè ex occasione honesti tributi, vel debiti, spoliant subditos vel amicum. Aut sub prætextu licitæ defensionis, inducunt bella, hostilitatem, oppressionem, actus injuriosos, rapinas, & in alios occidium. Quod vitium, in aulis Principum, & in ministris statuum, præcipuè dominatur, quibus sub specie curationis, velut *medicis, impunè occidere licet*. Sic prætextu liberalitatis, sæpè sunt multi prodigales, prætextu authoritatis superbi, prætextu Justitiæ litigiosi, invasores, usurpatores, oppressores; specie virtutis detractores, tùm censores rerum ac personarum injusti. Sub velo pietatis, aut virtutis, hypocritæ; amicitiæ tùm negotiorum fallaces. Demùm specie servandi aut faciendi in publicum ordinis, populo, aut singulis graves, novitatum invectores, plerisquè injuriosi, vel prout est potens, ac ingeniosissima nequitia eorum, qui *specie remedii nocent*, rebus larvam quam volunt, inducere scientes.

Huc proximè referuntur, honorum & commodorum ardentes æmuli, nam obcæcantur animo. rectè Tacitus. *Pessimum veri affectus venenum, sua cuiquè utilitas.*

Inter conscios, censentur etiam, Consanguinei, familiares, & Domestici.

XX. Fimus etiam facilè, dicto, facto, impudentes, coram iis, qui ejusdem sunt, prout nos erroris aut flagitii. Eoquè magis, si fiant adhuc nobis pejores, nostrorum verò defectuum, sunt antè conscii. Prioris causa, quia similia, prout sibi cognata, non facilè accusantur, aut exprobrantur, in eandem de semet culpam, vel experiendam censuram; Causa posterioris, quia nostra utcunquè minora flagitia, vel errores, minùs probrosi videntur, pejorum comparatione; dumquè nostra priora flagitia, dudum sciuntur, nihil novæ ignominiæ, ex præsenti facto, accessurum nobis metuimus, eoquè perseveramus impudentes.

XXI. Etiam simplices, innocentes, nec in rebus versati, tùm ignorantes, aliquid indebitum committere possunt, sed hi facilè excusabiles. Etiam homines non ingenuè educati, & parvæ politiei, rurani, tùm à cultiore vivendi cætu segregati. Deindè peregrini & advenæ, gentis morem, legemquè prorsus nescientes, nequè assuefacti, pleraquè committere facilè (contra debita morum, rerumquè) possunt; sed facilè excusantur.

F I N I S.

A D D E N D A.

Pag. 28. *lin.* 21. *post verb.* lintea, *adde*, aliaquè. Tùm ob eam causam, quia in operatis opus simul & materia, duplici lucro incolarum venduntur, in occasionem ditandæ Provinciæ, & artificum in varias operas, nec otiosam vitam, provocando ingenio.

Pag. 83. *post lin.* 22. causâ sunt, *adde*, vel fortè, dùm populus, bonos dominos nactus, totam sui curam, in eos reponendo, sibi negligens redditur, non ad suam culpam, si quid ex se mali, verùm ad incuriam dominorum, parandæ invidiæ totum refert.

Pag. 91. *circa finem post* vulgus pensat, *adde*, ut malit sæpè lucrosam servitutem, quàm sine lucro, ac pauperem libertatem.)

Pag. 163. *lin.* 16. *& seq. lege*, vires tuas, suasquè cognoscat hostis, & superbus reddatur, ideo non prodes impotentiam, temerè provolando, verùm prudenter declinabis, simulando interea, omnia tibi esse fortiora, ante paciscendum.

Pag. 166. *lin.* 10. *& seq. lege*, persistant in acie, hastis aliquo sublimiori colle (à retrò) inter arbusta defixis in terram, &c.

